

ISSN 1857-2294

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Cercetări Juridice și Politice

REVISTA

DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

1 (173)
2017

Chișinău, 2017

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Serghei Sprincean, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, academician al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Olga Găgăuz, doctor habilitat în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: INFOBASE INDEX (factor de impact (IBI) 2.82); Directory of Research Journal Indexing licence type CC BY); JOURNALindex.net; Index Copernicus (ICV 72.11)

Tipul de revistă: **categoria B**

Redactor: Tamara Osmochescu

Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2017

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor JUC	Dimensiunea filosofică a Relațiilor Internaționale	7
Ruslana GROSU Vasile BUBUIOC	Dimensiunea virtuală a recrutării în organizațiile teroriste	24
Галина ПОГОВАЯ	Инерционные факторы в опыте европейской интеграции Республики Молдова и Украины	38

ȘTIINȚE POLITICE

Pantelimon VARZARI	Provocările regimului democratic, sau cine are nevoie de democrație?	50
Victor MORARU Diana CHEIANU-ANDREI Ecaterina DELEU	Copiii migranților moldoveni din Italia: particularități ale procesului de integrare	62
Лилия БРАГА	Модель «урезанной демократии» в электоральном измерении	75

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Tatiana SPĂTARU	Dimensiunea sociologică a clasei mijlocii în societatea românească	89
Olga GAGAUZ Ecaterina GRIGORAȘ	Restructurarea calendarului nașterilor și declinul fertilității	104
Inga CHISTRUGA-SINCHEVICI	Practici de achitare a pensiei de întreținere a copiilor de către părinții debitori în situație de divorț	115
Ion MOCANU	The most important political events of 2016 year in the view of the Republic of Moldova's population	124

FILOSOFIE

Ana PASCARU	Acribia în filosofia catalizată de societatea bazată pe cunoaștere	134
Lidia TROIANOWSKI	Titu Maiorescu: eforturi conjugate în vederea contracarării fenomenului <i>formelor fără fond</i>	142
Rodica CIOBANU	Teorii și practici juridice. Perspectiva unei metodologii interdisciplinare	153

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE

Елена КУЗНЕЦОВА	Повышение моральной социальной ответственности журналистов	162
------------------------	--	-----

MOȘTENIRE

Marțian IOVAN	Cărturarul transilvănean Timotei Cipariu – umanist european din secolul al XIX-lea	169
Lidia TROIANOWSKI	Alexei Mateevici: imperativul relevanței spiritual-naționale în publicația „Basarabia”	178

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Zinaida GRIBINCEA	Obiective educaționale ale învățământului universitar jurnalistic	187
Elena CARCEA		
Irina PAHOMII	Factorii determinanți ai satisfacției de viață a tinerilor	196
Liliana CUȘNIR	Factorii de influență ai fenomenului suicidar la copii	205
Valentin ARMAȘ	Tratatele internaționale: de la aplicabilitate la aplicare	213
Анна ДРУЦЭ	Гуманитарная деятельность послов доброй воли Организации Объединенных Наций	218

CRITICĂ & BIBLIOGRAFIE

Diana CHEIANU-ANDREI	<i>Recenzie: Migrație, diaspora, dezvoltare: noi provocări și perspective</i>	223
-----------------------------	---	-----

ANIVERSĂRI

Tatiana SPĂTARU	Doctorul GHEORGHE CĂLCÂI la 75 de ani	225
Tatiana Rotaru	Profesorul VICTOR JUC la 50 de ani Știința în contextul societății noastre	227
Iurie CARAMAN	Doctorul VALERIU MÎNDRU la 60 de ani	230

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

Victor JUC	Philosophical dimensions of the International Relations	7
Ruslana GROSU Vasile BUBUIOC	The virtual dimension of the recruitment in terrorist organizations	24
Галина ПОГОВАЯ	Inertia factors in the experience of the european integration of the Republic of Moldova and Ukraine	38

POLITICAL SCIENCES

Pantelimon VARZARI	The challenges of the democratic regime, or who needs democracy?	50
Victor MORARU Diana CHEIANU-ANDREI Ecaterina DELEU	Moldovan migrants child in Italy: particularities of integration process	62
Лилия БРАГА	The “stripped-down democracy“ and its electoral demension	75

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

Tatiana SPĂTARU	Sociological dimension of middle class in romanian society	89
Olga GAGAUZ Ecaterina GRIGORAŞ	Restructuring of the calendar of births and fertility decline	104
Inga CHISTRUGA-SINCHEVICI	Practices of payment alimony by debtor parents in case of divorce	115
Ion MOCANU	The most important political events of 2016 year in the view of the Republic of Moldova’s population	124

PHILOSOPHY

Ana PASCARU	Philosophical (thoroughness) rigour inforsement by the knowledge- based society	134
Lidia TROIANOWSKI	Titu Maiorescu’s joint endeavors in the countering of the <i>forms without substance</i> phenomenon	142
Rodica CIOBANU	Legal theories and practices. An outlook of the interdisciplinary methodology	153

MASS-MEDIA AND COMUNICATION

- Елена КУЗНЕЦОВА** Increasing the moral social responsibility of journalists 162

HERETIGE

- Marțian IOVAN** The transylvanian scholar Timotei Cipariu – european humanist of the 19th century 169
- Lidia TROIANOWSKI** Alexei Mateevici: the imperative of the spiritual and national relevance in the weekly “Basarabia” 178

RESEARCH PAPERS

- Zinaida GRIBINCEA** The educational objectives of university journalistic formation 187
- Elena CARCEA**
Irina PAHOMII Determinant factors of overall life satisfaction of youth 196
- Liliana CUȘNIR** Factors of influence on the suicidal phenomenon of children 205
- Valentin ARMAȘ** International treaties: from applicability to application 213
- Анна ДРУЦІЇ** The humanitarian activities of the united nations goodwill ambassadors 218

CRITIQUE & BIBLIOGRAPHY

- Diana CHEIANU-ANDREI** *Recenzie: Migrație, diaspora, dezvoltare: noi provocări și perspective* 223

ANNIVERSARY

- Tatiana SPĂȚARU** PhD GHEORGHE CĂLCĂI at 75 years old 225
- Tatiana Rotaru** Professor VICTOR JUC at 50 years old
The sciense in the context of our society 227
- Iurie CARAMAN** PhD VALERIU MÎNDRU at 60 years old 230

DIMENSIUNEA FILOSOFICĂ A RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE PHILOSOPHICAL DIMENSIONS OF THE INTERNATIONAL RELATIONS

Victor JUC, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,
juc.victor@gmail.com

Rezumat

În acest articol noțiunea „Relații Internaționale” (cu majuscule) se referă la disciplina științifică, iar folosit cu minuscule indică asupra câmpului, mediului în care actorii internaționali, în toată diversitatea lor își desfășoară activitatea. Articolul este consacrat cercetării științifice a mai multor aspecte ce permit de a identifica o adevărată filosofie a relațiilor internaționale, abordată în contextul exigențelor științifice postneclasice privind interdisciplinaritatea în plan metodologic și pluridisciplinaritatea pe coordonata epistemologică. Ideea magistrală rezidă în oportunitatea elaborării Filosofiei relațiilor internaționale: Fundamentarea Filosofiei relațiilor internaționale în calitate de disciplină de sine stătătoare, chiar și cu statut colateral, este oportună și binevenită pentru abordarea lor într-un context mai larg, dat fiind că de multe ori punerea corectă a întrebărilor de factură teoretico-abstractă poate oferi posibilități mai eficiente pentru identificarea unor soluții practice, cum ar fi esența relațiilor internaționale, dimensiunile lor umană, etică sau chiar estetică, natura și caracterul legilor care le reglementează, parametrii spațiali-temporali ai proceselor mondiale. Alt obiectiv important vizează de a cerceta calea parcursă de la un discurs științific, care pe măsura dezvoltării paradigmale (comuniata de cercetători, obiect de studiu, metode de investigație științifică) este pregătit pentru a deveni domeniu și supus fundamentării teoretice: Teoria este posibilă de a fi aplicată la etapa când o știință a parcurs o cale suficientă în dezvoltarea sa.

Cuvinte-cheie: *Filosofia relațiilor internaționale, teorie, epistemologie, metodologie, filozofie politică, discurs științific, metadomeniu, metateorie.*

Summary

In this article the term „International Relations” (capitalized) refers to scientific discipline and used with lowercase indicates field environment in which international actors, in all their diversity operates. Article is devoted to scientific research with more features which enable to identify a true philosophy of international relations, addressed in the context of scientific requirements postneclasice regarding to the interdisciplinary on the methodological plan and the multidisciplinary on the epistemological plan. The main idea lies in the opportunity for elaboration of the Philosophy of the international relations: Substantiation of the Philosophy of international relations as a discipline of its own, even with a status collaterally is timely and welcome to address them in a broader context, because often the correct theoretical and abstract questions can offer opportunities more effective identification of practical solutions, like the essence of international relations, their human dimensions, ethical or aesthetic nature and the laws governing them, spatial-temporal parameters of global processes. Another important aim is the researching of the path to a scientific discourse that with the development paradigm (community of researchers, subject of study, methods of scientific investigation) is ready to become the field and amenable the theoretical substantiation: The theory is possible to be applied at the stage when science has traveled a sufficient development.

Keywords: *Philosophy of international relations, theory, epistemology, methodology, political philosophy, scientific discourse, metafield, metatheory.*

Știința relațiilor internaționale reprezintă prin caracterul său un metadomeniu și se include în contextul interdisciplinarității și al pluridisciplinarității propriu demersului postneclasic: dezvoltarea paradigmatelor științei postneclasice se caracterizează prin sporirea ponderii formelor de investigație interdisciplinară și realizarea programelor de cercetare complexă cu participarea reprezentanților științelor nu numai socioumane, dar și reale, lărgind esențial sfera de comprehensiune a proceselor și tendințelor din lumea globalizată, îndreptând activitatea politică și economică spre corectarea greșelilor evidente ale trecutului, contribuind la aprofundarea cooperării internaționale, fortificarea securității și asigurarea supraviețuirii civilizației umane. Știința contemporană se află în proces de transformare cardinală, provenită din fundamentarea unor discipline academice noi, cu relevanță metodologică și conceptuală deosebită și din promovarea ideii complementarității, baza conceptuală postneclasică contribuind la dezvoltarea ipotezelor teoretice noi și la formarea unui stil nou de gândire științifică, favorizând specializarea pe domenii restrânse și totodată unificarea disciplinară. Constituirea și consolidarea Filosofiei relațiilor internaționale, precum și a Istoriei filosofiei relațiilor internaționale, Antropologiei relațiilor internaționale sau Esteticii relațiilor internaționale se înscriu în logica proceselor contemporane de transformare a științei, etapei postneclasice fiindu-i proprie indivizibilitatea subiectului cunoașterii în raport cu valorile pe care le împărtășește și cu motivațiile de care se conduce, iar obiectivele urmărite de aceste subdiscipline constau în „reabilitarea” omului abordat în calitate de făuritor activ și responsabil al relațiilor internaționale și al lumii globalizate.

Teoria, la rîndul ei, este un instrument intelectual care contribuie la organizarea procesului de cunoaștere în conformitate cu prioritățile trasate în activitatea de cercetare, prin aplicarea în formă reglementată a metodelor de investigație științifică. În aspect filosofic, teoria alcătuiește o construcție simbolică, un set de legi, ipoteze și definiții, teoreme și axiome îndreptate spre examinarea sistematică a fenomenelor abordate, procesul de investigație reprezentînd o conexiune dintre variabile, care urmăresc explicarea și înțelegerea obiectului cercetat. C. Hempel aseamănă teoria științifică cu o rețea complexă desfășurată în spațiu, în care termenii sînt reprezentați în formă de noduri, iar firele de legătură se referă în parte atît la ipotezele fundamentale, cît și la cele arbitrare pe care le conține: „întregul sistem se extinde asupra planului de observație și se atașează prin regulile de interpretare, acestea nefiind altceva decît firele ce nu se includ în rețea, dar leagă anumite părți ale ei prin încrustări speciale în formă de simplă observație și asigură astfel funcționarea rețelei ca teorie științifică”. A. Kaplan susține, în aceeași ordine de idei, că posibilitatea implementării reușite a unei teorii nu este o condiție absolut necesară pentru succesul ei, pe cînd aplicarea incorectă poate să se soldeze cu repercusiuni nefaste care nu țin numai de această teorie, indispensabilă fiind conexiunea cu fenomenul abordat. Oferind contextul intelectual în care se percepe obiectul idealizat de cercetare și reprezentînd conexiunea deductivă din cadrul unui set de legi, în care unele sînt premise pentru extragerea altora, teoria este necesară pentru reglementarea volumului enorm de informație în domeniu, în absența ei ar fi dificil de

determinat ce trebuie de explicat. Există însă unele cazuri, subliniază A. Kaplan, când o teorie poate să se dezvolte parcă de la sine, fără contact nemijlocit cu realitatea. Teoria, conform lui Ph. Braillard, prezintă prin esență o expresie care se dorește a fi coerentă și sistemică, ea exprimă ceea ce știm sau ce credem că știm despre realitate. Însă nici o teorie nu se dovedește a fi în măsură să explice realitatea în toată complexitatea ei, orice teorie prezentând în sine o schematizare a unui fenomen, o expresie abstractă a aspectelor pe care le consideră importante, implicând o activitate de selectare și ordonare a fenomenelor și datelor. D. Either din contra, este de părere că principala prerogativă a teoriei științifice constă în a explica un fenomen, urmărind să stabilească linii de causalitate între elementele pe care le conține, iar o altă funcție se rezumă la pronosticarea evoluției realității care alcătuiește obiectul ei de cercetare.

K. Popper consideră că teoria științifică poate fi reprezentată ca un sistem de enunțuri și ipoteze logic ordonate care trebuie întotdeauna să fie în măsură să explice plener succesul celei precedente. I. Lacatos exprimă părerea că alegerea corectă a teoriei bine verificate în vederea implementării ei se bazează pe principiul „trecutul determină viitorul”, pe când în opinia lui S. Toulmin, concepțiile, teoriile și procedeele de explicare trebuie supuse evaluării în termenii adaptării lor la mediul înconjurător, abordat în calitate de câmp intelectual de probleme, dezvoltarea științei realizându-se ca rezolvare a acestor probleme. D. Sanders se raliază la elaborările lui I. Lacatos, susținând că toate teoriile prin esența lor se dovedesc a fi un „nucleu” în mare măsură nonnegociabil și nonfalsificabil, dar totodată și un set de enunțuri verificabile derivate mai mult sau mai puțin din acest nucleu. La rîndul lor, acestea din urmă se împart în enunțuri care pot fi evaluate empiric, prin examinarea detaliată a calculului decizional al decidenților politici individuali (nivelul adoptării deciziilor) și enunțuri care necesită testare empirică în contextul modelului transnațional al intereselor sau al cooperării (nivelul structural) [1, p.381]. Conform opiniei expuse de K. Holsti, obiectivele activității de teoretizare urmăresc optimizarea înțelegerii „lumii politice internaționale”, teoriile trebuie să-și păstreze rădăcinile în realitate, dat fiind că progresul intelectual se exprimă mai ales prin a ține pasul cu faptele, supoziție care vine în conflict cu solicitările metodologice ale lui K. Waltz cu privire la necesitatea de a evita reducționismul în numele sporirii gradului științific.

Prin urmare, teoria apare la etapele superioare ale dezvoltării unei științe, incluzînd un mecanism coerent și logic exprimat de elaborare și confirmare a cunoștințelor. Sub aspect metodologic, rolul esențial în elaborarea unei teorii revine obiectului idealizat, alcătuit din modelul teoretic al conexiunilor organice care reflectă, pe de o parte, realitățile abordate, iar pe de alta, programul de investigație, care este implementat și valorificat în procesul de fundamentare a ei, dat fiind că orice construcție teoretică solicită demonstrare în regim expres.

Referindu-se la știința relațiilor internaționale, St. Hoffmann face deosebire între „teorie ca set de răspunsuri”, care cuprinde ipoteze explicative ce au menire să definească regulile jocului în politica internațională, și „teorie ca set de întrebări”, prin care subînțelege eforturile de a fundamenta o direcție corectă de investigație a problemelor mondiale, atenția fiind orientată asupra „celor mai importante variabile menite să

furnizeze cercetătorilor un instrument adecvat investigațiilor realizate”[2, p.29]. Ceva mai târziu, făcînd o succintă trecere în revistă a problemelor ce se aflau în calea consolidării științei relațiilor internaționale, mai ales „din cauza dominației americane”, St. Hoffmann acreditează ideea că o „știință” fără teorie poate să existe ca știință cu o paradigmă, care mai mult timp n-a fost alta decît cea realistă. Este de precizat în acest sens că T. Kuhn de asemenea punctează asupra deosebirilor dintre paradigmă și teorie: paradigma conține elemente filosofice și sociologice, pragmatice și istorice care nu pot fi reduse la cele pur teoretice (M. Masterman indentificînd douăzeci și una de diferențe în utilizarea acestui termen), pe cînd teoria, alături de legi și noțiuni, este considerată elementul logic al paradigmei. I. Lakatos se pronunță în același context de idei, fiind de părere că o teorie își păstrează actualitatea pînă cînd nu apare una mai perfectă, în timp ce P. Feyerabend exprimă o supoziție diametral opusă, el subliniază, nu fără temei, că o teorie niciodată nu se acordă plenar cu toate datele, ea este înconjurată de necoincidențe. Respingînd dihotomia popperiană teorie/practică pe motivul că „practica din start este încărcată de teorie”, R. Walker din perspectivă epistemologică afirmă că teoriile prezintă în sine cadrul intelectual care face lumea inteligibilă: „Teoria este utilă în funcție de puterea de explicare, care poate fi evaluată conform unor criterii, cum ar fi consecvența logică internă în utilizarea conceptelor, verificarea empirică a afirmațiilor, evidența empirică a rezultatelor derivate din teorie și gradul de echilibrare”[3, p.343]. În accepția lui H. Morgenthau, care se pronunță într-un cadru mai larg, misiunea teoriei este de a introduce ordine și sens într-o masă enormă de fenomene care, în caz contrar, „ar rămîne deconectate și ininteligibile”: „Teoria constă în stabilirea faptelor și înțelegerea lor prin intermediul rațiunii”, realitatea fiind posibil de explicat numai dacă există „o schiță rațională, o hartă care sugerează eventualele sensuri ale politicii externe”[4, p.44].

Realismul politic este acea teorie care s-a dovedit a fi în măsură să prezinte argumentele necesare ce au permis de a demonstra diferența calitativă a problemelor internaționale și de a face inaplicabile construcțiile științifice care derivă din studiul comunităților naționale. În acest sens, realismul politic, al cărui dezvoltare de la Tucidide pînă în zilele noastre, potrivit lui A. Tellis, „poate fi înțeleasă ca fiind o cale lungă spre teorie științifică”, și-a fixat obiective foarte ambițioase pentru cercetările sale, urmărind să propună un program coerent de analiză științifică a politicii internaționale. Noțiunea „interesul definit ca putere” asigură conexiunea dintre rațiune, care tinde să conceapă politica internațională și faptele de cunoscut, contribuindu-se astfel la înțelegerea politicii externe ca sferă independentă de activitate umană și nereductibilă către alte domenii de activitate. Politica și societatea sînt guvernate de legi obiective, ale căror rădăcini se găsesc în natura umană eternă și imuabilă, unicii actori ai relațiilor internaționale fiind statele, care tind să-și realizeze interesele exprimate în termenii puterii, iar acestea, la rîndul lor, stabilesc ierarhia sistemului internațional abordat pe orizontală.

Se cuvine de remarcat, de asemenea, că în mediul american de investigație teoria este abordată într-un sens larg, în contextul preocupărilor de filosofie a științei, cu predilecție de factură pozitivistă, iar în cazul Relațiilor Internaționale se înscrie în cercetările de filosofie a politicii. Deseori teoria este tratată în sens reglator – utilitarist, dar totodată

și normativ, însă în ultimul caz, precizăm, nu din perspectivă structural-sistemică, cum este idealismul politic, ci a agenților, avînd menire de a contribui la facilitarea formulării problemelor și definirii priorităților în activitatea de cercetare științifică, utilizării metodelor de investigație și determinării limitelor praxiologice de evaluare a cunoștințelor despre un anumit domeniu [5, p.180-181]. R. Walker subliniază că teoriile relațiilor internaționale prezintă interes mai ales ca „expresii ale limitelor imaginației politice contemporane”, pe cînd în concepția lui J. Dougherty și R. Pfaltzgraff termenul „teorie” aplicat în Relațiile Internaționale poate să primească diferite forme de exprimare și este utilizat în mai multe ipostaze: este echivalată cu filosofia, ideologia și ipotezele; ea poate fi de caracter inductiv sau deductiv; este sistemică, fiind o schemă de clasificare sau asimetrică, asigurînd poziționarea și verificarea datelor; poate fi normativă, indicînd modul de comportament al actorilor în diferite situații; poate alcătui un set de recomandări politice destinate urmării și desfășurării unor activități [6, p.16-17]. Referindu-se la conținutul și condițiile care s-ar impune ca să întrunească teoria generală a Relațiilor Internaționale, Q. Wright acreditează ideea că aceasta trebuie să prezinte prin esență totalitatea cunoștințelor atotcuprinzătoare, coerente și autoreglatoare ce contribuie la conceperea, pronosticarea, evaluarea și controlul relațiilor dintre state și condițiilor din lume. De fapt, cercetătorul american anunță o teorie ambițioasă, care ar include toate aspectele domeniului, întrunind cîteva cerințe importante: să fie expusă precis și laconic în cuvinte generale; să nu conțină multe excepții; să omologheze ideile promovate precis, pe scurt și cu o doză de eleganță. Într-adevăr, „cercetătorii în materie întotdeauna tind să imprime adevărului științific o anumită notă de frumusețe estetică, care, la rîndul ei, trebuie să se afle în conexiune cu simplitatea intelectuală și, implicit, se impune cu necesitate concordanța logică între părțile componente ale teoriei. La rîndul ei, teoria trebuie formulată astfel încît să ofere posibilități valide pentru perfecționare, nemaivorbind de cizelare și verificare” [6, p.18-19]. În acest context de idei, teoria este chemată să contribuie la conceperea cît mai obiectivă a Relațiilor Internaționale, dată fiind prezența imanentă a unei doze mai mari sau mai mici de subiectivism generat și canalizat fie pe diferiți factori primordiali, fie de relevanță mai redusă. Teoria trebuie de asemenea să ofere posibilitate de pronosticare a unor evenimente și să ajute la formarea unor judecăți de valoare. Nu este mai puțin adevărat însă că o asemenea construcție intelectuală care ar corespunde unor exigențe foarte ridicate se dovedește a fi extrem de complicată și greu accesibilă, după cum a recunoscut însuși Q. Wright.

Spre deosebire de Q. Wright, care nu trasează o linie strictă de demarcare între abordarea empirică și cea normativă, J. Rosenau le delimitează mai distinct, deși le consideră la fel de importante, însă are temeri că acestea pot fi denaturate în cazul cînd sînt confundate „ce este” și „ce trebuie să fie”. Conform accepției lui J. Rosenau, teoreticianul trebuie să recunoască și să pornească de la faptul că în relațiile umane există ordine, fapt care oferă posibilitate de a explica rațional cauzele desfășurării evenimentelor, chiar și în cazurile comportamentului lipsit de logică: ordinea îl impune să depisteze nu atît unicul, cît generalul, și să jertfească descrierea detaliată contra „unor patern-uri mai largi și mai abstracte”: „teoreticianul trebuie să fie pregătit să se limiteze la presupuneri și să

nu tindă spre fapte sau noțiuni absolute. Este indispensabil de a elibera gândirea pentru teorii neordinare și a le exclude pe cele absurde. În sfârșit, el trebuie să fie pregătit că va fi etichetat că n-are dreptate” [6, p.19-20].

Prin urmare, Q. Wright se pronunță expres în favoarea metodei deductive în abordarea teoretică a Relațiilor Internaționale, în timp ce J. Rosenau acordă prioritate metodei inductive. În context remarcăm, în istoria științei Platon a fost unul dintre primii cercetători care a utilizat metoda deductivă, elaborînd concepția statului ideal, în timp ce Aristotel se dovedește a fi printre primii specialiști în materie care a folosit metoda inductivă, cercetînd așezămintele a circa 150 de orașe-state pentru a scrie lucrarea „Politica”. Cert este că în studiul științific al Relațiilor Internaționale rareori poate fi obținut un echilibru statistic între aceste două metode, însă inducția și deducția nu trebuie tratate nici ca aflate în opoziție, nici ca erijate în exclusivitate. În dependență de situație, fiecare cercetător acordă prioritate fie unei sau altei metode, fie le utilizează pe ambele, combinîndu-le: din cauza caracterului complex al problemelor internaționale supuse analizei, este preferabilă și benefică combinarea lor, la care se adaugă alte metode și principii de investigație științifică. În acest sens de idei, argumentul frecvent cum că în epoca atomică sistemul internațional bipolar se dovedește a fi mai stabil decît cel multipolar și nu poate fi verificat empiric, este eradicat prin deducție, utilizîndu-se postulatele ce se referă la incertitudinile din cadrul sistemului și numărul factorilor care trebuie luați în considerație de către actorii statali. În același timp, confirmarea teoretică a supozițiilor că guvernele nu găsesc dificilă promovarea politicii de cooperare economică regională în perioadele de înflorire și tind să reducă particularismul național în timpul crizelor se asigură pe cale deductivă și mai apoi se verifică prin apelarea la experiența activității unor structuri internaționale în materie de cooperare regională, cum ar fi Uniunea Europeană.

K. Waltz consideră că legile și generalizările empirice pot fi cercetate prin metoda inductivă, ele creînd asociații invariabile sau posibile. Funcția explicației revine teoriei, dar care, la rîndul ei, nu poate fi fundamentată în exclusivitate prin metoda deductivă din cauza că aceasta are ca puncte de pornire ale operațiunilor logice premisele inițiale și, deci, nu este în măsură să ofere explicații fundamentale: teoria prezintă în sine rezultat al unui proces intelectual de inovație, aplicîndu-se legi și generalizări distincte, care sînt izolate de unele fapte-cheie, abstractizîndu-le de lucrurile inutile, incluzîndu-le într-o direcție anterior necunoscută și sintetizîndu-le astfel într-un sistem explicativ nou, ideal. „Teoria reprezintă un tablou mental alcătuit al unui tărîm sau domeniu de activitatea limitat. O teorie formează o reprezentare a organizării unui domeniu și a conexiunilor dintre părțile sale” [7, p.35], în cadrul ei se combină enunțuri descriptive și asumptii non-factuale sau teoretice, rolul acestora din urmă fiind de a imprima datelor sens.

De fapt, un asemenea proces de elaborare intelectuală este extrem de dificil, deoarece, conform lui St. Hoffmann, „încercarea lui K. Waltz de fundamentare teoretică se dovedește a fi conceptual atît de riguroasă încît nu poate fi aplicată majorității fenomenelor pe care încearcă să le explice. O teorie care urmărește să explice realitatea, potrivit lui K. Waltz, trebuie să se îndepărteze de realitate, însă cu ce ea ne ajută, se întrebă St. Hoffmann, dacă este atît de îndepărtată, încît ceea ce explică are o slabă legătură cu ceea

ce se întâmplă” [2, p.12]. Aceste aprecieri ale lui St. Hoffmann se bazează pe evaluarea tentativelor lui K. Waltz de a identifica o teorie a Relațiilor Internaționale în analogie cu o construcție riguroasă din fizică, urmărind să formuleze legile care explică atît comportamentul statelor, cît și pe ele înseși, iar în context, să asigure predicția. În ordinea de idei reliefată, susținem că unica teorie a Relațiilor Internaționale fundamentată pe exigențele lui K. Waltz este cea a echilibrului de forțe, abordată nu în sensul că „balanța odată creată, va fi menținută, ci sub aspectul că odată perturbată, va fi refăcută”. Însă această construcție teoretică riguroasă, consideră St. Hoffmann, nu reușește să asigure plener înțelegerea domeniului, chiar dacă se încearcă o elaborare strict științifică, excluzînd orice referire la politica externă, considerată, contrar lui H. Morgenthau, că ține de alt domeniu și urmărind astfel să elimine orice subiectivism în numele exactității explicației. Celelalte teorii, numite de K. Waltz „reducționiste” din cauza că oferă explicații prin referire la agenți, nu prezintă altceva prin esență decît anumite conceptualizări care utilizează „definiții confuze, vagi și schimbătoare ale variabilelor”. În ultimă instanță, K. Waltz în spirit neorealist-structuralist acreditează ideea că teoria este chemată mai ales să explice legitățile comportamentului statelor în cadrul circumscris al activității umane și să ofere teme pentru a conta pe un anumit rezultat provenit din interacțiunea interstatală, cu predilecție dintre marile puteri: teoria „sistemică” a relațiilor internaționale reprezintă prin esență investigațiile raporturilor dintre structura sistemului definit ca distribuție a puterii între unități precum și relațiile dintre aceste unități. În ordinea de idei reliefată, este necesar de precizat că K. Waltz deosebește și teorii „sistemice”, care explică politica internațională prin referire la structură, evidențiind potențialul ei causal și teorii „reducționiste”, care oferă explicații prin referire la unități. În același timp, urmărind, potrivit opiniei lui M. Nicholson, să înțeleagă comportamentul sistemului internațional, K. Waltz și-a propus, conform lui Ch. Brown, să elaboreze o teorie a sistemului internațional, dar nu una care să cuprindă toate aspectele.

Exigențele exprimate de K. Waltz sînt acceptate în linii mari și de către P. de Senarclens, dar care este mai puțin categoric, acesta subliniind că teoria presupune o ambiție științifică ce urmărește să explice în manieră riguroasă dinamica relațiilor internaționale, să definească forțele și structurile care determină raporturile dintre principalii actori ai scenei mondiale și în același timp să pronosticeze evoluția lor. St. Hoffmann consideră cele, că abordarea lui K. Waltz exclude luarea în considerație a subsistemelor formate de regimurile politice și economice prin intermediul relațiilor sociale și ideologiilor din cadrul societăților. În aceeași ordine de idei, R. Aron susține că teoria relațiilor internaționale nu include, nici chiar în abstract, o discriminare între variabilele endogene și exogene, comportamentul extern al statelor nefiind determinat numai de raportul de forțe, ci și de cel puțin doi factori interni - natura regimului și ideologia lui. Acești doi analiști sînt de părere că teoria comportamentului nedeterminat pe care a mizat K. Waltz face domeniul inteligibil, comportamentul agentului diplomatic și al soldatului neavînd un „scop rațional” și, astfel, teoria nu poate să depășească prea mult „analiza conceptuală”, a cărei obiectiv este „definirea specificității subsistemului, enumerarea principalelor variabile și formularea de ipoteze asupra funcționării sistemului”.

Dacă K. Waltz este tentat să pună pe umerii teoreticienilor dificultățile în elaborarea unei teorii a Relațiilor Internaționale, St. Hoffmann le atribuie însăși naturii domeniului, pornind de la definiția sa că „Relațiile Internaționale ar trebui să fie știința incertitudinii, a limitelor acțiunii și direcțiilor prin care statele încearcă, dar nu reușesc niciodată în totalitate să întreprindă măsuri pentru eliminarea propriei insecurități. Dacă K. Waltz tinde să excludă orice nuanță de subiectivism în procesul de fundamentare teoretică a Relațiilor Internaționale, St. Hoffmann, din contra, exprimă părerea că fiecare cercetător este partizan al propriilor elaborări, fiindcă în lipsa unei teorii atotcuprinzătoare este dificil de a determina cu precizie dinamica unui sistem aflat în plină evoluție, el „trebuie să aleagă, în esență, între irelevanța rezultatelor investigațiilor și absorbirea lor în politică”. În aceeași ordine de idei, R. Smoke menționează că „teoria existentă în domeniu nu se dovedește a fi capabilă să țină pasul cu o lume care își schimbă atât de rapid și de periculos nu numai tehnologia militară, dar și metodele de politică internațională”, în timp ce M. Wight se dovedește a fi cu mult mai categoric, susținând că „teoria internațională este marcată nu numai de insuficiență, ci și de sărăcie atât intelectuală, cât și verbală” din cauza că științele politice de la Occident s-au concentrat în mod tradițional și exclusivist asupra statului ca generator al progresului și mediu al desfășurării experienței politice și, în plus, această teorie, potrivit cercetătorului englez, „este o teorie a supraviețuirii” [3, p.276-277]. Aserțiunea lui M. Wight este confirmată de numeroase luări de poziție, cum ar fi cea expusă de K. Waltz, care a declarat „reducționiste și nonfalsificabile” argumentele împotriva calității statului de actor principal în politica internațională.

N. Kosolapov, contrar lui K. Waltz, consideră, în spirit utilitarist și reducționist, că orice teorie apare numai după ce „știința primește posibilități obiective de a-și verifica ipotezele în politică permanent și sistematic” [8, p.20], importanța răspunsurilor propuse de teoria relațiilor internaționale dovedindu-se a fi de semnificație și relevanță deosebită nu numai în plan academic, ci și sub aspect practic. În același context de supoziții, dar ancorat pe nuanțe social deterministe, se pronunță și A. Burian, care acreditează ideea că „aparitia teoriei relațiilor internaționale a fost determinată de necesitățile sociale, obiectivul prevenirii unei noi conflagrații distrugătoare după cel de-al Doilea Război Mondial a stimulat direcțiile de cercetare în această sferă” [9, p.17], iar M. Ebata și B. Neufeld susțin categoric că „totul ce cuprinde relațiile internaționale este politic”, acestui concept revenindu-i „o implicație importantă în înțelegerea lor” [10, p.2].

Într-adevăr, după cel de al Doilea Război Mondial s-au produs unele evoluții cardinale cantitative și calitative în sfera cognitivă, transformări care au avut repercusiuni esențiale asupra studiului Relațiilor Internaționale: pentru prima oară domeniul a primit în termen scurt un set important de mijloace de observație și cercetare, modelare și pronosticare, apariția acestui instrumentar fiind suficientă pentru aprofundarea și diversificarea investigațiilor științifice în materie. Conexiunea directă dintre noutatea mijloacelor implementate, transformările în cadrul obiectului de studiu și necesitățile stringente ale politicii în asigurare științifică, precizează discret N. Kosolapov, au condiționat saltul calitativ al științei relațiilor internaționale, iar din anii '70 una dintre direcțiile strategice de investigație fiind canalizată pe probleme de metodologie și metode concre-

te de cercetare, fundamentate cu predilecție pe abordarea sistemică. Asemenea situație a favorizat cercetările interdisciplinare, mai ales în contextul că Relațiile Internaționale s-au dovedit a fi un câmp favorabil pentru desfășurarea lor și nu este absolut necesar ca fiecare știință să dispună și să aplice în exclusivitate metodele proprii de investigație, tabloul științific obținut este cu mult mai bogat în condițiile interdisciplinarității. Contrar lui N. Kosolapov, considerăm că cercetările ancorate pe metodologii și metode trebuie devansate cu un deceniu înainte, din anii '60 ai sec. XX, când a început ediția a doua a „marilor dezbateri”, dat fiind că demersul modernist a fost îndreptat cu predilecție împotriva tradiționalismului metodologic.

Este de remarcat faptul că K. Waltz, dar nu numai el, atribuie o importanță determinantă structurii sistemului internațional, acest concept fiind fundamentat prin abstragere de la realitate și presupune un set de condiții constrângătoare ce afectează comportamentul actorilor prin intermediul mecanismelor socializării și competiției lor, adică nu numai procesele și interacțiunile influențează comportamentul unităților, ci și maniera în care este construit mediul lor. Structura modelează procesul politic din cadrul sistemului internațional, dat fiind că statele naționale nu acționează, ci reacționează la presiunile lui, ea se definește prin trei elemente esențiale: principiul organizator al sistemului, care nu este altul decât anarhia; diferențierea funcțională a unităților (practic este inexistentă în sistemul internațional din cauza că statele îndeplinesc aceeași funcție de reprezentare, chiar dacă în interiorul lor relațiile se dovedesc a fi de supraordonare-subordonare, pe când în domeniul internațional ele sînt de coordonare); distribuția capacităților, vizează potențialul statelor subsumat conceptului de putere și polaritatea exprimată prin numărul marilor puteri din sistem [7, p.130-143]. În acest sens de idei, structura sistemului internațional reglementează, dar nu determină comportamentul actorilor statali, însă fără a ține cont de atribuțiile și interacțiunile lor, în caz contrar s-ar da dovadă de reduționism, atribuit de K. Waltz cercetătorilor care urmăresc să explice funcționarea sistemelor internaționale prin concentrarea atenției asupra unităților, cum ar fi St. Hoffmann, care consideră că „într-un sistem bipolar dominat de două „unități hegemonice” rivale este evident că trebuie de acordat importanța decisivă... celor doi actori” [2, p.111] sau R. Aron, care exprimă supoziția că în cadrul bipolarității „actorii principali au determinat caracterului sistemului cu mult mai mult decît ei au fost influențați de acesta” [11, p.95]. Sistemul internațional, conform opiniei lui K. Waltz, este compus din structură și unități aflate în interconexiune, conceptul de structură fiind util în măsura în care oferă semnificație clară și constantă unor astfel de termeni vagi și variabili precum mediu, situație, context sau ambianță, dar totodată atenționează că structura nu poate în nici un caz să explice orice. În aceeași ordine de idei se pronunță și E. Pozdneakov, care subliniază că, atît timp cît structura nu este cunoscută, sistemul prezintă în sine o masă haotică de legături variate: structura exprimă conexiunile necesare dintre elementele sistemului, avînd semnificație categorială [12, p.20,53]. B. Buzan și R. Little, evaluînd teoria lui K. Waltz, susțin că acesta nu sesizează decît structura politică și exclude sistemele definite de interacțiuni economice și/sau socioculturale, izolîndu-le de cele politice.

Se cuvine de specificat însă, extinzînd lista exegeților structuralismului, că M. Kaplan este unul dintre primii cercetători care a supus unui studiu esențial rolul definitoriu al structurii (trată în sens de distribuție a puterii) asupra funcționării și transformării sistemelor internaționale, relațiile dintre actori fiind determinate de anumite constrîngeri în formă de reguli imuabile de comportament. R. Aron însă, din contra, din perspectivă realistă susține că aceste reguli sînt stabilite și schimbate de marile puteri, care întotdeauna își rezervează un anumit spațiu de alegere provenit din prima dimensiune structurală a sistemelor internaționale – configurația raporturilor de forțe, care reflectă numărul și caracterul relațiilor dintre principalii actori. Celelalte două dimensiuni, ierarhia actorilor și caracterul omogen sau eterogen al componenței sistemelor, reflectă inegalitatea posibilităților militaro-politice în resurse economice, socioculturale și ideologice ale protagoniștilor de a influența asupra sistemului internațional și, respectiv, gradul de concordanță sau conflict dintre entitățile politice cu privire la principii și valori [11, p.563-565]. Spre deosebire de acesta, M. Bercher nu propune decît o singură categorie de cercetare structurală a sistemului internațional, numită configurația forței, în timp ce K. Holsti și J.-P. Derriennic au elaborat instrumente mai extinse de investigație științifică. K. Holsti definește patru elemente – natura și autonomia, stabilitatea/durabilitatea unităților participante în circuitul internațional; structura sistemului; formele majore de interacțiune dintre entități; regulile care guvernează aceste interacțiuni din cadrul sistemului, în timp ce P. Derriennic propune șase caracteristici: numărul actorilor; repartizarea forțelor între actori; relația dintre conflict și cooperare în cadrul sistemului; mijloacele permise de sistem pentru a fi utilizate; influența sistemului asupra comportamentului actorilor; diferențele de statute dintre actori, ele asigurînd, potrivit asumptiei cercetătorului canadian, posibilitatea de „a descrie structura oricărui tip de sistem internațional” [13, p.188-192]. Conform opiniei lui K. Holsti, sistemul internațional de relații interstatale începe după anul 1648 și reprezintă o totalitate de entități politice independente aflate într-un proces reglementat de interacțiune, în timp ce J.-B. Duroselle îl definește prin binomul regularități/ iregularități, ce se produc în cadrul lui începînd cu secolul al XVI-lea.

Dacă R. Aron punctează asupra rolului determinant al actorilor, iar K. Waltz definește structura în calitate de cauză a comportamentului statelor, A. Wendt se pronunță pentru o ontologie care este în măsură „să depășească tendința de a trata acțiunea și structura ca fiind părți diametral opuse ale unei dualități” și se pronunță pentru „o construcție reciprocă” pe axa „agent-structură”. Această relație reciprocă presupune „refuzul de a omite modul în care statele interpretează ceea ce fac în favoarea unei anumite dinamici structurale de bază”, deoarece „actorii acționează pornind de la semnificațiile pe care le au obiectele pentru ei, semnificațiile fiind construite social” : actorii statali nu există independent de structurile sistemului internațional, iar structurile nu există independent de reproducerea și transformarea lor posibilă de către agenți” [3, p.328]. În acest sens, teoria structurală constructivistă a lui A. Wendt presupune că statele reprezintă principalele unități de analiză ale politicii internaționale, structurile-cheie din sistemul de state sînt mai curînd intersubiective decît materiale, interesele și identitățile

de stat fiind în mare parte constituite mai degrabă de aceste structuri sociale decît date în mod exogen sistemului de natura umană sau de politici sociale interne [3, p.326], pe cînd constrîngerile structurale ale agenților statali se realizează prin modificarea costurilor și beneficiilor în funcție de diferite strategii. Atribuind agenților și structurii un statul ontologic egal, ale căror interdependență se realizează în procesul social, A. Wendt consideră relațiile internaționale ca fiind relații sociale, deoarece convingerile și așteptările fondate pe ideile actorilor cu privire la natura și rolurile lor sunt determinate de structurile sociale. „Distribuirea ideilor” general acceptate de actori, altele fiind de ordin particular, constituie „cultura” care, la rîndul ei, se bazează pe „structura rolurilor”, iar acestea din urmă sînt elemente nu ale actorilor, ci ale structurii sistemului. În acest sens de idei, trasînd în calitate de fond de referință caracterul „rolului predominant în sistem”, el descrie trei tipuri ideale de „structură a rolurilor”, „dușman”, „adversar” și „prieten”, dar și trei tipuri de „cultură a anarhiei” din sistemul internațional, „hobbesiană”, „lockiană” și „kantiană”, schimbările structurale fiind condiționate de schimbările „culturii” [14, p.98-99].

Din altă perspectivă, de factură geopolitică și geostrategică, Zb.Brzezinski atribuie agenților rolul determinant în formarea structurii sistemului internațional postrăzboi rece: „actori geostrategici activi” fiind statele care dispun de capacitate de voință națională de a exercita putere sau influență în afara hotarelor naționale pentru a schimba situația geopolitică existentă [15, p.54]. Fiind ghidate de diferite motive, tendințe către supremație națională, realizare ideologică, mesianism religios sau ascensiune economică, unele state aspiră la dominație regională sau chiar și la obținerea pozițiilor corespunzătoare pe scară mondială, în contextul că geopolitica a evoluat de la gîndirea regională la cea globală. În aceeași ordine de idei, dar referindu-se la semnificația geostrategiei, C. Hlihor susține că aceasta identifică mijloacele de care actorul statal, făcînd uz, poate să-și realizeze interesele într-un anumit cîmp geopolitic [16, p.217], iar potrivit lui P.Dobrescu, geostrategia evidențiază valoarea deosebită a unui anumit spațiu [17, p.15].

Prin urmare, atît *structura*, cît și *agenții* determină formarea și modificarea unui anumit tip de sistem internațional, inclusiv postrăzboi rece: schimbările structurale condiționează transformări în comportamentul și relațiile dintre actori, iar aceștia la nivelul puterilor majore și în dependență de potențialul disponibil marchează structura sistemului pe orizontală, iar pe verticală aceasta este exprimată prin raporturile de dominație a „centrului” asupra „periferiei”. Contrar lui K. Waltz, care susține că structura este independentă de caracteristicile, comportamentul și interacțiunile actorilor, considerăm că aceste comportamente se află în interconexiune, fiind proprii din punctul de vedere al sinergeticii sistemului deschis, dinamic, alinear și cu un pronunțat caracter autocatalizator care tinde spre autoorganizare. T.Țîrdea definește autoorganizarea ca pe un proces prin care se creează, se reproduce sau se perfecționează organizarea sistemelor deschise dinamice [18, p.30], în condițiile că haosul și ordinea se află în interconexiune. În ordinea reliefată de idei constatăm că lumea din perioada postrăzboi rece se dovedește a fi deschisă și dezechilibrată, se află în devenire continuă și evoluează în conformitate cu legile neliniare, este însoțită de efecte sinergetice și de

se distinge printr-un grad înalt de complexitate, fapt care îi face pe mulți cercetători și analiști să invoce dificultăți serioase în cunoașterea, explicarea, înțelegerea și gestiunea ei. Structura, această categorie virtuală care reglementează comportamentul unităților prin distribuția capacităților de putere derivate din caracterul mediului internațional, deține o pondere importantă în edificarea și schimbarea tipurilor de sisteme internaționale, însă rolul determinant aparține agenților, adică supraputerilor și marilor puteri, utilizând terminologia lui M. Kaplan, care sînt grupate în poluri sau, cu referință la perioada postrăzboi rece, considerăm justificată noțiunea „centru de putere”. Este esențial de precizat că această noțiune nu include atît statele, în condițiile că numai Statele Unite ale Americii corespund exigențelor față de un centru de putere, ci instituții internaționale create de entități statale pentru a-și spori ponderea pe arena mondială prin aplicarea mecanismelor cooperării internaționale multilaterale, anume acești actori consolidați sînt formatori structurali de sistem prin potențialul și relațiile mutuale pe care le angajează. „Centrul de putere” este actorul sau structura care prin comportamentul sau voința sa modelează puterea spre multiple sectoare ale sistemului internațional, susține P. Dobrescu [17].

Agenții majori sînt asociați cu marile puteri, numite de J. Goldstein și J. Pevehouse cele mai puternice state din sistem care exercită cea mai mare influență asupra evenimentelor internaționale, ele tind să împărtășească, potrivit lui J. Levy, citat de susnumiții autori, o viziune globală bazată pe interese naționale, departe de teritoriile lor, ele avînd cele mai puternice forțe militare din lume și cele mai puternice economii care finanțează forțele militare și alte capacități de putere [19, p.122].

Ținem să precizăm că mai jos vom invoca aprofundarea procesului de fundamentare a două abordări contemporane a relațiilor internaționale și epuizarea într-o măsură mai mare sau mai mică a potențialului metodologic a trei abordări clasice, una dintre care fiind cea sistemică, asociată de mai mulți cercetători cu marxismul, precizînd totodată că ascensiunea și decăderea lor se află în relații invers proporționale. Abordarea sistemică se dovedește a fi cu mult mai variată, iar în criză generală se află varianta marxistă, ancorată pe concepția formațională a evoluției istorice, pe cînd noi tratăm relațiile internaționale sistemic, identificînd tipuri de structuri uni-, bi- și multipolare ale sistemului internațional. În pofida crizei fundamentelor epistemologico-metodologice pozitivistice ale realismului politic, conceptul de pol continuă să rămînă operațional în definirea tipurilor de sisteme internaționale, în special în plan istoric, dar este utilizat de mulți cercetători și analiști pentru a-l caracteriza și pe cel din perioada postrăzboi rece, propunînd diferite structuri unidimensionale sau mixte, pe cînd noi îl considerăm a fi policentrist. Diferențele dintre „pol”și „centru de putere” sînt determinate de mai mulți factori, printre care poziția ocupată pe axa globală virtuală și caracterul categorial, primul fiind o categorie geopolitică, este plasat la extrema axei, în timp ce al doilea mai degrabă se dovedește a fi o categorie geoeconomică, fiind localizat pe alte segmente, mai apropiate de centrul virtual.

Încheierea războiului rece a fost benefică din perspectivă epistemologică pentru ambele abordări contemporane, *civilizaționistă* și *globalistă*, impulsionînd esențial evoluția și diversificarea conținutului lor. În accepția E. Stepanova, ele se regăsesc în pole-

mică încă din anii '60 ai secolului XX, dar pe care o considerăm mai mult indirectă, cu atât mai mult că nici autorul nu insistă cu argumente justificatoare în favoarea ipotezei avansate. Elaborările civilizaționiste se caracterizează printr-o uniformitate relativă, estimându-se că lumea integră este alcătuită dintr-o totalitate de unități (civilizații) social-culturale diferite care se află în interacțiune, în același timp tratările globaliste sînt mai variate, extinzîndu-se de la catalogarea ei ca pe un set de interese, valori și necesități universale pînă la o comunitate comunicativă sau „un sat global”. De fapt, polemica s-a redus la învinuiri reciproce - civilizaționiștii critică globaliștii pentru subaprecierea semnificației deosebirilor civilizaționale, iar aceștia din urmă îi culpabilizează pe oponenții lor de localism și particularism. În același timp sesizăm o ușoară apropiere a pozițiilor unor protagoniști din cadrul celor două abordări, în sensul că se urmărește discret definirea unor principii de interacțiune în context mondial, apropierea dintre părți fiind determinată de diversificarea lor mai ales prin căutarea de noi fundamente conceptuale care ar asigura integritatea lumii contemporane. Astfel, în cadrul „cercetărilor civilizaționiste” coexistă atît interpretarea culturologică tradițională a civilizației (S. Huntington), cît și altele noi – socială (D. Wilkinson) sau comunicativă (V. Kavolis). Alcătuiind, conform lui S. Huntington, nivelul suprem de autoidentificare culturală a oamenilor, civilizațiile se află într-o interdependență conflictuală, iar „ciocnirea” dintre ele devine factorul dominant al politicii mondiale. D. Wilkinson, identifică civilizația cu sistemul social, care se dezvoltă în limite comune spațial-temporale și se concentrează în jurul centrelor urbane din cauza funcționării relațiilor social-politice dintre acestea. V. Kavolis este mai tranșant, venind cu propunerea de a elimina orice fundamente socioculturale concrete și de a asocia civilizația cu capacitatea ei de comunicare și înțelegere mutuală cu alte entități prin însușirea anumitor „universalii mondiale de caracter general”, chiar dacă fiecare dintre ele elaborează evaluările proprii ale universalii globale în baza valorilor și experienței lor istorice. El urmărește să fundamenteze o bază comună de interacțiune a civilizațiilor în contextul global, cu atât mai mult că la etapa actuală, din cauza migrației permanente și influenței cosmopolitismului, nu mai regăsim civilizații „pure”, fapt care face problematică conservarea identității lor socioculturale.

La rîndul ei, abordarea globalistă se definitivează expres prin conexiunea cercetării problemelor mondiale și modelării globale cu idei caracteristice disciplinelor de sorginte ecologică, umanistică și antropologică, nemaivorbind de economia politică. Urmărind realizarea principiului unității prin diversitate, această abordare științifică include, în fond, patru direcții de cercetare: *teoria neomarxistă a sistemului mondial* (I. Wallerstein, A. Frank, B. Gills), este apropiată conceptual de ideile lui V. Kavolis și presupune că evoluția istorică a omenirii este prin esență de caracter universal și sistematic, lumea integră alcătuiind unitatea de bază a analizei economice, istorice și sociologice; *culturologia globală* (M. Featherstone) și *sociologia relațiilor internaționale* (R. Robertson) prevăd, mai ales cea din urmă, că globalizarea se asociază cu progresul devenirii lumii în formă de spațiu unic, iar caracterul global, fiind rezultatul și structura acestui proces, reprezintă condiția generală a existenței omenirii, deoarece situația de incertitudine creată de încheierea războiului rece a provocat acutizarea problemelor poli-

tății și multiculturalității, dar totodată a alimentat interesul față de ideea edificării „societății civile mondiale”; *economia politică mondială*: încă în condițiile războiului rece Th. Levitt acreditează ideea că „lumea se mișcă spre uniformitate”, iar K. Ohmae descrie o lume policentristă în formă de triadă – Statele Unite, Japonia și Europa Occidentală, ca mai apoi să anunțe apusul statului național suveran, încadrat în „hotare politice artificiale”, și răsăritul „statelor regionale”, care nu reprezintă prin caracterul lor altceva decât zone economice firești în „lumea fără hotare”; *concepția durabilității ecologice* include două seturi de idei care se află în interdependență și se completează reciproc: *realitatea ecologică actuală* (A. Lipietz) și *cauzele și esența acestei particularități* (I. Sachs, S. Latush). Sub aspectul relațiilor internaționale, „realitatea ecologică” este numită „criză ecologică globală”, pe când definirea cauzelor ei se înscrie în cadrul neomarxismului tradiționalist al lui I. Wallerstein și se rezumă la „pomparea resurselor de la Sud la Nord” sau „expansiunea economică nejustificată a lumii westernizate”.

Așadar, încheierea războiului rece a provocat și unele replieri esențiale epistemologice și metodologice. Arhitectura științei contemporane a relațiilor internaționale include un spectru extins și variat de cercetări, începând cu investigații canalizate pe macronivel și finalizând cu studii ale unor probleme înguste, fiecare compartiment fiind fragmentat în interior, atât în aspect istoric, cât și în plan teoretico-metodologic. St. Hoffmann a remarcat încă în anii '70 ai secolului XX că domeniul relațiilor internaționale suferă de trei fragmentări esențiale: nivelul problemei analizate, în sensul ce trebuie de cercetat – interacțiunea dintre unități sau unitățile ca atare; nivelul analizei, adică fiecare cercetător este prizonierul propriilor viziuni asupra sistemului internațional, în special pe fundalul lipsei unei teorii generale; fragmentarea funcțională, care urmărește a obține o rigoare mai mare pe o scară mai mică, producându-se dispute ineficiente ale metodologiilor, adică indiferent de ceea ce vrem să studiem, cum trebuie să procedăm? [2, p.13-14]. În același context de idei, I.M. Pașcu și S.N.Vintilă susțin că studiul academic a Relațiilor Internaționale se confruntă în mod constant cu trei probleme de principiu: nivelurile de analiză, în sensul că implică fie o opțiune a studiului global, fie a unei zone geopolitice sau a unui set de probleme specifice; sfidarea teoretică, adică teoriile diferă semnificativ în funcție de sfera de cuprindere a fenomenelor; capacitatea de a explica evoluția actorilor în cadrul sistemului internațional provenită din dificultățile formulării unei legi a comportamentului uman, dificultăți care sînt accentuate în posibilitatea extrem de limitată a predicției schimbării în sistem și apare în asemenea manieră o ruptură între necesitatea de explicare și practica relațiilor internaționale [20]. Remodelînd aserțiunile de factură geopolitică ale lui C. Hlihor, considerăm în acest context de idei că se dovedesc a fi frecvente confuziile dintre realitățile politicii mondiale și produsul reflecției prin teorii și ipoteze a proceselor și fenomenelor abordate, o cauză fiind deprinderea de a face uz de scheme preconcepute de cercetare și de apologetică a unor supoziții și acțiuni, mai ales în contextul că și paradigmele rareori sînt general acceptate. Conform opiniilor lui J. Golstein și J. Pevehouse, Relațiile Internaționale reprezintă un domeniu imprevizibil al unor procese și evenimente care deseori îi iau pe experți prin surprindere, iar „cele mai bune teorii oferă numai un ghid aproximativ

pentru înțelegerea lor sau pentru predicția ce urmează să se întâmple. Din cauza acestei complexități și impredictibilități, cercetătorii științifici nu cad de acord cu privire la un singur set de teorii care să explice Relațiile Internaționale sau de concepte de analiză, existând divergențe teoretice” [19,p.35], situație care, potrivit lui V. Kulaghin, nu se soldează cu dispariția lor, ci din contra, ele se antrenează în competiție științifică, impunând revederea unor concepte. [21,p.5]

În pofida acestor și altor deficiențe, exigențele metodologice au determinat mai multe replieri epistemologice în domeniu, mai ales în contextul că s-a format o epistemologie a științei relațiilor internaționale care pune în lumină cadrul și valoarea cunoștințelor în materie tratate în totalitatea și diversitatea lor, formându-se mai multe centre de cercetare și problematizare. D. Darlaston-Jones a remarcat că abilitatea de a determina relația dintre baza epistemologică și metodologia folosită se dovedește a fi de importanță majoră, deși acest aspect deseori este neglijat, o cauză fiind dominația pozitivismului în cadrul cercurilor de cercetători, considerându-se în acest sens de idei că asumțiile filosofice nu trebuie menționate explicit. În condițiile când sînt tratate conceptele „obiectivitate” sau „validare” se invocă un anumit cadru epistemologic prezent în toate etapele și elementele cercetării. Asumțiile pozitivistice sînt puse la îndoială în postmodernism de mai multe teorii critice: conform lui R. Cox, este necesară o abordare reflexivă a Relațiilor Internaționale care să lărgescă spectrul variantelor posibile de rezolvare a problemelor, respingînd, potrivit lui M. Griffiths, ideea libertății axiologice promovată de pozitivism, iar în accepția lui A. Wendt, postmodernismul în Relațiile Internaționale se ocupă de deconstruirea adevărilor absolute cu privire la conceptele de bază folosite anterior, argumentînd că acestea pot fi valide într-un anumit spațiu la un anumit moment. Prin urmare, metodologia postmodernistă constă în analiza textuală deconstructivistă și se fondează pe autoreflexivitate, care este bazată pe ideea că obiectivitatea pură este inexistentă și că individul ce studiază Relațiile Internaționale nu poate fi despărțit de obiectul studiului său.

Luînd ca bază transformările fundamentale ce se produc în caracterul și în structura cunoașterii științifice și al științei în ansamblu ceva mai mult de jumătate de secol, cum ar fi interdisciplinaritatea, efectuarea studiilor complexității fenomenelor, diluarea frontierelor dintre științele reale și cele socioumane, relansarea investigațiilor în materia statutului epistemologic al științei, amplificarea gradului de complexitate al obiectului cunoașterii, hipercomplexitatea în creștere a lumii provenită din constituirea unității ei sistemice, considerăm că se conturează o adevărată filosofie a Relațiilor Internaționale, abordată în calitate de disciplină științifică și academică colaterală. Ch. Coker a specificat că „abordarea problematicii relațiilor internaționale în condițiile actuale solicită un sistem cu mult mai extins de coordonate, dat fiind că specialiștii sînt predispuși foarte mult să se concentreze asupra aspectelor particulare și ignoră spectrul larg de evenimente, tabloul lor mai complet” [22, p.7-8].

În același context de idei, E. Batalov remarcă necesitatea unei abordări noi, de nuanță filosofică, care le-ar completa pe cele tradiționale și în același timp ar oferi dimensiuni suplimentare în cercetarea fenomenelor de o complexitate elevată, numite „Relațiile

Internațională și Politica Mondială”. Se cuvine de precizat că această „disciplină hibrid”, întrunind diferite combinații atât ale cunoașterii filosofice, cât și general-științifice [23], este de caracter istoric, avînd rădăcini în elaborările politice ale unor gînditori din lumea antică precum Confucius, Platon, Aristotel sau Cicero, chiar dacă mai degrabă se dovedește a fi în majoritatea cazurilor o abordare protofilosofică a contactelor dintre guvernările unor teritorii într-un cadru spațial-temporal limitat. Mai multe elaborări generalizatoare, de caracter filosofic al problematicii internaționale, au fost perfectate în epoca modernă, printre acestea nominalizăm lucrările realizate de N. Machiavelli, Th. Hobbes, J. Locke, Ch. Montesquieu, J.-J. Rousseau, I. Kant sau K. Marx, nemaivorbind de perioada contemporană, în cadrul căreia se disting operele lui V. Lenin, R. Aron, K. Schmitt, B. Russel. H. Morgenthau, K. Waltz, St. Hoffmann, H. Bull, W. Olson, N. Onuf sau S. Huntington. Deși cercetarea istoriei filosofiei domeniului nu se dovedește a fi simplu de realizat, afirmă nu fără temeii B. Schmidt, este îndreptățită totuși invocarea unei istorii a filosofiei relațiilor internaționale, important fiind însă ca în procesul de fundamentare a disciplinei noi să fie evitată, potrivit opiniei lui E. Batalov, wersternizarea tradițională de care suferă științele politice contemporane, deoarece gînditorii chinezi, indieni sau arabi „au făcut mult pentru înțelegerea esenței politicii internaționale, mai ales cu referință la dimensiunea ei umană” [24], cu atît mai mult că știința postenclasică presupune indivizibilitatea subiectului cunoașterii de motivațiile și valorile sale.

Fundamentarea Filosofiei relațiilor internaționale în calitate de disciplină de sine stătătoare, chiar și cu statut colateral, este oportună și binevenită pentru abordarea lor într-un context mai larg, dat fiind că de multe ori punerea corectă a întrebărilor de factură teoretico-abstractă poate oferi posibilități mai eficiente pentru identificarea unor soluții practice, cum ar fi esența relațiilor internaționale, dimensiunile lor umană, etică sau chiar estetică, natura și caracterul legilor care le reglementează, parametrii spațial-temporali ai proceselor mondiale. Pentru a valorifica aceste și alte obiective, esențial este de a elabora aparatul categorial și ideatic al subdisciplinei, însă nu prin acomodarea mecanică a categoriilor și noțiunilor aplicate de alte științe, ci prin punerea în evidență a construcțiilor fundamentale într-un context nou, ele fiind menite să asigure definirea esenței și legităților Relațiilor Internaționale în plan filosofic, abordate ca raporturi umane în condițiile transformării caracteristicilor spațial-temporale ale proceselor internaționale și „diluării” hotarelor dintre intern și extern.

În concluzie subliniem că, Relațiile Internaționale, fiind abordate sub aspectul disciplinar-științific, reprezintă prin statutul lor un metadomeniu al cărui obiect complex de studiu este valorificat prin concursul mai multor discipline academice și cu ajutorul unui spectru ierarhic diversificat de metode de investigație, incontestabil fiind caracterul interdisciplinar și multidisciplinar al materiei. Abordarea Relațiilor Internaționale în plan epistemologic, ca obiect de investigație, urmărește direct descrierea, explicarea, interpretarea și înțelegerea lor, pe cînd determinarea obiectului de studiu în baza diferitor criterii rezultate din diversitatea actorilor și complexitatea fenomenelor și proceselor este în măsură să contribuie la definirea statutului disciplinar, atît sub aspect ontologic, cât și în plan epistemologic, ca în ultimă instanță să se asigure demarcarea ca-

drului științific precum și să se definească identitatea academică a metadomeniului. În momentul când explicațiile răzlețe cuprind un set mai mult sau mai puțin larg de fenomene și procese aflate în interconexiune, constituindu-se o integritate pusă în concordanță în interior sub formă de paradigmă, adică în condițiile când se produce trecerea de la discurs la disciplină/domeniu științific, se realizează fundamentarea unei teorii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Sanders David. Relațiile Internaționale: neorealism și neoliberalism. În: Manualul de știință politică / Ed. Goodin Robert. Klingemann Hans-Dieter. Iași: Polirom, 2005. p.375-389.
2. Hoffmann Stanley. Ianus și Minerva. Eseuri asupra teoriei și practicii politicii internaționale. Chișinău: Știința, 1999. 418 p.
3. Griffiths Martin. Relații Internaționale: școli, curente, gînditori. București: Ziu, 2003. 439 p.
4. Morgenthau Hans. Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace. Iași: Polirom, 2007. 735 p.
5. Juc Victor. Fundamentarea științelor socioumane prin intermediul paradigmatelor. În: Respectarea drepturilor omului-condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova. Materialele conf. șt.-practice int. Chișinău: F.E.-P. Tipogr.Centrală, 2010, p.176-187.
6. Dougerthy J. Pfaltzgraff R. Contending theories of international relations: a comprehensive survey. New York: Longman, 1990. 534 p.
7. Waltz Kenneth. Teoria politicii internaționale. Iași: Polirom, 2006. 325 p.
8. Косолапов Николай. Теоретические исследования международных отношений. În: Мировая Экономика и Международные Отношения. 1998, № 1, с. 82-93.
9. Буриан Александр. Теория международных отношений. Курс лекций. В 2-х томах. Т.1. Chișinău: CEP USM. 2003. 205 с.
10. Ebata Michi, Neufeld Beverly. Politics in International Relations. În: Confronting the Political in International Relations. / ed. Ebata Michi. Neufeld Beverly. New-York: St. Martin's Press, 2000, p.1-16.
11. Aron Raymond. Paix et guerre entre les nations: Paris: Calmann-Levy, 2-me ed., 1984. 873 p.
12. Поздняков Э. Системный подход и международные отношения. М.: Наука, 1976. 157с.
13. Derriennic J.-P. Esquisse des problematique pour une sociologie der relations internationales. Grenoble, 1977. 498 p.
14. Сафронова О. К вопросу о генеалогии конструктивизма в теории международных отношений. În: Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского. Серия «Международные отношения, Политология, Регионоведение». Выпуск 1(2), 2004, с. 96-102.
15. Бжезински Збигнев. Великая шахматная доска. Москва: Международные отношения, 2003. 254 с.
16. Hlihor Constantin: Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. București: Ed. Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 330 p.
17. Dobrescu Paul. Geopolitica. București: comunicare. ro., 2003. 424 p.
18. Țirdea Teodor. Introducere în sinergetică. Chișinău: CE-P „MEDICINA”, 2003. 89 p.
19. Goldstein Joshua. Pevehouse Jon. Relații internaționale. Iași: Polirom, 2008. 779 p.
20. Confronting the Political in International Relations. / ed. Ebata Michi. Neufeld Beverly. New-York: St. Martin's Press, 2000. 276 p.
21. Современные международные отношения. Учебник/ под.ред. А.Торкунова. Москва.: Российская политическая энциклопедия, 1999. 584 с.
22. Коукер К. Сумерки Запада. Москва: Ладомир, 2001. 238 с.
23. Чешков Марат. Философия международных отношений и глобалистика. <http://www.intertrends.ru/twelfth/008.htm> (vizitat 20.10. 2010).
24. Баталов Эдуард. Предмет философии международных отношений. <http://www.intertrends.ru/four/001.htm>

DIMENSIUNEA VIRTUALĂ A RECRUTĂRII ÎN ORGANIZAȚIILE TERORISTE

THE VIRTUAL DIMENSION OF THE RECRUITMENT IN TERRORIST ORGANIZATIONS

Ruslana GROSU, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Politice și Juridice al AȘM,
ruslana.grosu@gmail.com

Vasile BUBUIOC, *doctorand,*
Academia Militară a Forțelor Armate "Alexandru cel Bun",
bvg.07@mail.ru

Rezumat

Autorii au abordat importanța practică a unor contribuții academice care reflectă procesul de recrutare în cadrul celor mai cunoscute organizații teroriste – Al-Qaeda și „Statul Islamic”, elaborate de unii cercetători cu o vastă experiență la subiectul recrutării sub diverse aspecte: juridic, psihologic, social și securitar. Scopul a constat în efectuarea unei analize complexe a celor mai relevante elaborări în problematica respectivă, a studierii variabilelor distincte și a factorilor de impact, pentru o înțelegere mai profundă a cauzelor și motivelor la nivel de individ, grup, dar și a atitudinilor și politicilor la nivel de guvern și societate. Acest studiu este unul amplu, prin faptul că s-a recurs la o cercetare interdisciplinară, elementele centrale în jurul cărora s-a articulat analiza, fiind complexitatea procesului de recrutare în organizațiile teroriste și cu nuanțarea cadrului normativ și a componentei psiho-sociale, internetul, rețelele de socializare și relevarea unor practici de combatere a fenomenului.

Cuvinte-cheie: metode de recrutare, cadrul legal internațional privitor la terorism, internet, rețele, organizații teroriste.

Summary

The authors addressed the practical importance of some academic contributions regarding the process of recruitment in the most known terrorist organizations – Al Qaeda and ISIS, elaborated by some researchers with a wide experience on the recruitment topic in legal, psychological, social and security aspects. The goal of this article is to conduct a comprehensive analysis of the most relevant elaborations on the mentioned issue: the research of some distinct variables, the impact factors for a deeper understanding of the causes and reasons of acceptance to be recruited at the level of the individual and group, and attitudes and policies at the government and society level.

This study is comprehensive in that it was elaborated an interdisciplinary research, the key-elements, around which articulated analysis, being the complexity of recruitment in terrorist organizations, focusing on the legal framework and psychosocial components, the internet, social networks and highlighting practices to combat this phenomenon.

Keywords: methods of recruitment, international legal frame on terrorism, Internet, networking, terrorist organizations.

Terrorismul este considerat drept cea mai gravă formă de infracțiune a contemporaneității, prezentând o amenințare la adresa păcii și securității internaționale, motiv pentru care lupta împotriva acestuia necesită conjugarea eforturilor tuturor sta-

telor lumii. În sec. XXI, atât sub aspect cantitativ, cât și calitativ, fenomenul respectiv se deosebește de terorismul „generațiilor anterioare” nu doar prin amplificarea amenințărilor pe care le generează grupările teroriste, prin varietatea strategiilor de acțiune și tipologia acțiunilor teroriste, dotării tehnice mai moderne și sofisticate, tipurilor de motivare, a numărului de victime, dar și prin metodele de recrutare cu recurs la cele mai noi tehnologii informaționale pentru a pune în aplicare scopurile criminale ale entității teroriste.

O poziție fermă privitor la includerea terorismului printre crimele internaționale a fost exprimată de Organizația Națiunilor Unite prin elaborarea instrumentelor juridice (convenții, rezoluții etc.), care au condus la adoptarea unor măsuri practice în prevenirea și combaterea terorismului. În plus, reglementarea juridică internațională a luptei contra terorismului s-a făcut în plan internațional, la nivelul ONU, cât și în cel regional, la nivelul Consiliului Uniunii Europene, al SUA și al statelor arabe.

Strategia globală a Organizației Națiunilor Unite de combatere a terorismului, anexată la Rezoluția 60/288, adoptată la 8 septembrie 2006 de către Adunarea Generală, are la bază patru piloni de acțiune [1]: măsuri care să stabilească ce anume contribuie la răspândirea terorismului, măsuri de prevenire și combatere a terorismului, măsuri de construire a capacității statelor de a preveni și de a combate terorismul și întărirea rolului sistemului ONU în acest sens, măsuri de asigurare a respectării drepturilor omului pentru toți și supremația legii ca bază a luptei împotriva terorismului. În acest sens, Rezoluția Consiliului de Securitate al ONU 2178 din 2014 subliniază „nevoia ca statele să implice comunitățile și actorii neguvernamentali relevanți de la nivel local în elaborarea strategiilor de combatere a retoricii extremiste violente care poate favoriza terorismul, inclusiv prin responsabilizarea tinerilor, a familiilor, a liderilor din domeniul religios, cultural și al educației, a tuturor celorlalte grupuri vizate ale societății civile, precum și de adoptare a unor abordări ajustate pentru combaterea recrutării în scopul de a preveni actele de terorism [2, p. 5].

La nivel regional, în anul 2002, Consiliul Uniunii Europene a adoptat Decizia-cadru 2002/475 / JAI din 13 iunie 2002 privind combaterea terorismului, care armonizează definiția actului de terorism în toate statele Uniunii Europene (UE), prin introducerea unei definiții specifice și comune a conceptului de „terorism”, ce stabilește jurisdicțional norme pentru a garanta că infracțiunile de terorism pot fi urmărite penal în mod eficient și conturează măsuri specifice în ceea ce privește victimele infracțiunilor teroriste. Ca răspuns la sporirea amenințărilor teroriste, inclusiv utilizarea noilor tehnologii informaționale, rețelelor de socializare și a internetului, Decizia-cadru 2002/475/JAI a fost modificată în 2008 [3] pentru a include, în mod specific, dispoziții privind instigarea publică la săvârșirea infracțiunilor de terorism, recrutarea, instruirea sau acordarea altui suport în scop terorist. În această decizie, Consiliul Uniunii Europene a luat act de Rezoluția Consiliului de Securitate 1624 (2005), în care Consiliul a solicitat statele membre ale UE să ia măsuri pentru a interzice prin lege instigarea la comiterea unui act terorist și pentru a preveni un astfel de comportament.

Comisia Europeană a propus în anul 2015 Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind combaterea terorismului și de înlocuire a Deciziei-cadru 2002/475/JAI a Consiliului privind combaterea terorismului. Propunerea respectivă urmărește să instituie o legislație actualizată la nivelul UE care să stabilească norme minime cu privire la definirea infracțiunilor teroriste, a infracțiunilor legate de un grup terorist sau de activități teroriste și a sancțiunilor aplicabile în acest domeniu.

Uniunea Europeană a instituit în decembrie 2015 Forumul UE pentru internet, care reunește întreprinderi, state membre, autorități de aplicare a legii și parteneri ai societății civile, pentru a explora modul de combatere a provocărilor propagandei teroriste și extreme online printr-o cooperare voluntară consolidată, protejând în același timp drepturile fundamentale, cum ar fi libertatea de exprimare [4, p. 6]. Pentru a intensifica și a sprijini eforturile de prevenire a radicalizării, Comisia Europeană a înființat în 2011 Centrul de excelență RAN care sprijină o rețea largă de experți la nivel local (rețeaua UE pentru sensibilizarea publicului cu privire la radicalizare) [2, p. 8].

Analiza celui mai recent Raport al Europol privind situația și tendințele terorismului în UE (TE-SAT) a indicat faptul că amploarea actuală a fenomenului este în creștere: până la sfârșitul anului 2014 s-a estimat că în total peste 3 000 de persoane ar fi plecat din UE în zone de conflict, iar în prezent se estimează că numărul acestora poate ajunge la 5 000, în timp ce s-a raportat că în unele state membre numărul persoanelor care s-au întors a crescut. [2, p. 2]

Infracțiunile referitoare la incitarea publică de a comite o infracțiune teroristă includ, printre altele, glorificarea și justificarea terorismului sau difuzarea de mesaje sau imagini, inclusiv cele referitoare la victimele terorismului, ca o modalitate pentru a dobândi publicitate pentru cauza teroriștilor sau pentru a intimida, în mod grav, populația, cu condiția că un astfel de comportament să genereze pericolul comiterii de acte de terorism. [2, p. 26] Cu referire la stipulările normative, ar fi de menționat că cele prevăzute în punctul 3 al art. 19 al Pactului internațional cu privire la drepturile civile și politice, dreptul de a căuta, de a primi și de a răspândi informații și idei de orice fel, indiferent de frontiere, sub formă orală, scrisă, tipărită ori artistică, sau prin orice alt mijloc pot fi supuse anumitor limitări în interesul apărării securității naționale, ordinii publice, sănătății sau moralității publice. [5] Totodată, punctul 2 al art. 20 prevede interzicerea prin lege orice îndemn la ură națională, rasială sau religioasă care constituie o incitare la discriminare, la ostilitate sau la violență. [5]

Cu referire la modalitățile de utilizare a internetului, ar fi de remarcat că teroriștii recurg de cele mai multe ori la folosirea acestuia în mod abuziv pentru a-și atinge scopurile. Anumite grupări teroriste dedică în prezent resurse semnificative pentru producerea unui volum mare de materiale cu o retorică teroristă sofisticate care includ diverse tipuri de amenințări, manuale și ghiduri de formare, recomandări practice despre posibilități de obținere și import de arme, fabricarea bombelor, alegerea țintelor, planificarea și efectuarea atacurilor. Acestea difuzează materiale video cu atacuri reușite, tortura și execuția victimelor, propagând astfel mesaje de sprijin și încurajare în continuare a atacurilor teroriste și a actelor de violență prin canale criptate sofisticate. Internetul

oferă recrutorilor radicali mai multe oportunități de a interacționa cu indivizi care altfel nu ar fi accesibili prin mijloace convenționale. Interacțiunile online dintre persoanele cu viziuni similare pot înlocui spațiul social al unei persoane și pot crea un mediu de socializare online în care conduita deviantă și violența sunt acceptabile. Interacțiunea cu alte persoane prin intermediul canalelor online alimentează sentimentul de apartenență și de a avea o cauză comună. [4, p. 6]

Privind retrospectiv, este de recunoscut faptul că teroriștii au perceput ponderea mediatizării atacurilor teroriste încă din anii <60 ai sec. XX datorită impactului emoțional pe care l-au provocat în societatea civilă. Un caz ieșit din comun a avut loc în anul 1968, când câțiva teroriști s-au îmbarcat la bordul cursei El Al Roma-Tel Aviv și au deturnat nava spre Algeria, cerând să fie eliberați cei 1200 de arabi arestați la ordinul autorităților Statului Israel. [6, p. 70] Pentru prima dată reprezentanții Frontului Popular pentru Eliberarea Palestinei au recurs la folosirea intenționată a pasagerilor ca ostatici pentru a face publice revendicările grupării teroriste împotriva guvernului israelian.

Actualmente rolul rețelelor de socializare și al internetului rămâne unul semnificativ, deoarece aceste instrumente pot fi folosite nu doar în calitate de mijloace ieftine, rapide și eficiente pentru publicarea mesajelor scrise, audio și video cu o retorică extremistă vădită, dar și pentru recrutarea noilor membri în organizațiile teroriste, la fel ca și o modalitate de a stabili relații cu un auditoriu predispus spre a fi manipulat și influențat prin propaganda pro-teroristă. În același sens de idei, ar fi de menționat că liderii terorismului internațional duc un război informațional foarte dur prin intermediul mass-mediei, iar pentru o reușită sigură au creat o rețea destul de extinsă, care produce un impact colosal asupra publicului, utilizând, după cum am menționat anterior, cele mai moderne sisteme de comunicare, în special internetul. Potrivit lui P. Volosiuc, dezvoltarea sistemelor de informare și a aplicațiilor pentru comunicare la nivel mondial generează o serie de provocări în asigurarea securității naționale, iar acestea sunt adesea folosite pentru recrutarea atentatorilor sinucigași ori pentru a controla actele extremiste sau de terorism [7, p. 90].

Revenind la subiectele mass-media și aria sa de acoperire, în raport cu acestea, potrivit opiniei lui C. Bockstette, internetul are două roluri: primar și secundar. Cel primar [8, p. 17] ține de statutul său în interacțiunea dintre recrutor și potențialul membru, internetul devenind, la un moment dat, mijlocul principal de transmitere a mesajelor propagandiste la un moment dat, pe când metodele de difuzare prin mass-media rămân secundare.

Oportunitățile moderne oferite de internet în a disemina informațiile și impactul său informațional sunt net superioare față de cel al mass-mediei, aceasta datorându-se următoarelor caracteristici: accesul relativ ieftin și destul de simplu 24/24 pentru un volum mare de informații, regularitatea și operativitatea modificărilor privind localizarea și conținutul site-urilor, fluxul rapid de informații, lipsa unei reglementări, numărul de utilizatori în continuă creștere. De exemplu, până în 2011, potrivit datelor oferite de Z. Beșukova, numărul utilizatorilor de internet a crescut la 2,4 miliarde [9, p. 265], fapt care demonstrează că o treime din populația lumii are acces la internet, în timp ce în anul 2008 de această posibilitate se bucurau mai puțin de 20% din populația de pe glob.

Un subiect pe larg dezbătut în elaborările academice reprezintă metodologia aplicată de către organizațiile teroriste și extremiste în recrutarea noilor membri prin intermediul rețelelor de socializare și al internetului. De altfel, în lucrarea lui T.L. Thomas sunt descrise destul de detaliat mijloacele de utilizare a internetului de către teroriști, cercetarea fiind complementată de articolul „Al Qaeda and the Internet: The Danger of ‘Cyberplanning’” prin a pune în discuție 16 moduri posibile de utilizare de către grupările teroriste a rețelei virtuale globale [10]. În acest sens, cercetătorul G. Weymann, citat de M. Conway, a distins opt metode, prin care teroriștii deja accesează internetul. Faptul respectiv este confirmat de recursul la războiul psihologic, căutarea datelor, colectarea fondurilor, recrutarea și mobilizarea, crearea rețelelor, schimbul de informații, planificarea și coordonarea. În același context, M. Conway a conchis că metodele de utilizare a internetului de către teroriști au fost definite de către diferiți autori, în mare parte acestea fiind asemănătoare, iar în ciuda faptului că cercetătorii au propus 22 de metode, deseori experții au folosit termeni diferiți pentru a se referi la aceeași metodă [11].

Având în vedere aceste coincidențe, analiza ce urmează are ca fundament identificarea celor cinci modalități de utilizare a internetului de către organizațiile teroriste și extremiste: furnizarea informațiilor, finanțarea, crearea rețelelor, recrutarea și colectarea datelor. Mai mulți autori menționează generarea resurselor și furnizarea informațiilor, în special propaganda, în calitate de mijloace principale de utilizare a internetului de către organizațiile teroriste și extremiste. M. Conway a rezumat unele utilizări, inclusiv cele ale comunicării securizate și ale planificării în procesul de „creare a rețelelor”. În plus, deși privitor la recrutare s-au pronunțat doar doi dintre cercetătorii citați de M. Conway, cum ar fi T.L. Thomas și G. Weymann [11], remarcăm că mai mulți dintre cei care au abordat problematica respectivă au exprimat opinii că internetul este pe larg folosit în scopul atragerii membrilor în grupările teroriste și extremiste.

Cu referire la utilizarea internetului de către organizațiile teroriste, M. Conway face trimiteri la cercetările efectuate de S. Fernely și M. Worren, care au menționat în anul 1999 principalele metode ale acestora reprezintă recursul la propaganda pe internet sau mediatizarea, colectarea mijloacelor financiare, difuzarea informațiilor, comunicarea securizată, aceeași listă fiind prezentată și de F. Cohen în 2002.

În acest sens, cercetătorii S. Gerwehr și S. Daly au menționat că organizațiile teroriste tot mai frecvent ajung să utilizeze propaganda difuzată prin intermediul unor platforme virtuale, cum ar fi paginile web și chat-urile, protejate prin acces limitat și securizat, ca mijloc de recrutare secretă [12, p. 83]. Totodată, există opinii că propaganda teroristă adesea este concepută intenționat în scopul creării unei imagini atractive pentru grupurile vulnerabile și marginalizate din societate.

Analizând această dinamică, au fost identificate mai multe etape, primele dintre care nu s-au dovedit a fi relevante pentru studiul respectiv. N. Musaeu și I. Abdulaev și-au focusat atenția pe cea de a *treia etapă* - propaganda prin intermediul paginilor web [13, p. 52], pe motiv, după cum am menționat și anterior, că pe la mijlocul anilor 2000 internetul începe să intre rapid în viața cotidiană, devenind una dintre cele mai importante surse de informare, depășind televiziunea și alte forme de comunicare. În așa fel,

acesta a devenit cel mai convenabil și mai ieftin instrument de propagandă pentru activitatea clandestină a organizațiilor teroriste. Metoda de recrutare a fost prevăzută pentru a extinde posibilitățile de schimbare a conștiinței individului prin redimensionarea și consolidarea modelelor de moralitate, după cum susțin autorii, iar în anul 1998 aceste site-uri fiind doar 12 la număr, deja în 2005 ele au atins cifra de 4 800 (în diferite limbi), pe când în 2016 deja au ajuns la peste 10 000 de site-uri (dintre care circa 200 sunt în limba rusă) [14, p. 100]. Cu referire la cea de a *patra etapă* - propaganda prin intermediul rețelelor de socializare, internetul a devenit un adevărat substituent al comunicării reale, după cum afirmă N. Musaev și I. Abdulaev [13, p. 52].

Referitor la procesul de recrutare prin intermediul diverselor rețele de socializare și al internetului, precum și de mobilizare a simpatizanților să sprijine activ acțiunile teroriste, M. Conway a ilustrat procedura prin a sublinia că internetul oferă mai multe moduri de a realiza acest lucru: informațiile au devenit mai accesibile de colectat pentru potențialii „recluți”, ceea ce reprezintă un volum mai mare de date, culese mult mai rapid și transmise în format multimedia; rețelele la scară globală permit grupărilor teroriste să se autopromoveze pentru un număr impunător de persoane; ca urmare a capacităților în continuă creștere a comunicațiilor interactive a apărut o oportunitate serioasă de a promova aceste grupări și chiar de a contacta direct cu ele.

Cercetătorii N. Golyandin și A. Goryachev au identificat anumite particularități ale internetului ca anonimatul, accesul simultan la un public destul de larg în lipsa unei „cenzuri” din partea societății civile, care permit anumitor grupuri de interese, indiferent de locul aflării lor, să comunice în secret fără a fi controlați. Cu toate acestea, după cum a subliniat I. Sundiev, tehnologiile informaționale asigură organizațiilor teroriste și extremiste atât resurse, cât și influențe la nivel global, dar și un domeniu de operare cu un grad foarte redus de a fi descoperite. Din moment ce mai multe dintre grupările teroriste au renunțat la un spațiu fizic pentru întâlniri, au recurs la crearea unor comunități virtuale, prin intermediul chat-urilor și paginilor web continuând să-și disemineze propaganda și cursurile de formare [15, p. 37-38].

Aria în creștere de acoperire a internetului oferă organizațiilor teroriste și susținătorilor acestora un teren extins la nivel global pentru recrutarea potențialilor militanți. De remarcat ar fi forumurile cu acces restricționat, care au devenit pentru noii recluți, în opinia lui D.E. Denning, un spațiu asigurat, unde aceștia pot lua cunoștință de cauză despre organizațiile teroriste, de asemenea, fiindu-le acordat un sprijin, după care, la scurt timp, se continuă cu măsuri de promovare a obiectivelor activității teroriste [16, p. 198]. În cele din urmă, prin utilizarea forumurilor pot fi atrași în dezbateri publice fie susținători, fie opozanți ai acestui grup, care ar putea ajuta grupările teroriste să le identifice poziția și tacticile lor, eventual, să-și sporească sprijinul și gradul de atractivitate la general.

Dacă anterior studiul respectiv a fost fundamentat pe aserțiuni preponderent de ordin teoretic, atunci una din viziunile celor din tagma militarilor, mai cu seamă cea a lui C. Bockstette, exprimă o poziție similară, doar că reliefează particularitățile acestui proces sub aspectul propagandei strategice și asimetrice prin intermediul tehnologiilor informaționale [8, p. 11]. Autorul analizează în acest context și alte opinii,

potrivit căroră retorica în procesul de recrutare este una simplă: prin contrapunerea noțiunilor de ură, vină și umilință celor de onoare, datorie și demnitate. Aspectul teoretic al studiului respectiv se conturează odată cu trimiterile la teoria lui M. Sageman, potrivit căreia de multe ori persoana recrutată face exact ceea ce fac și ceilalți, cercetarea sa fiind axată pe recrutarea în organizația teroristă Al-Qaeda [8, p. 11], dat fiind faptul că în 2010 „Statul Islamic” nu exista.

Privitor la metodele de recrutare, C. Bockstette afirma în 2010 că teroriștii nu au o organizație care să se ocupe în mod centralizat de recrutarea noilor membri, iar din acest motiv, pe lângă metodele clasice de recrutare (prin mass-media, școlile religioase, rugăciunile și predicile în moschei) internetul a intrat în topul acestora, „noi-veniții” acordând foarte mult timp și atenție rețelei virtuale globale. În scopul stimulării procesului de transformare a musulmanilor și non-musulmanilor în adepții săi, recrutorii din cadrul organizațiilor teroriste recurg la lansarea ideilor de a-i inspira la „radicalizare”. Activitatea rețelelor de socializare și a dinamicii din interiorul grupului, în special sub formă de presiune din partea membrilor mișcării, joacă un rol important în formarea unei strânse legături emoționale [8, p. 11]. Deja sunt cunoscute cazurile teroriștilor declarați ca fiind cei mai periculoși în lume, care anterior, de fapt, nu s-au manifestat printr-un activism deosebit, ci erau membri de rând, care duceau un mod de viață obișnuit, parcurgând o perioadă de criză interioară profundă și de lungă durată, asociată cu căutarea rostului său în viață.

Recrutarea noilor membri în comunitățile virtuale sunt realizate în regim online, și anume în cadrul unui sistem de măsuri pentru identificarea și atragerea diferitelor grupuri de persoane, părțile fiind interesate să sprijine în mod activ opiniile și acțiunile membrilor organizațiilor teroriste. La etapa inițială, potrivit cercetătorilor N. Golyandin și A. Goryachev, vizitatorul unei pagini web sau al unui oarecare forum, deschis în scopul recrutării, este atras în discuție, indiferent dacă el susține sau respinge opiniile deținătorilor site-ului, fapt care oferă recrutorilor posibilitatea de a spori gradul dezbaterilor și al atractivității în general, creând impresia unui real suport în anumite discuții [15]. În procesul de recrutare și radicalizare a teroriștilor, după cum relevă experții din cadrul Comisiei Europene în materia radicalizării violente, se urmărește tendința de a-i sensibiliza unei persoane sentimentul de nedreptate, excludere sau umilire [17].

În cazul în care un potențial „recrut” nu este sigur de a se alătura grupului, sau grupului nu-i inspiră încredere totală, acesta este testat în cadrul unui chat, iar în caz că trece examenul, acesta este redirectionat către un alt chat pentru investigații suplimentare și, eventual, poate fi considerat capabil de a contacta direct cu un membru al grupării. Scopul acestui proces reprezintă o modalitate de selectare minuțioasă a persoanelor nepotrivite sau a potențialilor agenți sub acoperire a serviciilor de informații sau a organelor de ocrotire a normelor de drept cu atribuții în domeniul prevenirii și combaterii terorismului.

Se presupune că recrutarea în regim online în organizațiile teroriste este pe larg răspândită, iar drept de exemplu M. Conway aduce un site iranian, în calitate de sursă atractivă având declarația unui terorist-sinucigaș, prin care acesta „garanta” că noul martir va lua cu el „spre cer” șaptezeci de rude. Propaganda poate fi, de asemenea, adap-

tată astfel încât să se țină cont de factorii demografici, cum ar fi vârsta sau sexul, precum și circumstanțele sociale sau economice, fără a fi ignorată și starea psiho-emoțională.

Cu toate acestea, grupările teroriste preferă să caute activ „recruți” de sine stătător decât să aștepte ca aceștia să ia legătura cu „emisarii” organizației. Cu referire la vârsta recruților, cercetătorul G. Weinmann sugerează că recrutorii din cadrul organizațiilor teroriste recurg la utilizarea tehnologiilor interactive pe internet, navigând pe chat-urile în regim online în căutarea susținătorilor, în special a tinerilor [18]. Rămâne clar de la sine că grupările teroriste nu au renunțat la folosirea arsenalului său clasic – tinerii, iar în atingerea obiectivelor în mod sigur, rapid și pe o arie mult mai extinsă recurg la aplicarea tehnologiilor informaționale avansate. În scopul atragerii tinerilor, recrutorii plasează activ pe paginile sale web cele mai de succes operațiuni de luptă, în viziunea lor, obiectivul cărora reprezintă propagarea stilului de viață, „eroismul” militanților la apelul de a lupta cu arma pentru idealurile lor.

Contribuția cercetătorului A. Rahmonov a fost valoroasă prin identificarea, sub aspect psihologic, atât a factorilor externi, cât și a celor interni privind implicarea tinerilor din mai multe state în organizații teroriste, în special din țările din Asia Centrală, statele membre ale Organizației Tratatului pentru Securitate Colectivă și Organizației pentru Cooperare de la Shanghai, subliniind că locurile și canalele principale de recrutare rămân comunitățile și cluburile virtuale, rețelele de socializare (Odnoklassniki, Facebook, platforma audio-video YouTube, site-uri specializate) [19, p. 145].

În recrutarea tinerilor, ce constituie majoritatea utilizatorilor rețelei, internetul reprezintă cea mai eficientă modalitate, iar forma sub care aceasta se realizează variază în funcție de gradul de creativitate al recrutorilor - de la desene animate și videoclipuri muzicale populare până la jocuri de calculator. Tacticile folosite pe paginile web care sunt administrate de către unele organizații teroriste sau asociate ale acestora în scopul recrutării minorilor, inclusiv utilizarea unui amalgam de desene animate și povești pentru copii cu mesaje care sunt promovate și acte de glorificare a terorismului, cum ar fi misiunile teroriștilor-sinucigași.

În mod similar, unele organizații teroriste elaborează jocuri video în regim online, destinate utilizării în calitate de instrument în recrutarea și formarea începătorilor. În viziunea cercetătorului G. Weimann, astfel de jocuri pot servi ca mijloc de propagandă a violenței împotriva statului sau a înalților demnitari de stat, oferind o recompensă pentru succesul virtual, și pot fi traduse în diferite limbi, în scopul atragerii diverselor grupări de „pasionați” [18]. După cum au subliniat N. Golyandin și A. Goryachev, punerea în aplicare și extinderea rețelelor de jocuri au devenit un fenomen în regim online [15, p. 37-38].

În același sens de idei, M. Musaev și I. Abdulaev prezintă spre dezbatere modelul de recrutare în organizația teroristă „Statul Islamic” (ISIS), elucidând mijloacele și metodele de manipulare a recrutorilor din gruparea ISIS, precum și impactul lor asupra conștiinței, sub aspect psihologic. Mulți dintre potențialii recruți află mai întâi despre ISIS din mass-media, și doar apoi caută informații pe paginile rețelelor de socializare.

Privitor la fenomenul de recrutare online în rândurile teroriștilor prin prisma practicilor organizației „Statul Islamic”, R. Torok vine cu o retrospectivă privind ascensiunea

acesteia prin prisma mecanismelor de recrutare critică prin utilizarea cu pricepere a celor mai populare rețele de socializare Facebook, Twitter, dar și a platformelor audio-video cum este YouTube [20]. Pe lângă aceasta, tehnicile și mecanismele influenței informaționale folosite de recrutori în organizațiile teroriste sunt: manipularea cu date, cu persoane incompetente, știri și retorică atractivă. În acest sens, V.A. Sosnin a enumerat categoriile de persoane care cad sub influența propagandei organizației „Statul Islamic” [21, p. 129]: persoane care au parcurs o dramă personală sau au avut de suferit de pe urma diferitor tipuri de abuz, persoane cu valori spirituale nesatisfăcute, persoane focusate pe studierea sistematică a ocultismului, persoane altruiste; adulți cu un comportament infantil; persoane defavorizate, lipsite de scop, anxioase; persoane confuze.

În calitate de exemplu clasic pentru recrutarea prin intermediul internetului și a rețelilor de socializare este cel mai des examinat al V. Karaulova, în psihologia clinică acesta devenind ca „Sindromul Varvara Karaulova”, iar acest sens, K. Fedorova afirmă că deja este recunoscut faptul că rețelele de socializare reprezintă una dintre cele mai eficiente instrumente de recrutare ale susținătorilor ISIS. Atenția unei persoane tinere care caută o comunicare activă este ușor de a fi atrasă printr-un subiect discutabil, în dezbateră căruia acesta este dispus să intre, fiind apoi contactat de recrutori, ce fără a recurge la apelurile deschise îi ilustrează cursul evenimentelor produse în lume, fundamentându-și retorica cu filme despre execuții în masă și alte atrocități [22, p. 132].

După cum menționează cercetătorul american M. Berger, comunitatea internațională rămâne în continuare preocupată de consecințele ascunse ale activităților desfășurate de organizația teroristă „Statul Islamic” în regim online, ultima recrutând indivizi de la „periferia” societății, care sunt ușor de convinși să acționeze în numele acesteia [23]. Reușita se datorează rețelilor de socializare, care oferă un potențial deosebit în recrutarea unui număr impunător de potențiali recruți, iar pentru a demonstra acest fenomen autorul vine cu o viziune proprie detaliată, compusă din cinci părți, acestea fiind următoarele [24]:

1) *identificarea* – ISIS descoperă un potențial recrut sau potențialul recrut descoperă ISIS;

2) *crearea unor micro-comuniuni* – susținători ai ISIS din categoria potențialilor „recruți”;

3) *izolarea* – potențialii recruți sunt încurajați să întrerupă relațiile cu familiile lor, prietenii și comunitățile religioase locale;

4) *schimb de informații și comunicare privată* - adepții ISIS încurajează grupurile-țintă în conversațiile lor despre ISIS în cadrul platformelor de mesagerie private sau criptate;

5) *acțiuni de identificare și încurajare* – susținătorii ISIS sondează terenul în scopul descoperii a ceea ce este cel mai probabil ținta în realizarea unei scheme teroriste (de obicei asigurarea „călătoriei” în scopul aderării la ISIS sau apelul la comiterea atacurilor teroriste în zona de reședință), apoi se ajung la încurajarea subiectului de a purcede la acțiuni.

În continuarea ideilor similare, ar fi de menționat cercetarea elaborată de L. Mayevskaya, care exprimă aceeași viziune în privința impactului rețelilor de socializare în procesul de recrutare. Însă autorul aduce și unele concluzii formulate în studiile mai multor cercetători, cum ar fi R. Suleymanov, care a remarcat faptul că, pentru un propagandist

și recrutor calificat, uneori, este suficientă doar pagina sa personală, iar ca exemplu au fost aduse paginile militanților din Siria, când aceștia, cu lux de amănunte, expuneau și postau secvențe din cadrul luptelor din zonă [14, p. 101]. Un alt autor citat, A. Kabil, în articolul său de asemenea subliniază că rețelele de socializare sunt o armă eficientă pentru a recruta susținători pentru ISIS, recrutorii din această grupare atrăgând atenția prin subiecte care provoacă la dispute și dezbateri. După cum susține autorul, mecanismul de recrutare este destul de simplu, după postarea unui video în regim online cu un act de execuție în masă și alte atrocități, ei rămân în așteptarea comentariilor la acest material video, iar în scurt timp iau legătura cu acei care și-au lăsat comentariile pe pagina dată, fiindu-le transmise informații distorsionate privitor la ceea ce se întâmplă în Siria [14, p. 101].

De menționat ar fi numărul impunător de pagini și comunități care funcționează în scopul „completării” rândurilor grupărilor armate ilegale și a complicilor lor, cifră cauzată de o activitate de propagandă activă prin distribuirea materialelor informative care vizează incitarea către intoleranță națională și religioasă. De menționat ar fi că internetul a făcut posibilă coordonarea interacțiunii dintre organizațiile teroriste de la distanță, în mod anonim și în format transfrontalier, prin a ascunde, în mod eficient, „urmele” activităților ilegale, după cum susține I. Muhametzaripov [25, p. 203].

În acest sens, L. Mayevskaya accentuează faptul că recrutorii nu aspiră să ajungă în Siria, ei având misiunea de la distanță să atragă tot mai mulți militanți pentru a lupta de partea organizației „Statul Islamic” și aduce o serie de exemple despre cum funcționează aceste rețele și care sunt „legende” ce continuă să atragă noi susținători prin intermediul comunităților virtuale după proclamarea „califatului” la 29 iunie 2014. Acest lucru pune problema în fața ISIS de a-și propaga ideologia la un alt nivel prin diversificarea formelor sale, comunicarea pe internet asigurând evitarea contactului personal. De exemplu, recrutarea militanților din statele UE sau Federația Rusă poate fi efectuată foarte simplu din străinătate. În cadrul studiului, autorul s-a axat și pe atragerea fetelor și femeilor divorțate prin intermediul rețelelor de socializare, acestora fiindu-le promisă căsătoria după toate canoanele islamice. Aceeași autoare a subliniat și un moment important privitor la opiniile contradictorii ale susținătorilor califatului care exprimă un dezacord accentuat în legătură cu viziunile ideologice ale organizației teroriste „Statul Islamic” [14, p. 100].

M. Musaev și I. Abdulaev și-au propus să identifice logica și modul în care operează recrutorii din cadrul organizației ISIS și ce factori pot atrage într-o asemenea grupare teroristă o persoană, la prima vedere, cu comportament decent și caracter adecvat, în încheiere venind cu unele recomandări de prevenire și contracarare a acestui fenomen [13, p. 52].

Trecerea de la comunicarea privată la schimbul de informații publice pe rețelele de socializare ar putea fi un semnal pentru supravegherea sau aplicarea legii, atunci când contextul este în mod clar adecvat (de exemplu, ca răspuns la o întrebare cu privire la ISIS sau are anumite conexiuni cu Siria). Astfel de măsuri ar fi centrate cel mai rațional pe recrutori decât pe țintele acestora. Dar, atunci când ancheta demonstrează că un apel al recrutorilor la acțiune pare să aibă succes, la răspundere penală este atras și potențialul „recrut”, legea fiind aplicabilă în egală măsură.

Una dintre virtuțile internetului și ale rețelelor de socializare este faptul că plasează desfășurarea interacțiunilor umane într-un cadru relativ restrâns, care, la rândul său, permite monitorizarea procesului de interacționare „din culise” și să recunoască procesele atunci când acestea se produc repetat. Reieșind din cele expuse, subliniem că nu toți dintre utilizatorii rețelelor virtuale care au pus în discuție vreun subiect sau acțiune cu substrat extremist-terrorist trebuie imediat pedepsit și nu pledăm pentru interzicerea utilizării rețelelor de socializare sau scoaterea lor definitivă din uz doar pentru faptul că acestea ar putea fi accesate de persoane cu intenții delincvente. Esența problemei constă în faptul că aparența anonimatului și a gradului înalt de dificultate de a atrage la răspundere a dezobișnuit cetățenii tuturor statelor lumii să conștientizeze consecințele unui asemenea act înainte de a săvârși o acțiune și să-și asume obligații pentru faptele sale. Din acest motiv, la moment se depun eforturi axate pe două domenii: limitarea accesului la materiale cu caracter terorist, pe de o parte, și responsabilizarea partenerilor societății civile pentru a contracara propaganda extremistă violentă și a oferi un discurs pozitiv, pe de altă parte.

Privitor la combaterea fenomenului de recrutare, N. Bolychev a propus șase niveluri de combatere a interesului atragerii tinerilor în organizațiile teroriste, subliniind, de altfel, că membrii organizațiilor radicale folosesc în mod activ internetul pentru difuzarea materialelor extremiste, atragerea în rândurile sale a noilor susținători și pentru coordonarea activității ilegale. O asemenea oportunitate oferă așa rețele de socializare precum: VKontakte, Odnoklassniki, Facebook [26, p. 203], la care alți autori mai adaugă Twitter, Instagram, Ask.FM, Friendica, Quitter, Diaspora [25, p. 185].

Astfel, pentru a contracara în mod eficient activitățile teroriste cu implicarea tinerilor în organizații radicale, realizate prin intermediul internetului, serviciile de informații trebuie să coopereze în mod activ cu autoritățile publice locale, alte agenții și organe de ocrotire a normelor de drept. Prin crearea unui mediu social și informațional pozitiv, în mod consecvent consolidând la nivel legislativ mecanismele de asigurare a unei educații corespunzătoare a tinerilor, se poate ajunge la o reducere semnificativă a numărului infracțiunilor cu caracter terorist și să se opună efectiv rezistență recrutării tinerilor în cadrul organizațiilor teroriste [25, p. 206].

În aspectul contracarării fenomenului de recrutare prin rețelele de socializare, L. Mayevskaya a menționat că acest "război hibrid" are loc la o scară mult mai largă în conștiința umană, și doar după aceasta pe câmpurile de luptă [14, p. 105]. În același sens, a exprimat părerea că măsurile menționate ar trebui să fie efectuate nu numai prin blocarea și închiderea grupurilor și platformelor cu conținut extremist, dar însăși utilizarea rețelelor de socializare să devină platformă de contracarare a propagandei teroriste și a proceselor de recrutare.

În vederea contracarării fenomenului de recrutare în regim online, E. Saltman și M. Smith au propus să fie dezvoltate mijloace de contrapropagandă, concepute, în special, pentru femeile musulmane, precum și de a consolida percepția critică a propagandei de către tineri pe exemplul metodelor de recrutare aplicate de ISIS. Autorii au identificat trei niveluri de activități de prevenire orientate spre tineri cu vârste cuprinse între 14 și 25 de ani în funcție de publicul-țintă:

1) *susținătorii ISIS* - comunicare personală, argumentare critică, accent pe raționamentele teologilor cu autoritate;

2) *tinerii care manifestă interes pentru ISIS* (grup de risc) - puncte de vedere alternative, suport contrargumentativ;

3) *restul tinerilor* - dezvoltarea gândirii critice; avertizare privitor la procesele de radicalizare, metodele propagandei extremiste (prin analogie cu cursuri privind prevenirea dependenței de droguri etc.) [27, p. 52-57].

În același sens, alți autori și-au exprimat poziția cu privire la contracarare, considerând că nu este suficientă doar cenzura guvernamentală a internetului și a anumitor abordări specifice, însă este necesar de a atrage organizații neguvernamentale, activiști independenți, instituțiile societății civile, contracararea retoricii și activității ISIS necesitând a fi atât coordonată, cât și descentralizată [28, p. 90]. Contramăsurile trebuie să funcționeze cu fermitate asupra eforturilor de recrutare, contestarea propagandei teroriste să fie realizată la fiecare oportunitate apărută. În plus, Comisia Europeană, împreună cu Facebook, YouTube și Microsoft, a instituit un Cod de conduită pentru a combate răspândirea discursurilor ilegale de incitare la ură în mediul online din Europa [4, p. 7].

O convenție universală, special destinată prevenirii și combaterii utilizării internetului în scopuri teroriste, până când nu există. În 2001, Consiliul Europei a adoptat Convenția privind criminalitatea informatică, care la moment este unicul act normativ care oferă singurele orientări acceptate la nivel internațional cu privire la modul de protecție a libertății, securității și a drepturilor omului pe Internet. Convenția a avut un impact global, care a rezultat în legislații mai stricte și mai bine armonizate în materie de criminalitate informatică, o cooperare internațională mai eficientă în cadrul investigării și urmării penale a infracțiunilor comise pe Internet și consolidarea parteneriatelor public-private.

Până în prezent, Convenția de la Budapesta a fost semnată și ratificată de 55 de state, iar peste 120 de țări cooperează cu Consiliul Europei pentru a-și consolida legislația și mijloacele proprii de acțiune împotriva criminalității informatice [29, p. 206]. În acest sens, Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova a inițiat în 2016 consultarea publică a proiectului de lege pentru ratificarea Protocolului Adițional la Convenția Consiliului Europei privind criminalitatea informatică referitor la incriminarea actelor de natură rasistă și xenofobă săvârșite prin intermediul sistemelor informatice.

În încheiere, conchidem că internetul, dar și mijloacele avansate ale tehnologiilor informaționale, au ajuns să fie utilizate în scopul promovării și susținerii actelor de terorism, în special în ceea ce privește propaganda (inclusiv în scopul recrutării, radicalizării și a instigării la terorism), formarea și finanțarea, planificarea și executarea unor astfel de acte. De asemenea, accentul este pus pe oportunitățile oferite de internet pentru a detecta și preveni actele de terorism, care includ colectarea de informații și alte activități pentru a informa în prealabil și contracara actele de terorism, precum și colectarea probelor pentru urmărirea penală a unor astfel de acte. Comunicarea strategică poate deveni un mijloc eficient în a perturba procesul de radicalizare manifestat prin acte de terorism. O înțelegere demonstrată pe larg a problemelor care fundamentează radicalizarea este de asemenea importantă în angajarea într-un dialog constructiv cu potențiali recruți în activități de promovare a cauzelor teroriste, precum și a celor alternative.

Așadar, în timp ce sub aspect teoretic canalele oficiale de cooperare internațională sunt vitale, în practică canalele neoficiale rămân la fel de importante. Indiferent de modalitatea de cooperare, nivelul sporit de încredere între autoritățile naționale și internaționale este un element-cheie eficient în procesul cooperării. În plus, față de cooperarea în temeiul tratatelor oficiale sau a instrumentelor juridice similare, inițiativele regionale sau cele subregionale, ce vizează consolidarea cooperării prin aplicarea legii, sunt în egală măsură importante. Statele cu interese comune în domeniul securității ar putea încheia acorduri colective care prevăd transfer de informații și schimbul reciproc de materiale din domeniul de informații. Cu titlu de recomandare pledăm pentru:

1) reglementarea juridică națională și cea internațională din perspectiva prevenirii și combaterii terorismului informațional, fiind analizate actele normative naționale și internaționale în materie de contracarare a propagandei prin intermediul rețelelor de socializare și al internetului;

2) elaborarea unor strategii adecvate care ar oferi instrumente eficiente de prevenire și combatere a acestui tip de infracțiune;

3) monitorizarea rețelelor de socializare de către serviciile de informații, cu respectarea drepturilor fundamentale ale omului, a tuturor fenomenelor și evenimentelor din societate care pot degrada în conflicte interne sau pot conduce la destabilizarea ordinii și securității publice pe teritoriul statului;

4) cooperarea și conjugarea eforturilor statului, societății civile și a fiecărui individ în parte privind necesitatea eradicării propagandei terorismului în rețelele de socializare și pe internet, eliminarea cauzelor și condițiilor, precum și pentru excluderea ideologiei teroriste promovate prin intermediul desenelor animate, a videoclipurilor muzicale populare și a jocurilor de calculator;

5) studierea continuă a metodelor de recrutare a tinerilor prin intermediul rețelelor de socializare și al internetului și elaborării măsurilor eficiente de prevenire și combatere.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Strategia Națiunilor Unite de Combatere a Terorismului. În: *Univers strategic. Revistă Universitară Română de Studii de Securitate*, 2012, anul III, Nr. 4 (12), octombrie-decembrie, p. 275-289
2. Propunere de Directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind combaterea terorismului și de înlocuire a Deciziei-cadru 2002/475/JAI a Consiliului privind combaterea terorismului. Bruxelles, 02.12.2015 COM (2015) 625 final. <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2015/RO/1-2015-625-RO-F1-1.PDF>. (accesat 12.01.2017)
3. Consiliul Uniunii Europene, Decizia-cadru 2008/919 / JAI a Consiliului din 28 noiembrie 2008 privind modificarea Deciziei-cadru 2002/475 / JAI privind combaterea terorismului. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ALL/?uri=CELEX%3A32008F0919>. (accesat 12.01.2017)
4. Comunicare a Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor. Sprijinirea prevenirii radicalizării care duce la extremism violent. Bruxelles, 14.6.2016 COM (2016) 379 final. <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2016/RO/1-2016-379-RO-F1-1.PDF> (accesat 12.01.2017)
5. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1966. <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9647-2014-INIT/ro/pdf>. (accesat 12.01.2017)
6. Delcea Cristian. *Ad-terorismul: psihologia reclamei terorismului*. Brașov: Diversitas, 2006.

7. Волосюк П.В. Экстремизм как современная угроза российскому обществу и государству. În: Гуманитарные и юридические исследования, 2014, № 4, p. 89-94.
8. Bockstette C. Terrorists exploit information technologies. Use of Strategic Communication Calls for United Response. În: Per CONCORDIAM, 2010, vol. 1, nr. 3, p. 11-19.
9. Бешукова З.М. Противодействие экстремизму в Интернете: международный, зарубежный и внутригосударственный аспекты. În: Библиотека криминалиста, 2013, № 6, p. 263-269.
10. Thomas T.L. Al Qaeda and the Internet: The Danger of "Cyberplanning", <http://7.iwar.org.uk/cyberterror/resources/cyberplanning/thomas.pdf>. (accesat: 01.12.2016)
11. Conway Maura. Terrorist 'use' of the internet and fighting back: În: A Networked World: Balancing Cyber-Rights and Responsibilities, Oxford Internet Institute (OII), Oxford University, UK, 8-10 September, 2005. https://www.oii.ox.ac.uk/archive/downloads/research/cybersafety/papers/maura_conway.pdf. (accesat: 12.11.2016)
12. Gerwehr S., Daly S. Al-Qaida: terrorist selection and recruitment. În: The McGraw-Hill Homeland Security Handbook, David Kamien, (ed.). New York: McGraw-Hill, 2006, p. 73-89.
13. Мусаев М.М., Абдулаев И.М. Способы и методы психологического воздействия на сознание людей, используемые вербовщиками ИГИЛ для вовлечения в свои ряды новых сторонников. În: Международный научно-исследовательский журнал «Успехи современной науки и образования», 2016, №7, Том 4, 2016, p. 51-55.
14. Маевская Л.Б. Социальные сети и методы вербовки сторонников ИГ, угроза национальной безопасности стран СНГ. În: Contemporary EURASIAN Studies, 2015, Том 4, p. 95-105.
15. Голяндин Н.П., Горячев А.В. Мотивации вербовки в экстремистские и террористические организации. În: Вестник Краснодарского Университета МВД России, 2013, № 2 (20), p. 37-40.
16. Denning D.E. Terror's web: how the Internet is transforming terrorism. În: Handbook of Internet Crime, Yvonne Jewkes and Majid Yar, (ed.). Cullompton: Willan Publishing, 2010, p. 194-213.
17. European Commission, Expert Group on Violent Radicalization, Radicalization processes leading to acts of terrorism, 2008. www.clingendael.nl/publications/2008/20080500_cscrp_report_vries.pdf. (accesat: 12.11.2016)
18. Weimann G. Online terrorists prey on the vulnerable, în YaleGlobal Online, 5 March 2008. <http://yaleglobal.yale.edu/content/online-terrorists-prey-vulnerable>. (accesat: 12.11.2016)
19. Рахронов А.С. Внешние и внутренние факторы вовлечения молодежи в ряды террористических организаций. În: Казанский педагогический журнал, 2015, № 6, Том 4, p. 144-150.
20. Torok R. ISIS and the Institution of Online Terrorist Recruitment. <http://www.mei.edu/content/map/isis-and-institution-online-terrorist-recruitment>. (accesat: 12.11.2016)
21. Соснин В. А. Проблема ИГИЛ в современной геополитической ситуации: детерминанты феномена привлекательности и стратегии противодействия. În: Институт психологии Российской академии наук. Социальная и экономическая психология, 2016, Том 1, № 1, p. 126-142.
22. Фёдорова К.В. Вербовка как искусственное формирование поведенческой аддикции на примере синдрома Варвары Карауловой. <http://kpj.ipppora.ru/archive/2016/3-2016.pdf>. (accesat: 12.11.2016)
23. Berger J.M. How terrorists recruit online (and how to stop it). <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2015/11/09/how-terrorists-recruit-online-and-how-to-stop-it/>. (accesat: 12.11.2016)
24. Berger J.M. Tailored online interventions: the Islamic State's recruitment strategy. <https://www.ctc.usma.edu/posts/tailored-online-interventions-the-islamic-states-recruitment-strategy>. (accesat: 12.11.2016)
25. Мухаметзарипов И.А. Зарубежный опыт противодействия пропаганде ИГИЛ в среде «европейских» мусульман. În: Казанский педагогический журнал, 2016, № 3, p. 185-191.
26. Большев Н.И. Противодействие вовлечению молодежи в радикальные организации, осуществляемому с помощью сети интернет. În: Вестник Воронежского Института МВД России, 2016, № 1, p. 203-206.
27. Saltman E.M., Smith M. Till Martyrdom Do Us Part' Gender and the ISIS Phenomenon. London: Institute for Strategic Dialogue, 2015. 75 p.
28. Быкадорова А.С., Чурилов С.А., Шаповалова Е.В. Экстремизация молодежной аудитории сети интернет. În: Казанский педагогический журнал, 2016, № 3, p. 181-184. <http://kpj.ipppora.ru/archive/2016/3-2016.pdf>. (accesat: 01.12.2016)
29. <http://jurisprudentacedo.com/Drepturile-omului-pe-internet-conventia-privind-criminalitatea-informatica-la-10-ani-de-la-adoptare.html>. (accesat: 22.01.2017)

ИНЕРЦИОННЫЕ ФАКТОРЫ В ОПЫТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА И УКРАИНЫ

INERTIA FACTORS IN THE EXPERIENCE OF THE EUROPEAN INTEGRATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND UKRAINE

Галина РОГОВАЯ, доктор философии,
Институт Юридических и Политических Исследований АНМ
svitanoktv@yahoo.com

Rezumat

*Acest articol a atras atenția asupra factorilor care împiedică procesul de integrare a Republicii Moldova și a Ucrainei la Uniunea Europeană. Acești factori sunt ascunși în economia nedezvoltată, nivelurile scăzute ale standardelor sociale, interferențele externe și lipsa de promovare a valorilor UE în toate straturile sociale ale Moldovei și Ucrainei. Expri-
marea acestor factori, combinarea și influența în ambele țări sunt diferite, dar posibili-
tatea de a depăși inerția impactului este aceeași. Un rol semnificativ în acest sens poate
juca o cooperare constructivă între Moldova și Ucraina.*

Cuvinte-cheie: *integrare europeană, factori de inerție în procesul de integrare europeană, reformele de stat, corupție, separatism, agresiune externă, cooperare constructivă între Moldova și Ucraina.*

Summary

This article drew attention to the factors that hinder the process of European integration of the Republic of Moldova and Ukraine, or opposing this process. These factors are hidden in the lagging economy, low levels of social standards, external interference, information sabotage and lack of promotion of the European Union's political elite values in all social strata of Moldova and Ukraine, but the possibility of overcoming the inertia effect of similar. A significant role in this regard play a constructive cooperation between Moldova and Ukraine.

Keywords: *European integration, inertial factors of the integration process, internally-state reforms, social protection, corruption, separatism, external aggression, national security, constructive cooperation between Moldova and Ukraine.*

Доступательное движение Республики Молдова и Украины в Евросоюз тормозится рядом сходных проблем, решение которых требует определенных усилий и определенного времени. Обоим государствам и их руководствам необходимо прилагать значительные усилия, чтобы устранить встречающиеся на пути евроинтеграции препятствия внутри- и внешнеполитического характера, чтобы успешно реализовать избранные ими политические приоритеты. К проблемам, требующим своего разрешения в Молдове и Украине можно выделить экономические и социальные проблемы, нереструктурированность их государственного устройства в соответствии с европейскими образцами, низкую эффективность деятельности системы государственного управления, высокий уровень коррупции. Эти явления порождают, соответственно, значительную социальную и ценностную поляриза-

цию обществ жесткие конфликты в среде политических элит и приводят к высокому уровню недоверия граждан к институтам власти и их представителям. Не способствуют успеху евроинтеграционного курса и внешнеполитические проблемы Молдовы и Украины, их слабость перед лицом угроз самой государственности, исходящие из ряда геополитических и региональных вызовов этих государств, начиная от энергетической уязвимости, значительного влияния внешних факторов на экономику обоих государств и заканчивая прямым вмешательством и открытой военной агрессией.

Столь очевидная нестабильность политических систем, колебания во внутриполитическом и внешнеполитическом курсе побуждают обе страны, отличающиеся значительной исторической и культурной близостью, к поиску путей наиболее тесного взаимодействия и сотрудничества для решения схожих проблем, возникающих в процессе евроинтеграции. Некоторые шаги уже предпринимаются. По крайней мере, политические лидеры и объединения, ориентированные на интеграции в Евросоюз, открыто заявляют о своей поддержке активных мер и решительных шагов в политической деятельности, направленной на выравнивание и отстаивание европейского курса, высвобождение от внешней экономической и идеологической зависимости, предпринимаемых соседним государством. Так, политическая элита Республики Молдова безоговорочно поддержала Украину зимой 2014 года в жизненно важный момент Майдана, продолжая поддерживать соседнее государство в его борьбе с внутренним сепаратизмом и внешней агрессией России. Президент Петр Порошенко в свою очередь осенью 2014 года предпринял ответный шаг, поддержав своим визитом в Молдову политические силы евроинтеграционной направленности. Визит премьер-министра Молдовы Павла Филипа в Украину зимой 2017 года так же позволил двум государствам решить ряд политических и экономических вопросов в духе добрососедства и активного сотрудничества. И таких выразительных мер, направленных на взаимную поддержку, в последние годы предпринято немало. Но на фоне предпринятых усилий заметны невысокая их результативность и слабость координации мер в сфере внешней политики официального Киева и Кишинева, отсутствие их системности.

Осуществлению курса на евроинтеграцию содействует то обстоятельство, что значительная часть граждан Молдовы и преимущественная – в Украине позитивно воспринимают идею европейской интеграции своих стран. Для них Европейский Союз является воплощением экономического развития собственных стран, образцом социального благополучия, высокого уровня политической стабильности и безопасности, а для Украины на данном этапе это еще и возможность национальной самоидентификации и независимости. В обыденном сознании главенствующей из приведенного ряда мотиваций является та, что для преимущества граждан Республики Молдова и Украины Европейский Союз выступает в качестве улучшения их собственного благополучия. Идет ли речь об экономическом интегрировании - реформировании национальных рынков, улучшении инвестиционного климата и привлечении иностранных инвестиций в обеих странах или о безвизовом

режиме между странами-претендентами и Евросоюзом, в сознании обывателей открывающиеся возможности сопровождаются представлениями об улучшении их собственного благосостояния, о возможностях расширяющегося рынка труда через легальную и нелегальную трудовую миграцию. В определенной степени надежды на личное благополучие, наряду с другими факторами, формируют основу общественной поддержки европейскому выбору двух стран, закладывают фундамент гражданской консолидации молдавского и украинского обществ, побуждают их к формированию зрелых политических наций.

Вместе с тем, реальность показывает, что и в Молдове, и в Украине показатели общественной поддержки курса на европейскую интеграцию оказываются непостоянными, колеблющимися величинами. Эти величины имеют тенденцию к перманентному изменению по отношению к самим себе. Причины такого колебания в общественном мнении кроются, прежде всего, в изменении политической ситуации внутри самих сопредельных государств; в содержании - успехах и промахах - внутренней и внешней политики элит обеих стран; в ухудшающемся материальном положении населения, как Молдовы, так и Украины.

По данным Барометра общественного мнения осенью 2014 года в Республике Молдова 44% респондентов высказались за вступление в Европейский Союз [1] (в 2010 году – 64%) [2]. В декабре 2015 года в Молдове за евроинтеграционный курс государства высказывались уже 39,5% [3]. Весной 2014 года в Украине 54% респондентов высказались за интеграцию в Евросоюз [4], весной 2015 года – 62%, а в марте 2016 года – 55% [5].

Красноречиво проявили себя результаты президентских выборов в Молдове осенью 2016 года, серьезно встревожившие апологетов проевропейского курса, как на уровне политической элиты, так и на уровне общественного мнения, где за декларируемый Игорем Додоном курс на сближение с Евроазиатским экономическим союзом проголосовало 52,57 % избирателей [6]. Складывается ситуация, о которой можно сказать, что на нынешнем этапе политическая элита (к тому же с осени 2016 года не единым фронтом) продвигает ассоциацию в Европейский Союз в неблагоприятном контексте – в отсутствие широкой общественной поддержки, в противовес тому, как контекст вступления в ЕС Румынии, Болгарии, Венгрии, Польши и стран Балтии отличался широкой и единодушной поддержкой. В условиях, сложившихся в Молдове и Украине, очевиден просчет политического руководства данных государств, декларирующего европейскую повестку дня, но реально не подкрепляющего ее конкретными мерами: экономическими, социальными, просветительскими. Снижение уровня популярности евроинтеграционного процесса является, ярким показателем торможения этого процесса в Молдове и Украине.

В Республике Молдова, к тому же, слабый потенциал сопротивления проевропейского лагеря позволил постепенно сформироваться силам, скептически, а то и критически относящимся к процессу европейской интеграции. Эти силы берут свое начало в различных областях: политической - Партия социалистов, Партия регионов, Наша партия и др.; административной – муниципальные и рай-

онные руководители, Президент страны и его команда; неправительственной – ряд НПО, среди которых Хельсинская Гражданская Ассамблея, Институт исследований и стратегических реформ и др.; интеллектуально-исследовательская. Голос этих сил становится все более слышимым, занимая все больше общественного пространства. Сомнения в успехе и в пользе для Молдовы европейской интеграции состоят: в критике непротivления правительства Республики Молдова требованиям МВФ повышения тарифов на коммунальные услуги, от чего страдают уязвимые слои населения; в отсутствии озабоченности про-европейской политической элитой развитием экономики государства и увеличением количества рабочих мест; в разоблачении безразличия ЕС к поведению олигархов в Республике Молдова, в разоблачении ассиметричного характера УВЗСТ, которая откровенно благоприятствует ЕС и наносит вред Республике Молдова, игнорируя важность Восточного фактора [7]. Недавнее исследование, проведенное в Молдове Magenta Consulting в январе 2016 года в направлении деятельности молдавских компаний, указывает на то, что показатели репутации Углубленной и всеобъемлющей зоны свободной торговли (после 2 лет заключения соглашения об Ассоциации) не очень высоки: около 14% молдавских компаний заявили, что знают о выгоде УВЗСТ, 9% - слышали, но не знают деталей, а 77% не знают о возможностях Ассоциации о свободной торговле. Исследования о потенциале УВЗСТ указывают на то, что 9% молдавских предприятий выбрали в качестве доминирующей торговой деятельности экспорт, 23% из них, в основном, компании-импортёры, а более половины компаний (68%) не занимаются ни одной из этих торговых деятельностей [8].

Относительно потенциала УВЗСТ в Украине эксперты оценивают экономический эффект от этого шага ЕС как незначительный: рост украинского экспорта в страны Европейского Союза составил всего 5%. Украинская продукция, несоответствующая европейским стандартам, просто не смогла найти себе новых покупателей. А Украина так и осталась для Европы поставщиком кукурузы, подсолнечника, рапса и продуктов их переработки, то есть культур, истощающих плодородие почв. Просуществовав полгода, таможенные льготы для Украины благополучно были отменены осенью 2014-го. О том, что далеко не всё так просто, пояснил в интервью евроинтеграционному разделу «Украинской правды» Иоганнес Хан, еврокомиссар по вопросам европейской политики соседства: «Нужно понимать, что наша глубокая ЗСТ – это не только вопрос пошлин. Украина должна осознать, что выполнение Соглашения будет серьёзным вызовом для страны. ...Вам придётся изменить не сотни – тысячи нормативных и регуляторных актов! У нас недавно была встреча с представителями Молдовы [в этой стране ЗСТ с ЕС начала работать ещё в 2014 году.]. Так вот, они с гордостью рассказывали нам, что уже сменили 2 тысячи регуляторных актов в соответствии с ЗСТ, но в то же время признали, что это около 10% от работы, которую придётся сделать!» [9]. Определенные возражения относительно выгод евроинтеграции Молдовы касаются развития молдавских рынков сбыта и детерминирующих рынки молдавских производителей. По мнению скептиков, после подписания Соглашения об ассоциации молдавский рынок мно-

го сократится из-за экономической колонизации Молдовы Европейским Союзом. Российский рынок закрыт из-за санкций ЕС, и это отрицательно

сказывается на местных производителях, а ЕС не компенсирует потери. Критики евроинтеграции отмечают, что ЕС все еще не стал реальным партнером для стран-претендентов, но ограничивается ролью ментора или «белого хозяина». Подобные замечания экстраполируются и на контекст Молдовы, и Украины. Как отмечает румынский политический консультант Козмин Гушэ, «если страны – основатели Евросоюза не повернутся лицом к странам Восточной Европы и не будут рассматривать их только в качестве рынка сбыта своих товаров и услуг, то они постоянно будут лить воду на мельницу противников евроинтеграции» [10]. К просчетам в политике ЕС евроскептики относят и те, что Евросоюз не вмешивается в процесс разоблачения и наказания олигархов, что так же снижает легитимность Европы в глазах населения, как Молдовы, так и Украины

На колебания величин скептического, а то и критического общественного мнения влияют также изменения в субъективной оценке политик стран Евросоюза, влияющих на снижение привлекательности выбранного курса. Добавляют сомнений некоторые политические события в самих государствах – членах ЕС, ставящие под сомнение существование самого Евросоюза или их благожелательное отношение к странам-претендентам на членство. Таковыми являются референдум в Нидерландах по вопросу ассоциации Украины с ЕС 7 апреля 2016 года, где 38,1% участников голосования высказалось за ассоциацию Украины и 61,1% – против. В Украине такие результаты референдума были восприняты негативно, как на уровне масс, так и на уровне политической элиты страны. Президент страны Петр Порошенко назвал референдум атакой на единство Европы и «на распространение европейских ценностей» [11].

Потрясаением для Евросоюза стал так же выход Великобритании из ЕС: 23 июня 2016 года население Альбиона числом 52,9% проголосовало в пользу Brexit. Главной причиной выхода Британии из единого политического и экономического пространства стала проблема мигрантов с Востока [12]. По мнению скептиков Евросоюза, их стало слишком много. Британцы считают, что страны – соседи чересчур щедро раздают приезжим паспорта ЕС, с которыми те вскоре перебираются в Великобританию, где можно получать высокое пособие и оставаться безработным. Кроме прочего, коренным жителям Альбиона всегда была характерна особая чуткость в вопросах национальной и культурной идентичности. Наплыв мигрантов не только чреват мировоззренческими распрями, но и развитие социальной инфраструктуры не поспевает за приростом населения (недостает мест в детских садах, школах, медицинских учреждениях и т.д.), что вызывает раздражение у местных по отношению к новоприбывшим. Вызывает раздражение у коренного населения и нежелание мигрантов интегрироваться в европейское общество.

Массовая легальная и нелегальная миграция в страны ЕС вызывает озабоченность и в Республике Молдова, и в Украине, особенно после совпавших по времени с миграцией террористических актов, произведенных в Берлине, Ницце, Париже,

Брюсселе. Эта проблема, по заявлению агентства Фронтекс (Агентство Европейского Союза по безопасности внешних границ), является злободневной и трудно решаемой для политиков и населения европейских стран проблемой [13]. Напряженности добавляет и политика Европейского Союза, в первую очередь канцлера ФРГ Ангелы Меркель, по отношению к беженцам, которых впускают в Европу практически без проверок. «Отсутствие такого контроля в случае наплыва беженцев, под видом которых в Европу часто проникают и настоящие террористы, вероятно, и стало главным «слабым звеном» европейского геополитического проекта», - свидетельствует эксперт [14].

Причина торможения процесса евроинтеграции Молдовы и Украины может скрываться также в замедлении прогресса в выполнении требований Евросоюза, предъявляемых странам-претендентам на ассоциацию с Евросоюзом. Известно, что Евросоюз предъявляет к Республике Молдова и Украине требования снизить коррупцию, уровень безработицы, а также требования реформ в сфере избирательной, налоговой системы, структур государственного управления и энергетического сектора. Среди невыполненных обязательств, в которых упрекает Молдову Евросоюз – реформа правосудия и преодоление кризиса в банковской сфере. В последние годы (2014-2017), чтобы активнее мотивировать властные структуры Молдовы на скорейшее завершение реформ, представители Евросоюза и Всемирного банка приводят данные собственных наблюдений. Отрезвляющий прогноз делает директор Всемирного банка по Молдове Алекс Кремер. «С одной стороны, в долгосрочной перспективе количество людей, которые могли бы работать за рубежом, просто исчезнет; во-вторых, те, кто уже осел за рубежом, постепенно теряют связь с теми, кто остался дома. На самом деле мы уже можем наблюдать, как денежные переводы идут на убыль и, вероятно, это продолжится и в ближайшем будущем. С другой стороны, выплата пенсий – еще один важный фактор снижения уровня бедности в Молдове – сейчас уменьшится, потому что недостаточно денег: мы подсчитали, что в случае, если пенсионная система не будет реформирована, уровень пенсионных выплат (раньше составляющих 47% от дохода работника, а в настоящее время – около 27%), к 2040 году снизится до 14% от дохода одного работающего» [15].

Украинских лидеров столь же жестко мотивируют представители МВФ. Кристин Лагард, в свое время занимавшая пост директора-распорядителя Международного валютного фонда, делала жесткое заявление, в котором высказывала сомнение в том, сможет ли Украина в дальнейшем успешно выполнять программы реформирования, поддерживаемые МВФ. «Я обеспокоена медленным прогрессом, демонстрируемым Украиной в улучшении государственного управления, в борьбе с коррупцией и в уменьшении влияния корыстных интересов на политику. В отсутствие заметных усилий придать новый толчок реформам в управлении государством и в борьбе с коррупцией сложно представить, что поддерживаемая МВФ программа будет и в дальнейшем успешной. Украина рискует вернуться к практике неудачных экономических шагов, каковых и так доставало в ее недавней истории. Жизненно важно, чтобы сейчас действия лидеров Украины направили государство на обнадеживаю-

щий путь реформ и уже эта исполнительная власть должна взять на себя ответственность выполнять условия, на которые МВФ выделил уже 6,7 миллиардов долларов и вот-вот выделит следующий транш 1,7 млрд долларов,» - заявила К.Лагард [16].

Медленное продвижение реформ элитами Молдовы и Украины мешают установлению доверительных отношений между нашими государствами и ЕС. Как видим, не только общество не уверено в своих европейских устремлениях: политики тоже не используют все доступные механизмы для борьбы с проблемами, препятствующими евроинтеграции. Данные препятствия схожи и для Молдовы, и для Украины, преодолевать их непременно следует, и этот процесс идет. Спорить о том, какая из соседних стран дальше продвинулась по этому пути, нет смысла. Оба государства в определенной мере стараются выполнить все требования ЕС, предъявляемые по реформированию. А в требованиях ЕС значатся: реформирование содержания Конституций обоих государств, их избирательной, судебной, налоговой системы, системы государственного управления, экономического сектора, социальной структуры.

Особенным пунктом требований Евросоюза является эффективная борьба с коррупцией.

То, что коррупция – зло, с которым следует немедленно покончить, признают лидеры и Молдовы, и Украины. Серьезные функционеры, такие как Дан Дунгачиу, который в свое время был советником президента Михая Гимпу по проблемам евроинтеграции, утверждает, что 60% всех грантов ЕС – а Евросоюз выдал Молдове в общей сложности \$2–2,5 млрд за 7 лет – были разворованы господами олигархами под флагом евроинтеграции и при мощнейшей поддержке со стороны ЕС. В итоге в стране массово выросли коррупция и бедность, а европейские чиновники в то же самое время называли Молдову «историей успеха» Понятно, что люди были разочарованы двуличностью европейцев и их поддержкой олигархов[17]. Отметим, что с 2012 года, согласно итогам исследования компании Kroll, уровень коррупции в Молдове непрерывно растет. В Рейтинге стран мира по восприятию коррупции (CPI) Молдова занимает 123 место: в 2012 году у нашей республики показатель уровня восприятия коррупции был 36 баллов, в 2013 и 2014 - по 35 баллов, в 2015 году - 33 балла, а в 2017 году республика получила самый низкий за последние годы результат – 30 баллов. Все эти годы приходится на время правления проевропейских партий, обещающих бороться с коррупцией[18].

Примерно такая же картина вырисовывается в Украине. Премьер-министр Украины Владимир Гройсман признает: «Коррупция забирает у нас будущее, и мы должны победить ее вызовы»[19]. Но на фоне активного декларирования борьбы с коррупцией это явление в обществе не убывает, и в регулярно публикуемом «Антикоррупционном вестнике» в большей мере появляются примеры очередного выявленного случая взяточничества, растраты государственных средств, мошенничества, нежели примеры выявления, задержания, осуждения и наказания виновников коррупционных преступлений. В то же самое время на страницах того же «Вестника» приводятся данные социологических исследований, где среди проблем, наиболее всего волнующих украинцев, названа коррупция (32,1%) – после высоких

цен (55,8%), войны в Донбассе (47%), низких зарплат и пенсий (37,8%), тарифов и коммунальных платежей (34,1%) [20].

Нельзя сказать, что в Республике Молдова не принимаются меры по преодолению коррупции. На протяжении последних 20 лет приняты 161 законодательно-нормативных актов на тему о коррупции\антикоррупции, в том числе: 14 законов, 20 постановлений Парламента, 11 указов Президентов, 109 постановлений и распоряжений Правительства. Ратифицированы 7 международных соглашений на тему коррупции. При этом в Уголовном кодексе есть только две статьи, напрямую предусматривающие наказания за коррупцию. На государственном уровне коррупционерами занимается Антикоррупционный центр. На уровне общественности выделяется деятельность неправительственной организации «Transparency International» (TI). Эта структура, созданная в июне 2000 года, является филиалом одноименной международной организации. Филиал «Transparency International» действует и в Украине. Именно филиал этой организации инициирует издание «Антикоррупционного вестника». Основная цель этой организации – продвижение антикоррупционного движения, принципов прозрачности и демократии. Это, по замыслу организаторов и учредителей, предполагает помощь Правительствам государств в ориентации на эффективную борьбу с коррупцией и консолидация возможностей неправительственных структур в борьбе с коррупцией. Однако основательно и методично изучением феномена коррупции никто из госструктур ни в Молдове, ни в Украине не занимается. Несмотря на внушительное количество уже принятых антикоррупционных законодательно-нормативных актов, анализом и результатами их воздействия на феномен коррупции тоже никто не занимается. Нет каких-либо, хотя бы, годовых отчетов о ходе борьбы с коррупцией и, главное, о результативности выполнения (невыполнения) принятых законов, постановлений и ратифицированных международных соглашений. На это и указывают международные наблюдатели и эксперты. Особенное внимание международной общественности привлекает ситуация пропавшего со счетов молдавских банков миллиарда. Директор Всемирного банка по Молдове Алекс Кремер считает очень важным привлечение к ответственности лиц, виновных в краже в банковской системе Республики Молдова. Кремер утверждает, что Всемирный банк больше всего беспокоят все еще присутствующие в стране причины, которые легли в основу мошенничества в трех банках Республики Молдова [21]. А докладчик Европарламента по Республике Молдова Пятрас Ауштрявичюс отмечая, что коррупция - главная болезнь Республики Молдова, выразил озабоченность размерами коррупции в стране и высказал надежду на то, что виновные все же будут наказаны, в противном случае общество может пойти по ложному пути[22].

Что касается Украины, то международная общественность, обращая пристальное внимание на разгул коррупции в этой стране, всячески пытается помочь государственным структурам справиться с этим злом. С целью поделиться опытом искоренения коррупции в Украину приезжал известный борец с коррупцией Хосе Угас - экс-специальный государственный прокурор Перу в прошлом, а ныне Пред-

седатель правления Transparency International. Профессор Хосе Угас расследовал дело о противозаконных финансовых операциях Альфредо Занатти в 1993 году, дело финансовой пирамиды CLAE в 1994 году и дело Национального института благосостояния семьи в 1997 году. Он заработал такую хорошую репутацию, что именно Хосе Угаса пригласил для расследования вспыхнувшего после президентских выборов 2000 года коррупционного скандала президент Альберто Фухимори, только что переизбранный тогда на третий срок. Профессор и здесь оправдал свою репутацию - он собрал следственную группу, которая инициировала открытие двухсот уголовных дел и нашла безупречные доказательства вины не только руководителя перуанской разведслужбы Владимиром Монтесиноса и полутора тысяч его поделщиков, но и самого президента Фухимори. Монтесинос, Фухимори и еще 120 высокопоставленных коррупционеров, сбежавших из страны, были возвращены в Перу, отданы под суд, получили обвинительные приговоры и сейчас отбывают наказание в заключении. Выступая перед представителями власти Хосе Угас отметил о недостаточности предпринимаемых в стране мер по искоренению коррупции в Украине. «Приехать в Украину было нашей инициативой. Сейчас, потому что это — самый уместный момент. Петр Порошенко — три года как Президент. Многие его предвыборные обещания касались именно преодоления коррупции. Несколько законов относительно этого было принято. Но этих шагов недостаточно. Люди в Украине разочарованы большой пропастью между обещаниями и реальными действиями. Для демократии, для власти и в конечном итоге для государства — очень опасно, когда люди чувствуют себя обманутыми» [23].

Самая чувствительная для продвижения евроинтеграции Молдовы и Украины проблема – это проблема сепаратизма и детерминирующего это явление внешнеполитического вмешательства в жизнь обоих государств. Эта проблема одинакова в общих чертах и различна в деталях. В Молдове сепаратизм, поддерживаемый Российской Федерацией, насчитывает свыше 25 лет, в Украине – около 5 лет. В Молдове вооруженный конфликт ограничен временными рамками 1989-1992 годами, в Украине вооруженный конфликт, начавшийся в 2012 году, длится до настоящего времени, трансформировавшись в военную агрессию со стороны России.

Конфликт в Молдове не исчерпан до настоящего времени. На первый взгляд, у Приднестровья есть все признаки независимого государства: правительство, собственная валюта, паспорта, милиция, таможня. Живет регион за счет России и российского же газа, за который должна платить Молдова. Наличие сепаратного образования на территории Республики Молдова составляет препятствие на пути проевропейской интеграции. Во-первых, речь идет о военном присутствии России на территории Молдовы, которая дислоцировала на левом берегу Днестра 14-ю армию. Подписанием перемирия в 1992 году Кишинев частично признал независимость Приднестровья, что де-факто означало захват сателлитами России, вооруженными и финансируемыми Москвой, части суверенной территории Молдовы. Благодаря огромной военной и политической помощи Москвы, руководство сепаратистов стало еще сильнее после конфликта 1992 года. Оно сумело максимально

использовать наличие так называемых «миротворцев» Российской Федерации для получения практически полного контроля над городами и поселками, как внутри «административной территории» Приднестровья, так и за ее пределами. Во-вторых, республика оказалась в зависимости от российских поставок энергоносителей, в основном газа и нефтепродуктов (более того, накопила колоссальные задолженности перед «Газпромом», оплачиваемые из бюджета Республики Молдова), а также других, необходимых для развития экономики, товаров – деловой древесины, автомобилей, целлюлозно-бумажной продукции, труб, некоторых видов строительной и сельскохозяйственной техники[24].

Влияние Российской Федерации на экономику и общественное сознание Республики Молдова в ее правобережных регионах тоже ощутимо, и это объяснимо. Экономика страны зависит от энергоносителей России, в России работает около 250 тысяч трудовых мигрантов из Молдовы, российский рынок являлся основным рынком сбыта молдавской сельхозпродукции и вин. Более того, на данном этапе в политических кругах Республики Молдова предпринимаются меры для нового этапа сближения с Российской Федерацией. Новый курс на сближение с Россией инициируется новоизбранным Президентом Республики Молдова Игорем Додоном под предлогом оживления экономических связей Республики Молдова и Российской Федерации через расширение рынка сбыта продукции, произведенной в Молдове. Декларируемый курс вызывает напряжение в общественном сознании, поскольку политика расширения рынков сбыта на Восток расценивается населением как разворот в стратегии государства и отказ от политики евроинтеграции. Однако, эксперты ЕС не видят большой угрозы курсу евроинтеграции в экономическом сотрудничестве Республики Молдова и России. Посол ЕС в Молдове Пиркка Тапиола заявил, что связь Молдовы с Евросоюзом настолько сильна, что её нельзя просто так ослабить, а европейский вектор – повернуть вспять. «Связь действительно сильная. Сегодня 16–19% молдавского бюджета – вливания Евросоюза. К тому же, благодаря тому, что закрылись экономические связи с Россией в силу разных моментов, структура молдавского экспорта сейчас такая: около 60% уходит в Евросоюз, 40% – в ЕАЭС. Евросоюз вливал в Молдову огромные деньги в виде грантов. Тем не менее, Молдова также сильно завязана на Россию. Из \$1,8 млрд, которые приходят в виде зарубежных трансфертов гастарбайтеров, примерно \$1,3 млрд шли из России и только порядка \$300 млн – из Евросоюза. Из России поступает газ, электричество, деньги гастарбайтеров; там легче продаются ваши товары. Поэтому сегодня невозможен сильный разворот в ту или иную сторону» [25]. Алекс Кремер еще более подробно разъяснил складывающуюся ситуацию: «Экономическая интеграция с Россией и Евразийским таможенным союзом, с одной стороны, и ЕС, с другой стороны, не представляют противоречий. Молдова должна вести торговлю в обе стороны, так как имеет конкурентоспособную продукцию, как для западных рынков, так и восточных. Молдова имеет возможность действовать в качестве посредника между ними: данные статистики показывают, что в таких секторах, как торговля, транзит и логистика, есть рост» [26].

События в восточных и южных областях Украины так же стали результатом политики влияния на евроинтеграционные и трансформационные процессы в государстве. Наиболее распространенная точка зрения заключается в том, что появление псевдо-сепаратистских движений и военных группировок в этих областях является результатом поддержки России. Переход Автономной Республики Крым в состав Российской Федерации вследствие спецопераций и вспомогательных действий крымских властей свидетельствуют об этом. Поэтому так называемый «возврат» территории Крыма справедливо оценивают в мировом сообществе как аннексию. Большинство подконтрольных административных и силовых структур в восточных и южных регионах плюс их координация криминальными кругами обеспечили достаточно эффективное начало «сепаратистского движения» в марте 2014 года и прежде всего – в Донецкой и Луганской областях. Это позволило России использовать возможности и разыграть карту пророссийских протестов и начать военную операцию на восточной границе – под поводом «защиты граждан». Действия ДНР та ЛНР начали криминализироваться и превратились в фактический террор, Российское руководство, осуждаемое всем мировым сообществом за аннексию Крыма и военную агрессию в восточных областях Украины, справедливо попало под санкции Запада. В Минских переговорах Россия занимает позицию «миротворца». Рецепт ее руководства по достижению мира и согласия в Донбассе следующий: это государственный статус русского языка, отказ от интеграции в ЕС и НАТО, федерализация Украины. Именно эти требования со стороны России расцениваются мировым сообществом как вмешательство во внутренние дела Украины, а военные действия на Донбассе продолжают быть в центре пристального внимания мирового сообщества и, прежде всего, стран ЕС.

Но и Украине необходимы политика и стратегия достойного движения к европейским ценностям. Несмотря на ослабление в последние годы интеграционного потенциала ЕС, он остается еще очень привлекательным для Украины. Эта привлекательность многоаспектная: общеэкономическая, инвестиционная, инновационная, модернизационная, миграционная, социальная, цивилизационная и т.д. Похоже, это начинают понимать не только в Украине, но и в Европе. Заслуживает внимания недавнее высказывание авторитетного европейского политика, бывшего главы Еврокомиссии Романо Проди. Он убежден: «Украина важна для Европы как источник экономического роста и энергетической безопасности. Человеческий, инженерно-технический потенциал и земельные богатства Украины помогут продолжить превращение Европы в центр мирового масштаба»[27]. Хочется надеяться, что такая объективная оценка европейского политика высокого ранга будет услышана не только в Украине, но и в Европе.

Как видно из всего изложенного, инерционные факторы на пути интеграции Республики Молдова и Украины в ЕС еще ощутимы, но проанализированные препятствия преодолимы, ибо ни одна из заинтересованных сторон не отказывается от избранного курса – ни государства – претенденты на членство в ЕС, ни страны Европейского Союза. Именно потому в странах-претендентах предстоит еще большая работа по успешному завершению внутрисоюзных реформ, укрепле-

нию среднего класса и формированию национальной идеи, способной объединить вокруг себя всех граждан, как Молдовы, так и Украины. Эта идея проста: создание сильного и процветающего государства, способного стать полноправным членом европейской семьи народов.

В условиях активизации процесса евроинтеграции в Республике Молдова и в Украине особенно важным становится момент тесного и плодотворного сотрудничества двух государств, добрососедского взаимопонимания и обоюдной поддержки. 2016-2017 гг. указывают на улучшение двусторонних взаимоотношений Молдовы и Украины. Оптимистичным прогнозом является разделяемое двумя государствами отношение к сепаратизму и его проявлениях: в Молдове – в виде Приднестровья, в Украине – в виде Донбасса. В преодолении этих зол страны поддерживают друг друга и вырабатывают единую политику. Все эти моменты дают основание надеяться на всестороннее углубление сотрудничества Молдовы и Украины: в дипломатии, в политике, экономике и в преодолении инерционных факторов на пути в Европейский Союз.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. press.try.md/item/php?id=141688/2014/04/25/.
2. www.eneews.md/2010/08/23/.
3. pan.md/obschestvo/barometr/2015/12/08/.
4. www.cogita.ru/mnenie/2014/04/.
5. <http://novocol.info/obschestvo/2016/03/13/>.
6. <http://ava.md/2016/11/13/>.
7. Чуря Корнелиу. Состояние инерции европейской интеграции в Республике Молдова. В: Бюллетень внешней политики Молдовы. Кишинев, 2012, №2, с.1-4.
8. www.magenta.md/2016/03/18/.
9. Нічний випуск Укрінформбюро 27.06.2016.??? han
10. www.npravda.in.ua/expert/2016/08/27/.
11. plus.lida.net/2016/04/07/.
12. inosmi.ru/politic/2016/07/05/.
13. Frontex. Annualy Analysis 2014 Warsaw, May 2014, p. 7.
14. <https://ukrinform.ru/rubric.word/evropa/2016/03/24/>.
15. <https://beltsymd.ru/2016/12/03/>.
16. www.bbc.com/ukrainian/reforms/2016/02/23/.
17. www.rubaltic.ru/article/politice-i-obschestvo/161116-moldova/2016/11/16/.
18. newsmarker.md/rus/novosti/2017/01/25/.
19. Антикорупційний вісник ,№15, 22.06.2016, с.6.
20. Антикорупційний вісник №15, 22.06.2016, с.8-14.
21. www.noi.md/ru/news_id/92637. 17.10.2016.
22. <http://ava.md/2015/08/17/korruptia/>.
23. Антикорупційний вісник вип. № 8, 17.03.2016, с.45-46.
24. Андриеш Василий. Детерминанты евроинтеграции Молдовы после распада Советского Союза. В: Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова. Krakow: Societas .Ksiegarnia internetowa, 2015, с. 9-19.
25. <http://point.md/2016/07/04/>.
26. <http://novocol.info/obscestvo/2016/03/13/>.
27. http://gazeta.zn.ua/macrolevel/evrointegraciya_html.

PROVOCĂRILE REGIMULUI DEMOCRATIC, SAU CINE ARE NEVOIE DE DEMOCRAȚIE?

THE CHALLENGES OF THE DEMOCRATIC REGIME, OR WHO NEEDS DEMOCRACY?

Pantelimon VARZARI, *doctor habilitat în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
pamonv_ri@mail.ru

Rezumat

În articol sunt elucidate unele probleme referitoare la abordările regimului politic democratic în contextul noilor provocări ale democrației contemporane. Un loc aparte este acordat reflecțiilor unor gânditori politici asupra democrației ca fenomen de la Aristotel la doctrinarii politici contemporani. Se demonstrează că democrația, atât în expresia ei teoretică, cât și în manifestările sale instituționale, a căpătat de-a lungul secolelor caracteristici din cele mai diferite. În același timp, se fac unele referiri de substanță cu privire la actul guvernării în Republica Moldova. Se ajunge la concluzia că modernizarea politică a Republicii Moldova, prin democratizarea și europeanizarea societății, devine calea decisivă pentru destinul tânărului stat independent. Altfel spus, țara noastră ca niciodată are nevoie de o nouă paradigmă de guvernare democratică a societății aflată în plină schimbare și modernizare, de o nouă elită politică regenerată care ar fi capabilă să răspundă prompt la noile provocări ale regimului democratic.

Cuvinte- cheie: guvernare democratică, regim democratic, democrație, incertitudini teoretice, abordări ale democrației, paradigmă elitară, elitism clasic, elitism democratic, elită politică, modernizare politică.

Summary

The article examines the problems of approaches regarding the democratic political regime and the new challenges of contemporary democracy. A special place is given to the reflections of political thinkers, from Aristotle to contemporary political ideologists, on democracy as a phenomenon. It demonstrates that over the centuries the democracy, both in its theoretical expression and in its institutional manifestations, acquired different characteristics. In the same time, some important references are made on the act of governance in Moldova. The author concludes that political modernization of Moldova through democratization and Europeanization of society, become the decisive path for the destiny of the young independent state. In other words, our country, which is in a process of full transformation and modernization, needs a new paradigm of democratic government, a new regenerated political elite who would be able to respond promptly to new challenges of the democratic regime.

Keywords: democratic governance, democratic regime, democracy, theoretical uncertainties, approaches to democracy, elitist paradigm, classical elitism, democratic elitism, political elite, political modernisation.

In dezbaterile politologice actuale referitoare la locul și rolul elitelor în procesul guvernării democratice printre problemele fundamentale, ce se desprind în cadrul politicii

și filosofiei democrației moderne, se enumeră: 1) cine conduce – prin prisma diferitelor teorii despre natura umană și despre cetățenie; 2) în cadrul căror limite și competențe – ca aspect al problemei guvernării limitate sau nelimitate (totalitare) și al sferei adecvate de aplicare a guvernării democratice; 3) în numele căror scopuri – ca expresie a conflictului dintre individ și comunitate sau, mai general, dintre libertate (drepturile individului) și egalitate (dreptate socială); 4) cu mijloace directe sau indirecte, adică prin guvernare populară directă sau prin instituții reprezentative și cu ce impact asupra teoriilor despre raportul elite-mase și 5) în ce condiții și sub ce constrângeri – ca formulare a problemei premiselor economice și culturale ale democrației, incluzând aici structura de clasă a societății, dar și alți factori [1, p. 156]. Evident, răspunsurile la aceste și alte chestiuni nu mai puțin importante sunt, de regulă, neunivoce, deoarece diferiți autori încearcă să examineze problemele puse în discuție în funcție de abordările teoretico-metodologice puse la bază și, totodată, de practica democrației contemporane ca ordine politică.

De la bun început vom încerca să răspundem la întrebarea pusă în cea de-a doua parte a titlului studiului nostru [„Cine are nevoie de democrație?”] în felul următor: de democrație are nevoie elita politică (guvernantă, conducătoare) sau, după sociologul american C.W. Mills, elita puterii [2], în mâinile căreia se află concentrată întreaga influență politică și putere decizională. Altfel spus, este vorba de acel grup de persoane care exercită anumite funcții de conducere, deține un anumit volum de putere și deci are acces la mecanismele și tainele puterii, implicit ale dominației (*arcanum imperii*).

În același timp, vom face încă o precizare de rigoare: în cazul studiului nostru este vorba de elita politică doar în regimurile democratice, și nu în cele totalitare, dat fiind că acestea din urmă se conduc iminent de alte principii și mecanisme (nedemocratice) în realizarea puterii politice în societățile lor. Deosebirea dintre aceste două guvernări (democratice și nedemocratice) constă în faptul că în regimurile democratice cei care conduc (subiectul puterii) au acordul celor conduși (obiectul puterii). În sensul reliefat de idei, vom semnala că în literatura politologică contemporană există mai multe clasificări ale regimurilor politice în funcție de criteriul pus la bază. Conform opiniei cercetătorului român A. Pițurcă, în rândul politologilor, în definirea și clasificarea regimurilor politice nu există un punct de vedere unitar. Toți însă abordează definiția respectivă de pe pozițiile teoriei instituțiilor, dar concep și folosesc această teorie în moduri diferite. O asemenea abordare a definirii regimului politic (abordarea instituțională) a generat în cadrul științei politice mai multe puncte de vedere privind tipologizarea regimurilor politice, cea mai distinctă fiind divizarea lor în două feluri: nedemocratice (dictatoriale sau totalitare) și democratice, fiecare din acestea având caracteristicile sale proprii [3, p. 84-91].

În teoria și practica politică, regimurile democratice se individualizează printr-o serie de note distincte: 1) organele de conducere ale puterii de stat, politice, în general, se constituie și acționează prin consultarea cetățenilor. Ele sunt emanația voinței acestora și rezultatul alegerilor; 2) existența și aplicarea în practică a principiului separării puterilor în stat, acesta constituind o garanție a vieții democratice și, în mod deosebit, a democratismului politic; 3) existența unui larg sistem de drepturi și libertăți cetățenești, a căror aplicare în practică este garantată de organele puterii de stat, constituie o carac-

teristică relevantă a acestor regimuri; 4) pluripartidismul politic și pluralismul ideologic constituie o altă componentă majoră a acestor regimuri, fapt ce asigură funcționalitatea opoziției politice, a diversității de opțiuni, opinii, de ideologii în societate; 5) respectarea și garantarea autonomiei și dinamismului actorilor politici și subiecților sociali (cu interesele lor specifice și cu patrimoniile axiologice specifice acestora), deoarece consideră că pe acestea se întemeiază satisfacerea interesului general. Per ansamblu, substanța regimului politic democratic se află în sistemul drepturilor și libertăților omului, ceea ce permite cetățenilor să aibă acces la viața politică și să determine prin voința lor cursul și calitatea regimului politic.

Democrația, datorită implicațiilor sale în viața socială și politică a sociumului, a devenit, de fapt, o temă veșnică în teoria politică și o problemă de actualitate în practica democratică a societății contemporane. Pentru o înțelegere adecvată a democrației, se cere neapărat să specificăm, așa cum o fac toți politologii, semnificațiile termenului de democrație cu anumite avantaje, limite și defecte, care dereglează funcționarea firească a societății democratice. Vom aminti că termenul politic antic „democrație” semnifică la origine, în Atena Clasică, cărmuirea de către popor, de către *demos*. Astăzi însă definiția etimologică a democrației, ca fiind guvernarea de către popor, nu este suficientă de vreme ce nu explică ce este poporul și care-i locul și rolul lui în procesul democratic, în procesul decizional. Totuși, vom menționa că termenul „democrație” are câteva conotații și interpretări, inclusiv abordarea democrației ca sistem politic, interpretarea mișcărilor sociale și politice întru realizarea puterii poporului, a țelurilor și idealurilor democratice, folosind cu strictețe principiile și mecanismele democrației în cadrul unui stat de drept [4, p. 60-80].

Nu vom excela asupra analizei nenumăratelor definiții date conceptului de democrație ca formă de guvernământ, regim politic și mod de viață, pentru că în literatura de specialitate sunt suficiente. Cu toate acestea, democrația poate fi definită generic, conform opiniei politologului american B.R. Barber, ca referindu-se la cărmuirea populară sau la suveranitatea populară, la guvernământul reprezentativ, sau la o guvernare participativă directă, sau chiar la guvernământul de tip republican, sau constituțional, altfel spus, la guvernământul conform legii [1, p. 153].

Pe parcursul istoriei gândirii politice mai mulți gânditori politici, dar și oamenii politici au subliniat de nenumărate ori că democrația este pur și simplu guvernarea (de către elita politică) cu acordul celor guvernați, dar având, în același timp, unele temeri în legătură cu instabilitatea acestei forme de organizare și conducere politică a societății, în particular pentru presupusa sa tendință de a degenera în conflicte fratricide, anarhie, despotism și oligarhie (Platon, Aristotel, N. Machiavelli, Ed. Burke, Al. de Tocqueville și mulți alți gânditori de referință).

De pildă, pentru Platon, democrația este slabă, pentru că mulțimea, fiind ignorantă, va fi ușor acaparată de demagogi (lideri ai *demos*-ului), care îi vor stârni pe unii împotriva celorlalți, iar de aici decurg războiul civil și anarhia. Pentru a pune capăt acestor dezordini în „sălașul comun” (*polis*, cetate), autorul dialogului „Republica” propune o „cetate perfectă” în care ar funcționa: o clasă de cetățeni care se ocupă de nevoile materiale ale tuturor, care muncește și se supune (în sufletul acestora domină poftele); o

clasă care asigură securitatea granițelor și pe cea interioară, caracterizată prin curaj și disciplină (sufletul este mândru și curajos); o clasă care conduce, care administrează interesul public, alcătuită din „fiii ideilor” (capabili de gândire filosofică) [5, p. 7-9, 15-16].

Aristotel, elevul lui Platon, este de acord cu criticile formulate la adresa democrației. În lucrarea lui de căpătâi „Politica” acesta sesizează că puterea guvernării poate fi deținută de o persoană, un grup restrâns sau un grup lărgit; puterea poate fi folosită spre binele întregii comunități (atunci este bună) sau doar în folosul conducătorilor (atunci este pervertită). În ce privește democrația, stagiritul menționează că aceasta este forma de conducere coruptă, întrucât *demos*-ul este corupt și egoist. Pe același raționament ca la Platon, democrația produce tiranie. Chiar dacă democrația e rea, e mai bună decât tirania și oligarhia, întrucât mai multe capete judecă mai bine decât unul singur. „Democrațiile și oligarhiile, menționează gânditorul grec, săvârșesc aici (adică nedistingând între mijloacele care conservă și cele care ruinează respectiva formă de guvernământ) o greșală deopotrivă de gravă. În democrații, unde mulțimea poate face în mod suveran legile, demagogii, cu atacurile lor neîntrerupte contra bogaților, împart totdeauna cetatea în două tabere, pe câtă vreme ei ar trebui să pară în cuvântările lor preocupați numai de interesele bogaților; după cum în oligarhii guvernământul ar trebui să pară că are în vedere numai interesul poporului” (conform cercetătorului S. Sprincean) [6, p. 70-71].

La rândul său, N. Machiavelli, cel mai reprezentativ gânditor politic al Renașterii, reieșind din noul context social-istoric și politic al epocii sale, se impune printr-o regândire fundamentală a rolului statului (el introduce în circuitul științific termenii „*stato*” și „*natio*”) în noile condiții create la vremea sa, căutând să întemeieze un nou tip de stat și, în același timp, să contureze profilul unui *principe* (conducător) ireproșabil. În doctrina sa, el indică, pe lângă toate celelalte, și mijlocul pentru realizarea principiilor politice. Rolul *principelui* este major: să fie ferm, să nu dea înapoi de la realizarea imperativelor statului, chiar dacă acestea ar leza interesele individuale. Adesea autorului cărții *Principele* (1513), lucrare-program adresată lui Lorenzo de' Medici Magnificul, i s-a reproșat (pe drept sau pe nedrept) expresia canonizată „scopul scuză mijloacele” [7, p. 32]. În plus, deținătorul puterii de stat (individual sau colectiv) trebuie să facă totul pentru a conserva puterea, dar nu trebuie să fie un tiran [8, p. 6].

Incertitudinile teoretice devin tot mai evidente atunci când transformarea revoluționară a sistemelor de guvernare și a structurilor de stat a început puternic în secolul al XVIII-lea, debutând cu Revoluția Franceză din 1789, când cauzalitatea economico-politică cuprinde variabile multiple și complexe, aproape imposibil de controlat teoretic. Pentru că principiile revoluției engleze de la mijlocul secolului XVII au exercitat o influență viguroasă asupra luptei pentru modernizare în alte țări europene, monarhia constituțională engleză a devenit un model pentru democrațiile europene în epoca statului-națiune. Are dreptate cercetătorul român E. Crihan, când afirmă că modelul (politic) englez este unul valid până azi [9], iar acest fapt trebuie recunoscut, deoarece guvernarea constituțională, respectul tradiției, civilitatea comportamentului au caracterizat spațiul sociopolitic britanic de atunci până în prezent. Dacă Anglia, în pofida

interludiilor sale reformiste, de tip liberal sau social-democrat, rămâne o națiune conservatoare, motivul îl constituie cele prezente în teoria lui Ed. Burke. Analiza sa privind structura socială și controlul politic oferă o înțelegere privind modul în care țări precum Anglia au reușit să fie stabile pe perioade lungi de timp. Însă exportul de model anglican în alte locuri rămâne până astăzi cu totul problematic.

Despre același efect problematic al exportului de model deja de sorginte american demonstra cu lux de amănunte la vremea sa gânditorul politic, reprezentant marcant al liberalismului clasic, Al. de Tocqueville. În cunoscuta sa lucrare de referință și astăzi „Despre democrație în America” (1835–1840, în 2 vol.) autorul arăta că democrația din America nu poate fi extinsă sau chiar transplantată în Franța, aducând și argumentele de rigoare. Și asta pentru că democrația americană generează individualism și egoism, o slabă preocupare pentru problemele publice, o luptă sălbatică pentru accesarea la putere, iar caracterul egoist al societății, apatia față de responsabilitățile publice, atomizarea societății etc. sunt datorate individualismului excesiv. În plus, el mai explică și faptul că populația respinge o nouă formă de guvernare prin trecutul continentului european. În Europa statele au fost întotdeauna centralizate, această guvernare pe baza monarhiilor fiind menținută din generație în generație. Spre deosebire de Europa, America nu a avut un trecut în care monarhii erau singurii conducători: ei făceau legea, valabilă, desigur, numai pentru supușii lor [10, p. 393-400; 11, p. 208-211]. Astfel, Al. de Tocqueville este considerat unul dintre filosofii politici care au prevăzut cu o uimitoare luciditate evoluția societății democratice moderne.

Mesajul tocquevillian rămâne și astăzi actual pentru societățile tranzitive care încearcă să aplice cunoscutele proiecte de democrație liberală (cazul Republicii Moldova): pentru a reuși în această acțiune istorică, popoarele din „noile” democrații trebuie să refacă relevantă experiența occidentală, în sensul că ele trebuie să manifeste același spirit inovativ, aceeași fermitate ridicată și același entuziasm creativ. Politologul român citat mai sus, E. Crihan, subliniază că majoritatea marilor gânditori politici în analiza sistemului politic au înclinat spre modalitatea explicativ-evaluativă (un sistem politic va fi analizat și apreciat în conformitate cu un standard exterior, așa cum a procedat și Al. de Tocqueville), nefiind dispuși să acorde prea mult credit teoretic altei modalități de apreciere (de a determina în ce manieră și în ce măsură un sistem politic urmărește și împlinește scopurile pe care el însuși și le-a propus) – și aceasta, prin prisma grijii de a oferi o imagine obiectivă a oricărei realități politice [9].

În fine, vom finaliza subiectul cu privire la reflecțiile unor gânditori politici asupra democrației ca fenomen cu unele opinii expuse de M. Weber, care a fundamentat temeinic sociologia politică prin contribuțiile sale în caracterizarea politicului, definierea statului și rolului acestuia, interpretarea birocrăției și constituirea unei tipologii a fenomenelor de dominație [12, p. 65], iar conceptul de legitimitate a fost transformat în conceptul central al sociologiei sale politice. Insistând asupra noțiunii de legitimitate, autorul face din această variabilă culturală criteriul distinctiv a trei „tipuri ideale” de dominație politică cu anumite trăsături contrastante [13, p. 109]. O idee centrală a

sistemului teoretic weberian este și cea legată de fenomenul democrației. În lucrarea sa de căpătâi „Economie și societate. O schiță de sociologie interpretativă” (1922), concepția despre democrație este la fel de restrictivă ca și cea ulterioară a lui J.A. Schumpeter (care elaborează o teorie revizuită a democrației), dat fiind că democrația este considerată în primul rând un mijloc prin care se iau decizii și „sunt înfrânate propriile excese”, totodată [14, p. 654].

Vom aduce în evidență și câteva aprecieri și expresii celebre despre democrație care aparțin unor cunoscuți politicieni. Bunăoară, în unul dintre cele mai des citate discursuri din istoria SUA, „Discursul de la Gettysburg” (19 noiembrie 1863), A. Lincoln (cel de-al șaisprezecelea Președinte al SUA, 1861–1865) invoca că „democrația este guvernarea poporului, de către popor, pentru popor” [15], oferind, concomitent, o definiție a regimului democratic modern, întemeiat pe consimțământul cetățenilor și responsabil în fața acestora. Spiritul acestei formule sugerează și ideea că un guvern democratic contrastează cu formele de guvernare în care puterea este exercitată de un singur individ, sau un număr mic de persoane privilegiate, cum ar fi o monarhie, oligarhie, sau dictatură. Iar W. Wilson (cel de-al douăzeci și optulea Președinte al SUA, 1913–1921, istoric și specialist în științe politice, cunoscut și prin cele „14 puncte” ale planului de instaurare a păcii după încheierea Primului Război Mondial care l-au propulsat pe liderul american în prim-planul politicii mondiale) enunța ideea că „democrația nu este atât o formă de guvernare, cât un set de principii” [16]. În aceeași ordine de idei, T. Masaryk (sociolog și filosof ceh, primul Președinte al primei Republici Cehoslovace după Primul Război Mondial, 1918–1935) spunea că „defectele sau viciile democrației nu se pot îndrepta decât printr-o practică statornică, desăvârșită și cât mai precisă a democrației, tinzând spre realizarea ei ideală”, fixând sensul democrației care este „domnia poporului, însă nici un regim nu poate exista fără ascultare și fără disciplină” [17, p. 100, 108]. La rândul său, în celebrul discurs ținut în noiembrie 1947 în fața Camerei Comunelor de W. Churchill (Prim-ministru al Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord între 1940–1945 și 1951–1955, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în 1953) menționa că „nimeni nu pretinde că democrația ar fi perfectă sau atotștiutoare. Într-adevăr, s-a spus că democrația este cea mai rea formă de guvernământ cu excepția tuturor formelor încercate de-a lungul timpului” [18]. Aprecierea lui Churchill privind fenomenul democratic nu este singura din acest punct de vedere, judecăți care pot fi cu ușurință continuate.

Doctrinarii politici contemporani, ca și predecesorii lor, sunt extrem de critici la adresa teoriei și practicii democratice și asta pentru că „democrația, menționează D. Held, profesor de științe politice și sociologie la Open University din Marea Britanie, este o formă de guvernare extrem de greu de realizat și de susținut” [19, p. 13] chiar și în zilele noastre, din cauza persistenței unor doctrine și ideologii odioase regimului democratic, iar oamenii îmbrățișându-le într-un fel sau altul continuă să creadă în valoarea democrației. Secolul XX (secol catalogat de istoricul marxist E. Hobsbawn drept „secol al extremelor” [20], iar de cunoscutul disident sovietic, istoric și dramaturg rus Ed.S. Radzinski – „secolul blestemat” [21]), este unul plin de mari evenimente controversate și ideologii contrare, care au schimbat lumea postmodernă. Pendulând între mai

multe manifestări antagonice, democrația s-a generalizat, dar apariția regimurilor totalitare (comunist și fascist) anula, periodic, cuceririle democrației. Aceste și alte regimuri și ideologii politice antidemocratice (maoismul, castrismul etc.), adepții cărora au idei diferite despre cum se realizează democrația, sunt subiectele mult abordate și astăzi în literatura de specialitate.

Mai mult decât atât, nu numai practica democratică a societăților occidentale, dar și teoria politică modernă a adus un plus de ambiguitate conceptului de democrație prin inflația necontrolată a epitetelor pe care i le-a atașat. Profesorul de științe politice de la Universitatea din Canberra J.S. Dryzek a identificat, spre exemplu, nu mai puțin de cincizeci și cinci de epitete care pot fi atașate – și chiar au fost – termenului de „democrație”. Printre acestea, de amintit ar fi: „asociativă”, „capitalistă”, „creștină”, „clasică”, „comunicativă”, „comunitariană”, „constituțională”, „corporatistă”, „deliberativă”, „directă”, „discursivă”, „economică”, „electorală”, „elitistă”, „epistemică”, „feministă”, „liberală”, „locală”, „majoritară”, „minimalistă”, „parlamentară”, „participativă”, „populată”, „procedurală”, „radicală”, „reprezentativă”, „socială” etc. [22, p. 40]. Următoarea constatare ține de faptul că în literatura politologică există mai multe abordări ale democrației, inclusiv abordarea pluralistă (R. Dhal), abordarea corporativistă (Ph. Schmitter), abordarea „noua dreaptă” (S. Brittan), abordarea marxistă, precum și abordarea elitistă (V. Pareto, G. Mosca, R. Michels) [23, p. 82-105].

În toate aceste și alte abordări ale fenomenului democratic, democrația, fiind tratată ca formă de guvernământ, regim politic și mod de viață, este, în același timp, văzută și ca un ideal. „A spune că democrația este un ideal, arată cercetătorii americani T. Ball și R. Dagger, înseamnă că ea este ceva spre care oamenii tind. În această privință se aseamănă cu dragostea adevărată, pacea interioară, o interpretă perfectă sau cu valul perfect al *surfer*-ilor” [24, p. 51]. În ciuda dificultăților de a-l defini, idealul democratic al „guvernării poporului” rămâne destul de popular printre teoreticieni, dar, totodată, și contestat de nenumărate ori, spre exemplu, de elitiștii clasici.

Paradigma elitară (având ca reprezentanți marcanți ai școlii sociologice italiene pe V. Pareto, creatorul termenului de elită, și pe G. Mosca – promotorul ideii de „clasă politică”, iar sociologul german R. Michels este cunoscut prin celebra sa „lege de fier a oligarhiei” – supremația unor grupuri mici de persoane) a devenit o nouă direcție de cercetare în științele politice contemporane, așa încât astăzi teoria politică elitistă nu mai este contestată, iar aceasta „poate fi prezentată ca un ansamblu de gândire, având ca scop să explice natura, locul și rolul grupurilor sociale în mâinile cărora se află concentrată influența politică și puterea decizională” [25, p. 6]. Principala teză la care se rezumă abordarea elitistă rezidă în faptul că întreaga evoluție istorică se întemeiază de diviziunea societății în clase – o clasă dominantă și una dominată, o elită conducătoare și o masă ce se lasă condusă. O altă teză nu mai puțin importantă din teoria elitelor vizează gradul de angajament al elitelor față de principiile conducerii democratice. Dacă la V. Pareto găsim aserțiunea că democrația, în sensul strict de conducere de către popor, este imposibilă, pentru că elitele sunt complet detașate de mase, fără a avea vreo legătură democratică cu acestea [26], în timp ce G. Mosca pune la îndoială însuși ter-

menul „democrație”. După sociologul italian, democrația la Aristotel era, de fapt, aristocratică pentru un număr mai mare de membri ai societății, astăzi însă democrația este un camuflaj al puterii minoritare, al democrației plutocratice [27]. Atât G. Mosca, cât mai ales R. Michels au fost sceptici în legătură cu guvernarea parlamentară, bazată pe alegeri libere, scoțând în evidență inconsistența și falsitatea mecanismelor electorale. De la acțiunea „legii tendințelor oligarhice” Michels ajunge la o altă concluzie referitoare la posibilitățile existenței guvernării democratice, a democrației în general: în cel mai bun caz, ea (democrația) constă în competiția dintre organizațiile oligarhice. Pentru el, „orice sistem de conducere este incompatibil cu postulatele esențiale ale democrației”, disprețuind astfel democrația și orice principiu liberal [28].

Precum se observă, fondatorii elitismului clasic au propulsat insistent postulatul precum că elita politică nu are nevoie de democrație, căutând să dovedească că aceasta din urmă a fost întotdeauna nimic mai mult decât un mit, o utopie, un miraj, în goană după care masele incompetente devin un obiect de manipulare din partea demagogilor și astfel ele (masele) croiesc calea dictaturii în varietățile ei contemporane (socialismul și fascismul). Unii teoreticieni ai elitismului contemporan vorbesc deja despre cât de departe sunt unele sisteme politice de idealul democratic. Drept exemplu al acestei poziții servește lucrarea cunoscutului sociolog american C.W. Mills „Elita puterii” (1956) [2], în care a fost introdus pentru prima dată conceptul de „elită a puterii”, o categorie socială aparte, desemnând acel grup de persoane care deține puterea și posturile de comandă, așa încât societatea americană fiind dominată de o singură elită, structurată trinitar (cercurile de putere ale sectoarelor politic, economi și militar). Pentru Mills însă elita puterii nu este echivalentă cu elita politică (elita puterii include elita politică, dar nu se rezumă la aceasta), pentru că un nivel următor elitei puterii este ocupat de politicienii de profesie, care cuprind zona de mijloc a puterii (în Congres sau în grupurile de presiune). Unii cercetători consideră că din acest model al elitei puterii natural rezultă că, în realitate, despre democrația americană nu se poate vorbi [29, p. 168].

Dacă teoreticienii elitismului clasic căutaseră să demonstreze că democrația liberală era un ideal utopic, dimpotrivă, reprezentanții concepțiilor elitismului democratic (denumit de unii autori și conceptul de elitism competitiv [23, p. 99-101; 30]) susțin că democrația liberală este, pur și simplu, o metodă de guvernare care necesită două sau mai multe grupuri de lideri politici aflați în competiție pentru recunoașterea electorală a maselor. Democrația nu ar reprezenta libertate, egalitate, participare sau un rezultat satisfăcător pentru toți oamenii, este doar o metodă de a filtra rezultatele politice pentru a produce mai degrabă pluralismul elitelor decât dominația unei monoelite. În același timp, teoreticienii elitismului democratic (S.M. Lipset, O. Sigler, H. Lasswell, R. Aron, G. Sartori, P. Bachrach ș.a.) au încercat să sintetizeze unele dintre elementele esențiale ale teoriei clasice a elitelor (V. Pareo, G. Mosca și R. Michels) și ale teoriei pluralismului elitelor, numite și teorii funcționale ale elitei (R. Dahl, S. Keller, E. Holtmann, O. Schtammer, D. Reisman, D. Truman ș.a.), căutând să ofere o viziune nouă a funcționării democrațiilor reprezentative. Una dintre ideile lor relevante, acceptată în gândirea politică elitistă contemporană, rezidă în faptul că valoarea socială a democrației depinde

de calitatea elitei, care devine un apărător ferm al valorilor democratice și este capabilă să stăpânească iraționalismul și radicalismul specific adesea maselor în lupta lor pentru drepturile și libertățile fundamentale.

Discuțiile date sunt controversate și astăzi, pentru că teoriile elitiste clasice și cele contemporane pot fi considerate teorii provocatoare pentru democrație. Acestea au apărut pe fundalul imposibilității de participare a întregii populații la adoptarea deciziilor de importanță majoră pentru societate, când, în realitate, societatea este guvernată doar de un grup mic și relativ autonom de persoane la luarea deciziilor. Aceste dezbateri controversate asupra locului și rolului elitei politice în condițiile extinderii fenomenului democratic în societatea contemporană este pe larg reprezentată în analizele și lucrările de specialitate, tot mai mulți politologi și analiști politici fiind preocupați de sublinierea pericolelor la adresa ordinii sociale și a sistemelor politice democratice care vin dinspre cei aflați în vârful ierarhiilor politice, economice și sociale. Totodată, disputele se axează și în jurul problemelor democratizării societăților aflate în plină schimbare democratică în contextul modernizării lor politice, sporirii activismului politic și civic al cetățenilor, creșterii locului și rolului acestora în procesul decizional și, în general, eficientizării sistemului politic cu toate componentele sale.

Este știut faptul că actul guvernării în Republica Moldova se confruntă cu mai multe probleme greu de rezolvat, numite de noi „dificultăți aporetice” [31, p. 179-199; 32, p. 35-38]. În caz contrar, *volens nolens*, imediat pot apărea unele întrebări deloc retorice de genul: De ce se crede că în Republica Moldova avem o democrație eșuată? De ce elita politică actuală este considerată una „expirată”, compromisă prin activitățile sale și, deci, degenerată, falimentată? De ce asupra statului Republica Moldova planează pericolul oligarhizării puterii politice? Ce facem când partidele electorale care militează pentru integrarea țării în spațiul comunitar pierd majoritatea electoratului? (cazul alegerilor prezidențiale din 30 octombrie / 13 noiembrie 2016). Concluzia ce rezultă de aici constă în faptul că democrația reprezentativă din societatea noastră se află sub „controlul totalitar” al unui sistem elitar inabil, iar societății per ansamblu, inclusiv elitei puterii îi este specific un „deficit democratic” tot mai periculos [33, p. 6-19].

Pentru că astăzi societatea din Republica Moldova s-a pomenit în față cu o democrație eșuată, cu o elita politică expirată, se cere iminent o reformare calitativă a întregii clase politice, o regenerare a elitei politice care ar însuși în activitatea sa politică principiile democrației contemporane, ar răspunde prompt la cererea socială, altminteri societatea se va confrunta în continuare cu multe alte dificultăți aporetice, iar vectorul integraționist european va fi pus în față cunoscutei întrebări hamletiene „a fi sau a nu fi”. În acest sens, dacă politologii atrag atenția asupra nevoii unei noi paradigme de guvernare democratică pentru Republica Moldova, în timp ce unii analiști politici vorbesc atât despre necesitatea refacerii elitei politice, cât și despre unele posibile scenarii legate de reformarea clasei politice autohtone, anunțată de Partidul Democrat din Moldova [34]. În contextul acestei **reformări**, neoficial se vehiculează trei posibile scenarii care ar urma să capete contur real în cel mai scurt timp, după finalizarea procesului de consultări publice ale PD cu societatea: 1) schimbarea actualei conduceri a PD, sub pretextul

că o reformă a unui partid, care se pretinde a fi un exemplu pentru întreaga clasă politică, nu poate fi considerată reușită cu păstrarea aceluiași persoane în prim plan; 2) o largă fuziune politică în baza PD cu apariția unui mega-partid social-democrat, cu o nouă conducere și care ar prelua în perspectivă de unul singur toată puterea în stat; 3) schimbarea sistemului electoral actual pe unul mixt sau uninominal cu declanșarea ulterioară a alegerilor parlamentare anticipate [35; 36]. De aceea, necesitatea reînnoirii calitative a elitei politice naționale prin pisma modernizării politice a societății se înscrie în cadrul eforturilor de a identifica răspunsuri pertinente și fezabile la dilemele, oportunitățile și provocările dezvoltării democratice a Republicii Moldova, frecvent distorsionate și inconsecvente, dar cu șanse de a deveni ireversibile.

Din cele expuse mai sus, putem concluziona, în primul rând, că democrația, atât în expresia ei teoretică, cât și în manifestările sale instituționale, a căpătat de-a lungul secolelor caracteristici din cele mai diferite. Sistemele democratice contemporane sunt adesea imperfecte, fiindcă ele se confruntă iminent cu anumite contradicții interne. Democrația este supusă unor provocări majore, care fac societatea să se confrunte cu crize multidimensionale ce conțin multiple elemente vicioase de reproducere.

În al doilea rând, de democrație are nevoie elita politică, guvernantă, care ar fi capabilă să răspundă prompt noilor provocări ale regimului democratic. Anume de la deținătorii puterii politice se trag derapajele antidemocratice – tendințe oligarhice în actul guvernării, netransparența în procesul decizional, nerespectarea drepturilor omului etc., toate acestea alimentând criza democrației în societatea noastră. Clivajele (sociale, politice, ideologice, valorice, economice, culturale, etnolingvistice), provocările la adresa democrației (birocratică, tehnocratică, oligarhică, instituțională), paradoxurile (democrației, statului, elitei etc.) și blocajele survenite în urma lor (politice, decizionale, instituționale) în societatea aflată în plină schimbare democratică afectează grav și pun în pericol securitatea statului Republica Moldova.

În al treilea rând, procesul de reînnoire a elitei politice naționale continuă, proces dictat de necesitatea realizării unui model nou, european, de dezvoltare. Dat fiind că regimul politic democratic se află într-o dezvoltare sinusoidală, iar vectorul integraționist european a devenit un subiect pe cât de mediatizat, pe atât și de controversat, în special, după alegerile prezidențiale de la sfârșitul anului 2016, o însemnătate deosebită revenind preocupărilor actorilor politici și ale liderilor de opinie pentru conștientizarea fortificării „foii de parcurs” a dezvoltării societății, precum și consolidarea strategiei de comunicare dintre elita politică și societate, pornind de la necesitatea aplicării modelului european de dezvoltare a Republicii Moldova, dar care, în același timp, se dovedește a fi generator de noi confruntări politice și tensiuni sociale. Astfel, transformările reale în sfera vieții politice (democrația pluralistă, alternanța la putere, calitatea guvernării, modernizarea instituțiilor politico-administrative ale statului), vieții economice (restructurarea proprietății, privatizarea, libera concurență, modernizarea economică) și în alte domenii de activitate socială deschid diverse fațete ale schimbărilor democratice pline de încercări, riscuri și erori care impun decidenții politici de a căuta soluții adecvate a problemelor cu un grad ridicat de complexitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Barber B.R. Democrație. În: Enciclopedia Blackwell a gândirii politice / Coord. D. Miller. București: Ed. Humanitas, 2006, p. 153-160.
2. Миллс Р. Властвующая элита. Москва: Директмедиа Паблишинг, 2007. 543 p. [on-line] http://allconspiracy.org/books/Mills-R_Vlastvuyushchaya-elita/ (vizitat 13.07.2013).
3. Pițurcă A. Introducere în știința politică. Craiova: Ed. Universitară Craiova, 2010. 96 p. [on-line] <http://www.svedu.ro/curs/isp/isp.pdf> (vizitat 13.07.2013).
4. Varzari P., Arhip S., Dubcovețchi A. Democrația ca fenomen social: repere conceptual-teoretice. În: Revista de Studii Interdisciplinare „C. Stere” (psihologie, sociologie, studii juridice, economie, religie, științe politice, relații internaționale). Iași, 2016, An. 3, nr. 1 (9), p. 60-80.
5. Străuțu E. Evoluția ideilor politice (*Note de curs*). Sibiu, 2007. 221 p. [on-line] <http://ru.scribd.com/doc/85017334/60313817-idei> (vizitat 21.07.2014).
6. Sprincean S. Teoria și filosofia politică: concepții și personalități (*Compendiu*). Chișinău: CEP „AȘM”, 2014. 211 p.
7. Varzari P. Relația dintre guvernanți și guvernați în concepția lui N. Machiavelli. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică), 2016, nr. 2 (LXXIII), p. 30-42. [on-line] http://uspee.md/wp-content/uploads/2016/10/moldoscopie_probleme_de_analiza_politica_partea-73.pdf (vizitat 13.12.2016).
8. Stanciugelu Șt. Istoria ideilor politice. P. II. București, 2002. 46 p. [on-line] <http://filosofiepolitica.files.wordpress.com/2008/03/stefan-stanciugelu-idei-politice-2.pdf> (vizitat 23.01.2010).
9. Crihan E. Mari gânditori politici. [on-line] www.socioumane.ro/blog/eugencrihan/files/2011/.../Mari-ganditori-politici.doc (vizitat 31.05.2014).
10. Crăiuțu A. Alexis de Tocqueville. Democrația în America. În: Dicționar de scrieri politice fundamentale / Coord. L. Ștefan-Scalat. București: Ed. Humanitas, 2000, p. 393-400.
11. Varzari P. Istoria gândirii politice (*Note de curs*). Chișinău: Pontos, 2011. 286 p. [on-line] <https://www.scribd.com/doc/96624708/P-varzari-igp-Note-de-Curs-Chisinau-Pontos-2011-1> (vizitat 13.01.2013).
12. Varzari P. Sociologie politică (*Note de curs*). Chișinău: Pontos, 2015. 269 p. [on-line] <https://ru.scribd.com/doc/266502477/P-varzari-soc-Pol-Note-c-Ch-Pontos-2015> (vizitat 13.12.2015).
13. Deliu A. Problematika legitimității în democrație. În: Revista de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2012, Tom. IX, nr. 4, p. 107-115. [on-line] <http://revista.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/12/107-115-Adela-Deliu1.pdf> (vizitat 11.11.2016).
14. Pătrunșu D. Din nou despre democrație: provocări vechi și controverse actuale. În: Revista de Filosofie, 2016, Tom. LXII, 5, p. 648-658, București, 2015. [on-line] http://www.institutuldefilosofie.ro/e107_files/downloads/Revista%20de%20filosofie/2015/Rev.%20filos.,%20LXII,%205,%202015/Dorina%20Patrunsu.%20Din%20nou%20despre%20democratie,%20provocari%20vechi%20si%20controverse%20actuale.pdf (vizitat 11.11.2016).
15. Citate despre democrație. [on-line] <http://www.citapededia.ro/index.php?id=2506>; <http://documents.tips/documents/citate-despre-democratie.html> (vizitat 13.07.2013).
16. Citate despre democrație. [on-line] <http://autori.citapededia.ro/de.php?a=Woodrow+Wilson> (vizitat 09.11.2016).
17. Masaryk T.G. Marele democrat prin gândire și acțiune. În Societatea de mâine, An. VII, 15 martie 1930, nr. 6, p. 99-104. [on-line] http://dSPACE.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/9416/1/BCUCLUJ_FP_279802_1930_007_006.pdf (vizitat 09.11.2016).
18. Idealul democratic. [on-line] <http://documents.tips/documents/idealul-democratic.html> (vizitat 09.11.2016).
19. Held D. Democrația și ordinea globală. De la statul modern la guvernarea cosmopolită. București: Ed. Univers, 2000. 324 p. [on-line] <http://www.sup.org/books/title/?id=2157> (vizitat 09.11.2016).
20. Hobsbawm E. Secolul extremelor. București: Ed. Orizonturi, 1998. 704 p. [on-line] <https://ru.scribd.com/doc/88905613/E-J-Hobsbawm-Secolul-Extremelor> (vizitat 13.04.2016).
21. Окаянный век. Разговор с писателем Эдвардом Радзинским. [on-line] <http://otramovida.net/video/-1/J8DrtMvUeRk.html> (vizitat 07.11.2013).
22. Pleșca V. Democrația liberală. În: Concepte și teorii social-politice / Coord. E. Huzum. Iași: Instit. European, 2011, p. 39-58. [on-line] http://ices.academia.edu/EugenHuzum/Books/1169684/Eugen_Huzum_coord_Concepte_i_teorii-social-politice (vizitat 28.06.2012).

23. Хейвуд Э. Политология (Учеб. для студентов вузов) / 2-е изд. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 544 p. [on-line] <http://yanko.lib.ru/books/politologiya/heywood-politology-2005-orig2002.htm#Тoc209391007> (vizitat 31.01.2013).
24. Ball T., Dagger R. Ideologii politice și idealul democratic / Ed. a 2-a. Iași: Ed. Polirom, 2000. 272 p.
25. Varzari P. Introducere în elitologie (*Studiu*). Chișinău: CE USM, 2003. 175 p. [on-line] https://issuu.com/dinoel666/docs/elitologie_varzari (vizitat 16.11.2010).
26. Парето В. Компендиум по общей социологии. În: Антология мировой политической мысли. В 5-ти томах / Рук. проекта Ю.Г. Семигин. Москва, 1997. [on-line] http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Sem/03.php (vizitat 13.01.2013).
27. Моска Г. Правящий класс. În: Антология мировой политической мысли. В 5-ти томах / Рук. проекта Ю.Г. Семигин. Москва, 1997. [on-line] http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Sem/06.php (vizitat 13.01.2013).
28. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии. În: Антология мировой политической мысли. В 5-ти томах / Рук. проекта Ю.Г. Семигин. Москва, 1997. [on-line] http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hrestom/58.php (vizitat 13.01.2013).
29. Samoilă A. Relația între elita politică și cea intelectuală: conflict și/sau colaborare? În: Revista Română de Sociologie, București, 2008, An. XIX, nr. 1-2, p. 163-172. [on-line] <http://www.revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr1-2-2008/09-Samoila.pdf> (vizitat 13.02.2013).
30. Самоваров Ал. Демократия нужна элите. [on-line] <http://www.apn.ru/publications/article27508.htm> (vizitat 14.11.2012).
31. Varzari P. Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova). *Monografie*. Chișinău: Pontos, 2013 (Tipogr. „Europress” SRL). 366 p.
32. Varzari P. Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova) / Referatul științific al tezei de doctor habilitat în politologie (în baza lucrărilor publicate). Chișinău, 2014. 67 p. [on-line] http://www.cnaa.md/files/theses/2014/26311/pantelimon_varzari_abstract.pdf (vizitat 20.07.2014).
33. Varzari P., Grosu L. Perpetuarea deficitului democratic în Republica Moldova. În: Republica Moldova în contextul oportunităților de modernizare: necesități de democratizare, securitate și cooperare / Coord. V. Juc. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2016. p. 6-19.
34. Consultare națională pentru reforma în politică. [on-line] <http://nouapolitica.md/> (vizitat 19.11.2016).
35. Spătaru D. (Comentariu) Cele două bombe politice ce pot exploda în scurt timp. [on-line] <http://tribuna.md/2016/11/19/comentariu-cele-doua-bombe-politice-ce-pot-exploda-in-scurt-timp/> (vizitat 19.11.2016).
36. Pendea Cr. Alegeri parlamentare anticipate, un nou guvern, schimbarea formulei de guvernare? Vezi ce alte evenimente pot marca anul 2017! [on-line] <http://tribuna.md/2017/01/09/alegeri-parlamentare-antici-pate-un-nou-guvern-schimbarea-formulei-de-guvernare-vezi-ce-alte-evenimente-pot-marca-anul-2017/> (vizitat 09.01.2017).

**COPIII MIGRANȚILOR MOLDOVENI DIN ITALIA:
PARTICULARITĂȚI ALE PROCESULUI DE INTEGRARE**

**MOLDOVAN MIGRANTS CHILD IN ITALY:
PARTICULARITIES OF INTEGRATION PROCESS**

**Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,
prof.moraru@gmail.com**

**Diana CHEIANU-ANDREI, doctor în sociologie,
Universitatea de Stat din Moldova,
dcheianu@yahoo.com**

**Ecaterina DELEU, doctorandă,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
ecaterina.deleu@yahoo.it**

Rezumat:

Articolul vizează fenomenul copiilor migranților moldoveni în Italia. Pentru a evidenția caracteristicile esențiale ale procesului de adaptare socială, este necesar să se efectueze cercetări extinse. În acest scop, a fost realizat un studiu care a implicat 100 de tineri cu vârste cuprinse între 18-23 de ani - migranți moldoveni în Italia. Studiul a fost completat de o serie de interviuri cu migranții moldoveni care au copii născuți în Italia sau veniți în Italia la vârste diferite pentru reunificarea familiei, precum și interviuri cu lideri ai asociațiilor, psihologi, jurnaliști etc. Metodele de cercetare utilizate au permis conturarea unui cadru important al situației copiilor moldoveni. Rezultatele cercetării pot fi un reper pentru aprofundarea studierii proceselor de adaptare socială a minorilor moldoveni prezenți în alte țări cu un număr mare de migranți moldoveni, cum ar fi Federația Rusă, Spania, Portugalia, Grecia etc.

Cuvinte-cheie: minori migranți, proces de integrare, migranți moldoveni, minori străini, reușită școlară.

Summary

The theme of our research concerns the children of Moldovan migrants in Italy. To underline the essential characteristics of social adaption, it is necessary to conduct extensive studies. To this end, we conducted a research study involving 100 young people aged 18-23 years Moldovan migrants in Italy. The study was completed by a series of interviews with Moldovan migrants who have children born in Italy or moved to different ages for family reunification, with leaders of associations, psychologists, journalists etc. Research methods used allow to create a important framework on the situation of Moldovan children. The research results can be a start for studying the social adaption of Moldovan minors present in other countries with large number of Moldovan migrants, such as the Russian Federation, Spain, Portugal, Greece etc.

Keywords: Migrant minor, integration process, Moldovan migrants, foreign minors, school success.

Fecetele și consecințele crizei economice globale, dar și instabilitatea politică și social-economică din Republica Moldova au dus la redimensionarea migrației externe din Republica Moldova. În ultimii ani s-a diversificat considerabil numărul țărilor în care

se află cetățeni moldoveni, a crescut gradul de acces la cetățenia țării gazdă și numărul celor care au obținut un pașaport eliberat de una din țările europene [1, pp. 123-142].

La această etapă a proceselor migraționale se atestă o sporire a prezenței în alte țări a comunităților cetățenilor moldoveni, un proces de stabilizare a aflării lor peste hotare, de creștere și formare a generațiilor secunde. Au fost înregistrate mai multe aspecte politice, socioeconomice și culturale care nu pot fi neglijate [2, pp. 4-215]. Dimpotrivă, acestea reprezintă un teren de cercetare în continuă ascendență.

Experții în domeniu din Republica Moldova au subliniat faptul că „migrația are un caracter sistemic și global pentru societatea contemporană, cu implicații politice, sociale, economice” [3, pp. 5-6].

Un aspect mai puțin cercetat în Republica Moldova, când vorbim despre comunitățile noastre din alte țări, este impactul migrației asupra copiilor cetățenilor moldoveni și formarea *generațiilor secunde* [4, pp. 94-105]. Republica Moldova este o țară cu o istorie recentă de emigrație, dar cei 25 de ani de la înregistrarea primelor valuri de migranți și-au lăsat decisiv amprenta asupra mai multor domenii vitale. Din punct de vedere demografic, aceasta a provocat o scădere drastică a numărului populației, inclusiv a numărului minorilor moldoveni. Efectele migrației asupra populației Republicii Moldova devin tot mai evidente, dezechilibrul demografic accentuându-se de la un an la altul. Impactul migrației părinților asupra copiilor rămași singuri, cu bunicii, alte rude, a fost covârșitor [5, pp. 4-250]. Experții în domeniu au avertizat anterior asupra transformărilor de bază privind caracterul migrației populației și influența proceselor migraționale asupra situației demografice, subliniind că „situația demografică nou-creată va avea consecințe negative și imprevizibile pentru dezvoltarea economică și socială a Republicii Moldova în următoarele decenii” [6, pp. 4-175].

Ținând cont de complexitatea fenomenului, în procesul cercetării științifice este necesară abordarea interdisciplinară. Problema se pretează studierii din multiple perspective : politologică, sociologică, demografică, economică, filosofică, psihologică etc.

Profilul tinerilor migranți și problemele cu care s-au confruntat în prima perioadă de ședere în Italia

Migrația cetățenilor moldoveni în țările Europei de Vest a ajuns într-o nouă fază – cea a generațiilor secunde. În literatura de specialitate se folosesc termenii 1.25G, 1.5G sau 1.75G pentru persoanele care au emigrat/imigrat în perioada copilăriei (Asher, 2011) și 2G (generații secunde) care constituie copiii născuți peste hotare.

Care este diferența dintre aceste generații de migranți? 1.25G, 1.5G, 1.75G sunt copii care s-au născut și au trăit primii ani de viață în Republica Moldova și ulterior au plecat la părinți peste hotare. Categoria copiilor care au emigrat la o vârstă fragedă peste hotare reprezintă generația 1.75, copiii care au plecat la vârsta de 6-12 ani reprezintă generația 1.5, iar copiii care au plecat mai târziu formează generațiile 1.25. Generațiile secunde le constituie copiii născuți peste hotare - în cazul nostru, copiii născuți de cetățenii moldoveni care au plecat peste hotare (în familii unde cel puțin un părinte este migrant moldovean).

Atunci când pleacă peste hotare, copiii poartă însemnele țării de origine, ulterior integrându-se în societatea de destinație. Cel mai frecvent pentru acești copii apare problema limbii vorbite. În interiorul lor are loc o confruntare între limba maternă și limba țării în care au migrat. Identitatea acestor copii este o combinație a culturii și tradițiilor țării de origine și a celei de reședință. Sociologul Ruben G. Rumbaut menționează că identitatea acestor copii este afectată de țara în care și-au schimbat reședința, fiind dependentă și de vârsta la care aceștia și-au schimbat domiciliul. Acești copii cunosc cel puțin două limbi și se integrează mai ușor în țara de destinație în comparație cu părinții lor adulți. Mulți dintre acești copii împărtășesc, de asemenea, valorile culturale ale celor două țări – cea în care s-au născut și cea în care au crescut.

Statisticile oficiale din Italia atestau 26.047 minori moldoveni la începutul anului 2015 [7, p. 6]. Respectiv, ne-am propus drept scop elucidarea particularităților de integrare în Italia a tinerilor moldoveni.

Obiectivele cercetării au cuprins: (i) analiza problemelor cu care se confruntă minorii în procesul de integrare în Italia, (ii) evidențierea mediului de sprijin al tinerilor în procesul de integrare; (iii) stabilirea gradului de cunoaștere a limbii italiene, dar și a limbii în care minorii discută în familie cu părinții, (iv) cunoașterea opiniei tinerilor despre posibilitățile de angajare în Italia și Republica Moldova în conformitate cu pregătirea profesională; (v) analiza intențiilor de viitor ale tinerilor.

Pentru a răspunde scopului și obiectivelor cercetării s-a optat pentru ancheta sociologică pe bază de chestionar pe un eșantion de 100 de tineri migranți moldoveni cu vârsta de 18-23 ani și cu reședința obișnuită peste hotarele Republicii Moldova (a se vedea *Tabelul 1*). Cercetarea a fost realizată în perioada februarie – iulie 2015, în parteneriat cu Ambasada Republicii Moldova în Italia.

Tabelul 1. Profilul tinerilor migranți din Italia care au participat la cercetare

		Procent
Total		100%
Vârsta	18-20 ani	58,0
	21-23 ani	42,0
Sexul	Masculin	43,0
	Feminin	57,0
Nivelul de studii	Medii	36,0
	Medii speciale	25,0
	Superioare	39,0
Vârsta la care mama/tata a plecat în Italia	1-5 ani	17,0
	6-10 ani	51,0
	Peste 10 ani	32,0
De cât timp vă aflați peste hotare	2-3 ani	29,0
	4-9 ani	48,0
	Peste 10 ani	23,0

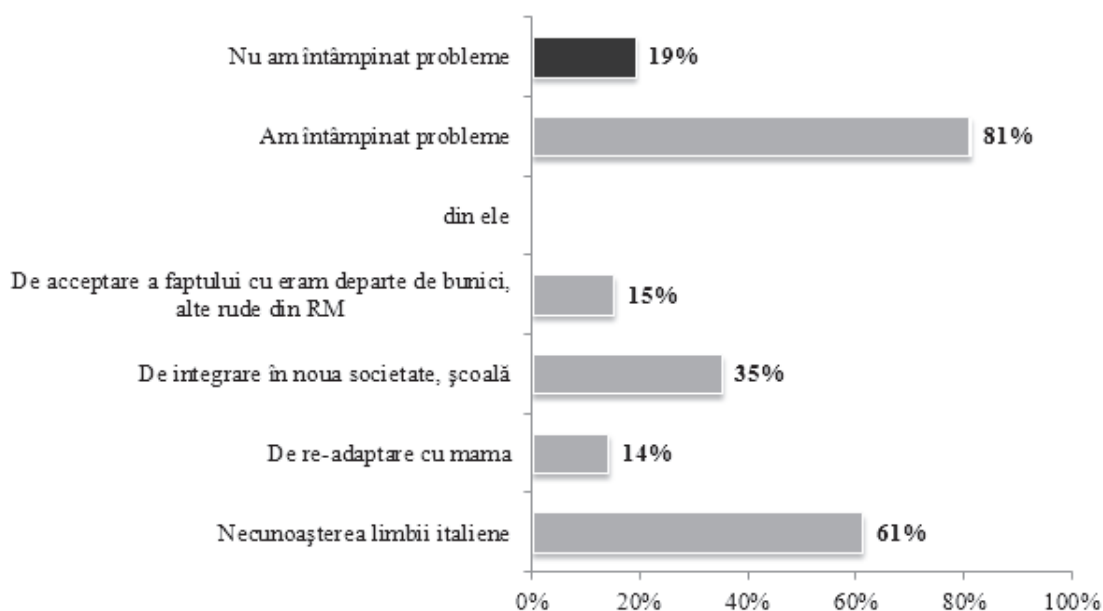
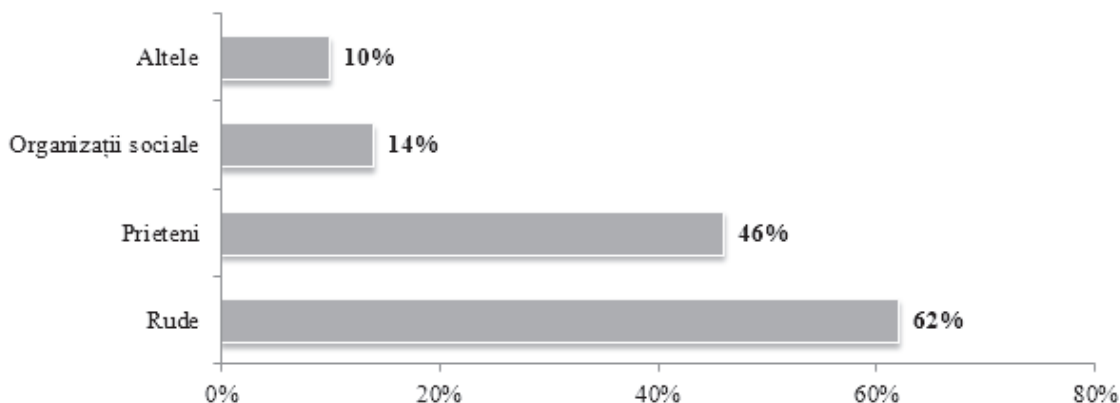

Fig. 1. Problemele întâmpinate în primele luni de aflare în Italia

Păstrarea integrității familiei este considerată unul din factorii pozitivi care influențează benefic procesul de integrare a copiilor migranților în țara gazdă [8, p. 186-188]. Fiecare al treilea copil care a rămas cu tata la plecarea mamei în Italia a avut probleme de readaptare cu mama în primele luni de aflare în Italia. Fiecare al patrulea copil care avea de la unu la cinci ani atunci când a plecat mama peste hotare, în primele luni de aflare în Italia s-a confruntat cu probleme de readaptare cu mama. Cu cât vârsta copilului la plecarea mamei a fost mai mare, cu atât se micșorează problemele de readaptare cu mama. Fiecare al treilea copil pe care mama l-a luat în Italia după o perioadă de până la doi ani a semnalat că nu a întâmpinat dificultăți în procesul de adaptare.

Problemele pe care le-au întâmpinat cel mai des copiii care au plecat la părinți în Italia sunt diverse. Rezultatele studiului relevă însă că 19 la sută din copii au avut dificultăți în integrarea pe piața muncii atunci când au împlinit vârsta legală pentru angajare, 15 la sută - probleme legate de permisul de ședere etc. Întâmpină probleme în integrarea pe piața muncii tinerii care se află de o perioadă mică peste hotare (peste 50 la sută din cei care au doar 3 ani de când se află în Italia, în comparație cu doar 10 la sută din cei care se află de o perioadă mai îndelungată).

Frecvent, copiii s-au confruntat cu dificultăți în procesul de integrare în școală, instituție extrem de importantă în procesul de inserție socială [9]. La acest capitol semnalăm că au existat dificultăți atât în socializarea cu colegii de clasă italieni, dar și în relaționarea cu profesorii de la școală.

Fig. 2. Cine a ajutat minorii migranți în procesul de integrare

Suportul în procesul de adaptare/integrare în Italia este oferit în cea mai mare parte de rude (62%) și prieteni (46%). Aportul din partea organizațiilor sociale, inclusiv diaspora în procesul de integrare, este destul de redus (14%).

Gradul de cunoaștere a limbii italiene; menținerea limbii române ca limbă vorbită în familiile migranților moldoveni

Gradul de cunoaștere a limbii italiene prezintă unul dintre factorii care contribuie la o adaptare mai armonioasă a tinerilor migranți în Italia. Tinerii apreciază drept *foarte bun* gradul de cunoaștere a limbii italiene. Totuși, semnalăm că perioada de aflare în Italia contribuie la o mai bună cunoaștere a limbii (a se vedea *Tabelul 2*).

Tabelul 2. Gradul de cunoaștere a limbii italiene în relație cu perioada de aflare peste hotare, %

		Foarte buna	Bună	Suficientă
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	10,3	62,1	27,6
	3-9 ani	70,2	27,7	2,1
	10 ani și mai mult	87,0	13,0	0
	Total	56,6	34,3	9,1

Gradul de cunoaștere a limbii italiene este influențat frecvent de familie. Datele cercetării relevă că în 56 la sută din familiile tinerilor acasă se vorbește atât în limba română, cât și în cea italiană. În acest mod, are loc învățarea reciprocă a limbii italiene a tinerilor de la părinți, dar și a părinților de la tineri. Doar în 31 la sută din familii acasă se vorbește doar în limba română. Ponderea familiilor în care se vorbește româna se diminuează în funcție de perioada aflării peste hotare (a se vedea *Tabelul 3*).

Tabelul 3. Limba vorbită în familie în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		Româna și italiana	Prevalent româna	Prevalent italiana	Doar în limba italiană	Altă situație
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	31,0	69,0	0	0	0
	3-9 ani	66,7	20,8	4,2	6,3	2,1
	10 ani și mai mult	65,2	4,3	26,1	4,3	0
	Total	56,0	31,0	8,0	4,0	1,0

Limba vorbită cu prietenii relevă, pe de o parte, tendința tinerilor spre integrare în societatea italiană, iar pe de altă parte, și încercarea de a păstra gradul de cunoaștere a limbii materne. Însă, la acest capitol situația depinde de perioada de aflare a tinerilor peste hotare (a se vedea *Tabelul 4*). Astfel, 60 la sută dintre tinerii care au o perioadă de până la 3 ani de aflare în Italia discută cu prietenii prevalent în limba română, 36 la sută în limba română și cea italiană și 4 la sută doar în limba italiană. Dintre tinerii cu o perioadă de 3-9 ani de aflare în Italia, 46 la sută discută cu prietenii în limbile română și italiană, 26 la sută - prevalent în română, 17 la sută - prevalent în italiană și 11 la sută - doar în italiană. Dintre tinerii care se află în Italia de 10 ani și mai mult, 44 la sută discută cu prietenii prevalent în italiană, 30 la sută în limbile italiană și română, 26 la sută doar în italiană și numai 4 la sută prevalent în limba română. Aceste tendințe ne demonstrează procesul de integrare treptată a generațiilor secunde de migranți moldoveni în societatea italiană și reducerea numărului celor care mai discută în limba română cu prietenii.

Tabelul 4. Limba preferată pentru discuții cu prietenii în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		Româna și italiana	Prevalent româna	Prevalent italiana	Doar în limba italiană
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	35,7	60,7	0	3,6
	3-9 ani	45,7	26,1	17,4	10,9
	10 ani și mai mult	30,4	4,3	43,5	26,1
	Total	39,2	30,9	18,6	12,4

Șansele de a accede pe piața muncii din țara gazdă și prezența oportunităților egale la angajare

Posibilitatea de a găsi un loc de muncă în Italia conform pregătirii profesionale este în directă corelație cu perioada de aflare a tinerilor în această țară. Astfel, 59,1% dintre cei care au o perioadă de aflare de peste 10 ani în Italia sunt convinși că au șanse mari, în comparație cu doar 13,8% dintre cei care se află doar de 3 ani în Italia (a se vedea *Tabelul 5*). Gradul înalt de integrare pe piața muncii a tinerilor din generațiile secunde (în raport cu populația băștinașă și migranții din prima generație) este confirmată și de datele oficiale Eurostat [10, p. 1].

Tabelul 5. Șansele identificării unui loc de muncă în Italia în conformitate cu pregătirea profesională în dependență de perioada de aflare peste hotare, %

		Șanse mari	Șanse reduse	Nu am șanse	Altceva
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	13,8	69,0	3,4	13,8
	3-9 ani	35,4	58,3	2,1	4,2
	10 ani și mai mult	59,1	31,8	4,5	4,5
	Total	34,3	55,6	3,0	7,1

Odată cu creșterea nivelului de studii crește și ponderea tinerilor încrezuți că vor găsi în Italia un loc de muncă în corespundere cu abilitățile deținute, oricum însă, peste 50 la sută din tineri, indiferent de nivelul de studii, cred că șansele lor sunt reduse.

Tabelul 6. Șansele identificării unui loc de muncă în Italia în conformitate cu pregătirea profesională în dependență de nivelul de studii deținut, %

		Șanse mari	Șanse reduse	Nu am șanse	Altceva
Studii	Medii	22,2	61,1	2,8	13,9
	Medii speciale	36,0	56,0	4,0	4,0
	Superioare	44,7	50,0	2,6	2,6
	Total	34,3	55,6	3,0	7,1

Fiind întrebați despre șansele de identificare a unui loc de muncă în Republica Moldova în conformitate cu pregătirea profesională, situația devine mult mai dramatică. Practic, fiecare al patrulea tânăr susține că nu are șanse de a găsi un loc de muncă conform abilităților (a se vedea Tabelul 7).

Odată cu creșterea perioadei de aflare în Italia crește și ponderea tinerilor care consideră că nu au șanse pentru a se integra pe piața muncii din Moldova conform abilităților.

Tabelul 7. Șansele identificării unui loc de muncă în Republica Moldova în conformitate cu pregătirea profesională în dependență de perioada de aflare peste hotare, %

		Șanse mari	Șanse reduse	Nu am șanse	Altceva
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	31,0	41,1	17,2	10,3
	3-9 ani	10,4	58,3	25,0	6,3
	10 ani și mai mult	13,0	52,2	30,4	4,3
	Total	17,0	52,0	24,0	7,0

Nici nivelul înalt de studii nu oferă generațiilor secunde de migranți încrederea că vor găsi un loc de muncă în Moldova conform pregătirii profesionale. Din contra, tinerii cu studii superioare sunt cei mai sceptici în această privință (a se vedea Tabelul 8).

Tabelul 8. Șansele identificării unui loc de muncă în Republica Moldova în conformitate cu pregătirea profesională în dependență de nivelul de studii deținut, %

		Șanse mari	Șanse reduse	Nu am șanse	Altceva
Studii	Medii	22,2	50,0	19,4	8,3
	Medii speciale	32,0	44,0	20,0	4,0
	Superioare	2,6	59,0	30,8	7,7
	Total	17,0	52,0	24,0	7,0

În același timp, 45 % dintre tinerii care au plecat la întregirea familială în Italia consideră că au oportunități egale la angajare, în raport cu colegii italieni. O perioadă de aflare mai îndelungată în Italia crește gradul de încredere al tinerilor în șanse egale la angajare în raport cu băștinașii (a se vedea *Tabelul 9*).

Tabelul 9. Prezența oportunităților egale la angajare în raport cu tinerii italieni în funcție de perioada de aflare peste hotare, %

		Da	Nu	Nu știu
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	24,1	44,8	31,0
	3-9 ani	54,2	29,2	16,7
	10 ani și mai mult	52,2	39,1	8,7
	Total	45,0	36,0	19,0

În ceea ce privește oportunitățile egale la angajare între tinerii băștinași și generațiile secunde de migranți, s-au constatat, de asemenea, diferențe în opinii în dependență de studiile deținute și sexul persoanei. Deținerea unui nivel de studii mai mare contribuie la creșterea încrederii în prezența oportunităților egale (a se vedea *Tabelul 10*).

Tabelul 10. Prezența oportunităților egale la angajare în raport cu tinerii italieni în funcție de nivelul de studii, %

		Da	Nu	Nu știu
Studii	Medii	41,7	27,8	30,6
	Medii speciale	36,0	52,0	12,0
	Superioare	53,8	33,3	12,8
	Total	45,0	36,0	19,0

Fetele sunt mult mai încredute, comparativ cu băieții, în privința oportunităților egale de angajare. În același timp, 14 la sută dintre băieți și 23 la sută dintre fete nu s-au putut pronunța asupra oportunităților egale de angajare în comparație cu tinerii italieni.

Tabelul 11. Prezența oportunităților egale la angajare în raport cu tinerii italieni în funcție de genul persoanei, %

		Da	Nu	Nu știu
Genul	Masculin	37,2	48,8	14,0
	Feminin	50,9	26,3	22,9
	Total	45,0	36,0	19,0

Depășirea situațiilor de discriminare

Cu probleme de discriminare în Italia s-au confruntat într-o măsură mai mare tinerii care se află în această țară de mai mulți ani. Practic, jumătate dintre tinerii moldoveni care se află cu familia în Italia mai mult de zece ani au semnalat probleme de discriminare (a se vedea *Tabelul 12*).

Tabelul 12. Confruntarea cu probleme de discriminare în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		Da	Nu	Nu știu
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	6,9	93,1	0
	3-9 ani	27,1	60,4	12,5
	10 ani și mai mult	47,8	43,5	8,7
	Total	26,0	66,0	8,0

Cu situații de discriminare generațiile secunde de migranți moldoveni s-au confruntat în diferite circumstanțe și cu diferite instituții. Cel mai frecvent, tinerii au semnalat situații de discriminare în societate (23,2%), în instituțiile de învățământ (12,1%), în mass-media (9,1%), alte instituții (8,1%). Fiecare al treilea tânăr/ă care se află în Italia de zece ani și mai mult a recunoscut că s-a confruntat cu situații de discriminare în societate și în școală (a se vedea *Tabelul 13*).

Tabelul 13. Instituțiile în care tinerii s-au confruntat cu situații de discriminare în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		În instituția de învățământ	În societate	În mass-media	În alte instituții
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	0	6,9	0	6,9
	3-9 ani	10,6	27,7	10,6	8,5
	10 ani și mai mult	30,4	34,8	17,4	8,7
	Total	12,1	23,2	9,1	8,1

Solicitarea cetățeniei statului de reședință obișnuită arată și tendința de integrare a tinerilor în societatea italiană. Astfel, fiecare al cincilea din respondenții sondajului a solicitat deja cetățenia Italiei. Evident că solicitarea cetățeniei depinde de perioada de ședere a tinerilor în Italia. Astfel, datele cercetării relevă că 52 la sută dintre tinerii care se află în Italia de peste zece ani, deja au solicitat cetățenia (a se vedea *Tabelul 14*).

Tabelul 14. Solicitarea cetățeniei Italiei în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		Da	Nu	Altceva
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	10,3	86,2	3,4
	3-9 ani	12,5	81,3	6,3
	10 ani și mai mult	52,2	47,8	0
	Total	21,0	75,0	4,0

Condițiile locative ale tinerilor moldoveni în Italia sunt apreciate a fi *bune și foarte bune* și constituie un alt indicator în favoarea integrării acestora în societatea italiană (a se vedea *Tabelul 15*).

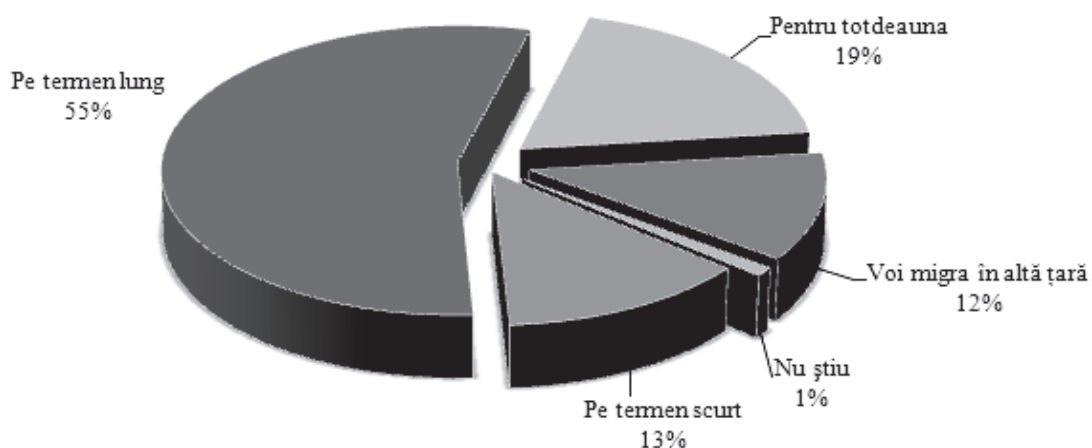

Tabelul 15. Aprecierea condițiilor locative din Italia în funcție de perioada aflării peste hotare, %

		Foarte bune	Bune	Suficiente	Insuficiente
Perioada aflării peste hotare	Până la 3 ani	13,8	69,0	13,8	1,0
	3-9 ani	20,8	60,4	18,8	3,4
	10 ani și mai mult	26,1	65,2	8,7	0
	Total	20,0	64,0	15,0	1,0

Gradul de intenție al tinerilor migranți de a rămâne sau nu în țara de reședință

Fiind întrebați de intenția de a rămâne în Italia, 74 la sută din tineri au semnalat că își văd viitorul în *termen lung* (55 la sută) sau *pentru totdeauna* (19 la sută) în Italia. Doar 13 la sută au evidențiat intenția de a rămâne în Italia pentru un *termen scurt* și alți 12 la sută *de a migra în altă țară a Uniunii Europene*, unu la sută au manifestat intenția de a reveni în Republica Moldova (a se vedea Fig. 3).

Fig. 3. Intenția de a rămâne în Italia, %

Cei care intenționează să rămână în Italia pentru *un termen scurt* (13 la sută), în mare parte, sunt persoane cu o perioadă scurtă de ședere în Italia. Vârsta acestora la plecarea părintelui/ părinților peste hotare era de șase ani și mai mult. De regulă, ei au ajuns în Italia la vârsta de 16-17 ani.

Este relevantă ponderea tinerilor care intenționează să plece într-o altă țară de migrație: 27% dintre tineri au spus că au această intenție, 21% au răspuns negativ, în timp ce peste 52% sunt indeciși. Această tendință este influențată de gen, de nivelul de instruire, dar și de vârsta respondenților. Băieții sunt mai predispuși să plece într-o altă țară de migrație, în raport cu fetele, în special cei de 18-20 de ani, care se află în Italia de 4-9 ani (16 tineri din cei 27), de 10 ani (7) sau de până la 3 ani (4 tineri).

La o eventuală revenire în Republica Moldova, 80 la sută din tineri consideră că se vor confrunta cu probleme: 58 la sută că vor avea probleme în procesul de angajare în câmpul muncii, 26 la sută - în societate, ceilalți - în instituțiile de învățământ.

Pentru atragerea tinerilor migranți moldoveni de peste hotare, tinerii care au plecat la părinții care muncesc în Italia consideră că autoritățile din Republica Moldova trebuie să le ofere salarii mai mari (57,6%), să sprijine tinerii migranți prin programe și proiecte concrete (46,5%), să combată corupția (36,4%), să reducă birocrăția (17,2%), să realizeze reforme (11,1%) etc.

Datele oficiale din Italia cu privire la integrarea în școală a copiilor cu cetățenia Republicii Moldova

În perioada mai-iunie 2015, Institutul Național de Statistică din Italia (ISTAT) a realizat un studiu național cu privire la integrarea școlară și socială a generațiilor secunde. Cercetarea a cuprins 1 427 de instituții școlare secundare (98,5 la sută) din Italia, de gradul unu și de gradul doi (învățământ liceal, profesional, postliceal), unde în anul 2015 studiau 148 de mii și, respectiv, 157 mii de elevi cu cetățenia altor țări [11, p. 18]. Dintre elevii moldoveni din instituțiile de învățământ secundar din Italia, cea mai mică pondere o au cei născuți în peninsula – doar 5,2 la sută. Clasificarea conform vârstei la care au ajuns în Italia confirmă tendințele atestate de-a lungul anilor în cazul cetățenilor moldoveni și ucraineni: dintre copiii înscriși în școlile secundare, majoritatea au ajuns în Italia când aveau 6-10 ani sau mai mult. Astfel, 12,5 la sută dintre elevii moldoveni din instituțiile de învățământ secundar (21,1 la sută în cazul celor ucraineni) au ajuns în Italia înainte de a împlini 6 ani; 39,1 la sută (sau 36,4 la sută - ucraineni) aveau 6-10 ani; iar 43,2 la sută (sau 36 la sută, în cazul celor din Ucraina) aveau 11 ani și mai mult [12].

Datele ISTAT denotă câteva aspecte fundamentale privind evoluția migrației copiilor cetățenilor moldoveni în Italia și procesul de inserție școlară și socială a elevilor cu cetățenia Republicii Moldova. Se atestă deja, statistic, prezența elevilor moldoveni născuți în Italia în instituțiile de învățământ secundar și creșterea numărului de copii moldoveni născuți în peninsula. În contextul în care copiii au ajuns în Italia preponderent după ce au împlinit 6-10 ani și mai mult, este evidentă trecerea de la parcursul de viață și cel școlar în Moldova (după o anumită perioadă în care aceștia au rămas fără îngrijirea părinților, plecați în migrație) și procesul de integrare într-o nouă școală, societate și chiar familie, în Italia.

Aici au fost semnalate mai multe probleme. Vorbim despre copiii care au fost înscriși în clase cu elevi cu 1-2 ani mai mici. Acest lucru a marcat semnificativ parcursul de integrare a minorilor migranți. Potrivit datelor ISTAT, din numărul total al elevilor moldoveni din școlile secundare doar 32,6 la sută au fost înscriși în instituțiile de învățământ conform vârstei lor, în timp ce 50,2 la sută au pierdut un an de studii, iar 17,2 la sută – chiar 2 ani și mai mult. În instituțiile secundare de gradul I se atestă o pondere mai importantă a celor din prima categorie: 40,3 la sută au fost integrați în școli conform vârstei lor, 50,2 – cu o întârziere de un an, doar 9,6 – o întârziere mai mare de 2 ani. În cazul instituțiilor școlare de gradul II, tabloul este sugestiv: doar 21,3 studiază în clase conform vârstei lor, 50,3 la sută – cu o întârziere de un an, iar 28,4 la sută – de 2 ani și mai mult [13].

Concluzii finale. Spectrul copiilor cetățenilor moldoveni afectați de migrație este foarte larg [14, pp. 169-177]. Necesitatea stringentă a efectuării unor cercetări pe teren, care să prezinte date empirice culese recent privind copiii cetățenilor moldoveni stabiliți peste hotare, a fost reiterată de mai multe ori de către experți și autorități din Republica Moldova [15, pp. 142-152].

Reieșind din obiectivele stabilite, datele cercetării ne permit să formulăm următoarele concluzii: elevii cu cetățenia Republicii Moldova au înregistrat indicatori buni și foarte buni la capitolul integrare școlară și socială, deși nu au lipsit unele probleme în parcursul lor de inserție. În cazul minorilor moldoveni născuți în Italia sau care au ajuns în peninsulă la o vârstă de până la 4-5 ani parcursul a fost firesc, fără dificultăți, deoarece au început ciclul de integrare în instituțiile de învățământ, preșcolar și școlar. Gradul de dificultate a crescut în cazul copiilor de 6-10 ani, care începuseră parcursul educațional în Republica Moldova și au rămas o anumită perioadă fără îngrijirea părintelui/părinților, aceștia fiind plecați peste hotare. Cele mai mari probleme au trebuit să înfrunte minorii moldoveni care și-au însoțit părinții în Italia la vârsta de 12-14 ani și mai mult, când a influențat perioada adolescenței, faptul de a fi îndepărtați de prieteni, de bunici, de rude, de școala/localitatea unde au crescut etc. Procesul de integrare în școli a fost determinat și de gradul de dificultate sporit al disciplinelor studiate. Adolescenții au trebuit să învețe foarte repede limba vorbită, pentru a putea studia și disciplinele predate în școală.

În cazul minorilor au influențat mai multe variabile: perioada adolescenței cu vulnerabilitățile ei (i), genul - băieții au uneori un caracter introvert, în raport cu fetele (ii), faptul de a-și lăsa prietenii în Moldova și a pleca în străinătate, când deja la 15 ani au grupul lor cu interese comune (iii).

În cazul lor, șocul cultural, psihologic a fost copleșitor, mai ales că au trebuit să se reintegreze în familie (uneori într-o familie nouă, mixtă) după o perioadă de 6-9 ani, timp în care au rămas în Moldova în grija bunicilor, rudelor etc. În plus, la dificultățile de adaptare s-a adăugat înscrierea în clase cu întârziere de 1-3 ani și nu în conformitate cu vârsta lor. Adolescenții de 15 ani erau colegi cu copiii de 12 ani, iar aceasta a acutizat senzația de non-integrare și dorința de a emigra: în regiunile din Nordul Italiei, pentru a găsi un loc de muncă mai bun (sau pentru a avea perspective mai bune de trai) sau într-o altă țară, peste hotare. Un grad mai mare de dificultate au resimțit în perioada inițială copiii care s-au stabilit în Italia cu familia lor acum zece ani sau mai mult: ei au semnalat mai multe situații de discriminare, inclusiv în școală, în societate etc.

Analizând datele studiului ISTAT, menționăm că în instituțiile de învățământ secundar se atestă un număr scăzut al elevilor moldoveni născuți în peninsulă și al celor ajunși în Italia până la vârsta de până la 6 ani – cea mai mare pondere o au minorii moldoveni care au emigrat din Moldova la 6-10 ani sau mai mult.

Reușita școlară bună în cazul elevilor moldoveni denotă un înalt grad de integrare școlară. Elevii cu cetățenia Republicii Moldova frecventează colegii italieni și străini, inclusiv pe cei originari din Moldova, dar și centre sportive, cursuri de muzică, teatru, locașurile de cult, taberele de vară etc. De regulă, o parte din cei care au ajuns în Italia la vârsta de 13-17 ani au tendința să emigreze într-o altă țară.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Rusnac Gh., Moraru V., Deleu E. Comunitatea cetățenilor moldoveni din Italia: particularități ale procesului de integrare. În: V. Moraru (coord.). Migrație, Diaspora, Dezvoltare: noi provocări și perspective. Chișinău: ICJP al AȘM, 2016.
2. Moșneaga V., Rusnac Gh., Țurcan V. Republica Moldova în contextul migrațiilor: Lista bibliografică (1990-2012). Chișinău: Tipografia Centrală, 2013.
3. Moraru V. (coord.) Brain Drain: cazul Republicii Moldova. Chișinău: IIESP al AȘM, 2011.
4. Moraru V., Deleu E. Generații secunde de migrație: implicații politice și sociale (cazul cetățenilor moldoveni din Italia). În: Moldoscopie (Probleme de analiză politică), 2016, nr. 4 (LXXV).
5. Cheianu-Andrei D. Necesitățile specifice ale copiilor și vârstnicilor lăsați fără îngrijirea membrilor de familie plecați la muncă peste hotare. Chișinău, 2011.
6. Matei C. (coord.) Impactul migrației populației asupra situației demografice din Republica Moldova. Chișinău: ASEM, 2006.
7. La comunită moldava in Italia: Rapporto annuale sulla presenza dei migranti. Roma: Ministero del Lavoro e delle Politiche Sociali, 2015.
8. Ambrosini M. Sociologia delle migrazioni. Ediția a II-a. Bologna: Il Mulino, 2005.
9. Ibidem.
10. Migrant population characteristics: Second generation immigrants in the EU generally well integrated into the labour market... and have high educational attainment / Eurostat [On-line]: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7724025/3-28102016-BP-EN.pdf/6e144b14-d5e1-499e-a271-2d70a10ed6fe> (Accesat 12.02.2017).
11. L'integrazione scolastica e sociale delle seconde generazioni. Roma: ISTAT, 2016.
12. Ibidem, p. 4.
13. Ibidem, p. 3.
14. Buciucianu-Vrabie M. Copiii rămași singuri acasă în urma migrației părinților: riscuri și realități. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2011, nr. 1.
15. Poalelungi O. Particularități de integrare socială a copiilor imigranților moldoveni în țara gazdă: cazul Italia. În: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2012, nr. 2.

МОДЕЛЬ «УРЕЗАННОЙ ДЕМОКРАТИИ» В ЭЛЕКТОРАЛЬНОМ ИЗМЕРЕНИИ

THE “STRIPPED-DOWN DEMOCRACY” AND ITS ELECTORAL DEMENSION

Лилия БРАГА, доктор философии,
Институт Юридических и Политических Исследований АНМ
009braga@gmail.com

Rezumat

În acest articol s-a făcut o analiză științifică a modelului „democrație parțială” prin prisma examinării aspectului electoral. Autorul demonstrează că în absența statului de drept, tipic pentru majoritatea regimurilor tranzitorii postsovietice, instituțiile electorale funcționează conform intereselor elitei politice. Prin urmare, alegerile democratice se transformă în armă de luptă pentru putere, ce favorizează instaurarea regimului autoritar. Autorul susține că în regimurile de “democrație parțială” condiția decisivă de aprofundare a procesului de democratizare este instituirea reală a statului de drept.

Cuvinte-cheie: democratizare, calitatea democrației, cultură electorală, statul de drept, alegeri, „democrație parțială”.

Summary

The article analyses the political model of “stripped-down democracy” from the point of view of its electoral dimension. The author shows that in the absence of the rule of law, which is characteristic of most transitional regimes in the post-Soviet space, the institution of elections functions primarily in accordance with the interests of political elites. As a consequence, the elections lose their democratic character, turning in the hands of political elites into an instrument of power struggle. The author believes that for the “stripped-down democracy” regimes, the most acceptable way to deepen the processes of democratic reform is to build a rule-of-law state.

Keywords: democratization, the quality of democracy, “stripped-down democracy”, the institution of elections, rule of law, electoral culture

Развертывание процессов демократизации в современном мире, понимаемых как «длительный процесс эволюции человеческих сообществ, постоянно изобретающих способы управления самими собой» [1, с. 20], в которые вовлечены как переходные общества, так и страны устойчивой демократии, отличается особой спецификой. В обобщенном виде эта специфика проявляет себя в заметном снижении качества демократии в глобальных масштабах, свидетельствующем об отходе реально действующих демократических режимов от «эталонной» модели демократии. Существующие модели устойчивой демократии все более эволюционируют в сторону «минималистского» устройства режима демократического управления. В условиях функционирования подобного типа политического устройства доля участия простых граждан в политике существенно ужимается, а главным критерием демократичности политического режима становится нали-

чие честных, свободных выборов, гарантирующих подотчетность правительства массовому избирателю посредством строгого соблюдения принципа верховенства закона. «Молодые демократии», для которых решительным шагом на пути к построению демократического режима стал переход к выборной системе формирования власти, движутся, будучи вовлеченными в глобальные процессы современных общественно-исторических перемен, к той же минималистской модели, подчиняясь общей логике человеческого развития в XXI веке.

Однако движение различных стран в контексте глобальных процессов демократизации приобретает различную траекторию. В частности, старые демократии, все более рельефно демонстрирующие свой отход от «максималистской» или «эталонной» модели, предполагающей широкое участие граждан в политике, сегодня, по образному выражению К. Крауча, движутся по нисходящей ветви параболы демократического развития [2, с. 19-21]. В условиях «энтропии участия» (*Crouch, 2004*) сущностью демократии становится электоральное соперничество, способствующее формированию режимов «соревновательного элитизма» (*Schumpeter, 1943*), для которых единственным критерием демократического управления, по сути, оказывается замещение правительственных должностей через свободные и справедливые выборы [3].

Тенденция скатывания современных демократий к «минимализму», представляющая собой адекватную реакцию в политической сфере на вызовы современного мира, проявляет себя в виде «застоя в развитии демократии либеральной» (характеризующейся не только выборами, но и широко трактуемым либерализмом, понимаемым как минимизация степени государственного произвола и вмешательства в жизнь людей) и «продолжении роста электоральной демократии» [4, с. 441]. Аналитики констатируют, что как в старых, так и в новых демократиях сегодня все больше используются нелиберальные практики, в них может происходить концентрация власти в руках технократов или представителей исполнительной власти [5, с. 93]. Другим индикатором снижения качества демократии является рост социально-экономического неравенства, вынуждающий теоретиков отказаться от представлений о «социальной» либо «экономической демократии», предполагающей социальное равенство или, по крайней мере, определенную степень социальной справедливости. Современные исследователи демократии особо подчеркивают политический смысл самого концепта, строго отделяя его от доминирующей в массовом сознании оценки демократии как гаранта благосостояния [6, с. 36].

По мнению аналитиков, демократическая модель, принимающая минималистскую форму, демонстрирует себя в современных условиях вполне дееспособной, функциональной, позволяющей демократии не только выжить, но и прижиться [1, с. 18]. Наиболее показательным в этом отношении является набор критериев, описывающих то, каким должно быть современное демократическое государство, которые были объявлены на заседании Европейского Совета в Копенгагене. Согласно этим критериям, страны, претендующие на вступление в Европейский Союз,

должны соблюдать принцип верховенства закона и проводить свободные выборы, а также поддерживать функционирующую рыночную экономику и иметь бюрократию, способную эффективно претворять в жизнь нормы и правила ЕС [7, с. 51].

Тенденция к снижению качества демократий по отношению к «идеальной модели», проявляющая себя в размывании демократических основ управления обществом и фактическом сведении участия народа в политике к участию в выборах, все более превращает демократию в «процедурный вопрос» [8, с. 32-55]. В этих условиях решающим фактором сохранения устойчивого состояния демократической системы является строгое соблюдение принципа верховенства закона, призванного гарантировать реализацию демократических прав и свобод, и в первую очередь, права народа на честные и свободные выборы. Старым демократиям, закономерно меняющимся под влиянием современного объективно-исторического процесса развития человеческого сообщества, в положении «устойчивости» помогают удерживаться демократические институты, глубоко укорененные в жизни общества и функционирующие в рамках правового государства.

Для молодых демократий процесс демократизации, напротив, представляет собой движение по восходящей траектории, если учитывать их попытку ухода от систем тоталитарного и автократического типа. Движение, стартующее вместе с декларативным принятием обществом демократических ценностей и целей политического развития и направленное на построение эффективно функционирующей демократической модели. Но движение неустойчивое, сопряженное с «откатами» и «сходами с рельс» (*Fish, 2005*), не гарантируемое, обусловленное неэффективным характером функционирования созданных, но не получивших укоренения в общественной жизни, демократических институтов, осложненное отсутствием надлежащей правовой культуры как основы функционирования правового государства.

В целом, характеризуя динамику развития молодых демократий, западные аналитики обращают особое внимание на нелинейность процесса демократизации, который подвержен как внутренним воздействиям социальных, экономических и политических изменений, так и внешнему давлению со стороны международной среды, становящейся все более открытой. Демократия всегда развивалась, следуя путем «взлетов и падений», совершая не только поступательное, но и возвратное движение к авторитарному правлению. Подобная динамика характерна, в том числе, и для молодых демократий «третьей волны», развитие которых в последние три десятилетия выявило отчетливую тенденцию движения к плебисцитарной автократии. Однако это не единственный тип возможных изменений. Плебисцитарная автократия может стать неподотчетной автократией, запрещая выборы, на которых соревнуется множество партий, либо неограниченная автократия может провести полуконкурентные выборы. В то же время, указанные типы автократии могут смениться новым демократическим режимом [7, с. 63].

Как констатирует Л. Даймонд, процессы демократизации на исходе «третьей волны» приобретают все более поверхностный характер [4, с. 441-445]. Качество

многих молодых демократий заметно упало уже к исходу XX века, выразившись в постепенном угасании свободы в электоральных демократиях. Крепнет тенденция к усилению неупорядоченности, к росту нарушений прав человека, неэффективности законодательной и судебной властей, коррупции, увеличению привилегий и безнаказанности власть имущих, все более и более показательными и неконкурентными становятся выборы, превращаясь в оболочку, за которой скрывается авторитарная гегемония деспотов и правящих партий. Все большее количество реформирующихся стран пытается удовлетворить демократические ожидания населения, используя наиболее показательную форму демократии, т.е. псевдодемократии. Данная Л. Даймондом оценка процессов демократизации в странах «третьей волны» с полной основательностью касается и большинства транзитных стран постсоветского пространства, где после первых демократических выборов 1990-х годов все более явно стали проявлять себя деградационные процессы [9, с. 29-35; 10, с. 39-43].

Молодые демократии «третьей волны», вовлеченные в процессы демократического реформирования, безусловно, демонстрируют различные результаты общественно-политического переустройства на принципах демократического управления. Более того, векторы происходящих в странах изменений могут радикально расходиться, если, в частности, брать во внимание историческую судьбу новых независимых государств, появившихся на постсоветском пространстве и имевших ранее общее историческое прошлое. Так, в масштабах постсоветского пространства лишь прибалтийским странам (Литва, Латвия, Эстония) удалось добиться реального упрочения демократических режимов, хотя это и не вариант идеальных полиархий, где закон должен властвовать без изъянов. В то же время, политические устройства таких стран, как Узбекистан и Туркменистан, эволюционировали в сторону установления недемократических режимов, представленных консолидированной автократией. Большинство же стран постсоветского пространства, каковой, в частности, является и Республика Молдова, осуществив прорыв к демократии на волне демократического момента на рубеже последних веков, впоследствии вошли в полосу «откатной волны». В результате в указанном ряде стран установились различного типа национальные модификации «урезанных» или «неполных демократий», характеризующихся усилением тенденций к авторитаризму и ущемлением принципа верховенства закона при наличии свободных выборов.

Неполные демократии, опирающиеся на плебисцит по вопросу о деятельности правительства, не ограниченного верховенством права, входят в категорию так называемых, срединных, «частично свободных» государств, располагающихся на градационной шкале демократий между «свободными» и «несвободными» режимами. Указанные срединные категории режимов часто описывают как «гибридные», т.е. сочетающие в себе в той или иной мере, как черты демократии, так и свойства авторитарных систем. Помимо термина «гибридные», для обозначения «урезанных» версий демократий в литературе используются и другие наименования, такие как «популистские», «делегативные», «нелиберальные», «формальные», «фасадные», «дефектные», «имитационные» демократии, «соревнова-

тельный авторитаризм», «полуавторитаризм», «суверенная демократия» и т.п.. Использование указанных наименований, по признанию аналитиков, создает большую путаницу, которая размывает фундаментальное различие между демократией и автократией. С другой стороны, применение этих терминов оправдано тем, что оно позволяет отразить различную степень подотчетности правителей населению в различных политических режимах.

Термин «делегативная демократия» (*O'Donnell, 1994*) обозначает политическую систему, в которой институциональные противовесы слабы или недостаточны, что позволяет представителям исполнительной ветви концентрировать власть и злоупотреблять своими полномочиями для вторжения в области компетенции других институтов, например органов законодательной или судебной власти. Здесь общая вовлеченность населения в политику сохраняется на относительно низком уровне, а политика «делегировается» неэффективным лидерам и лидерам-популистам. Понятие «нелиберальной демократии» (*Zakaria, 2003*) описывает политические системы, в которых формирование правительства определяется народным волеизъявлением, но принцип верховенства закона не соблюдается в полной мере, а гражданские свободы существенно урезаны. Понятия «соревновательный авторитаризм» или «полуавторитаризм», а также «электоральная» или «конкурентная» автократия используются для классификации типов режимов в зависимости от интенсивности авторитарного давления, которое исходит от власти [5, с. 92-93; 11, с. 114-115]. Понятие «суверенная демократия», введенное в научный обиход российскими исследователями с целью подчеркнуть национальную специфику процесса демократизации, чаще всего используется для парирования критики проводимых в стране нечестных выборов, исходящей со стороны международных организаций и зарубежных правительств [7, с. 51]. Псевдодемократиями называют режимы, которые нельзя отнести к минимальной демократии, но, в то же время, они отличаются от авторитарных систем. В такой системе отсутствует честная электоральная конкуренция.

На постсоветском пространстве с самого начала перемен наиболее широкое распространение получил термин «электоральная демократия», обозначающий политическую систему, в которой проводятся более или менее свободные выборы, но по остальным параметрам не соответствующую меркам демократии [4, с. 10-25]. Указанный термин широко стали применять для характеристики переходных/неполных режимов, установившихся в постсоветских странах, которые вступили в полосу демократического реформирования вместе с обретением ими государственной независимости. В значительной мере этому способствовало включение указанного ряда стран в ежегодный обзор, проводимый *Freedom House*, на предмет является ли режим электоральной демократией согласно принятому указанной организацией рейтингу. В результате, многие аналитики в переходных странах, в том числе и в Республике Молдова, стали идентифицировать свои страны в качестве электоральных демократий. Однако в строгом смысле это не вполне обоснованно. Электоральная демократия является «неполной» прежде

всего по отношению к эталонной/идеальной модели демократии, которая предполагает не только широкую политическую конкуренцию и участие, но и высокие уровни свободы слова, печати и плюрализма, позволяющие людям вырабатывать и выражать свои политические предпочтения значимым образом [3]. В то же время, это понятие превосходно прикладывается к «минималистской модели», которая вызрела на почве «энтропии участия» и получила распространение в современном мире. В условиях, когда устойчивые демократии все более эволюционируют в сторону минималистской модели, разделительным основанием между полными и неполными демократиями становится не культура широкого участия в политике, а способность государства оставаться в правовом поле, гарантируя соблюдение права на свободные и честные выборы.

Подход, характеризующий переходные общества, не способные обеспечивать реализацию принципа верховенства права, в качестве электоральных демократий, опирается на представления о демократическом идеале, почерпнутые по большей части из литературы о демократии середины прошлого века, ставшей уже классической. Указанный подход не учитывает тех кардинальных трансформаций, которые претерпевает демократическая система управления в XXI веке. Существующие на сегодняшний день демократии различаются между собой, прежде всего, по своим избирательным системам и институтам поддержания верховенства закона. Соответственно, страна является демократией ровно в той степени, в какой ее правительство подотчетно гражданам посредством свободных и честных выборов [5, с. 71]. Поэтому использование понятия «электоральная демократия» применительно к характеристике режимов, не соблюдающих либо избирательно соблюдающих принцип верховенства закона, представляется, по крайней мере, неточным.

«Урезанность» демократических режимов в настоящее время наиболее рельефно проявляет себя именно в пренебрежении принципом верховенства закона. Поэтому подобного типа режимы западные аналитики классифицируют как «неполные электоральные демократии». В то же время идея об отождествлении демократии с конкурентными выборами при участии множества партий подвергается масштабной критике. То, что ряд исследователей квалифицирует режимы различных транзитных стран в качестве «электоральной демократии», при этом игнорируя факт проведения многими из них нечестных и несвободных выборов, западные аналитики оценивают как «заблуждение электорализма» (*Karl, 1986*), т.е. «предпочтение выборов остальным измерениям демократии» [7, с. 49]. Терри Линн Карл называет электорализмом проведение регулярных выборов в условиях, когда систематически нарушаются другие политические права граждан и в целом не соблюдается принцип верховенства закона. С точки зрения исследователя, отнести такие страны к числу демократий означает попасть в ловушку «заблуждения электорализма» [5, с. 72]. Предположение о том, что участие и выборы – это все, что необходимо для создания демократического режима, расценивается западными политологами как редуccionистское по своей сути, вуалирующее основную про-

блему «неполной электоральной демократии», которая связана не с дефектами избирательной системы, а с отсутствием верховенства закона [7, с. 49-51].

Направленность эволюции процессов демократизации в странах «третьей волны», будучи выраженной в преимущественном росте числа режимов «урезанной демократии», обусловлена по большей мере спецификой развертывания процессов демократического реформирования в условиях постиндустриального общества. Так, согласно исторической социологии, во время первой и второй «волн демократизации», основная демократизирующая роль принадлежала социальным классам, городской буржуазии и рабочему классу, ставшему в условиях развития индустриальной эпохи ключевым актором в продвижении демократизации.

Однако к началу «третьей волны» логика общественно-исторического развития, проявившая себя в значительном сокращении численности рабочего класса, обозначила в качестве главных акторов демократического процесса политические партии. Активное участие масс в политике в контексте «третьей волны» сводится к короткому моменту дестабилизации, когда общество в целом производит импульс начальной либерализации, толкая недемократический режим в направлении либерализации. Тем не менее, этот общественный подъем всегда эфемерен, недолговечен и заканчивается спадом вследствие перенаправленности участия масс в рамки политических партий и избирательной системы, сводя процесс демократизации к торгу между политическими элитами. В этих условиях политические элиты становятся не только источником демократического процесса, но и теми, кто контролирует его результат, превращая протестных акторов в объекты манипулирования [12, с. 307]. В итоге процесс демократизации приобретает элитистский характер, развиваясь преимущественно «сверху вниз». Подобный способ транзита решающим образом влияет на то, какая именно демократия будет учреждена. Когда главная инициатива в развертывании процесса демократизации принадлежит политическим элитам, которые разрабатывают основные цели, ценности, стратегии политического развития, отражая в них, прежде всего, собственные либо корпоративные интересы, а широкие народные массы выступают главным образом в роли объектов политической манипуляции, чрезмерно велика вероятность установления различных типов «урезанной демократии». При определенных национальных (экономических, культурно-исторических, геополитических и прочих) условиях подобные типы демократий способны деградировать в авторитарные режимы, сопряженные с возможностью узурпации власти олигархическими структурами.

В частности, на постсоветском пространстве политические события развивались, подчиняясь, прежде всего, указанной логике. В условиях краха коммунистического режима и распада СССР многим аналитикам на Западе казалось, что новый глобальный процесс демократизации с необходимостью вовлечет в себя и постсоветские страны, которые обречены на то, чтобы стать демократическими [13, с. 17-37]. Однако сегодня, несмотря на декларируемый указанным рядом стран демократический курс развития, мы являемся свидетелями станов-

ления либо приближения большинства из них к режимам нового авторитаризма. Формирующиеся в результате политического реформирования режимы приобретают форму электоральных авторитарных режимов, имитирующих демократию, что является проявлением глобальной тенденции формирования электоральных авторитарных режимов, затронувшей многие страны и регионы мира (*Levitsky, Way, 2010; Morse, 2012*) [14].

Так, согласно классификации «молодых демократий» по рейтингу *Freedom House*, Грузия, Украина и Молдова, будучи квалифицируемыми как гибридные режимы, занимают на градационной шкале пограничное положение по отношению к категории полуавторитарных и авторитарных режимов, в числе которых такие страны, как Армения, Киргизстан, Таджикистан, Россия, Белоруссия, Азербайджан, Туркменистан, Узбекистан. Классический авторитаризм характеризуется преобладанием фиктивных «выборов без выбора», примером которого может служить режим Туркменистана. Особенность «соревновательного» или «электорального авторитаризма», лучшим примером которого можно считать политический режим современной России, состоит в том, что здесь институт выборов имеет вполне реальное значение и в них допускается участие различных партий и кандидатов [14].

Функционирование института выборов, допускающее конкурентное состязание за «голоса» электората, в режимах указанного типа обеспечивает реформирующимся странам вполне респектабельный «демократический фасад», имитирующий демократическое развитие. Однако в режимах «фасадной демократии» разворачивающиеся процессы реформирования учитывают, прежде всего, интересы возглавляющих и направляющих эти процессы правящих групп. Это обстоятельство решающим образом влияет не только на качество правового обеспечения политико-властных процессов, которое становится все более избирательным и приспособленным к интересам правящего большинства, но и на характер функционирования самого института выборов, существенно модифицируя его цели и задачи в контексте политической жизни общества.

В классическом понимании, трактующем демократию как власть народа, институт выборов представляет собой механизм реализации воли народа, призванный, по Д. Истону и Г. Алмонду, формировать и артикулировать требования масс «на входе» в политическую систему, которые «на выходе» из этой системы конвертируются в авторитетную политику властей [15]. Целью трактуемых подобным образом выборов является формирование представительных органов власти, которые призваны управлять политической жизнью страны с учетом интересов народа. Подобные представления формируют идеальный образ демократии. Однако этот образ не учитывает современных объективных тенденций развития процессов демократизации, которые создают иную демократическую реальность, существенно отличающуюся от классической.

Получившая распространение в современном мире, элитистская модель демократии вносит существенные коррективы в понимание роли, места и значения выборов. Такая модель, по словам К. Крауча, и дальше будет сохранять все черты

демократии: свободные выборы, конкурентные партии, свободные публичные дебаты, права человека, определенную прозрачность в деятельности государства. Но энергия и жизненная сила возвращается туда, где она находилась в эпоху, предшествующую демократии, - к немногочисленной элите и состоятельным группам, концентрирующимся вокруг властных центров и стремящихся получить от них привилегии. При этой модели, несмотря на проведение выборов и возможность смены правительств, публичные предвыборные дебаты представляют собой срежиссированный спектакль, управляемый соперничающими командами профессионалов, которые владеют техниками убеждения, и ограниченный небольшим кругом проблем, отобранных этими командами. В то же время, масса граждан играет пассивную, молчаливую и даже апатичную роль, откликаясь на посылаемые им сигналы. За этим спектаклем электоральной игры разворачивается непубличная реальная политика, которая опирается на взаимодействие между избранным правительством и элитами, представленными преимущественно деловыми кругами [2, с. 9-19].

В современных объективно-исторических условиях, когда инструменты демоса ослабевают, сильное меньшинство проявляет гораздо большую активность в попытках с выгодой для себя эксплуатировать политическую систему, нежели массы простых людей. Таким образом, несмотря на сохранение форм демократии, политика и правительство все чаще оказываются под контролем привилегированных элит, что в реальности ведет к манипулированию демократией [2, с. 21-37]. Сохраняющие свою значимость инструменты демократии, соответственно, превращаются в инструменты манипулирования демократией. В частности выборы, будучи призванными служить в качестве основного механизма реализации воли народа, трансформируются в инструмент, способствующий достижению власти политическими элитами. Решить исход борьбы политических элит за власть - в этом сегодня состоит главная цель демократических выборов. Так, по словам Барака Обамы, экс-президента США, главное достижение американской демократии состоит в том, что в очередной раз смена власти в стране в рамках последних президентских выборов осуществилась мирным путем [16].

Функционирование института выборов представляет собой наиболее концентрированное проявление функционирования политической системы демократического типа. Поэтому сегодня, когда демократия продолжает восприниматься народами мира в качестве высшей цели человеческого развития, в широком контексте ассоциируемой с благосостоянием, выборы, предполагающие широкое вовлечение простых граждан в политико-властный процесс, остаются важнейшим инструментом политического управления обществом. Даже те страны, политические режимы которых приобрели в результате демократического реформирования наиболее показную форму - форму псевдodemократии, тем не менее, предпочитают все-таки сохранять конкурентные выборы. Хотя в отсутствие организованного давления и контроля со стороны электората, власть в указанных странах всегда будет стремиться использовать институт выборов, прежде

всего, в целях собственной стабилизации, в том числе посредством пренебрежения принципом верховенства закона.

В режимах «урезанной демократии» выборы призваны к выполнению, по крайней мере, двух основных задач [14]. Во-первых, проводимые здесь выборы предназначены для того, чтобы минимизировать риски внезапного крушения установившихся режимов власти, которое может быть вызвано внутривластными конфликтами. Регулярное проведение выборов, предполагающее наличие ограниченной конкуренции, позволяет правящим группам этих режимов более эффективно осуществлять контроль над государственным аппаратом на всех уровнях управления. В то же время, выборы позволяют контролировать и управлять настроениями подчиненных правящему режиму сограждан, направляя генерируемую массами простых людей социальную энергию недовольства в более безопасное для сохранения статус-кво русло. Проще говоря, выборы используются в качестве эффективного инструмента для «выпускания пара», накапливаемого социумом.

Во-вторых, электоральные механизмы служат для указанных режимов средством внутривластной, и в особенности международной легитимации. Политическим элитам, стремящимся к упрочению своей власти, приходится не просто добиваться победы в нечестной и неравной борьбе, но и прилагать немалые усилия для того, чтобы их победы были признаны внутри страны и за ее пределами, а обвинения в нечестности выборов имели не слишком значительный эффект. В противном случае само функционирование режимов «урезанной демократии» может оказаться под угрозой. Хотя многим урезанным режимам удается решать эти задачи более или менее успешно, порой массовые протесты (в том числе и по итогам нечестных выборов) могут создать для них вызовы, несовместимые с выживанием, о чем свидетельствует, например, недавний опыт «цветных революций», прокатившихся в ряде стран постсоветского пространства. Поэтому выборы, будучи главным формообразующим компонентом демократического политического процесса, в силу самой природы политической конкуренции, становятся для многих транзитных режимов тестом на выживание.

Элиты в условиях функционирования урезанных режимов не только «кроят под себя» конституционные условия участия людей в избирательном процессе, но и целенаправленно формируют их электоральную культуру таким образом, чтобы она как можно эффективнее отвечала задачам легитимации и стабилизации действующего режима власти. Поэтому то, как работает институт выборов, какова его роль и функции в развитии политико-властного процесса, каково содержание электоральных предпочтений граждан и их готовность принимать участие в избирательном процессе зависит, в конечном счете, от характера и направленности деятельности политических элит, наделенных властными полномочиями.

Режимы «урезанной демократии» формируют заведомо неравные «правила игры», призванные обеспечить победу определенных политических сил независимо от предпочтений избирателей, что и отличает их от полных электоральных демократий. Устанавливаемые формальные и неформальные правила проведения

выборов в таких режимах, как правило, предполагают высокие входные барьеры для участия в них, заведомо неравный доступ участников кампаний к ресурсам (от финансовых до медийных), систематическое использование государственного аппарата в целях максимизации голосов за правящие партии и кандидатов, и злоупотребления в пользу последних на всех стадиях выборов, в том числе при подсчете голосов [14].

Электоральный процесс, разворачивающийся в соответствии с заведомо неравными «правилами игры», обладает для электората огромным воспитательным значением, продуцируя у широких общественных масс настроения политического бессилия, апатии и скептицизма по отношению к миру политики. Власть, действующая в рамках имитационных режимов, стремится, как правило, сделать роль выборов в политико-властном процессе менее существенной, а электорат более пассивным, апатичным и конформистски настроенным. Поскольку «идеальное общество для автократа – это пассивное общество» [1, с. 20]. Однако разгорающаяся борьба оппозиции за власть способна превратить апатию масс в политический активизм, мощь которого может быть использована в борьбе против властвующей политической элиты. Для оппозиции, стремящейся к перераспределению властных полномочий, выборы, вовлекающие в политико-властный процесс широкие слои простых граждан, напротив, выступают наиболее важным инструментом в борьбе за власть. В этой связи, для реализации поставленных целей оппозиция всегда больше заинтересована в культуре активизма, проявляющей себя, в том числе, в электоральных установках на «отрицание» существующего положения вещей в политической сфере.

Сопоставление различных типов режимов, в которых существует институт выборов, позволяет проследить, как меняется характер его функционирования в зависимости от сложившейся системы взаимодействий политических субъектов в контексте развития политико-властного процесса. В стабильных демократиях, наиболее приблизившихся к реализации демократического идеала, выборы представляют собой основной механизм, посредством которого реализуется «власть народа». Задача выборов состоит в том, чтобы артикулировать требования дэмоса, делегируя его полномочия политической элите. Политический выбор масс продиктован собственными политическими интересами, представленными в соответствующей политической доктрине. Поэтому реализуемые в электоральном процессе политические установки и цели электората представляют собой отражение интересов групп людей как представителей различных социальных классов. Формирование электоральных предпочтений есть результат широкой вовлеченности простых людей в работу политической системы посредством участия в деятельности различных политических и общественных организаций.

В «урезанных демократиях», где верховенство права нарушено, институт выборов используется, прежде всего, как эффективный инструмент борьбы политических элит за власть. Главная задача электорального процесса состоит здесь в том, чтобы направить генерируемую социумом энергию в русло разворачи-

ющейся между элитами политической борьбы. Поэтому формирующиеся политические предпочтения электората есть по большей мере результат применения различного рода манипулятивных технологий, призванных управлять выбором широких масс людей с учетом интересов политического класса. В этой связи, доминирующие в обществе электоральные установки представляют собой, по большей мере, продукт целенаправленной деятельности политических элит. Являясь отражением интересов политического класса, подобные установки зачастую не только не совпадают с интересами широких слоев общества, но, зачастую могут быть направлены в разрез этих интересов.

В целом, формирующаяся в обществе электоральная культура представляет собой отражение в доминирующих электоральных установках и предпочтениях специфических связей и отношений различных политических субъектов как участников политико-властного процесса. Та электоральная культура, которая формируется в контексте активной вовлеченности людей в политическую систему, отражает интересы широких масс как активных участников политико-властного процесса. Электоральные установки, доминирующие в режимах «имитационной демократии», отражают маргинализированное положение широких масс по отношению к политической системе. Доминирующая в таких режимах электоральная культура закрепляет за демосом роль наблюдателя за развитием политических процессов, вынуждая людей выбирать «из того, что предложено». Режимы «имитационной демократии», таким образом, деформируют не только задачи и цели, но и сам демократический механизм работы института выборов, используя его главным образом для обслуживания интересов политических элит. Под влиянием «урезанной демократии» в предпочтениях электората происходит незаметная для него самого подмена установок на те, что отвечают интересам малочисленных, но хорошо организованных и активно стремящихся к власти слоев общества.

Для современных транзитных режимов, эволюционирующих в соответствии с логикой развития постиндустриальной эпохи, и способствующих концентрации у власти немногочисленных элит, представленных преимущественно деловыми кругами, институт выборов несколько не утрачивает свое значение как механизм политического управления. Напротив, в условиях ускоренного развития информационных технологий, свойственного эпохе глобализации, властвующие элиты получают новые, более широкие возможности политической коммуникации с широкими массами избирателей. А значит не только информирования, но и нацеленного политического влияния, а точнее, манипулирования электоральными предпочтениями граждан, которые и выступают впоследствии «конечной детерминантой политики» [17, с. 56].

Таким образом, институт выборов, с одной стороны, это важнейший демократический инструмент, по существу, ядро демократического управления, посредством которого реализуется воля народа. С другой, в современных условиях – это один из наиболее эффективных инструментов манипулирования демократией,

позволяющих политическим элитам в контексте развертывания электорального процесса активно влиять на политические предпочтения широких масс людей, тем самым, в значительной мере предопределяя конечный результат политики, отвечающей интересам правящих кругов.

Там, где есть выборы и господствует верховенство права, конечный результат политики в инструментальном отношении, по большей части, отвечает необходимым требованиям демократического управления, предусматривающим принцип подотчетности правительства избирателям. Поэтому такие государства сегодня, в соответствии с доминирующим минималистским подходом к трактовке демократии, считаются полностью демократическими. Однако там, где при наличии выборов верховенство права нарушается или игнорируется, результатом несправедливых выборов становится воля правителей, а не тех, кем они управляют. В таких странах процедура подотчетности массовому электорату, которая призвана заставлять правительство нести ответственность перед избирателями, лишь имитируется, превращая функционирующий в них политический режим в «не полностью демократический».

Вопрос о том, в каком направлении двигаться дальше, в сторону консолидации подотчетной демократии либо установления режимов неподотчетной автократии, страны молодой демократии решают в контексте доминирующей глобальной тенденции к демократизации, но делают это в соответствии с национальными традициями и нормами, постепенно адаптируя институты демократии к национальным политическим, экономическим и культурно-историческим реалиям. Поэтому, несмотря на доминирующую глобальную тенденцию развития человеческой цивилизации, современный мир в реальности представлен огромным многообразием типов государств. И в этом многообразии почти каждые два из пяти современных режимов являются частичными демократиями, поскольку выборы в них – это плебисцит по вопросу о деятельности правительства, не ограниченного верховенством права, либо проводятся правильно, но не позволяют проголосовать всем гражданам. Как показывает исторический опыт, вызовы, с которыми сталкиваются все режимы, но в особенности те, которые вступили на путь демократической модернизации политической системы, способны порой свести «на нет» самые важные демократические завоевания, такие, как регулярное проведение честных и свободных выборов, гарантируемое господством права.

Представляется, что сегодня, в условиях глобального снижения качества демократии, проявляющегося себя, в том числе, в установлении режимов «урезанной демократии», весьма важным является сохранение в головах людей самой идеи демократии как высшей ценности и цели человеческого развития. Поскольку сама жизнь доказала ставший уже классическим постулат Черчилля о том, что какими бы плохими ни были текущие режимы демократии, тем не менее они все равно более предпочтительны по отношению ко всем историческим или будущим у стран альтернативам [7, с. 66]. Поэтому для тех стран, которые «сошли с

рельсов» либо обнаруживают в своем развитии тенденции к деградации демократических процессов, иного рационального пути нет, кроме как возвращение на путь демократизации, что, прежде всего, сопряжено с восстановлением правового государства, способного обеспечить действие принципа верховенства закона во всех сферах общественного существования, включая политическую.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Миронюк М. Предисловие научного редактора русского издания. В: Демократизация /Сост. и науч. ред. К. В. Харпфер, П. Бертваген, Р. Инглхарт, К. Вельцер. Москва: Издательский дом Высшей школы экономики, 2015, с. 14-25.
2. Крауч К. Постдемократия. Москва: Издательский дом Государственного Университета - Высшей школы экономики, 2010. 192 с.
3. Центр политического анализа и прогнозирования. Основные концепции демократии // <http://centuri-on-center.narod.ru/ab3/html> (29.09.2015)
4. Даймонд Л. Прошла ли «третья волна» демократизации? В: Политология: Хрестоматия. Сост. Б.А. Исаев, А.С. Тургаев, А.Е.Хренов. Санкт-Петербург: Питер, 2006, с. 437-450.
5. Бертваген Патрик. Глава 3. Измерение демократии и демократизации В: Демократизация, с. 69-98.
6. Харпфер Кристиан В., Бертваген Патрик, Инглхарт Рональд Ф., Вельцер Кристиан. Глава 1. Вводная. В: Демократизация, с. 32-42.
7. Роуз Ричард. Глава 2. Демократические и недемократические государства. В: Демократизация, с. 45-68.
8. Ирхин Ю.В. Всемирный Конгресс Политологов в Японии. «Работает ли демократия?». В: Полития, 2006, №2, с. 32-55.
9. Buscher K. Transformation of political system of Moldova: A balance sheet. В: Puterea, Democrația și Tranziția în Moldova: între trecut și prezent. Chișinău: Tipografia AȘM, 2003, с. 29-35.
10. De Jonge Hans. Strengthening democracy: role of external and internal factors. В: Puterea, democrația și tranziția în Moldova: între trecut și prezent, с. 39-43.
11. Берг-Шлоссер Дирк. Глава 4. Длинные волны и развилки демократизации. В: Демократизация, с. 98-119.
12. Росси Федерико М., Дела Порта Донателла. Глава 12. Социальные движения, профсоюзы и правозащитные сети. В: Демократизация, с. 303-325.
13. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. Москва: РОССПЕН, 2003.
14. Алексеев А. Н. Расцвет и упадок электорального авторитаризма в России. http://www.eu.spb.ru/images/M_center/Electoral_Authoritarianism_in_Russia.pdf. (12.02.2017)
15. Чувилина Н.Б. Выборы как фактор развития политико-властных процессов в странах СНГ: методологический аспект/ <http://www.politex.info/content/view/515/30/> (01.02.2016)
16. <file:///D:/Desktop/Прощальная%20речь%20Обамы.%20Полный%20текст%20на%20русском%20языке.%20Видео.html> (16.03.2017)
17. Политология. / Под ред. В.А. Ачкасова, В.А. Гуророва. Москва: Юрайт-Издат, 2006. 692 с.

DIMENSIUNEA SOCIOLOGICĂ A CLASEI MIJLOCII ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

SOCIOLOGICAL DIMENSION OF MIDDLE CLASS IN ROMANIAN SOCIETY

Tatiana SPĂTARU, *doctor habilitat în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice
spataru_tatiana@mail.ru

Rezumat

Clasa mijlocie continuă să fie un subiect discutat intens în mediul sociologilor la nivel național și internațional. Problema definirii clasei mijlocii, conceptualizării, identificării dimensiunii și conținutului, indicatorilor de analiză etc. își găsește reflectare în cercetările sociologilor români. Sinteza surselor bibliografice, realizate în prezentul articol, scoate în evidență particularitățile dinamicii clasei mijlocii. Totodată, identifică algoritmul metodologic al studierii sociologice a clasei mijlocii în societatea românească.

Cuvinte – cheie: *clase sociale, clasă mijlocie, ierarhie socială, societatea românească, dimensiunea sociologică a clasei mijlocii.*

Summary

The middle class continues to be an extensively discussed topic in the field of Sociology on national and international level. The problem of the defining the middle class, the conceptualization, the identification of the dimensions and content analysis, the indicators etc., is being reflected within the works of Romanian sociological researchers. The summary of bibliographical sources presented in this article highlights the peculiarities of middle-class dynamics. At the same time, it identifies the methodological algorithm of the sociological study of middle class in Romanian society.

Keywords: *social class, middle class, social hierarchy, the Romanian society, the sociological dimension of the middle class.*

Fiecare țară demonstrează specificul său în ceea ce privește clasa mijlocie. Clasa de mijloc se situează între baza și vârful ierarhiei sociale. Dimensiunea clasei de mijloc este un indicator al securității economice al unui stat, al stabilității politice și al bunăstării populației. Constituirea și evoluția clasei mijlocii în societatea românească este tratată din mai multe perspective: istorică, economică și sociologică.

Interesul pentru identificarea structurii sociale a societății românești a constituit un subiect continuu abordat de sociologia românească. Resuscitarea interesului privind clasele sociale și, în special, dinamica ponderii clasei mijlocii în procesul de stratificare socială revine în perioada de tranziție. În noul context al aderării României la Uniunea Europeană, interesul pentru cercetarea clasei de mijloc este relevant atât prin abordările academice teoretice, cât și cele strict empirice, favorizate de cunoașterea comportamentului de consum a celor trei clase sociale, inclusiv relevanța și potențialul segmentului

demografic al clasei de mijloc pentru strategiile de marketing ale produselor și serviciilor pe care le gestionează piața internă și cea externă.

Actualmente, aprecierile vizavi de clasa mijlocie în România variază în limitele de la lipsa totală a clasei de mijloc, vehiculată de sursele mass-media, până la peste 75% dintre români, care consideră că au un nivel de trai mediu sau peste medie și venituri suficiente pentru un trai decent[21].

În vederea identificării abordărilor teoretico-empirice ale dimensiunii sociologice a clasei mijlocii în România a fost sintetizată informația despre cele mai semnificative cercetări. Sinteza surselor bibliografice a fost realizată ținându-se cont de cronologia aparițiilor editoriale. Au fost identificate două tradiții de interpretare a clasei mijlocii: cea academică, ce are la baza tradiția școlii monografice românești, derulându-se în limitele stricte teoretico-metodologice ale domeniului, și cea empirică, determinată de cererea și oferta cercetărilor de marketing pe piața românească internă și cea externă. Din perspectiva acestor două abordări este conceput și sintetizat conținutul articolului.

Abordarea academică a clasei de mijloc. Una dintre primele încercări de a explica structura claselor sociale este realizată de I.C.Filitti în „Clasele sociale în trecutul românesc”. Conferința este ținută sub auspiciile Institutului Social Român la Fundația Carol în ziua de duminică 25 ianuarie 1925. Istoricul român afirma: „În cele mai vechi timpuri ale istoriei Principatelor întâlnim două stări sociale: una de proprietari ai solului, care formează și clasa conducătoare; alta de oameni așezați pe pământurile celor dintâi și subordonați lor. Această diferențiere socială se explică prin însăși formațiunea poporului român...” [1].

Conferința „Clasele sociale în trecutul românesc” a fost ținută la solicitarea profesorului Dumitru Gusti. În perioada interbelică monografismul gustian și-a lăsat amprenta asupra efortului făcut de sociologii români de a explica structura societății timpului său.

Deschiderea discuției sociologice asupra claselor sociale demarează la mijlocul anilor '90 ai sec. XX. Preocupările academice pentru clasa de mijloc au fost resuscitate ca rezultat al interesului manifestat pentru această problematică pe diverse meridiane ale cercetării științifice. Cercetătoarea Livia Popescu semnează articolul „Clasa mijlocie și proiectul modernizării României (1900-1940)” [2, p.18-30]. Având la bază tradiția sociologiei românești interbelice de interpretare a clasei de mijloc, autoarea susține ideea că „Emergența clasei mijlocii românești este un proces care confirmă modelul pus în evidență pentru țările din Vestul Europei. Este vorba în primul rând despre contribuția esențială a industrializării și urbanizării la apariția și expansiunea acestei clase”. În articol se face referință la numeroși autori interbelici care au remarcat relația dintre forța clasei mijlocii și stadiul modernizării societății românești. Bazându-se pe lucrările economiștilor și sociologilor vremii, se face o analiză a clasei mijlocii rurale și urbane.

Citând articolul respectiv, constatăm că în mediul rural proprietatea asupra pământului justifică apartenența la clasa mijlocie, dacă posesiunea are o întindere de la 5 ha și sub 100 ha. În cazul acceptării acestor limite foarte largi, numărul proprietarilor mijlocii a trecut de la 11,7% în 1900 la 24,7% în 1940. Adoptând versiunea mai restrictivă (10-50 ha) în definirea acestui tip de proprietate, ponderile în structura posesiunilor

asupra pământului sunt de 3,43% (în 1900) și respectiv 7,2% (în 1940). În pofida unor ambiguități și neconcordanțe privind limitele clasei mijlocii urbane, autoarea evaluează ponderea zonei de mijloc în structura socio-ocupatională a mediului urban [2, p.18-30]. Totodată, vine cu explicații asupra relației dintre modernitate și industrializare și impactul acestora asupra clasei mijlocii.

În arealul abordărilor sociologice românești privind clasa mijlocie, un loc substanțial îl ocupa evaluările realizate de Ioan Mărginean. Sinteza surselor bibliografice cu referință la clasa mijlocie românească ne permite să afirmăm că profesorul Mărginean este un împătimit al acestei tematici. Clasa mijlocie ocupă un loc semnificativ în analizele sale sociologice și este consecutiv abordată din mai multe perspective, începând din 2000 și până în prezent.

În articolul „Clasa mijlocie în fostele țări socialiste” [3, p.3-7] același autor supune analizei structura de clasă, inclusiv a clasei de mijloc, pe un spectru larg de țări ex-socialiste. Acest proces se particularizează în funcție de caracteristicile vieții sociale și de relațiile dintre marile grupuri de populație din fiecare societate. Autorul constată că stabilirea existenței clasei mijlocii într-o țară sau alta, indiferent din care perspectivă este analizată, include diferențierea în interiorul său în grupuri și straturi sociale. Totodată, accentuează că suprapunerea conceptuală între componentele tradiționale și moderne ale clasei mijlocii este de natură să conducă la ignorarea specificității realității sociale dintr-o țară sau alta. Acest fapt este cu atât mai evident atunci când se are în vedere structura socială din fostele țări socialiste, pentru că aici nu vom regăsi aceeași structură de clasă și de stratificare socială, aceeași componentă a clasei mijlocii pe care o identificăm în țările dezvoltate [3, p.3-7].

Respectând succesiunea cronologică a edițiilor bibliografice privind tematica analizată, remarcăm articolul „Clasa de mijloc din perspectiva integrării României în Uniunea Europeană” [4, p.219-229]. Autoarea Laureana Urse examinează aspectul ce ține de clasa mijlocie din perspectiva integrării României în Uniunea Europeană. Dificultățile de identificare a clasei mijlocii din punct de vedere economic pleacă de la relația dintre nivelul veniturilor și clasa de mijloc. În 2004, la momentul apariției articolului, clasa mijlocie în România era în proces de formare, economic slabă și distribuită inegal în teritoriu.

În viziunea autoarei, efectul integrării în UE se va resimți și în ceea ce privește formarea și, mai ales, consolidarea clasei de mijloc. Integrarea în UE nu înseamnă formarea, în România, a unei clase de mijloc identică ca structură cu clasa de mijloc din alte țări din UE. De altfel, este de părere autoarea, nici la nivelul Uniunii Europene, înainte de ultima extindere din luna mai a anului 2004, nu exista în toate țările membre aceeași structură de clasă și aceeași dimensiune și structură a clasei de mijloc.

Necesitatea formării și consolidării clasei de mijloc rezidă în rolul ei în economia de piață, în menținerea echilibrului și stabilității sociale, a echității în societate. Structura clasei de mijloc care se va forma va depinde de ritmul și tipul de dezvoltare, creșterea nivelului de trai [4, p.219-229].

Deja după anii 2000 își fac apariția lucrări colective, de dimensiuni mult mai extinse, ce încearcă să surprindă fenomenul studiat în toată complexitatea sa.

Prima abordare academică de proporții a clasei de mijloc este monografia sociologilor români Larionescu M., Mărginean I. și Neagu G. „Constituirea clasei mijlocii în România” [5]. Volumul sintetizează rezultatele cercetării pentru perioada 2003-2005 și a beneficiat de sprijinul material al Ministerului Educației și Cercetării din România.

Conținutul lucrării are la bază argumentele paradigmei sociologice a constituirii clasei de mijloc în societatea românească, având următoarele componente: definirea conceptuală a clasei mijlocii pe baza unei sinteze a abordărilor clasice și recente; analiza emergenței clasei mijlocii în contextul crizei „servajului feudal” și a pătrunderii capitalismului în spațiul Europei răsăritene; dezvăluirea profilului clasei mijlocii din perioada interbelică, punct de plecare al unor „permanențe istorice” în fizionomia acestei clase; analiza procesului de destructurare a clasei mijlocii în perioada comunistă cauzată de instaurarea socialismului de stat, instituționalizarea capitalului politic și contraselecția clasei mijlocii; investigarea procesului de raționalizare a socialismului de stat poststalinist și ascendența competențelor; inventarea conceptului de omogenizare socială și impactul asupra clasei mijlocii; analiza tranziției postcomuniste și a renașterii clasei mijlocii ca urmare a transformărilor în structura proprietății, profilul ocupațiilor și structura sistemului de educație; o evaluare macrosocială a autopозиționării în funcție de caracteristici personale atât ale stilului de viață, cât și de percepția mai generală a stratificării în societatea românească. Lucrarea este completată de o investigație empirică a imaginii populației asupra clasei mijlocii, care pune în lumină o serie de predictorii semnificativi surprinzători ai percepției apartenenței de clasă mijlocie, cum sunt profesionalizarea muncii, dotarea gospodărească și, implicit, stilul de consum, în vreme ce unele criterii „așteptate”, precum influența antreprenorialului, nivelul de educație, averea, veniturile nu se cimentează semnificativ într-o conștiință de clasă mijlocie [5, p.9].

Dimensiunea sociologică a analizelor se axează pe constituirea clasei mijlocii în societatea românească (de la tiparul feudal la profilul clasei mijlocii în perioada interbelică); legitimiți teoretice ale clasei de mijloc (de la proiectul revoluționar pașoptist la modelul clasei mijlocii integrate și comunitare); destructurarea clasei mijlocii în perioada comunistă (de la abordarea conflictuală a structurii sociale de clasă la noua clasă mijlocie a birocrăției comuniste); tranziția postcomunistă și renașterea clasei mijlocii (transformările instituției proprietății și renașterea clasei mijlocii în Europa Centrală și de Est, profiluri ocupaționale ale clasei mijlocii; educația – generator al clasei mijlocii); clasa mijlocie ca autopозиționare și evaluarea macrosocială (reprezentarea structurii sociale a societății românești; autopозиționare pe conținutul claselor, clasa autodefinită și opțiunile politice, relația dintre clasa autoidentificată și satisfacția față de viață); percepția și autoidentificarea de clasă mijlocie.

Clasa mijlocie are o compoziție și un rol aparte în societatea românească. Studiul sociologic, deja citat, relevă influența monografismului sociologic gustian, ce se resimte în intensități variabile asupra întregii perioade postbelice. Sociologia românească a acordat spațiu larg și a mobilizat energii semnificative pentru diagnosticarea fenomenelor și proceselor dezvoltării clasei mijlocii, devenind ea însăși parte a proceselor schimbării sociale [5,p.85]. Estimând spectrul abordărilor sociologice de la primele interpre-

tări până la jumătatea secolului XX, autorii monografiei concluzionează că sociologii vremii și ceilalți specialiști, care au adoptat punctul de vedere sociologic în analizele lor, au nutrit convingerea că elaborările lor științifice asupra dezvoltării sociale vor servi raționalizării progresive a societății de către clasa mijlocie, redirectionării acțiunii de reformare socială având ca actori reprezentativi agenți ai clasei intermediare. În acest context, autorii monografiei apreciază că analizele sociologice din perioada estimată se înscriu ca rezultate de valoare într-o teorie a utilizării cercetării sociale pentru reconstruirea clasei mijlocii, a valorilor teoretice și sociale ale acestei clase în modernizarea societății românești [5, p.85].

Clasa de mijloc a fost o entitate aproape necunoscută în spațiul ex-socialist și doar în retrospectivă se încearcă de a se face anumite cuantificări ale acesteia. Perioada post-belică a fost subdivizată în patru tipuri de abordări, în care au predominat: modelul integralist (monografic); instituirea socialismului de stat (devalorizarea capitalului economic) și disoluția antreprenorilor privați; cercetarea sociologică a structurii de clasă și cercetarea omogenizării structurii sociale [5,p.89]. Cele mai semnificative investigații sociologice asupra structurii și schimbării sociale, inclusiv asupra clasei mijlocii, au avut ca tematică procesul de urbanizare și structura socială în zonele Slatina-Olt, Brașov, Vaslui, efectele sociale ale industrializării zonelor rurale, orientarea școlară și profesională etc.; sprijinirea activității de editare a unor publicații, lucrări didactice și volume conținând rezultatele cercetărilor [5,p.91].

Un compartiment aparte în lucrare este consacrat tranziției postcomuniste și renașterii clasei mijlocii. Tranziția postcomunistă în România s-a caracterizat printr-o reformă macrosocială, ce a presupus și înfăptuirea unui amplu proces de privatizare a economiei.

Autorii monografiei afirmă că majoritatea studiilor asupra structurii sociale, realizate în România până în 2000, ajung la concluzia că nivelul de educație și ocupația sunt principalele criterii în funcție de care o parte importantă a populației se autoplasează în clasa mijlocie. Limitele și conținutul clasei mijlocii se restrâng semnificativ atunci când se iau în calcul și alte criterii precum venitul, mărimea proprietății, modul și stilul de viață și altele. Se concluzionează asupra faptului că procesul de constituire a clasei mijlocii în România la acel moment necesita cel puțin un cadru legislativ și un mediu economic stabil, diminuarea inegalităților de șanse de acces la educație a populației și recâștigarea încrederii populației în valoarea socială a diplomelor școlare [5, p.168].

Analiza autopозиționării clasei mijlocii și evaluarea macrosocială a acesteia a fost realizată în baza reprezentărilor structurii sociale a societății românești, percepțiilor cu privire la evoluția inegalității în România, autopозиționarea pe continuumul claselor etc.. Totodată, a fost stabilită relația dintre percepția societății și percepția poziției proprii, clasa autodefinită și opțiunile politice, clasa socială și satisfacția față de viață [5, p.169-188].

Studiul de caz, focalizat pe percepția și autoidentificarea de clasă mijlocie, are la bază 97 de interviuri de grup, cu persoane care potențial aparțin clasei mijlocii în funcție de ocupație și școlarizare. Premisa de la care s-a plecat este aceea că, în România, clasa mijlocie este în curs de constituire. Nivelul de educație, vârsta, ocupația, sexul, mediul rezidențial sunt factori care influențează în mare măsură percepțiile și concepțiile oa-

menilor asupra diferitelor aspecte ale vieții sociale, politice, economice, inclusiv asupra clasei mijlocii. Rezultatele analizei interviurilor de grup confirmă existența unei imagini asupra clasei mijlocii marcată de percepții, concepții aflate în curs de formare. De asemenea, studiul empiric pune în evidență câteva aspecte semnificative legate de caracteristicile clasei mijlocii din România: indicatorii de definire ai clasei mijlocii privesc ocupațiile non-manuale, veniturile, stilul de viață decent; dimensiunile de status relevă o anumită neconcordanță între opțiunea pentru o poziție socială cât mai înaltă, care presupune asumarea riscului și preferința pentru o carieră mai modestă, dar sigură, iar autoidentificarea cu clasa mijlocie nu este însoțită de implicarea în soluționarea problemelor comunității și în viața politică [5, p.206].

Lucrarea „Constituirea clasei mijlocii în România” reprezintă o diagnosticare amplă a fenomenelor și proceselor structurii sociale a societății românești, a constituirii și dezvoltării clasei mijlocii, alcătuind un model metodologic de fundamentare structurală și comportamentală a relațiilor caracteristice clasei mijlocii [5, p.220].

O altă lucrare monografică, intitulată „De la mediocrație la meritocrație”, apărută în aceeași perioadă cu lucrarea menționată anterior, reia analiza clasei de mijloc, însă în contextul explicării societății cunoașterii și a noilor elite. Autorii Oscar Hoffman și Ion Glodeanu pornesc de la premisele teoretico-metodologice în analiza „clasei mijlocii” și vin cu definitivări noționale. Demersul științific vine să răspundă ce cale de analiză poate fi abordată în explicarea conceptului de clasă mijlocie. Ca bază în analiza clasei mijlocii au fost luate diferențieri empirice observabile, asemenea criteriilor precum: genul, vârsta, ocupația, proprietatea, timpul liber, instituțional oficiale (castele, breslele), venitul, prestigiul, conducerea (managerii ca nouă clasă socială). Sunt sintetizate diferite tipuri de abordări, generatoare de diverse teorii, precum cele elaborate de Karl Marx, Max Weber, William Lloyd Warner, Petre Andrei și alții. Tratarea istorică are la bază conceptualizarea lui François Quesnay (împarte societatea în trei clase în raport cu contribuția lor economică); Richard Cantillon (menționează „antreprenori” ca fiind cei care reușesc să dispună de avantajul unor disproporții între cerere și ofertă pe piață); Adam Smith (face o analiză economică pe bază de clasă socială); François-Noël Babeuf (aduce în discuție problematica socială a claselor: „un război declarat între bogați și săraci”); Jean-Paul Marat (folosește un limbaj mai precis: „două clase de cetățeni, dintre care una vegetează în mizerie și oferă celeilalte abundența lucrurilor de prisos”); Henri de Saint-Simon (împarte societatea timpului său în două clase: burghezii și industriașii, vorbește despre „clasa muncitoare”); Charles Fourier (împarte societatea în clase opuse); John Stuart Mill (aduce o corecție importantă în analiza muncii productive) și alți reprezentanți ai diferitor curente, care și-au adus contribuția la explicarea structurii societăților în care au trăit [6, p.13-64].

Demersul investigativ, elaborat și editat de către autorii Oscar Hoffman și Ion Glodeanu, are meritul de a permite să urmărim evoluția conceptualizării clasei de mijloc, definitivării categoriale și construirii unei scheme metodologice de percepere a fenomenului în continuitatea și complexitatea sa.

În efortul sociologilor români, de a explica tabloul multidimensional al evaluărilor pe care îl fac oamenii asupra vieții lor, se înscrie și seria studiilor elaborate în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții. Volumul „Diagnoza anuală a calității vieții” are la bază cercetările colaboratorilor științifici. Aici constatăm că autoidentificarea cu clasa mijlocie se situează la valoarea de circa 1/3 din populație, în timp ce 2/3 se autoidentifică drept țărani sau muncitori și doar 1% se consideră că aparțin clasei de sus [7].

În articolul „Tendințe recente în constituirea clasei sociale mijlocii în România” Ioan Mărginean [8, p.3-11] identifică evoluțiile produse în constituirea clasei de mijloc în România. Analiza se referă la perioada 2005-2009 și reprezintă o continuare a celei conținute în lucrarea anterioară - „Constituirea clasei mijlocii în România” [5]. În anul 2005, aproximativ 45% din populația activă, respectiv 35% din populația țării, făcea parte din clasa mijlocie, în timp ce în clasele de la baza ierarhiei sociale se regăseau peste 60% din populație, iar clasa marilor proprietari nu depășea 5%. Șansele de sporire a efectivelor populației ocupate și a creșterii numerice a clasei mijlocii în România în perioada imediat următoare au fost apreciate a fi deosebit de reduse, drept urmare a crizei financiar-economice din 2008. A fost afectată negativ dinamica ocupării în unele grupuri de referință a clasei mijlocii, în deosebi cea a patronilor și întreprinzătorilor, care cunoaște o diminuare de 11% în perioada 2005-2009 (de la 140 mii la 125 mii). De asemenea, concedierile și blocarea posturilor în sistemul bugetar au avut drept efect o diminuare temporară a efectivelor ocupate în unele sectoare de activitate. În aceste condiții, prognozează autorul articolului, este de așteptat ca și în următorii ani să se înregistreze o rată relativ modestă a creșterii efectivelor în clasa mijlocie [8, p.3-11].

În succesiunea raționamentelor lui Ioan Mărginean, remarcăm articolul „Estimation of middle class size in Romania”. Autorul își propune drept scop estimarea dimensiunii clasei de mijloc, determinând modificările intervenite în urma recente crize economice și financiare. Drept indicatori de estimare au fost folosiți instruirea școlară și natura ocupației. Rezultatele cercetării denotă că o pătrime din populația ocupată aparține clasei de mijloc, iar într-o variantă extinsă a estimării această valoare ajunge până la 50%. Perioada de referință pentru analiză este 2008-2012, începând cu primul an care precede declanșarea crizei economice și financiare din România [9, p. 787-793].

Utilizarea celor două variante de estimare a clasei de mijloc în România a permis autorului de a concluziona, că nucleul clasei de mijloc este de dimensiuni modeste (un sfert din populația ocupată). În cazul când se extinde determinarea dimensiunii clasei de mijloc prin includerea tuturor persoanelor care au nivel de școlarizare cel puțin liceal, valorile devin semnificative (peste 50% în 2011 și 2012). Autorul consideră că în viitor s-ar putea să se aștepte la cifre mult mai bune, ca urmare a înlocuirii generațiilor care muncesc și a dezvoltării economice a societății bazate pe cunoaștere. Însă, atâta timp cât starea de incertitudine economică prezentă în România, în Europa și la nivel mondial nu este surmontat, este dificil de a anticipa modul în care această din urmă configurație se va arăta [9, p. 787-793].

În mediul investigativ românesc, clasa de mijloc este abordată și din perspectivă economică. Economisții români V.Vasile și C.A. Ioniță în articolul „To be or not to be

Middle Class in Romania” întreprind un demers de măsurare a dimensiunii claselor sociale. Dimensiunea clasei de mijloc este interpretată din perspectiva unui indicator al nivelului de trai și al gradului de dezvoltare economică și socială a unei țări, totodată oferind informații indirecte privind amploarea inegalității sociale și a gradului de sărăcie.

Măsurarea clasei de mijloc nu este o sarcină ușoară din cauza mai multor motive, afirmă autoarele articolului citat. În primul rând, ea impune elaborarea unei clasificări a populației în clase sociale, pentru care este necesar să se ia în considerare anumite criterii obiective, ca nivel al veniturilor, ocupație sau nivelul de educație, aptitudini sau altele, dar, de asemenea, criterii subiective, ca prestigiul profesiei sau companiei, caracter manual sau non-manual al muncii, categoria socială a familiei în care s-a născut persoana sau a zonei rezidențiale de trai. Cu cât mai mare este numărul de criterii luate în considerare, cu atât mai mare este subiectivitatea clasificărilor.

O altă problemă dificilă, relevată în articolul citat, este legată de disponibilitatea surselor de date ce ar permite estimarea clasei de mijloc. Sursele de date obținute, și anume anchetele prin sondaj, folosesc clasificări majore, care fac mai puțin detaliată analiza.

Iată de ce acest articol și-a propus să prezinte o primă perspectivă, strict cantitativă, în ceea ce privește măsurarea clasei de mijloc în România, prin indicatorul veniturilor populației. Autoarele uzează două abordări pentru a estima clasa de mijloc: una absolută și una relativă. În abordarea relativă, clasa de mijloc se definește ca fiind categoria de persoane care reprezintă o treime din totalul populației, care reprezintă partea mediană a distribuției veniturilor. Dimpotrivă, în abordarea absolută, clasa de mijloc cuprinde persoanele care au venituri incluse în al doilea interval al distribuției veniturilor. Pentru fiecare dintre aceste două abordări, artoarele prezintă principalele caracteristici ale persoanelor definite ca clasa de mijloc, fiind complementate cu date statistice [10, p. 914-922].

În rezultat, abordarea relativă s-a dovedit a fi capabilă de a defini clasa de mijloc din punct de vedere al criteriilor de venit. Din punct de vedere metodologic, această abordare nu este cea mai semnificativă, deoarece reia clasa de mijloc din perspectiva veniturilor relativ scăzute, dar și pentru că întreaga populație românească desfășoară venituri mici. De asemenea, există un număr semnificativ de persoane, în special în mediul rural, care nici nu au bani în numerar, care trăiesc din consumul propriu al gospodăriilor lor. În abordarea relativă, membrul mediu al clasei de mijloc în anul 2011 este el/ea o persoană adultă, el/ea este un angajat, el/ea are un nivel de realizare mediu sau terțiar și desfășoară venituri brute anuale între 6,120 lei și 13,360 lei.

Rezultatele studiului demonstrează că structura de clasă mijlocie pe regiuni de dezvoltare diferă într-un grad semnificativ, înregistrând o cotă mai mare în mediul urban, iar pe regiuni - o intensitate mai mare în București-Ilfov, în Nord-Estul și Centrul României.

Așadar, studiul clasei de mijloc din perspectiva venitului anual brut reprezintă doar primul pas, în scopul de a construi o clasificare a claselor sociale din România. Veniturile oferă doar numeric o primă imagine a mărimii și a caracteristicilor persoanelor care fac parte din clasa mijlocie, însă, nu pot oferi indici relevanți cu privire la mecanismele care influențează dezvoltarea clasei de mijloc, indicii despre domenii în favoarea acestei evoluții și politicile economice și sociale, care pot stimula creșterea numerică a acestei

categorii de populație. Prin luarea în considerare și a altor criterii, cum ar fi, de exemplu, cele legate de prezența pe piața forței de muncă, nivelul de educație și competențele profesionale ale populației, va fi posibilă îmbunătățirea imaginii clasei de mijloc, pentru a da noi dimensiuni și a fortifica valoarea analizei [10, p. 914-922].

În contextul prezentei sinteze analitice remarcăm mai multe studii ce examinează problematica clasei mijlocii tangențial. Un segment al direcției evolutive a cercetărilor sociologice ce se înscriu în strategiile postaderare ale României la UE este cel ce ține de întreprinderile mici și mijlocii (ÎMM). Studiile, realizate în cadrul Institutului de Sociologie al Academiei Române și coordonate de Ion Glodeanu, deschid noi perspective asupra potențialului clasei mijlocii. Lucrarea „Paradoxul instituțional. ÎMM și dezvoltarea durabilă” se înscrie drept un demers deosebit de important atât teoretic, cât și practic. Intrarea României în UE impune măsuri bine direcționate și în domeniul ÎMM, menite să asigure convergența programelor țării cu politicile și orientările UE. Autorii subiecților din cadrul monografiei colective pun în discuție, pe de o parte, ÎMM în contextul schimbărilor contemporane și în viziunea și practica UE, iar pe de altă parte, politicile României privind ÎMM și evoluția, dinamica și perspectivele acestora. În ansamblul ei, lucrarea încearcă să descifreze semnificația schimbărilor promovate de UE privind ÎMM, tendințele care se manifestă pe plan european și oferă posibile răspunsuri și măsuri pentru dezvoltarea ÎMM în România și creșterea rolului acestora în dezvoltarea durabilă [11]. O continuare a explorărilor arealului investigativ este lucrarea coordonată de Ion Glodeanu „Întreprinderile mici și mijlocii și comunitățile rurale în procesele de dezvoltare durabilă”. De data aceasta autorii subiecților, incluse în monografia colectivă, se axează pe două direcții strategice de cercetare. Prima include analiza de date privind ÎMM din România și UE, precum: locul și rolul ÎMM în strategia de postaderare a României la UE; ÎMM în contexte contemporane, comparate și evaluate; coordonatele actuale ale ÎMM în România. Cea de a doua reflectă disparități și interdependențe în interiorul României și între ruralul românesc și cel european [12].

O altă lucrare, de dată mult mai recentă, ce se înscrie în noile căutări de perspectivă a problemelor actualei competiții desfășurate pe piețele globalizate și în tranziție de la economiile de tip industrial spre cele specifice societăților conduse prin cunoaștere, este monografia coordonată de Ion Glodeanu „Spațiul social al muncii spre societatea cunoașterii”. Analizele comparate ale indicatorilor statistici scoate în evidență decalajele destul de mari între România și țările UE [13].

Totodată, în contextul analizei date remarcăm referințe asupra clasei de mijloc făcute în cadrul studiilor de stratificare socială, dezvoltare durabilă, estimările făcute în cadrul Institutului Național de Statistică [14, 15, 16].

Vocile sociologilor sunt auzite și își găsesc valorificare prin strategiile de dezvoltare guvernamentale. Un rezultat real în acest sens este lansarea de către Guvernul României la începutul anului 2016 a pachetului de politici „Clasa de Mijloc la Sate”. „Viziunea Guvernului României pentru dezvoltarea clasei de mijloc la sate” include soluții inovatoare de dezvoltare economică pentru clasa de mijloc la sate, prin valorificarea fondurilor europene, simplificarea legislativă, implementarea măsurilor deja existente introduse de

reforma Politicii Agrare Comune și implementarea unor măsuri noi, cum ar fi: acordarea de vouchere pentru zilieri și meșteșugari independenți (metodă simplificată de plată a taxelor); dezvoltarea învățământului profesional și tehnic agricol; implementarea programului național „Primul utilaj agricol”; construirea unor instrumente de garantare și creditare din sursele naționale (inclusiv microcreditare); dezvoltarea economiei rurale prin instrumente de eco- și agro- turism [17].

Pachetul de politici „Clasa de mijloc la sate” vine să concretizeze inițiative deja demarate dar disparate și propune politici noi, ce răspund unei nevoi identificate de strategiile elaborate în ultimii ani, dar ignorate până acum la nivel de implementare și consecvență. Prin acest pachet se propune un plan, care să umple golul de dezvoltare al satelor, prin impulsionarea dezvoltării unei clase de mijloc rurale; completarea măsurilor anti-sărăcie rurală, oferind o șansă de creștere pentru fermierii de semisubzistență și de consolidare pentru fermierii mijlocii [18].

Abordarea empirică a clasei de mijloc. Studiile sociologice empirice, focalizate pe clasa de mijloc, devin mult mai prezente în arealul investigativ românesc după anul 2010, atât în interiorul țării, cât și peste hotare. Interesul poate fi explicat prin cererea crescândă pe piață pentru datele sociologice privind potențialul comportamentului de consum al societății românești.

În luna martie a anului 2012 Institutul Român pentru Evaluare și Strategie a realizat sondajul de opinie „Bogați și săraci : Percepții și atitudini ale populației României privind sărăcia și incluziunea socială” [19]. Potrivit studiului citat, 27% dintre persoanele care au fost incluse în eșantion au declarat că sunt mulțumite sau foarte mulțumite de felul în care trăiesc, în timp ce 71% sunt mai degrabă nemulțumite de acest aspect. 27% este proporția respondenților care se așteaptă ca peste un an să trăiască mult mai bine sau ceva mai bine, în timp ce 34% dintre ei se așteaptă să trăiască la fel, iar 32% să trăiască ceva mai prost sau mult mai prost. Cei mai mulți români tind să se considere săraci, întrucât atunci când sunt rugați să se poziționeze pe o scală de la 1 la 10, unde 1 înseamnă „sărac”, iar 10 înseamnă „bogat”, media obținută este 4,73. Mai mult, o pondere covârșitoare a respondenților este de părerea că, în România, cei mai mulți oameni sunt săraci – 90%. Potrivit datelor cercetării doar 5% dintre persoanele intervievate sunt de părere că majoritatea românilor sunt bogați, iar 3% că nu sunt nici bogați, nici săraci, deci au un statut intermediar.

În comentariu la acest studiu sociologul român Vasile Dâncu face următoarea generalizare: „... studiile sociologice arată că percepția negativă este legată de autopercepția unui statut social inferior, chiar dacă fiecare individ caută să se includă pe sine într-o categorie de mijloc, dar percepând pentru majoritatea celorlalți o situație de maximă deprivare, absolută sau relativă. Românii percep societatea ca profund inegalitară, iar pe cea mai mare parte a cetățenilor ca fiind foarte săraci” [20].

Tot în același comentariu, deja citat, Vasile Dâncu susține că majoritatea românilor trăiește iluzia că se află în clasa de mijloc și dacă asta ar fi adevărat, România ar fi avut o societate cu adevărat echilibrată și armonioasă. Comparativ cu anul 2007, datele obținute în luna martie a anului 2012 relevă faptul că scade ponderea respondenților

care se autopozitionează în clasa de jos (de la 30% la 24%), crescând ponderea celor care se văd ca făcând parte din clasa de mijloc (de la 64% la 73%). Cu cât sunt mai în vârstă, cu atât respondenții tind să se plaseze în proporție mai ridicată în clasa de jos – 33% în cazul persoanelor trecute de 65 de ani [20].

Atunci când se poziționează în una dintre cele trei clase, respondenții țin cont de următoarele criterii, după cum urmează: venitul lunar al familiei – 50% (creștere cu 11% față de 2007), bunurile materiale deținute în gospodărie – 18% (scădere de 5% față de 2007), averea de care dispun – 8% (scădere de 8% comparativ cu 2007), ocupația pe care o au – 7%, școala pe care au făcut-o – 8%, funcția pe care o au – 3%, relațiile pe care le au – 3%, alte criterii – 3%. Cu cât se poziționează mai sus pe această scală, cu atât respondenții declară că sunt mai mulțumiți de modul în care trăiesc; așadar, de la 24% dintre cei care se poziționează la 5, care sunt mai degrabă mulțumiți, se ajunge la 100% care sunt mulțumiți dintre cei care se poziționează la 10. Femeile sunt mai puțin drastice atunci când se poziționează pe această scală, tinzând să se plaseze mai sus decât bărbații. De asemenea, respondenții din mediul urban tind să se autopozitioneze pe poziții superioare în măsură mai mare decât cele din mediul rural [20].

În luna aprilie 2013 a fost lansat versiunea românească *Finding the middle class* a celui de-al 8-lea raport de cercetare *SMARK Research*. *SMARK Research* este un serviciu asociat comunității de marketing *SMARK*, prin care sunt identificate cele mai relevante trenduri ale pieței și sunt oferite soluții sub forma rapoartelor de cercetare, dezvoltate cu cele mai importante companii de cercetare din România. Studiul a fost efectuat de eResearch, plecându-se de la premisa că, deși clasa mijlocie are o dimensiune economică, segmentul nu se reduce la aceasta, fiind în general mult mai complex decât gruparea după criteriile economice [21].

Studiul este unul de natură cantitativă, realizat pe un eșantion de 1180 respondenți, reprezentativ la nivel urban pentru populația între 14 și 64 de ani. Pentru a diferenția clasa de mijloc de celelalte clase sociale, pe lângă criteriile economice au fost luate în considerație: statutul profesional, ocupația, educația, valorile, mentalitățile, stilul de viață și formele proprii de expresie ale claselor analizate. Pe lângă clasa mijlocie, care este focusul acestui raport, studiul surprinde și analizează și celelalte două clase, care completează peisajul demografic, respectiv clasa de jos (*lower class*) și clasa aspirantă (*rising class*). Obiectivele generale ale studiului sunt: identificarea reprezentativității clasei mijlocii în România ca atare și în raport cu celelalte clase sociale; determinarea caracteristicilor demografice, psihografice, atitudinale și a stilului de viață al clasei mijlocii comparative cu celelalte clase sociale; identificarea comportamentului de consum al clasei mijlocii în raport cu cele mai importante categorii de produse și servicii; identificarea celor mai relevante mecanisme de activitate a acestui segment demografic. Raportul de cercetare analizează mai multe tipuri de date caracteristice celor trei tipuri de clase sociale, respectiv: venitul lunar, autoevaluarea nivelului de trai, locuința, autoturisme, credite bancare, distribuția veniturilor în gospodărie, profesia și venitul, posibilitatea de a călători, sănătatea, comportamentul de achiziție, achiziții de 100 Euro, achiziții de

1000 Euro, cel mai scump obiect achiziționat, sporturi practicate, genuri literare și muzicale, atitudini și valori, orientare politică, brand preferat [21].

Potrivit studiului citat, 41% din reprezentanții clasei de mijloc consideră important să aibă o carieră de succes și 43% își doresc să lucreze într-un domeniu care le place, în timp ce pentru doar 13% este important să aibă un loc de muncă sigur; 54% dintre reprezentanții *rising class* citesc reviste și ziare, cu mult peste celelalte două clase sociale analizate; pentru clasa mijlocie este important să călătorească ca să descopere lumea, aceasta fiind unul dintre cele mai dorite lucruri în viață; reprezentanții clasei de mijloc nu consideră că trebuie să plece din țară ca să reușească în viață; majoritatea brandurilor preferate de fiecare dintre cele trei clase sociale sunt din categoriile: auto, electronice și îmbrăcăminte; reprezentanții *lower class* sunt cei care participă cel mai mult la acțiuni de voluntariat [21].

Studiul „Educația financiară în România” (9-19 iulie 2013), realizat de compania de cercetare Novel Research la inițiativa Provident Financial România, pe un eșantion aleatoriu stratificat (regiune, vârstă, sex) de 1.002 respondenți, mediul urban, tehnica de cercetare CAWI (*computer assisted web interviews*), vine cu anumite concluzii asupra situației clasei de mijloc.

Peste 57% din cei chestionați consideră că au un nivel de trai mediu sau peste medie și își pot permite să cumpere bunuri mai scumpe, chiar dacă fac uneori sacrificii în alte domenii, în timp ce aproape 3% dintre aceștia susțin că au un buget acoperitor pentru tot ceea ce le este necesar. Astfel, 14,3% dintre români se încadrează întotdeauna în veniturile obținute, în timp ce 29,9% fac acest lucru cu regularitate. Doar 22% dintre cei chestionați nu reușesc aproape niciodată să cheltuiască mai puțin decât câștigă.

Comparându-se rezultatele din 2011 cu cele din 2013, se remarcă o tendință de revigorare a clasei de mijloc. Clasa mijlocie aspirantă se caracterizează prin alocarea de timp pentru cântărirea deciziilor financiare, ceea ce presupune un nivel de stres scăzut. Totodată, 56% dintre români obișnuiesc să economisească. Comportamentul de economisire odată format devine un ritual. Pentru 1 din 10 români politica „fără datorii” este filosofie de viață [22].

Deja în cercetarea din 4-14 noiembrie 2016, când compania a efectuat un studiu similar, constatăm o creștere a clasei de mijloc cu 16,5 puncte procentuale comparativ cu anul 2013. Astfel, peste 75% dintre românii, incluși în eșantion, consideră că au un nivel de trai mediu sau peste medie și venituri suficiente pentru un trai decent, care le permite inclusiv să cumpere bunuri mai scumpe chiar dacă fac uneori sacrificii în alte domenii. Totodată, față de 2013 ponderea românilor care se consideră săraci, neavând venituri suficiente pentru cheltuielile esențiale, a scăzut de la 13,8% în 2013 la 5,6% în 2016 [23].

Nivelul de trai mai bun se datorează evoluției economice din România în ultimii trei ani, dar și atenției sporite pe care românii o acordă cheltuielilor zilnice. Astfel, 77% dintre respondenți spun că urmăresc atent evoluția bugetului personal, iar 13% țin o evidență strictă a veniturilor și cheltuielilor. Ca urmare, comparativ cu 2013, tot mai puțini români, incluși în eșantion, spun că rămân fără bani de la un salariu la altul. Mai exact, 23,4% dintre respondenți nu reușesc aproape niciodată să cheltuiască mai puțin

decât câștigă, comparativ cu 29,9% în 2013. Investițiile în imobiliare sunt în continuare considerate ca fiind printre cele mai avantajoase de către 46,7% dintre respondenți, similar nivelului din 2013, urmate de investițiile în propria afacere (41,6%) și de cele în aur sau argint (36,2%, în scădere față de 50,7% în urmă cu trei ani) [23].

La nivel internațional, de asemenea, se constată un interes în creștere pentru clasa de mijloc. Atât organizațiile internaționale, cât și agențiile de dezvoltare monitorizează încontinuu dinamica evoluției clasei de mijloc. Estimarea clasei de mijloc la nivel global este realizată de mai multe centre de cercetări sociologice, în aceste eșantioane fiind inclusă și România.

The Nielsen Global Survey of Inflation Impact a realizat între 18 februarie și 8 martie 2013 studiul *Middle Class: State of Mind or Share of Wallet?* [24], fiind chestionați mai mult de 29.000 consumatori on-line din 58 de țări în Asia-Pacific, Europa, America Latină, Orientul Mijlociu, Africa și America de Nord, pentru a înțelege modul în care respondenții din întreaga lume fac față creșterii prețurilor la alimente. Eșantionul dispune de cote în funcție de vârstă și de sex pentru fiecare țară în funcție de utilizatorii Internet, și este ponderat pentru a fi reprezentativ și are o marjă de eroare maximă de $\pm 0,6\%$. Sondajul Nielsen se bazează pe comportamentul respondenților cu acces doar on-line. Ratele de penetrare a Internetului variază în funcție de țară. Nielsen utilizează un standard minim de raportare de penetrare a Internetului 60 la sută sau 10 milioane de locuitori pentru a fi incluse în sondaj.

Rezultatele studiului citat relevă că în medie 42 la sută dintre respondenți au declarat că au fost capabili de a trăi confortabil și au cumpărat unele lucruri doar pentru că le-au plăcut, în timp ce 44 la sută au avut numai destui bani pentru elementele de bază - hrană și adăpost. Doar 14 la sută au spus că au fost capabili de a cheltui în mod liber. Nouă dintre primele 10 țări cu cea mai mică flexibilitate a cheltuielilor aparțin Europei. Mai mult de trei sferturi dintre respondenți nu sunt în măsură de a-și permite cheltuieli pe măsura creșterii prețurilor, aceștia fiind din Grecia (87%), Croația (82%), România (81%), Ungaria (77%), Ucraina (77%) și Bulgaria (77 %) [24].

Concluzii finale. Analiza evaluativă a dimensiunii sociologice a clasei de mijloc în România ne-a permis să tragem următoarele concluzii:

Pe plan global se constată tendința de creștere a clasei de mijloc. La moment, cererea pentru monitorizarea dinamicii clasei de mijloc favorizează desfășurarea cercetărilor sociologice de identificare a dimensiunii și conținutului acesteia. Lipsa de omogenitate a condițiilor de dezvoltare economică la nivel global condiționează eterogenitatea clasei de mijloc atât la nivel regional, cât și național.

Începutul valorificării sociologice a clasei de mijloc în România se datorează lui Dumitru Gusti. Monografismul gustian a fost caracteristic perioadei interbelice și postbelice de studiere a fenomenului dat. Abordarea sociologică a clasei de mijloc este reluată în perioada postsocialistă. Inițial, clasa de mijloc este studiată din perspectiva istorică, după care este valorificat arealul geografic al spațiului țărilor post-socialiste. Perioada următoare se caracterizează prin căutările indicatorilor de evaluare a clasei de mijloc,

precum ar fi venitul, ocupația, gradul de instruire, profilul urban-rural al clasei de mijloc etc. Se conturează treptat cercul de autori și elaborările metodologice de studiere a clasei de mijloc.

Fenomenul global de ascensiune a clasei de mijloc se derulează și în România. Valorile dimensiunii clasei de mijloc variază în funcție de fluctuațiile crizelor economice și financiare. Aceste valori se mențin constante în toate cercetările efectuate în perioada anilor 2003, 2006 și 2010. După anul 2008, în perioada următoare postcriză se constată tendința lentă de creștere a clasei de mijloc.

Constatările similare, iar uneori controversate privind dimensiunea clasei de mijloc în România, sunt explicabile prin percepția și definirea neunivocă a noțiunii date, inclusiv și a diverselor metodologii aplicate. Investigarea schimbărilor intervenite în dinamica clasei de mijloc sunt tradițional abordate din perspectiva indicatorilor socioeconomici, precum venitul, ocupația, educația, distribuția regională, consumul, rămânând în afara ariei de valorificare sociologică asemenea parametri ca religia, etnia, capacitatea de organizare a societății și influență politică.

În afara preocupărilor sociologilor, atât români, cât și din alte spații investigative, rămân pretențiile sectorului ONG-ist de a se încadra în clasa de mijloc, compoziția sa socială și perspectivele acestuia de a influența dimensiunea și structura clasei de mijloc. Continuă să fie insuficient studiate efectele diferitor sectoare ale economiei rurale și urbane asupra clasei mijlocii naționale sau celei transnaționale și impactul acesteia asupra democratizării, reducerii sărăciei sau producerii de bunăstare. Practic sunt în afara ariei de cercetare efectele diferitor forme de guvernare, putere politică, mobilitate socială, precum și a diverselor forme de proprietate a mijloacelor de producție asupra vulnerabilității clasei de mijloc. Efectele reformelor neo-liberale (reforme pe piețele forței de muncă, securitatea socială și reformele de politici sociale) și a crizei financiare și economice mondiale asupra clasei de mijloc, inclusiv consecințele globalizării, așa și nu-și găsesc explicare în tratatele sociologice moderne [25].

Definirea clasei de mijloc și stabilirea dimensiunilor acesteia continuă să fie o problemă destul de controversată. Metodologii aplicate în diferite spații sociale oferă rezultate și interpretări contradictorii. Iată de ce cercetările comparate, lucrările ce combină o discuție generală teoretică cu noile descoperiri empirice, studiile de caz, combinarea metodelor de cercetare cantitative cu cele calitative oferă un nou algoritm în aplicarea instrumentelor analitice în explicarea clasei mijlocii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Filitti I.C. Clasele sociale în trecutul românesc. Conferință ținută sub auspiciile Institutului Social Român. Fundația Carol. Duminică 25 ianuarie 1925. Extras din *Convorbiri literare*, Februarie și Aprilie 1925, București.
2. Popescu L. Clasa mijlocie și proiectul modernizării României (1900-1940). În: *Revista de Cercetări Sociale*, 1995, nr.2, p.18-30.
3. Mărginean I. Clasa mijlocie în fostele țări socialiste. În: *Revista de Cercetări Sociale*, nr. 3-4, 2000, p.3-7.
4. Urse L. Clasa de mijloc din perspectiva integrării României în Uniunea Europeană. În: *Calitatea vieții*, XV, 2004, nr.2-4, p.219-229.

5. Larionescu M., Mărginean I., Neagu G. Constituirea clasei mijlocii în România. Ediția a doua. București: Editura Economică, 2007. 255 p.
6. Hoffman O., Glodeanu I. De la mediocrație la meritocrație. Societatea cunoașterii și noile elite. București : Editura Expert, 2007, p.13-64.
7. Mărginean I., Precupețu I. (coordonatori) Diagnoza anuală a calității vieții. București: Expert, 2010. 209 p.
8. Mărginean I. Tendințe recente în constituirea clasei sociale mijlocii în România. În: Calitatea vieții, XXII, 2011, nr.1, p.3-11.
9. Mărginean I. Estimation of middle class size in România. In: Procedia Economics and Finance. Volume 22, 2015, p. 787-793.
10. Vasile V., Ionița C.A. To be or not to be Middle Class in Romania. In: Procedia Economics and Finance. Volume 32, December, 2015, p. 914-922.
11. Glodeanu I., Hoffman O. (coordonatori) Paradoxul instituțional. ÎMM și dezvoltarea durabilă. Academia Română. Institutul de Sociologie. București: S.C.LUMINA TIPO s.r.l., 2006, 428 p.
12. Glodeanu I. (coordonator) Întreprinderile mici și mijlocii și comunitățile rurale în procesele de dezvoltare durabilă. Academia Română, Institutul Național de Cercetări Economice, Institutul de Sociologie. București: Editura Expert, 2007. 178 p.
13. Glodeanu I. Spațiul social al muncii spre societatea cunoașterii. București: Expert, 2011. 313 p.
14. Tufiș P.A. Structură, stratificare și mobilitate socială. În: Sociologie. Vlăsceanu L. (coord.). Iași: Polirom, 2011, p. 294-336.
15. Gheorghită B. Societatea românească între polarizare și stratificare. O perspectivă după nouăsprezece ani de postcomunism. În:Sociologie Românească, 2010, nr 1, p. 93-107.
16. Vasile O. M. Stratificare socială în România: o analiză de clase latente. În: Calitatea vieții, 19(3-4), 2008, p.365-388.
17. Tâlvar N., Giurca D., Ghinea C. Viziunea Guvernului României pentru dezvoltarea clasei de mijloc la sate. 21 martie, 2016. 9 p. http://gov.ro/fisiere/stiri_fisiere/Viziunea_Guvernului_Rom%C3%A2niei_pentru_dezvoltarea_clasei_de_mijloc_la_sate.pdf (vizitat 15.02.2017).
18. Guvernul a lansat Pachetul de măsuri pentru dezvoltarea clasei de mijloc la sate. <http://gov.ro/ro/obiective/strategii-politici-programe/pachetul-de-masuri-pentru-dezvoltarea-clasei-de-mijloc-la-sate&page=1> (vizitat 15.02.2017).
19. Bogați și săraci : Percepții și atitudini ale populației României privind sărăcia și incluziunea socială. <http://www.ires.com.ro/articol/203/-boga%C8%9Bi-%C8%99i-saraci> (vizitat 30.12.2016).
20. Un comentariu de Vasile Dâncu. http://www.ires.com.ro/uploads/articole/ires_bogati-si-s%C4%83raci_comentariu-vasile-d%C3%A2ncu.pdf (vizitat 10.01.2017).
21. Găsirea clasei de mijloc. <http://research.smark.ro/finding-the-middle-class> (vizitat 01.01.2017).
22. Educația financiară în România. www.provident.ro/~media/romania/regulamente/studiu_20educatie%20financiara%202013.ashx?la=ro-ro. (vizitat 14.01.2014).
23. Florecu R. Cu cât a crescut clasa de mijloc în România ? Trei din patru români spun că au un trai peste medie. http://adevarul.ro/economie/stiri-economice/cu-crescut-clasa-mijloc-romanian-trei-patru-romani-spun-trai-medie-1_58356a715ab6550cb8c393dd/index.html (vizitat 14.01.2017).
24. Middle Class: State of Mind or Share of Wallet? <http://www.nielsen.com/us/en/insights/news/2013/middle-class-state-of-mind-or-share-of-wallet-.html> (vizitat 14.01.2017).
25. The Middle Class in World Society. An International Conference. Institute for Social and Economic Change. Bangalore, India. December 16-17, 2016. World Society Foundation. http://www.worldsociety.ch/doku.php?id=conferences:2016_2:call (vizitat 15.02.2017).

RESTRUCTURAREA CALENDARULUI NAȘTERILOR ȘI DECLINUL FERTILITĂȚII

RESTRUCTURING OF THE CALENDAR OF BIRTHS AND FERTILITY DECLINE

Olga GAGAUZ, *doctor habilitat în sociologie,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM,
gagauzo@inbox.ru

Ecaterina GRIGORAȘ, *doctorandă,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
egrigoras88@gmail.com

Rezumat

Etapa actuală de evoluție a fertilității în Republica Moldova se caracterizează prin transformarea modelului tradițional al calendarului nașterilor: trecerea de la modelul precoce de fertilitate la cel tardiv. În acest articol se analizează corelația dintre procesele de amânare și recuperare a nașterilor conform modelului propus de T. Frejka cu privire la etapele de tranziție a fertilității. Faza întâi, ce s-a manifestat prin declinul rapid al fertilității în rândul femeilor tinere (15-28 de ani), s-a încheiat în anul 2002 cu valoare minimă a ratei totale de fertilitate -1,44 copii per femeie de vârstă fertilă (low fertility). În prezent, Republica Moldova este în faza a doua a tranziției fertilității, ratele specifice de fertilitate cumulativă în vârstele de 29-49 de ani sunt în creștere, ceea ce semnalează procesul de recuperare a nașterilor amânate.

Ultimele tendințe demonstrează că ratele specifice de fertilitate la vârstele de 15-28 de ani rămân la un nivel mai înalt decât la vârstele de 29-49 de ani, astfel, tranziția fertilității de la modelul precoce la cel tardiv decurge cu ritmuri lente. Estimarea fertilității amânate și recuperate demonstrează că recuperarea este mai scăzută decât amânarea, respectiv, fertilitatea descendentă a cohortelor mai tinere (cu anul nașterii 1975 și 1980) în comparație cu cohorta de referință (1960) va fi mai scăzută.

Cuvinte-cheie: amânarea și recuperarea nașterilor, ratele specifice de fertilitate pe cohorte, impactul asupra ratei totale de fertilitate.

Summary

Current stage of the evolution of fertility in Moldova is characterized by transforming of the traditional model of birth timing: transition from early model of fertility to the late model. The correlation between postponement and recovery processes of births according to the model proposed by T. Frejka on the stages of fertility transition are examine in this article. The first phase, manifested by the rapid decline of fertility among young women (15-28 years) was concluded in 2002 with minimum value of total fertility rate – 1,44 children per woman in childbearing age (low fertility). Currently, Moldova is on the second phase of fertility transition, cumulative age specific fertility rates of the women 29-49 old aged are rising, showing the recovery process of the births postponed.

The latest trends show that age-specific fertility rates in the ages of 15-28 years remain at a higher level than at ages 29-49 years, thus fertility transition from early to the late model flows with slow pace. Postponement and recovered fertility estimate demonstrates that recovery is lower than postponement, respectively fertility of younger cohorts (birth year 1975 and 1980) compared to the reference cohort (1960) will be lower.

Keywords: childbearing postponement and recuperation, cohort childbearing age patterns, effects on total period fertility rate.

Fertilitatea scăzută și amânarea nașterilor spre vârstele mai mature au cuprins majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Est, care cu mult mai târziu, decât țările din Europa de Vest, au pășit pe calea celei de-a doua tranziții demografice. Republica Moldova se aliniază tendințelor comune în dinamica fertilității specifice acestei regiuni, având unele particularități ce se datorează factorilor economici, sociali și culturali.

În deceniile viitoare reducerea contingentului de femei de vârstă fertilă pe seama generațiilor mici ce s-au născut la sfârșitul anilor '90 ai secolului trecut – începutul anilor 2000 va determina scăderea enormă a numărului de nașteri, creșterea sporului natural negativ și deteriorarea structurii pe vârste a populației [1, p.67], toate acestea având consecințe de lungă durată. Fenomenul masiv al emigrării, căruia îi este supusă societatea de astăzi, afectează foarte mult nivelul natalității. Tendințele menționate prezintă o amenințare gravă pentru economia națională, piața forței de muncă, asigurările sociale etc. În acest context, monitorizarea tendințelor recente în dinamica fertilității, evidențierea factorilor și mecanismelor în transformarea acestui fenomen prezintă o actualitate deosebită.

Tendințele de scădere bruscă a ratei totale de fertilitate (RTF), obținerea valorilor istorice minime cu stabilizarea ulterioară a situației sunt specifice pentru majoritatea țărilor europene, inclusiv celor din Europa de Vest, Europa Centrală și de Est, evident, cu o anumită întârziere a ultimelor. Restructurarea calendarului nașterilor, trecerea de la modelul precoce la cel tardiv de asemenea prezintă vectorul principal în evoluția fertilității. Cercetările recente demonstrează că pe fundalul restructurării calendarului fertilitatea descendentă a cohortelor rămâne la același nivel sau continuă un trend de scădere [19, 2, 13], iar creșterea vârstei de maternitate a determinat fenomenul nivelului scăzut (*low fertility*) și extrem de scăzut de fertilitate (*lowest-low fertility*) în țările europene [5, 12, 14, 15, 16].

Modificările în calendarul de fertilitate prezintă o importanță majoră din punctul de vedere al măsurării nivelului de fertilitate și al prognozării acesteia. Pe de o parte, amânarea nașterilor are implicații semnificative pentru fertilitatea descendentă a cohortelor și gradul de recuperare a fertilității întârziate. Pe de altă parte, restructurarea calendarului nașterilor distorsionează interpretarea schimbărilor în dinamica fertilității în baza RTF – indicatorul cel mai des utilizat pentru măsurarea fertilității.

Pentru a explica dinamica fertilității, T. Frejka a comparat modelul de fertilitate „tânăra” cu cea „tardivă” și a propus un model standard de amânare-recuperare a nașterilor în patru faze (care este delimitat în modelul simplu cu 3 faze și modelul extins cu 5 faze). În Faza 1, femeile tinere (în vârstă de 15-28 de ani) își amână nașterea copiilor pentru vârstele mai mature, în acest timp ratele de fertilitate pentru femeile în vârstă de 29-49 de ani nu se schimbă și sunt stabile, iar RTF scade. În Faza 2, RTF începe să crească datorită faptului că cohortele femeilor mai mature își recuperează nașterile amânate care excedă amânarea continuă a nașterilor la femeile tinere. În Faza 3, fertilitatea femeilor tinere se stabilizează în timp, pe când a celor mai mature continuă să crească, stimulând creșterea RTF. În Faza finală (4) procesul de amânare și recuperare a nașterilor încetează, ratele de fertilitate pentru anii calendaristici și pe cohorte se egalează [6, p.938-940].

Investigațiile recente cu privire la dinamica fertilității în Republica Moldova s-au axat pe evidențierea particularităților tranziției fertilității [18], au pus în dezbatere problema subestimării RTF cauzată de supraestimarea efectivului de femei de vârstă reproductivă din cauza emigrației [1], evaluarea fertilității descendente a cohortelor feminine [1, 7, 8, 9]. Printre concluziile principale ale acestor studii se evidențiază: criza economică și socială nu este o cauză principală a declinului fertilității, însă ea a accelerat cea de-a doua tranziție demografică; în prima jumătate a anilor 1990 scăderea RTF în mare parte prezintă o scădere compensatorie a fertilității ca rezultat al realizării timpurii a intențiilor reproductive ale unor cohorte feminine sub influența politicilor familiale promovate la începutul anilor '80 ai secolului trecut; declinul RTF până la valori minime și stabilizarea ulterioară a acestui indicator se datorează modificării calendarului fertilității – amânării nașterilor spre vârstele mai mature, deci a tranziției fertilității.

În articol sunt evidențiate unele particularități ale procesului de tranziție a fertilității în Republica Moldova, este analizată restructurarea calendarului nașterilor, impactul acesteia asupra RTF și efectivului numeric al nașterilor.

Date și metode de cercetare. Studiul este bazat pe datele Biroului Național de Statistică cu privire la numărul de nașteri și repartizarea acestora după vârsta mamei și rangul nașterii pentru anii 1980-2015. Pentru a diminua distorsiuni în calcularea indicatorilor principali ai fertilității în calitate de “numitor” au fost folosite estimările efectivului și compoziției pe vârste a populației feminine de vârstă reproductivă realizate conform standardelor europene (populația prezentă, care nu include migranții care au lipsit din țară mai mult de 12 luni) [10].

Ca metode de cercetare au fost utilizate abordări clasice de analiză demografică a fertilității.

La rând cu unele măsuri tradiționale, ca ratele fertilității pentru generațiile ipotetice și reale, au fost utilizați unii indicatori specifici. Astfel, amânarea și recuperarea ulterioară a nașterilor a fost estimată prin calcularea ratelor specifice de fertilitate cumulativă (RSFC) pentru cohortele studiate, care au fost comparate cu cele ale coortei mai în vârstă, care a servit în calitate de cohortă de referință. Studiul a fost bazat pe ipoteza ca orice scădere a fertilității la vârstele tinere este legată cu amânarea nașterilor; și în mod similar, creșterea ratei fertilității în grupele de vârstă mai mari – cu recuperarea nașterilor. Amânarea fertilității a fost estimată ca scădere absolută sau relativă în valoarea RSFC la vârste tinere, comparativ cu cohorta de referință pentru întregul interval de vârstă în care s-a înregistrat o scădere, iar recuperarea ulterioară a fertilității prin estimarea valorii cumulate a creșterii absolute și relative în intensitatea nașterilor la vârste mai mari, în perioada când ratele fertilității în aceste vârstă au fost în faza de creștere în raport cu cohorta de referință.

Rezultatele cercetării

Tranziția fertilității, asociată cu trecerea de la modelul timpuriu al nașterilor cu cele mai înalte valori ale ratelor specifice de fertilitate (RSF) la femei în vârstele tinere (până la 28 de ani) la modelul tardiv cu cele mai înalte RSF la femei în vârstă de 29-49 de ani,

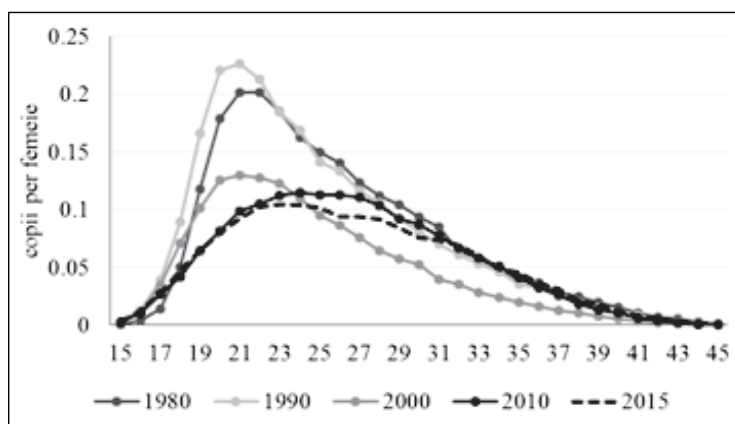

inevitabil pune o amprentă asupra dinamicii indicatorului conjunctural – rata totală de fertilitate (RTF). Astfel, acest proces presupune *amânarea* nașterilor la vârstele tinere și *recuperarea* acestora la vârstele mai mature. Experiența țărilor europene, care și-au încheiat procesul de tranziție sau sunt la ultima etapă a acesteia, demonstrează că restructurarea calendarului nașterilor duce la scăderea RTF până la niveluri istorice minime (*low fertility, lowest-low fertility*), după care urmează tendința de restabilire și creștere a RTF. Este remarcabil faptul că, cu cât mai mare a fost scăderea RTF (valoare minimă), cu atât mai mare a fost creșterea ulterioară a acesteia.

Este evident, dacă fiecare nouă generație devine părinte mai târziu, chiar dacă numărul mediu de copii dorit și așteptat nu se schimbă, indicatorii de intensitate a fertilității pentru anii calendaristici (RTF) subestimează nivelul real al acesteia. Încetarea procesului de restructurare a calendarului nașterilor contribuie la restabilirea RTF până la nivelurile apropiate fertilității descendente a cohortelor feminine, respectiv RTF devine un indicator mai obiectiv în estimarea nivelului de fertilitate.

Procesul de amânare și de recuperare a fertilității poate fi urmărit în baza profilurilor fertilității pentru anii calendaristici și ale cohortelor feminine tinere și ale celor mai mature, în special prin compararea RSF pentru grupele de vârstă tinere și mai mature.

RSF pentru anii calendaristici demonstrează scăderea continuă a acestora la vârstele tinere, în special la 20-22 de ani, care în anii 1980 și 1990 se evidențiau prin cea mai înaltă intensitate a nașterilor (*Fig.1*). Curba fertilității pentru anul 2000 arată o scădere semnificativă a RSF la toate vârstele, ceea ce semnalează că procesul de restructurare a calendarului nașterilor este în plină desfășurare: generațiile tinere ale femeilor amână nașterea copiilor spre vârstă mai matură, iar generațiile mai în vârstă și-au realizat intențiile reproductive la vârsta timpurie, respectiv RSF ale acestora sunt scăzute.

Fig.1. Profilul fertilității pentru anii 1980, 1990, 2005, 2010, 2015

Sursa: Calculele autorilor.

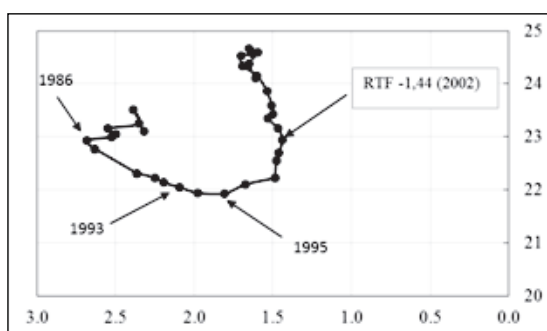
Schimbările menționate au determinat scăderea RTF până la valoarea istorică minimă – 1,44 copii per femeie de vârstă fertilă către anul 2002 și restabilirea acesteia în valori de 1,6-1,65 în următorul deceniu. Transformarea calendarului nașterilor urmă-

rim și în curbele fertilității pentru anii 2010 și 2015, profilul cărora devine mai extins cu deplasare spre dreapta, ceea ce indică la realizarea nașterilor amânate de cohortele tinere în perioada precedentă. În anul 1980 circa 67% din toate nașterile reveneau mamei în vârstă până la 28 de ani, în anii 1990 și 2000 – respectiv, 72% și 74%, iar în anii 2010 și 2015 – doar 59% și 57%.

Creșterea vârstei medii a mamei la prima naștere este unul dintre cei mai elocvenți indicatori ce mărturisește despre tranziția fertilității. Amânarea nașterii primului copil la prima etapă de restructurare a calendarului nașterilor duce la amânarea nașterilor succesive, respectiv, la creșterea vârstei mamei la nașterile de rangul ulterior, iar la etapa următoare, când vârsta medie a mamei obține valori maxime, se constată reducerea intervalelor între nașterile succesive și concentrarea activității de reproducere a femeii pe o perioadă mai scurtă de timp.

În dinamica vârstei medii a mamei observăm câteva etape ce corelează cu modificările RTF. La începutul anilor '80 ai secolului trecut, sub influența politicilor familiale [8] RTF a crescut în paralel cu descreșterea vârstei medii a mamei la prima naștere (Fig. 2). După obținerea valorii maxime în anul 1986 – 2,7 copii per femeie de vârstă fertilă, acest indicator a început să scadă, vârsta medie a mamei la prima naștere a continuat tendința descendentă. În anul 1993 RTF a trecut pragul de 2,1, în anii 1994-1995 vârsta medie a mamei la prima naștere a înregistrat cele mai scăzute valori – 21,9 ani. Apoi observăm o instalare fermă a tendinței de creștere a vârstei medii a mamei la prima naștere pe fundalul scăderii RTF până în anul 2002 și creșterea moderată a acesteia în perioada ulterioară. Vârsta medie a mamei la prima naștere continuă să crească până la valori maxime în anii 2012-2013 (24,6 de ani), pe când în anii 2014 s-a înregistrat o scădere până la 24,4 de ani, iar în 2015 – până la 24,1 de ani. Ultimele schimbări sunt determinate de creșterea ponderii nașterilor în mediul rural în totalul nașterilor anuale (până la 65%), precum și a nașterilor timpurii în vârstă până la 20 de ani.

Indicele de amânare a nașterilor – raportul dintre fertilitatea acumulată la grupul de vârstă 29-49 de ani și 15-28 de ani – semnalează o creștere continuă a contribuției femeilor mai în vârstă în formarea RTF, în special după anul 2000 (Fig.3).

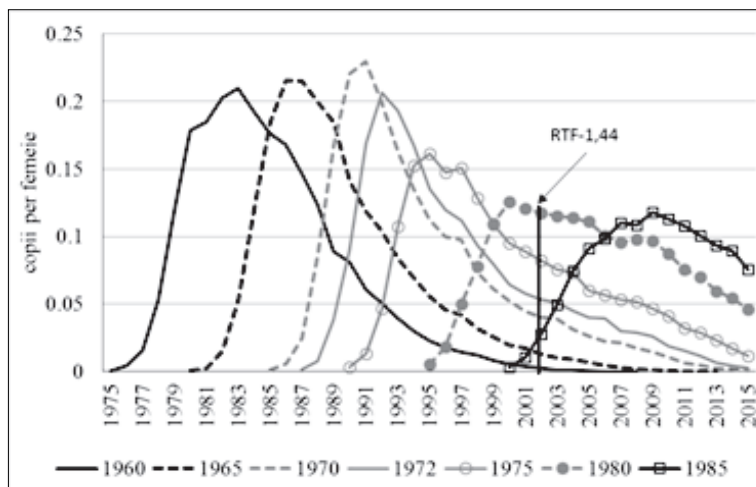
Fig. 2. Dinamica vârstei medii a mamei la prima naștere și RTF, anii 1980-2015

Fig. 3. Indicele de amânare a nașterilor, anii 1980-2015

Sursa: Calculele autorilor.

Procesul de amânare și recuperare a nașterilor se evidențiază, în special, la cohortele feminine tinere, care au intrat în perioada de reproducere după anii '90. Compararea RSF ale unor generații mai tinere cu RSF ale coortei mai în vârstă (cohorta de referință) ne permite să facem o reflecție științifică mai bună cu privire la procesul de restructurare a calendarului nașterilor – tranziția fertilității. Ca cohortă de referință a fost selectată cea cu anul nașterii 1960, activitatea de reproducere a căreia s-a desfășurat în mod firesc și nu a fost influențată de oarecare politici familiale. Astfel, constatăm că, pentru cohortele feminine născute în anii '60 și la începutul anilor '70 a fost specific un model timpuriu al fertilității, mai mult chiar, în aceste coorte a avut loc întinerirea modelului de naștere sub influența politicilor familiale din anii '80 și în rezultatul reducerii nașterilor de ranguri mai înalte la vârstele mai mari (Fig.4). Profilul fertilității coortelor feminine care s-au născut în a doua jumătate a anilor '70 și în prima jumătate a anilor 80` se schimbă treptat: RSF la vârstele tinere sunt în scădere semnificativă, curba fertilității și-a pierdut forma ascuțită cu concentrarea nașterilor la vârstele de 21-23 de ani și a devenit mai întinsă spre dreapta – spre vârstele mai mari, ceea ce mărturisește că restructurarea calendarului nașterilor este în plină desfășurare.

Fig. 4. RSF ale cohortelor feminine născute în anii 1960, 1965, 1970, 1975 și 1980

Sursa: Calculele autorilor.

Evident că întrebarea principală în contextul restructurării calendarului nașterilor se referă la faptul în ce măsură acest proces va influența fertilitatea descendentă a coortelor, mai exact spus, dacă nașterile amânate vor fi recuperate în măsură deplină la vârstele mai mari. Diferențele în RSF ale coortelor mai tinere cu cohorta de referință (1960) ne permit să cuantificăm procesul de amânare și recuperare a nașterilor (Fig. 5 și 6). În comparație cu cohorta de referință, observăm încă un fenomen specific pentru coortele cu anul nașterii 1975 și 1980 – creșterea RSF la vârstele foarte tinere (până la 20 de ani), care prezintă rezultatul liberalizării comportamentului sexual și creșterea nașterilor la vârsta de adolescență începând cu anii '90. Pentru cohorta femi-

nină din anul 1975 această creștere se estimează la 0,12 copii per femeie de vârstă fertilă și mai puțin pentru cea din anul 1980 – 0,07.

Amânarea nașterilor se constată între vârstele de 22 și 31 de ani în cohorta cu anul nașterii 1975, diferența în RSFC în comparație cu cohorta de referință constituind -0,44 copii per femeie de vârstă fertilă. După 31 de ani are loc recuperarea nașterilor amânate, totodată diferența la vârsta de 40 de ani în RSFC constituind -0,33 copii per femeie de vârstă fertilă, ceea ce ne permite să prognozăm că fertilitatea descendentă a cohortei cu anul nașterii 1975 va fi mai scăzută decât a cohortei cu anul nașterii 1960, dat fiind faptul că RSF la vârsta de 40 de ani și mai mult sunt, de regulă, ne semnificative și nu au o contribuție importantă în formarea fertilității descendente a cohortei.

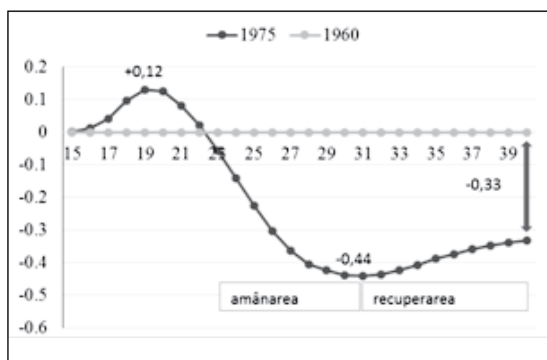

Fig. 5. Diferențe în RSFC între cohortele feminine cu anii nașterii 1960 și 1975

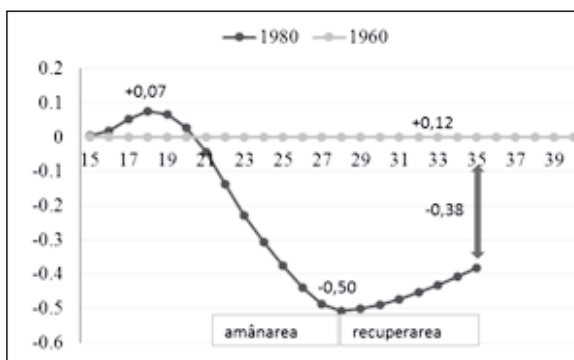

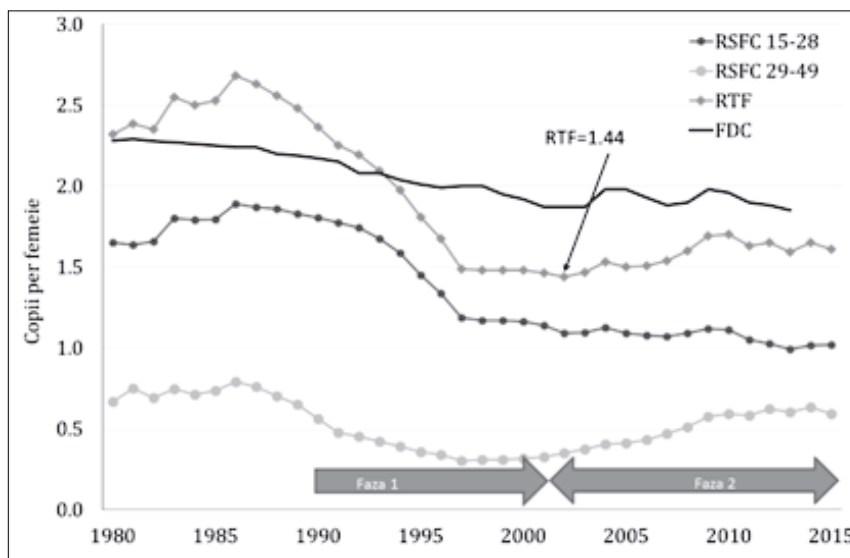
Fig. 6. Diferențe în RSFC între cohortele feminine cu anii nașterii 1960 și 1980

Sursa: Calculele autorilor.

Schimbările similare sunt specifice și pentru cohorta feminină cu anul nașterii 1980. Amânarea nașterilor se observă între vârstele 20 și 28 de ani, către vârsta de 28 de ani diferența în RSFC constituie -0,5 copii per femeie. De la 29 de ani se constată o recuperare a nașterilor amânate, însă la vârsta de 35 de ani diferența în RSFC în raport cu cohorta de referință constituie -0,38. Această cohorta încă nu și-a încheiat perioada de reproducere și evident că până la sfârșitul perioadei de reproducere încă o proporție oarecare a nașterilor va fi recuperată. Estimările noastre precedente demonstrează că fertilitatea descendentă a cohortei feminine născută în anul 1980 va fi mai scăzută decât a cohortei cu anul nașterii 1960. Cu toate acestea, RTF acumulată de cohorta feminină cu anul nașterii 1975 către vârsta de 40 de ani constituie cca 1,85 copii per femeie, iar a celei cu anul nașterii 1980 către vârsta de 35 de ani constituie cca 1,74 – valorile care sunt cu mult mai înalte decât RTF pentru anii calendaristici [1].

După cum a fost menționat mai sus, dinamica fertilității în Republica Moldova, ca și în alte țări foste republici ale URSS [17], a fost influențată de intervențiile politice începând cu anii '80, de aceea este dificil să indicăm când a luat start procesul de amânare a nașterilor. Restructurarea pronunțată și ireversibilă a calendarului nașterilor se constată la începutul anilor '90. Faza întâi (după T. Frejka), ce s-a manifestat prin declinul rapid al fertilității în rândul femeilor tinere (15-28 de ani), s-a încheiat în anul 2002 cu

RTF minimă în valoare de 1,44 copii per femeie de vârstă fertilă (*low fertility*), (Fig. 2). Totodată, în această perioadă se observă și reducerea RSF în vârstă de 29-49 de ani, de asemenea fiind un ecou al politicilor familiale și prezentând o scădere compensatorie a nașterilor de ranguri mai înalte și un rezultat al realizării precoce a intențiilor reproductive. Anume această schimbare deosebește Republica Moldova de alte țări, în care prima fază a tranziției fertilității se asociază doar de scăderea RSF pentru vârstele de 15-28 de ani și menținerea nivelului relativ stabil al RSF pentru vârstele de 29-49 de ani.

Fig. 7. Rata totală de fertilitate (RTF), fertilitatea descendentă a coortei (FDC, la 28 de ani), ratele specifice de fertilitate cumulativă pentru grupele de vârstă de 15-28 de ani și 29-49 de ani

Sursa: Calculele autorilor.

Faza a doua a tranziției fertilității se constată după anul 2002, când se observă creșterea RSF în vârstele de 29-49 de ani, adică are loc recuperarea nașterilor amânate în perioada precedentă, când aceste femei erau în vârstă tânără. În același timp RSF în vârstă de 15-28 de ani continuă trendul descendent, cu toate că scăderea acestora a devenit mai lentă. Interacțiunea continuă dintre procesul de amânare și recuperare a nașterilor a contribuit la creșterea RTF, care a început să crească după trecerea pragului minim în anul 2002, stabilindu-se în ultimii ani la nivelul de 1,6-1,65 copii per femeie de vârstă fertilă. S-ar putea întâmpla că pentru o perioadă limitată de timp sau de lungă durată amânarea nașterilor de către femeile la vârstele tinere va fi compensată printr-o proporție aproximativ similară a nașterilor recuperate, ceea ce poate determina o stabilitate relativă a RTF. Presupunem că anume această corelație în ultimii ani asigură un nivel relativ stabil al RTF.

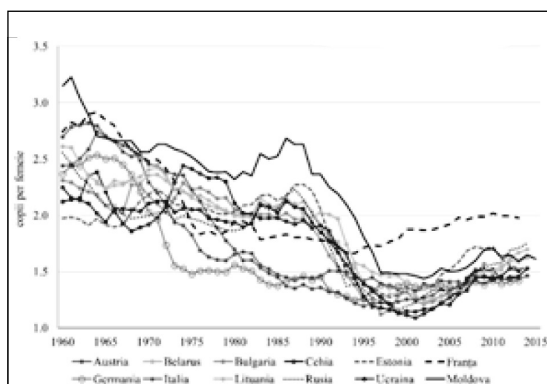
Amânarea nașterilor spre vârstele mai mature reduce numărul de nașteri într-o anumită perioadă de timp, ceea ce face ca RTF să înregistreze valori scăzute chiar dacă

fertilitatea descendentă a cohortelor (FDC) se schimbă mai lent și înregistrează valori mai înalte, ceea ce observăm în dinamica RTF și FDC (Fig.7).

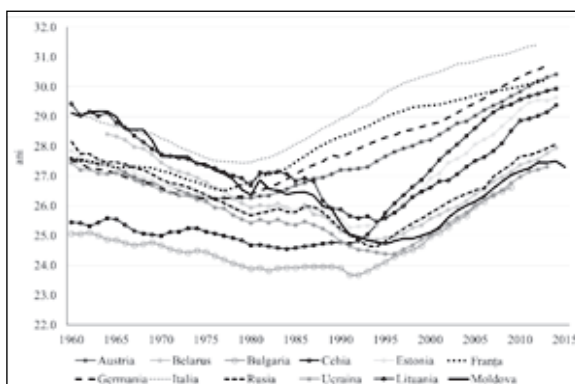
Ultimele tendințe demonstrează că RSFC la vârstele de 15-28 de ani rămân la un nivel mai înalt decât la vârstele de 29-49 de ani, ceea ce demonstrează că tranziția fertilității de la modelul precoce la cel tardiv decurge cu ritmuri lente. O dovadă în plus în acest sens prezintă creșterea lentă sau chiar stagnarea vârstei medii a mamei la naștere, în special la prima naștere. Acest fenomen este determinat de structura populației Republicii Moldova – prevalența populației din mediul rural, precum și contribuția mai înaltă a femeilor de la sate în numărul total de nașteri și în formarea RTF. Presupunem că restructurarea calendarului nașterilor are un caracter neuniform, fiind specifică pentru anumite grupuri ale populației, în special pentru populația din mediul urban cu un nivel de studii mai înalt. De asemenea emigrația în masă a populației tinere bine educate – o tendință recentă, precum și migrația la studii duce la deteriorarea structurii populației după nivelul de educație. Astfel, în structura populației feminine de vârstă fertilă se micșorează proporția contingentului cu fertilitatea mai scăzută și mai tardivă, ceea ce frânează procesul de tranziție al fertilității. Evident că aceste ipoteze necesită verificare prin studii.

În pofida anumitor particularități specifice în tranziția fertilității, Republica Moldova se aliniaza la tendințele comune pentru țările europene în ceea ce privește dinamica RTF (Fig.8) și creșterea vârstei medii a mamei la naștere (Fig.9), având un traseu comun cu țări precum Rusia, Ucraina și Belarus, în care profilul maternității în continuare este cu mult mai tânăr decât în țările în care procesul de tranziție a fertilității practic s-a încheiat (de exemplu, Italia, Franța, Germania). În general, RTF pentru toate țările au coborât în jos, obținând un caracter mai plat, semnalând un nivel mai înalt de convergență în dinamica fertilității.

Restructurarea calendarului nașterilor de la sfârșitul anilor '90 oricum lasă Republica Moldova, ca și alte țări ex-sovietice, în urma altor țări europene, deși vârsta medie a mamei în această perioadă a crescut cu 2,8 ani.

Fig. 8. Dinamica RTF în unele țări europene, anii 1960-2015

Fig. 9. Dinamica vârstei medii a mamei la naștere, anii 1960-2015

Sursa: Pentru țările europene baza de date Human Fertility Data Base, pentru Republica Moldova – calculele autorilor.

Convergența rapidă în dinamica RTF ce a avut loc în țările cu niveluri foarte diferite de dezvoltare economică, precum și niveluri diferite ale RTF, demonstrează complexitatea factorilor ce influențează procesul de tranziție a fertilității [ ]. Cert este că femeia contemporană în mediu are mai puțini copii decât femeile care au născut în anii '60 ai secolului trecut, nivelul mai înalt de dezvoltare a țării corelează cu fertilitatea scăzută. Astfel, crește importanța calității copiilor – mai puțini, dar mai bine educați și mai bine integrați în societate [ ].

Deși în ultimul deceniu se constată o atenție sporită a Guvernului Republicii Moldova și a societății față de situația demografică, aceasta mai mult prezintă constatarea problemei, iar măsurile planificate neasigurate financiar nu aduc rezultate scontate. Emigrația masivă a populației în vârstele tinere duce la epuizarea potențialului reproductiv al țării. Chiar și creșterea RTF până la nivelul de reproducere a populației (2,1 copii per femeie) nu va putea diminua declinul natalității, dat fiind faptul că numărul anual de nașteri depinde și de numărul de femei de vârstă reproductivă (numărul potențial de părinți). De aceea doar îmbunătățirea generală a situației socioeconomice, creșterea nivelului de trai al populației, creșterea calității educației și accesibilității ocupării profesionale și multe alte aspecte pot avea un efect pozitiv asupra populației și consolidării potențialului uman.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Analiza situației populației în Republica Moldova. Coord. O.Gagauz./ Centrul de Cercetări Demografice, Fondul ONU pentru Populație. Chișinău, 2016, 175 p.
2. Andersson G., at al. Cohort fertility patterns in the Nordic countries. *Demographic Research*, 2009, 20, p.313-52.
3. Barro Robert J. and Gary S. Becker. 1989. Fertility choice in a model of economic growth. *Econometrica* 57(2): 481–501.
4. Berrington A., Stone, J., and Beaujouan E. Educational Differences in Timing and Quantum of Childbearing in Britain: A Study of Cohorts Born 1940-1969. *Demographic Research*, 2015, Vol. 33, Art. 26, p. 733–764
5. Bongaarts J. and Sobotka, T. A Demographic Explanation for the Recent Rise in European Fertility, *Population and Development Review* 38(1): 83–120.
6. Frejka T. The role of contemporary childbearing postponement and recuperation in shaping period fertility trends. *Comparative Population Studies*, 2012, 36(4): 927–957.
7. Gagauz O. Молдова в процессе глобализации низкой рождаемости. În: Демографическое развитие: вызовы глобализации. Седьмые Валентеевские чтения, Сб.мат.межд.конф. 15-16 ноября 2012, Москва, 2012, p. 261-171.
8. Gagauz O. Familia contemporană între tradițional și modern. Chișinău, 2011, p. 166-167.
9. Gagauz O. Impactul restructurării ciclului reproductiv asupra indicatorilor fertilității. În: Conferința internațională științifico-practică "Creșterea economică în condițiile globalizării. Ediția a IX-a". Chișinău: Tipografia Centrală, 2014, p. 9-19.
10. Penina O., Jdanov D. A., Grigoriev P. Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova. În: MPIDR Working Paper WP-2015-011, 35 pages (November 2015). Rostock, Max Planck Institute for Demographic Research.
11. Rondinelli C., Aassve A., & Billari F. C. Women's wages and childbearing decisions: Evidence from Italy. *Demographic Research*, 2010, 22(19), 549–578.
12. Sobotka T. Is lowest-low fertility in Europe explained by the postponement of childbearing? *PopulDev*, 2004a; 30:195–220.

13. Sobotka T. Is Lowest Low Fertility in Europe Explained by the Postponement of Childbearing? *Population and Development Review*, 2004. 30(2):195-220.
14. Sobotka T., Luts W., Philipov D. 'Missing Births': Decomposing the Declining Number of Births in Europe into Tempo, Quantum, and Age Structure Effects. 2005.
http://www.oeaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/EDRP/edrp_2005_02.pdf
15. Sobotka T. Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe. Amsterdam: Dutch University Press, 2004. 33 p.
16. Sobotka, T., Skirbekk, V., & Philipov, D. Economic recession and fertility in the developed world. În: *Population and Development Review*, 2011, № 2, p. 267–306.
17. Zakharov, S. Russian Federation: From the first to the second demographic transition. In: Frejka, Tomas; Hoem, Jan M.; Sobotka, Tomáš; Toulemon, Laurent (Eds.): *Childbearing Trends and Policies in Europe*. Max Planck Institute for Demographic Research, 2008, p. 907-972.
18. Гагауз О. Молдова на пути второго демографического перехода: структурные изменения рождаемости. În: *Creșterea economică în condițiile globalizării*. Conf. intern. șt.-practică. Sesiunea științifică «Dezvoltarea demografică: Provocări pentru politici sociale». Ediția a VIII-a, 17-18 oct. 2013. Chișinău, 2013, p.36-46.
19. Фрейка Т., Захаров С. Эволюция рождаемости в России за полвека: оптика условных и реальных поколений. În: *Демографическое обозрение*, Москва, 2014, №1, p. 106-143.

PRACTICI DE ACHITARE A PENSIEI DE ÎNTREȚINERE A COPIILOR DE CĂTRE PĂRINȚII DEBITORI ÎN SITUAȚIE DE DIVORȚ

PRACTICES OF PAYMENT ALIMONY BY DEBTOR PARENTS IN CASE OF DIVORCE

Inga CHISTRUGA-SINCHEVICI, *doctor în sociologie, Institutului Național de Cercetări Economice al AȘM*
i_sinchevici@yahoo.com

Rezumat

Noile tendințe în relațiile de căsătorie și de familie (divorțialitatea înaltă, separarea soților în urma migrației), situația socioeconomică dificilă în țară, flexibilitatea redusă a cadrului juridic cu privire la familie și lipsa mecanismelor de implementare a acestuia au afectat semnificativ practica de achitare a pensiei de întreținere a copilului. Articolul este elaborat în baza studiului "Asigurarea cu pensie de întreținere a copiilor cu părinți divorțați" (2016). Rezultatele cercetării relevă proporția înaltă de neachitare a pensiei de întreținere a copiilor, motivele invocate fiind diverse: lipsa resurselor financiare, crearea unei noi familii și eschivarea de la îndeplinirea obligațiilor părintești. În procesul de stabilire a valorii pensiei de întreținere survin unele dificultăți, printre care: valoarea minimumului de existență cu care se operează și imposibilitatea de a demonstra veniturile reale ale debitorilor. Sancțiunile aplicate debitorilor sunt slab efective din cauza lipsei mecanismelor de implementare. Măsurile actuale de susținere a copiilor cu părinți divorțați și care nu beneficiază de pensie alimentară sunt confuze, incoerente și necesită reformare.

Cuvinte-cheie: copil, părinți divorțați, pensie de întreținere, divorț, cercetare sociologică.

Summary

New trends in marriage and family relationships (high divorciality, separating husbands due to migration, socio-economic situation in the country, reduced flexibility of the legal framework on the family and lack of mechanisms for its implementation have significantly affected the practice of paying alimony. The article is developed based on the study "Alimony for children with divorced parents" (2016). The research results reveal high proportion of non-payment of alimony for various reasons: lack of financial resources, the creation of a new family and evasion to fulfillment of parenthood duties. In determining the amount of alimony some difficulties arise, including: minimum subsistence with which is operated and inability to demonstrate real incomes of debtors. Sanctions imposed to debtors are weak due to lack of effective implementation mechanisms. Current measures of supporting children with divorced parents and not receiving alimony are confuse, incoherent and require reform.

Keywords: children, divorced parents, alimony, divorce, sociological research.

În ultimele decenii tot mai des se promovează ideea că familia din societatea contemporană a suportat transformări profunde, fiind tot mai mult condiționată de schimbările economice și sociale. Se atestă schimbări profunde în modul în care oamenii văd căsătoria și responsabilitățile din cadrul propriei căsătorii. De asemenea asistăm la o toleranță socială față de divorț. Transformarea familiei în Republica Moldova este o parte componentă a unei tranziții sociale și economice mai largi, care a progresat cu o viteză uluitoare din cauza constrângerilor economice emergente, conectarea la valorile

occidentale, formarea familiei fiind influențate de întregul cadru al transformărilor sociale și economice [3, p. 65].

Deși a existat o schimbare a așteptărilor normative spre o mai mare egalitate între rolurile bărbaților și femeilor, există încă un sprijin puternic pentru modelul ca susținătorul economic principal în familie să fie bărbatul. Bărbații tind să adopte în familie mai mult comportamente independente, în timp ce femeile tind să ocupe roluri de îngrijire, preocupându-se pentru bunăstarea altora. Astfel, în momentul divorțului și după desfacerea căsătoriei mai multe femei se confruntă cu dificultăți financiare severe și cu o serie de constrângeri socioeconomice, îndeosebi în mediul rural. În mediul urban, oportunitățile economice pentru asigurarea independenței economice sunt mai favorabile, însă nu întotdeauna femeile reușesc singure să asigure un nivel adecvat al calității vieții.

Femeile câștigă în medie mai puțin decât bărbații și în momentul apariției copiilor în familie ele aleg să rămână acasă cu copiii mici într-o măsură mai mare decât o fac bărbații. Din acest considerent, pensia de întreținere a copiilor este un element solid disputat în cazurile de divorț dintre soți. În acest context, convingătoare sunt următoarele date cu privire la situația din Republica Moldova. În 2015, câștigul salarial mediu brut pe economie a fost de 4538 lei, pentru femei fiind de 4235 și pentru bărbați de 4881 [2], situație care atestă că există decalaje la acest aspect. O mare parte din diferență se explică din cauza veniturilor mai mici de la locurile de muncă dominate de femei, cum ar fi educația (la începutul anului de studiu 2016-2017, ponderea femeilor în totalul cadrelor didactice a constituit 85,9% în instituțiile de învățământ primar și secundar general [1]), precum și faptul că femeile lucrează mai puține ore, în medie, decât bărbații. În același an de referință, deși numărul țărilor care beneficiază de indemnizație de îngrijire a copilului cu vârsta de până la 3 ani este în creștere, numărul acestora este cu mult mai mic decât al mamelor, fiind de 2147 și respectiv 39344 [4, p. 56]. Femeile care s-au ocupat de copii se pot confrunta cu bariere semnificative la reîntrarea în câmpul muncii. Numărul mediu mai mic de ore lucrat de către femei, precum și alegerea muncilor care să le ofere oportunitatea să aibă mai mult timp pentru familie sunt decizii luate de femei în beneficiul familiei lor. Astfel, unii cercetători au evidențiat că divorțialitatea înaltă din ultimii ani și situația financiară dificilă a mamelor care rămân cu copiii după desfacerea căsătoriei a condus la apariția tendinței „feminizarea sărăciei” [9].

Nu există nici o îndoială că soțiile angajate se bucură de o mai mare securitate economică și flexibilitate financiară, iar veniturile duble furnizează mijloacele necesare pentru a atinge un mai mare standard de viață. Încadrarea femeilor căsătorite pe piața muncii, chiar și a femeilor căsătorite cu copii, este în general considerată ca o modalitate prin care acestea pot contribui atât la bunăstarea familiilor lor, cât și la propria lor securitate financiară.

Articolul este elaborat în baza studiilor sociologice calitative și cantitative ”Asigurarea cu pensie de întreținere a copiilor cu părinți divorțați” efectuat de Centrul de Cercetări Demografice în 2016. Eșantionul cercetării calitative l-a constituit 30 de cadre

juridice (judecători, avocați, executori judecătorești, experți în drept, mediatori) și 15 părinți divorțați. Eșantionul cercetării cantitative l-a reprezentat 600 de părinți divorțați creditori, în custodia cărora se află copii minori conform deciziei instanței de judecată.

În conformitate cu actele legislative naționale și cele internaționale fundamentale, părinții sunt obligați să-și întrețină copiii minori și copiii majori inapți de muncă care necesită sprijin material. Obligația de achitare a pensiei de întreținere poate fi stabilită în baza: contractului încheiat între părinți sau între părinți și copilul major inapt de muncă (acesta reprezentând convenția benevolă și bilaterală, în calitate de părți figurând persoana ce datorează pensia de întreținere și persoana care are dreptul la întreținere; tranzacției încheiate între părți și contrasemnată de către mediator și hotărârii judecătorești, potrivit art. 74 alin. (3) al Codul Familiei. Primele două modalități de stabilire a pensiei de întreținere reprezintă convenții bilaterale bazate pe liberul consimțământ, însă cea de-a treia – hotărârea judecătorească, are o pondere mai mare printre documentele în temeiul cărora se încasează pensia de întreținere, la etapa actuală, în țara noastră. Drept urmare, în cazul în care nu există posibilitatea de a decide de comun acord între părți, legea stabilește prin hotărâre judecătorească modul și mărimea pensiei de întreținere, luându-se în calcul atât posibilitățile materiale ale pârâtului, cât și necesitățile materiale ale persoanei întreținute.

Studiul a cuprins familiile cu părinți creditori și 791 de copii minori. În conformitate cu declarațiile părinților creditori, aproape fiecare al treilea copil nu beneficiază de pensie de întreținere. Datele acestea sunt în acord cu informațiile obținute de la executorii judecătorești din țară. Astfel, din totalul celor 22,3 mii de dosare cu privire la pensia de întreținere date spre execuție în anul 2016, doar în 26% debitorii achită cu regularitate pensia de întreținere, în 35,8% achitățile sunt neregulate și în 38,2% deloc nu se achită pensie de întreținere.

La 36,7% pensia de întreținere a copilului a fost stabilită în cadrul procesului de judecată a divorțului, la 16,1% a fost solicitată mai târziu după divorț prin intermediul instanței de judecată, la 9,5% singuri au ajuns la înțelegere la o anumită sumă, 19,1% foștii soți s-au înțeles ca debitorul să achite în fiecare lună atât cât poate. În celelalte cazuri nu s-a solicitat pensie de întreținere. Că 16,1% dintre creditori solicită pensia mai târziu după desfacerea căsătoriei se explică prin faptul că soții divorțează intuind că relațiile în perspectivă vor fi amiabile și că debitorii vor susține financiar copiii. *”La momentul inițial tatăl întreține copilul. Ea zice că-și iubește copilul și nu mai are nevoie de pensie de întreținere și că el o să întrețină copilul în continuare. După care, peste 2-3 ani, tata se recăsătorește și uită de copil, are deja alt copil în altă familie. Așa vine necesitatea aceasta de a depune cerere de întreținere”* (Avocat, Chișinău, 12 ani experiență).

În corespundere cu datele studiului cantitativ, în 24,6% din situații suma pensiei de întreținere a fost stabilită în funcție de salariul/veniturile fostului soț/fostei soții și tot în aceeași proporție în baza înțelegerii dintre foștii soți, în 22,6% în dependență de minimul de existență, în 9% în funcție de necesitățile copilului. La 19,5% le-a fost dificil să răspundă. Aproape fiecare al patrulea respondent (22,2%) a declarat că suma solicitată inițial a fost mai mare decât cea care a fost stabilită. *”Cu privire la quantum, omenii, de*

regulă, solicită mai mult, dar primesc mai puțin. Este la discreția instanței judecătorești, care ține cont de solicitarea mamei privind suma, opinia tatălui și capacitatea lui reală de a plăti. Este important să discuți cu părțile și să le spui ce înseamnă rezonabilitate între solicitare și capacitate” (Judecător, Bălți, 6 ani experiență).

Tabelul 1. Frecvența achitării pensiei de întreținere a copiilor în situații de divorț în funcție de mediul de reședință

	Urban	Rural	Total
Achită cu regularitate	20,3	14,2	17,8
Uneori achită	25,9	19,4	23,2
Niciodată	29,3	41,2	34,3
Pe lângă pensia de întreținere mai contribuie cu ce are	5,5	4,3	5,0
Nu achită pensie de întreținere, dar contribuie cu ce are	18,6	20,4	19,4
A achitat doar la început	0,3	0,5	0,4

Sursa: Studiul CCD "Asigurarea cu pensie de întreținere a copiilor cu părinți divorțați" (2016).

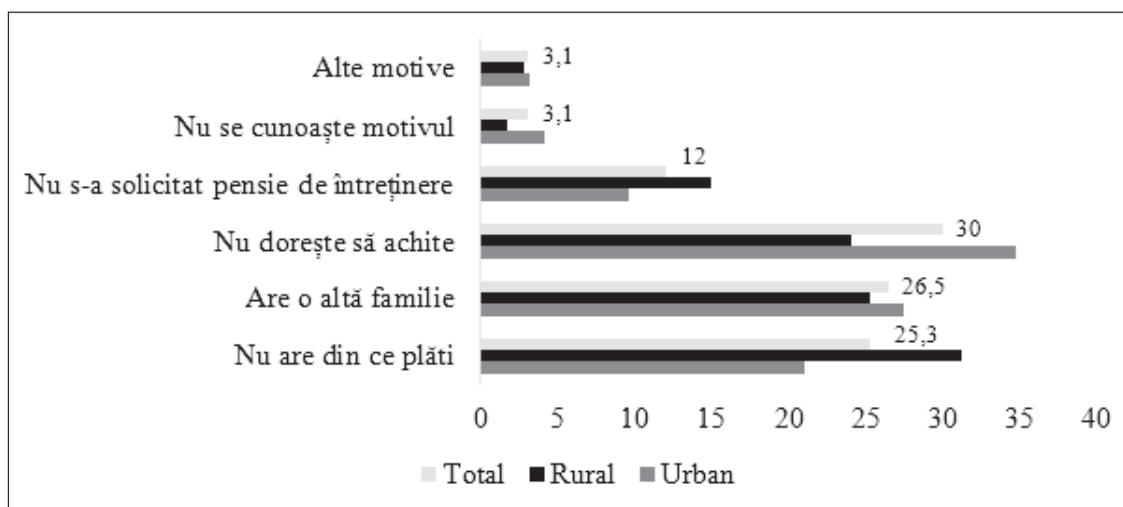
Referindu-ne la frecvența achitărilor, doar 17,8% din totalul părinților debitori achită pensia de întreținere cu regularitate și numai 5% pe lângă pensia alimentară mai contribuie și cu alte ajutoare. Nu se achită pensie alimentară, dar contribuie cu ce au în 19,4% din situații și în 0,4% s-a oferit doar o perioadă redusă imediat după divorț. În 23,2% din cazuri părinții debitori uneori achită pensia de întreținere și în 34,3% niciodată nu se achită. În conformitate cu datele din *Tabelul 1*, ponderea situațiilor de neachitare a pensiei de întreținere a copiilor în mediul rural depășește cu mai mult de 10% decât în mediul urban. Deși diferența este neesențială, totuși proporția părinților debitori care nu achită pensie de întreținere copiilor în urma desfacerii căsătoriei, dar contribuie cu ceea ce au posibilitate să le ofere este mai mare în mediul rural decât în cel urban.

Unele studii internaționale au evidențiat că pe parcursul ultimelor decenii mai puține femei care divorțează primesc pensie de întreținere a copilului, iar cele care primesc beneficiază pe perioade mai scurte de timp, sumele acordate fiind foarte modeste. Mai mult decât atât, unele femei nici nu sunt înțelese de ce solicită suport după divorț. Creșterea nivelului de instruire a femeilor, obținerea de către ele a competențelor și aptitudinilor de a ocupa locuri de muncă au creat așteptări ca femeile să se descurce și singure după divorț. Astfel, într-o societate în care majoritatea femeilor lucrează, mulți oameni nu se vor simți vinovați pentru refuzul de a plăti pensie de întreținere, forțând soțiile lor să se întrețină și să găsească soluții pentru a îngriji și copiii. Mai mult decât atât, unii soți pot considera că pensia de întreținere poate împiedica recăsătoria lor și susținerea noii familii [7].

În cele mai multe situații, debitorii achită pensia de întreținere a copilului prin intermediul serviciilor bancare (46,8%), în aproape o treime din situații (31,9%) aceasta se înmânează personal părintelui creditor, în 18,4% din cazuri se înmânează copilului și în

2,9% utilizează serviciile poștale. Ultima modalitate a fost utilizată doar în mediul rural, în localitățile unde lipsesc instituțiile bancare.

Fig. 1. Motivele neachitării pensiei de întreținere în situație de divorț în funcție de mediul de reședință

Sursa: Studiul CCD "Asigurarea cu pensie de întreținere a copiilor cu părinți divorțați" (2016).

Cei mai mulți părinți creditori cred că părinții debitori nu achită pensie de întreținere din considerentul că aceștia nu doresc (30%), proporția acestora fiind mai mare în mediul urban cu 10% decât în mediul rural. Crearea unei noi familii constituie un impediment pentru achitarea pensiei de întreținere în 26,5% din situații, deși se atestă o diferență neesențială, totuși ponderea celor de la orașe este mai mare decât a celor de la sate. Lipsa surselor financiare reprezintă motiv de neachitare a pensiei de întreținere pentru 25,3% din părinții debitori. Deja la acest aspect, proporția părinților din mediul rural care nu-și onorează această obligație este mai mare cu 10% decât a celor din mediul urban. În 12% din cazuri nu s-a solicitat pensie de întreținere, după cum era și de așteptat, ponderea celor de la sat este mai mare decât a celor de la oraș. Din totalul părinților creditori, 3,1% nu cunosc motivul neachitării pensiei de întreținere de către părintele debitor. În 3,1% din situații au fost prezentate alte motive, fiind vorba despre decăderea din drepturi părintești, nerecunoașterea copilului, excluderea de la achitarea pensiei de întreținere.

Din totalul respondenților, doar 9,6% au menționat că suma pensiei de întreținere este suficientă pentru întreținerea copiilor. Sumele pensiilor alimentare de care beneficiază părinții divorțați cu copii în majoritatea situațiilor sunt foarte modeste. Cea mai mică pensie de întreținere a fost de 200 de lei și cea mai mare de 4000 de lei. Valoarea medie a pensiei de întreținere achitată de către debitori a fost de 907 lei. În unele studii în care s-a abordat acest subiect se evidențiază ideea că pe lângă problemele cu care se confruntă femeile în timpul și după divorț le mai sunt caracteristice și sentimente puter-

nice de vinovăție și rușine din cauza divorțului. Sentimentul de rușine este generat de faptul că nu s-a reușit să se atingă viziunea societății de soție/mamă perfectă sau căsătorie reușită. Acest lucru contribuie la faptul că este mai dificil să negocieze cu succes pensia de întreținere a copiilor, acceptând chiar și rezultate nefavorabile [7].

Fostul soț nu este mulțumit de modul cum gestionează celălalt părinte banii în 11,1% din situații, motivând că părintele cheltuie finanțele obținute nu doar pentru copil, dar și pentru sine, fie că banii nu sunt cheltuiți pentru necesități vitale, dar pentru ”nimicuri”, fie din cauza egoismului. *”Sunt situații când se profită de debitor. Sunt unii care spun că ei trimit bani și ea stă acasă sau umblă prin discoteci și copilul e cu bunicii. Resursele respective ei nu le pot controla fiind folosite și în scopuri personale. Nu trebuie însă să generalizăm, dar se mai întâlnesc și astfel de situații”* (Jurist, Centrul pentru Drepturile Omului).

În concepția respondentelor, doar 30,7% din debitori au posibilitatea să le acorde sprijin suplimentar pentru creșterea copiilor. În conformitate cu afirmațiile creditoarelor, 53,5% din foștii soți nu acordă niciodată un ajutor suplimentar copiilor lor, 19,4% - la necesitate, 8,8% - de câteva ori pe an și restul – o dată în an sau în câțiva ani. Juriștii intervievați au menționat că foarte rar se întâmplă când părinții-debitori conștientizează că quantumul stabilit este insuficient pentru creșterea și educația copiilor și în rezultat ei vin cu inițiativa să achite o sumă mai mare decât cea stabilită de instanța de judecată. *”Dacă tatăl este de acord să achite mai mult, noi nu mai luăm în calcul statistica. Dar, asemenea cazuri sunt numărate pe degete. Din contra, avem mai multe cazuri când tații, după ce se consultă cu avocații, vin și ne spun că nu suntem în drept să cerem mai mult de 800 de lei și că pe ei nu-i interesează cheltuielile suportate de mame pentru copilul lor. Respectiv, noi suntem imparțiali, mergem prin prisma legii și stabilim atât cât ne permite cadrul legal”* (Judecător, Ialoveni, 12 ani experiență). Aceeași concluzie poate fi extrasă și din interviurile realizate cu părinții, din moment ce doar într-o singură situație părintele debitor contribuie suplimentar pe lângă pensia alimentară la întreținerea copilului. *”Eu mai achit lecțiile de dans, de pian, deplasările la competiții peste hotarele țării și alte necesități ale fetei”* (Debitor_Masculin, 41 de ani, urban).

Părinții care nu-și exercită obligația de a participa la întreținerea copiilor pot fi sancționați prin diverse metode: sancțiune contravențională cu până la 3000 de lei, imposibilitatea de a perfecta pașaportul, interdicție de a trece hotarele țării etc. Când se aplică sancțiunea contravențională, este important de probat că persoana intenționat nu achită, adică are posibilitate dar nu vrea să plătească. În opinia experților, majoritatea măsurilor de influențare a debitorilor pentru a-și onora obligațiunile nu sunt efective, inclusiv cea de aplicare a interdicției de a-și perfecta pașaportul, din considerentul că valabilitatea acestor acte este mare. Eficacitatea interdicției de a trece hotarele este diminuată și de posibilitatea debitorilor de a ieși de pe teritoriul țării prin Transnistria, care este un teritoriu necontrolat. Efectivitatea se înregistrează atunci când debitorul are bunuri (casă, mașină), în asemenea situație executorul poate să-l constrângă prin vânzarea lor.

Datele studiului arată că îmbunătățirea nivelului de trai al părinților creditori după desfacerea căsătoriei este în corelație cu noul statut civil. Astfel, 37,5% din totalul

părinților creditori intervievați au declarat că situația lor economică fie s-a îmbunătățit, fie s-a îmbunătățit considerabil. Din totalul celor care au declarat că s-au căsătorit, la 21,4% situația economică s-a îmbunătățit considerabil, iar la 47,1% doar s-a îmbunătățit. Tendințe similare se înregistrează și cu cei care au menționat că sunt implicați într-o relație neînregistrată. Din totalul celor care au declarat că nu și-au creat o nouă familie situația economică s-a îmbunătățit/îmbunătățit considerabil doar la 26,2%.

Mai multe studii sociologice indică faptul că familiile monoparentale, inclusiv cele formate în urma divorțului, sunt mai expuse riscului de sărăcie decât familiile cu doi părinți. Implicațiile sărăciei asupra copiilor sunt dramatice, afectându-le șansele de dezvoltare normală pe termen lung, conducând adesea chiar la abandon școlar, devalorizare a școlii și a menirii ei sociale [5]. În unele studii s-a analizat și probabilitatea copiilor din familii divorțate de a urma studii universitare, stabilindu-se că șansele acestora de a obține diplomă de studii universitare sunt în medie cu șase puncte mai puține decât la cei care nu provin din familii cu părinți separați [8].

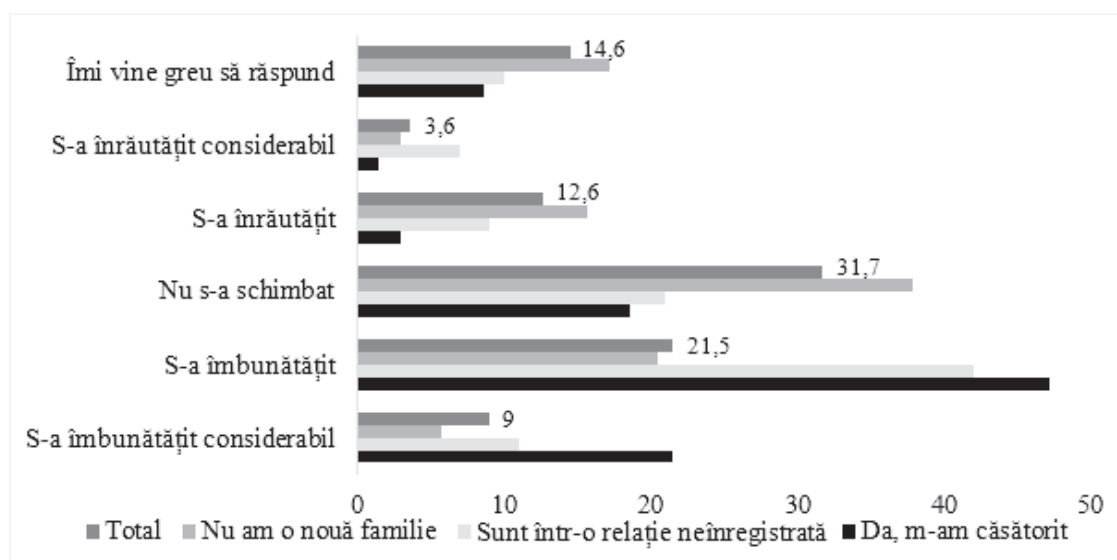

Fig. 2. Aprecieria situației economice a părinților creditori după desfacerea căsătoriei

Sursa: Studiul CCD "Asigurarea cu pensie de întreținere a copiilor cu părinți divorțați" (2016).

La întrebarea cum apreciază situația materială a familiei la etapa actuală, cei mai mulți respondenți (38,5%) au afirmat că le ajung bani doar pentru produse alimentare și haine, dar nu și pentru lucruri mai scumpe. Cei care își permit achiziționarea unor lucruri mai scumpe sau își pot permite orice își doresc sunt în proporție de 19%. Cei care se descurcă dificil constituie aproape o treime din totalul respondenților. La acest aspect nu s-au evidențiat careva diferențieri semnificative între asigurarea materială a celor din mediul urban și a celor din mediul rural.

Tabelul 2. Situația materială a părinților creditori în funcție de mediul de reședință

	<i>Urban</i>	<i>Rural</i>	<i>Total</i>
Ne descurcăm cu greu, abia ne ajung bani pentru produse alimentare	15,2	14,2	14,8
Ne ajung bani pentru produse alimentare, dar nu și pentru haine	16,6	19,9	18
Ne ajung bani pentru produse alimentare și haine, dar nu și pentru lcururi mai scumpe	38,3	38,9	38,5
Ne putem permite să cumpărăm unele lucruri mai scumpe	9,7	11,4	10,4
Ne putem permite aproape orice	9,3	7,6	8,6
Îmi vine greu să răspund	11	8,1	9,8

Sursa: Studiul CCD "Asigurarea cu pensie de întreținere a copiilor cu părinți divorțați" (2016).

Traiful unui individ divorțat presupune deseori multiple dificultăți economice. Condițiile locative ale mai multor părinți creditori și ale copiilor acestora sunt insatisfăcătoare. Astfel, mai puțin de jumătate (44,5%) din părinții în grija cărora a rămas copilul după desfacerea căsătoriei au declarat că locuiesc în casa/apartamentul propriu. Aproape o treime dintre ei (30,7%) locuiesc împreună cu părinții, 18,4% închiriază locuință și restul trăiesc în cămin. În mediul rural locuirea împreună cu părinții este mai frecventă decât în mediul urban. Conjunctura socioeconomică creată îi forțează pe părinții creditori să locuiască într-o familie multigenerațională. Se cunoaște că și locuirea în comun, adică în cămine, generează cel mai adesea relații conflictuale sau tensionate între locatari.

Divorțul este o criză atât familială, cât și individuală, care presupune riscuri psihologice. Datele studiului au relevat că interacțiunea foștilor soți după desfacerea căsătoriei în cele mai multe cazuri este deficitară. Astfel, în aproape jumătate din cazuri (49,1%) relațiile dintre foștii soți sunt tensionate, reci sau nu comunică deloc. Doar în 6,4% din situații părinții creditori au declarat că sunt în relații bune cu părinții debitori și 40,1% au menționat că comunică doar în ceea ce privește creșterea și educația copilului. Implicarea ambilor părinți în creșterea și educația copiilor are o importanță majoră pentru copii, dar și pentru părintele în grija căruia a rămas copilul. Unele studii au sugerat chiar că susținerea copiilor prin autoritate parentală (control, sprijin) este mai importantă pentru bunăstarea copiilor decât cheltuielile financiare [8].

Pensia de întreținere a copiilor trebuie privită ca un sprijin pentru fosta soție în creșterea copiilor, care au rezultat în urma căsătoriei și nu trebuie să fie utilizată ca un instrument cu care să-și pedepsească fostul soț pentru careva lucruri de care-l consideră vinovat. În scopul asigurării copiilor cu suport financiar în situație de divorț și a părinților acestora, experții internaționali consideră că în momentul căsătoriei soților este necesară introducerea unei cerințe de încheiere a acordurilor prenuptiale între soți în care să se specifice formule viitoare de acordare a pensiei de întreținere. Unele state membre OECD au mecanisme de achitare a diferitor plăți sociale, inclusiv a pensiei de întreținere în avans, ulterior aceste plăți fiind recuperate de la părinții debitori. Schemele de sprijin pentru

copii contribuie la prevenirea și reducerea sărăciei infantile în rândul familiilor monoparentale, estimându-se că, în cazul familiilor cu un părinte, primirea sprijinului de care copiii au dreptul a condus la diminuarea la jumătate a ratei sărăciei în rândul copiilor din astfel de familii [6].

Măsurile actuale de susținere a copiilor cu părinți divorțați și care nu beneficiază de pensie alimentară sunt confuze, incoerente și necesită reformare. Legislația Republicii Moldova cu privire la protecția socială nu stabilește statutul de mamă singură sau părinte singur. Protecția socială a tuturor familiilor cu copii este fundamentată pe principiul echității sociale, nu este bazată pe categorii de populație, ci pe evaluarea veniturilor gospodăriilor casnice. Cercetările în domeniu accentuează însă necesitatea promovării unor politici eficiente pentru a diminua efectele economice ale divorțului asupra copiilor și părinților în custodia cărora se află copiii – măsuri menite să concilieze viața profesională cu cea familială, măsuri financiare și programe de consiliere.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Activitatea instituțiilor de învățământ primar și secundar general la începutul anului de studii 2016/17. // www.statistica.md
2. Câștigul salarial mediu lunar pe Activități economice, Ani, Sector, Indicatori și Sexe. // www.statistica.md
3. Gagauz O. Familia contemporană între tradițional și modern. Chișinău: Sirius, 2012.
4. Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei al Republicii Moldova. Raport Social Anual, 2015. Chișinău, 2016.
5. Tipologia familiilor monoparentale din România // www.fundatia.ro/sites/default/files/Studiu%20familii%20monoparentale.pdf
6. Child Support <https://www.oecd.org/els/family/41920285.pdf>
7. McMullen J. G. Alimony: What Social Science and Popular Culture Tell Us About Women, Guilt, and Spousal Support After Divorce // www.scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article...
8. Solomonic choices: parental separation, child well-being and family policies in Europe. www. https://ec.europa.eu/.../policy.../policy_brief_families-and-so...
9. Фести П., Прокофьева Л. Алименты пособия и доходы семей после развода// www.ecsocman.hse.ru/data/215/949/1219/1997_n4_p19-24.pdf

THE MOST IMPORTANT POLITICAL EVENTS OF 2016 YEAR IN THE VIEW OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA'S POPULATION

CELE MAI IMPORTANTE EVENIMENTE POLITICE ALE ANULUI 2016 ÎN VIZIUNEA POPULAȚIEI DIN REPUBLICA MOLDOVA

Ion MOCANU, PhD,
Institute of Legal and Political Researches
mocanu.i@gmail.com

Rezumat

Reformele economice desfășurate în anii de după obținerea independenței Republicii Moldova au produs transformări în structura socială, împărțind oamenii în funcție de capitalul de care dispun în bogați și săraci. Reformele economice și sociale au la baza lor numeroase concepții, politici, strategii și programe de dezvoltare macro și micro economică la elaborarea cărora a fost investit atât capital uman, cât și financiar. Eficacitatea socială a implementării reformelor bazată pe raportul efecte sociale – investiții economice/financiare este slab studiată. În acest context, articolul de față reflectă datele obținute de către Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova în cercetarea Vox Populi, 2017, în care a fost studiată atitudinea populației vizavi de situația socială, economică și politică din țară, cercetându-se cele mai importante evenimente care au avut loc în 2016 în viziunea respondenților.

Cuvinte-cheie: *calitatea vieții, instabilitate socială, situație economică, interesul față de politică, partidele politice, nivel de încredere.*

Summary

It is well known that the economic reforms conducted in the years after Republic of Moldova obtained the independence have produced changes in the social structure, dividing people according to the capital at their disposal in rich and poor. Economic and social reforms are based on numerous concepts, policies, strategies and development programs of macro and micro economic development, in which both financial and human capital was invested. Social effectiveness of reforms implementation based on the relation social effects - economic/ financial investment was poorly studied. In this context, the article reveals the data collected by The Association of Sociologists and Demographers of Moldova in the research Vox Populi, January, 2017 regarding the attitude of the population to the social, economic, and political situation of the Republic of Moldova, assessing the most important events which took place in 2016 in the view of the respondents.

Keywords: *Life quality, social instability, economic situation, interest in politics, political parties, level of trust.*

The opportunity of conducting the research consisted in the fact that at the end of the year many sociologists, political analysts, and other experts have expressed their opinion regarding the most important events of the 2016. For example, economists stated that in 2016 there was an economic growth. They were making their conclusions based on macroeconomic indexes [5]. Thus, we wanted to see if the population of Moldova felt this economic growth. Is there a qualitative economic growth? Do the population feel the results of the reforms? Are they satisfied with the economic situation in the country, in their locality, in their family? Or, the economic growth is not a qualitative

one? In addition, the study aims to monitor the trust of the population towards the state institutions, politicians and political parties.

The survey was conducted by the Association of Sociologists and Demographers of Moldova in the period of 2-10 of January, 2017, on a national sample of 1179 respondents (without the population of the left bank of Nistru river), with an error margin of $\pm 3\%$.

1. **Quality of life.** The first question addressed to our respondents was: „We entered in the 2017 new year. Please, tell us, how was the 2016 year comparing to the 2015 year?” If we compare the responses with the answers received in the last year, then we see that 2015 was considered a much worse year by 64,5%, while 2016 was considered worse by 40% (see Fig. 1). This leads us to think that in the view of our population the 2016 was a year of stabilization, after the 2015 year, which consisted of crises in the financial and political sectors.

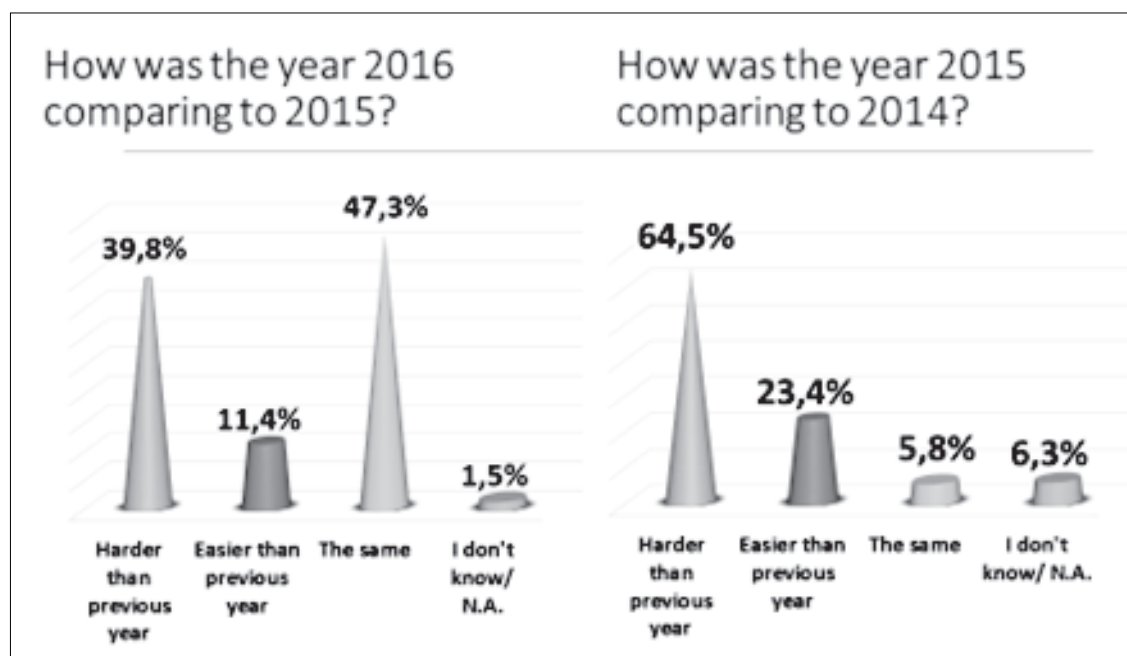

Fig. 1. Respondents' comparison of the past year with the previous one

Source: Surveys Vox Populi January 2016, conducted on 8-16 of January 2016, n=1191 and Vox Populi January 2017, conducted on 2-10 of January 2017, n=1179

However, the stabilization in the political sphere is still expected in the economic sphere, as at the macro level the population of the Republic of Moldova does not see any qualitative changes in their lives. Thus, at the question “How do you appreciate the quality of life in your locality?” 37% of the population considers that it is approximately the same, while 53% considers that it is worse. The negative appreciations are lower than in the past year. This fact was confirmed in the focus groups. The respondents said that the situation in the agriculture is better, but it is not enough for a change in the living

standards of the population. The respondents quoted that even if they are agree to work at a low payed job (150-200 USD), they can't solve any problem of their family.

At the question "Which are the things that are worrying you the most?" we see a bigger dispersion of responses. The first answer is "Rising prices on products, services, energetic resources and medical drugs" – 43% (see Table 1). Comparing to previous years, the level of concern regarding the rise of prices is a little bit lower. It could be explained not as much by the effective work of the Government, but rather by the fact that 2016 was a better year for the agriculture.

On the second place is the unemployment -37%, followed by poverty, low salaries and pensions -32% (see Table 1). Here we can state that in Moldova we don't have a lack of jobs, but we are lacking well payed jobs. Thus, there is only a small number of people who are willing to work for low salaries and many of them are trying to find a job abroad. As Iu. Gotisan mentions, a big part of unemployed persons prefer to find a job abroad and do not register at the labour exchange, as the national economy is not capable to offer well-paid jobs for the economic active people [1]. The economic inequality in the country leads to ineffective distribution of natural resources and goods, causing social instability. There is a huge gap between the minimum and maximum salaries, and this should be a primordial preoccupation for the governors.

Table 1. The most significant problems of the population of Republic of Moldova

Which are the things that worry you the most? (Multiple answer)	%	Problem rank
Rising prices on products, services, energetic resources and medical drugs	43,3%	I
Unemployment	36,8%	II
Poverty, low salaries and pensions	32,3%	III
Corruption of the public functionaries at all levels	31,3%	IV
The future of the children	23,4%	V
Rise of the pension age	20,9%	VI
Health estate, ecological situation	18,4%	VII
Financial crisis	15,9%	VIII
Crime situation in the country	11,8%	IX
Social infrastructure problems	9,5%	X
Political tensions	9,1%	XI
Migration, security, terrorism	7,9%	XII
Natural disasters	5,6%	XIII
Interethnic relations, languages problems	3,1%	XIV
Other	2,4%	XV

Source: Vox Populi January 2017, conducted on 2-10 of January 2017, n=1179

On the fourth place is the “corruption of the public functionaries at all levels” -31% (see Table 1). Here the respondents stated the theft of one billion dollars from the banking system and the inefficiency of the justice system. The population shows a lack of confidence in the future of the next generations, as there is only little hope for rising the level of life. Thus, on the fifth place was named “the future of the children” – 23% (see Table 1). Another worry is “Rise of the pension age” –21%. Here we can say that in Moldova we have almost 30% of the population with advanced age, it is obvious that the elders are worried by the reforms in this sphere. The population of Moldova only gets older, while the young generations are going abroad in search of well-paid jobs. The rural population is especially elder, as the youth is involved also in local migration from villages to the cities. This leads to problems in such spheres as rural infrastructure, rural economy and agriculture, as there are not enough workers capable to exercise hard work. The students also confirm the lack of young generation in the rural area. More than this, some of them stated that on the street they live the majority of the houses are abandoned.

Thus, if the things in the country are so badly managed, then what kind of activity we can expect from the people? As S. Lipset states,,: „A social group will be active, only if: 1) the state policies meet their interests and has an impact on their lives; 2) if the representatives of that group have access to information about how political decisions will influence their living standards; 3) if these people are subjected to social pressures, being so determined to participate in elections; 4) if the representatives of this group are not forced to vote for a candidate or a certain party [2].

A question of forecast revealed that 40% considers that they and their family will live better, while 30% considered that they will live worse in the next year. We see that the number of optimists prevail. And it is interesting to find out, why people remain optimist, if the majority considers that the country is going in the wrong direction? The response is the following – the population simply doesn't have any other options, than to hope for the better, to put their trust in the new generation, which can change something in the country when the political elite will be renewed.

The events of 2016. The respondents were proposed to name three most important events of 2016. In the focus groups the answers were different depending on the locality of the respondents. For example, in Chişinău were named such events as – the incident in the “La soacra” building, where several people lost their lives after an explosion of the gas utility, the tentative of demission of the Chişinău General Mayor Dorin Chirtoacă. Nevertheless, in the country the most important events were named: Presidential elections, protests from January 2016 – when three parties have brought their supporters to the streets to rally at a low temperature. Thus, in the questionnaire we have left the respondents to answer freely to this question, without offering them some strictly determined answers. All the answers to this open question were categorized and we received the following results:

The most important event named by the people was the „direct election of Igor Dodon for President of the Republic of Moldova” - 58% (see **Table 2**). Here were included the answers related to the activity of Igor Dodon, such as: inauguration in the function

of President, coordination of the relations East-West by the President, decoration of the families with many children etc.

On the second place is "The fight against corruption"-33% (see **Table 2**). Here the respondents named such events as: The arrest of custom workers and judges; The case of ex-Prime-minister Vlad Filat and ex-director of Banca de Economii, Grigore Gacichevici; The investigation of the stolen billion – Kroll investigation; the arrest of Ilan Shor and Veaceslav Platon; The situation of Chişinău Airport concession, etc.

On the third place is the "political situation in the country and the protests manifestations in Chisinau" – 24% (see **Table 2**). The respondents stated that they have been disillusioned about the effect of the protests. Thus, there is a small probability that in a short period the people will go to new massive protests.

On the fourth place is the "nocturnal instauration of the Pavel Filip Government" – 22% (see **Table 2**). This event was criticised in the focus groups, and it was mentioned that the political parties should not treat the people this way, as the decision to create this Government in the middle of the night by the Parliament was one of the most important causes that lead to protests.

Table 2. The most important events of the 2016 year in the view of the respondents

Please name 3 political events of the 2016 year which you consider to be the most important. (Multiple answer)	%	Problem rank
Direct election of Igor Dodon for President of the Republic of Moldova	67,9%	I
The fight against corruption	33,2%	II
Political situation in the country and the protests manifestations in Chisinau	24,5%	III
Nocturnal instauration of the Pavel Filip Government	21,6%	IV
Impact of the stolen billion on peoples lives	20,3%	V
The rise of the pension threshold	15,5%	VI
The investment of the General Prosecutor and the President of the Supreme Magistracy Council	12,1%	VII
Improvement of the relations with the Russian Federation	11,3%	VIII
The terrorist attacks in Europe, the war in Syria	9,6%	IX
Aid and fraternal relations with Romania	8,5%	X
Investigation of the case of kindergartens and schools supply with adulterated products	7,1%	XI
European course maintenance, reopening external financing, signing of the agreement with the IMF	6,9%	XII
NATO office opening in Chisinau and NATO troops parade on May 8 2016 on the Square of Great National Assembly	5,6%	XIII
Other events	3,5%	XIV

Source: Vox Populi January 2017, conducted on 2-10 of January 2017, n=1179

On the fifth place is the "impact of the stolen billion, putting the debt on the shoulders of the citizens, the law of the fiscal amnesty" - 20% (see **Table 2**). In the focus groups, many respondents stated that they simply do not accept the Government decision to make the people pay for the theft of the billion. Some young people told us that if they will see the situation continuing this way, they would not have other choice than to leave the country. The question is: how the older generations, which are not the most active segment of society will manage to cover this deficit if all the young people will migrate to another countries? The following events are presented in the table below.

The study results show us that also this time the interest regarding politics among our population is continuing to be quite low. Only 30% of respondents have mentioned they are interested in politics. From them, 9% are very interested. A little interest was shown by 44% of respondents, while 15% were not interested at all. Thus, the number with lack of interest in politics is much higher than of those interested.

Only 29% of respondents negatively perceive the possibility of conducting the early parliamentary elections during the 2017 year. The majority (55%) positively appreciate the respective event, while 16% didn't form an opinion on this theme. This result shows, that in a big measure, the population of the country is not satisfied with the actual composition of the parliament and its activity and they are wishing new elections to be conducted sooner, to form a Parliament which will represent their will. This is also confirmed by the response to another question: „Do you think that the elected officials care about the opinion of people like you?“ Thus, only every tenth respondent considers that the majority of elected officials care what people think about their work. At the same time the absolute majority of citizens have disagreed about this. Every tenth person have not formed an opinion on the matter. Here we can state that also in advanced democracies the people can appreciate negatively the act of government. Thus, almost 2/3 of Americans consider that the majority of the elected officials don't care about their opinion [3].

Only 8% of respondents claim that in 2016 citizens have been less afraid to express their opinions, political beliefs than in 2015. 4 out of 10 respondents are of the opposite opinion, and about as many said that there is no difference, citizens are simply indifferent to the political situation in the country. 7% could not decide on these issues.

39% of respondents said that direct election of the Moldovan President will help change things for the better in the country. 13 percent have disagreed and said that they will worsen. Every third respondent claims that there will not intervene essential changes in society, and 14% could not decide on these issues.

Measures expected by the population. Also, we wanted to ask the respondents which are, in their opinion the populations requests towards the newly elected President of the Republic of Moldova. Which actions should be taken in the first place to change the things in better in the country. Thus, the most popular response was „the society consolidation“ - 29%. In focus groups also the respondents said that one of the biggest risks of our country is the fragmentation of society on political and ethnical basis. Thus, it is important for the President to take pragmatic, calculated decisions, which could help to the integration of the people with different, sometimes opposing views.

On the second place is the raising of living standards, fighting poverty, increasing pensions and wages - 22%. Here the respondents have named the concrete actions which should be taken: improving the quality of human life by developing the economy, ensure economic growth, attract investment and provide incentives to utilities for vulnerable groups, to increase allowances for child birth, to ensure healthy food in kindergartens and schools, more care for pensioners and disabled persons.

On third place is the answer: „to maintain good relations with the West and the East” - 18%. The respondents wish that the President will establish advantageous economic relations with the Russian Federation, but also will maintain the European course. It is a very tough mission, and even if there will be a political will, a conjugated effort between President, Parliament and Government is needed to improve the relations of the Republic of Moldova with the western and eastern partners.

On fourth place is the „opening of new jobs, reduction of unemployment” -15%. In focus groups, people mentioned that even if it is not a direct attribution of the President, he can influence the decisions taken in the Parliament through his political party, and the actions of the Government could be influenced via negotiation and political pressure.

On fifth place is „to ensuring the policy of social justice” - 14%. Here the respondents mentioned some of the actions which must be taken to neutralize the negative effects of some hurried or wrong Government decisions: the decision to increase the retirement threshold (pension reform); b. putting the debt generated by billion theft on peoples shoulders; c. The law on capital amnesty (Act of 2%);

On the sixth place is the fight against corruption - 13%. The respondents mentioned the following measures in this direction: strengthening of order in the country, fight with poor management of public funds, solving the situation with the stolen billion not by putting him on the back of the people but by attracting to penal responsibility of those involved and reform the banking system.

Also, the respondents mentioned the following requests: to create a good economical medium and to attract investments – 9%; to have a transparent activity and to consult the public opinion – 8%; to contribute to the policy of stopping the massive exodus of the population – 8%; to solve the problems of the youth – 6%; to solve the political crisis (Parliament dissolution, early Parliamentary elections declaration) – 5%; to reintegrate the country – 3%; others (to preserve the cultural patrimony, to reopen the closed schools) – 1,3%.

Questions on political matters. Another question asked was to appreciate the activity of the past Presidents of Moldova: Mircea Snegur, Petru Lucinschi, Vladimir Voronin, Mihai Ghimpu and Nicolae Timofti. The analysis shows that citizens are mostly unsatisfied with the work of all politicians who have held the position of President of the country. Satisfaction indices are negative.

The activity during the mandates of President Vladimir Voronin is evaluated positively by 44% of citizens (9% appreciate it very well and 35% - well). The activity of Mircea Snegur is rated positively by 32% of citizens (or 3% appreciates very well and 29% - good), Mihai Ghimpu - 19% (1% appreciates very well and 18% - good), Petru

Lucinschi - 17% (2% appreciates very well and 15% - well) and Nicolae Timofti - 8% (0% very well and 8% - well).

In the research we aimed to establish the names of political leaders in the country, which are trusted by the people most. The question was an open one. "I do not trust anyone" - said 39% of respondents. However, at the trust department, became leader according to the number of votes, Igor Dodon with 49.7% of sympathizers, followed by Maia Sandu - 15.6%, Andrei Nastase - 9.4%, Renato Usatii - with 5.2%, Vladimir Voronin - 5.0%, Marian Lupu - 3.8%, Iurie Leanca - 2.9%, Pavel Filip - 2.4%, Andrian Candu - 1.7% Dorin Chirtoaca - by 1.5%, Mihai Ghimpu - by 1.1%. For other politicians have opted less than 1% of respondents.

Respondents were also proposed to estimate the level of trust in politicians included in the list in front of them. None of the political leaders is enjoying the confidence from the majority of population. Analysis of the indicator in relation to the political leaders of the highest rank, showed that here enjoys the greatest sympathy of voters the Moldovan President Igor Dodon - 49% of respondents (17% have total confidence and 32% - to a certain extent). The Party "Action and Solidarity" Chairman Maia Sandu has trust from 34% of those interviewed (15% total confidence and 19% - to a certain extent). She is followed by the Chairman of the Platform "Dignity and Truth", Andrei Nastase, who is trusted by 30% of respondents (7% - total and 23% - to some extent). The Communist Party leader Vladimir Voronin is trusted by 27% of the respondents (respectively 6% and 21%). The Chairman of the Party "Our Party" Renato Usatii is trusted by 22% of respondents (7% - total and 15% - to a certain extent). The Socialist Party Chairman Zinaida Greceanii is trusted by 22% of respondents (7% - total trust and 15% - to a certain extent). The President of the European People's Party, Iurie Leanca, is trusted by 21% of respondents (3% and 18%). He is followed by the ex-president of the Democratic Party, Marian Lupu, trusted by 21% of respondents (3% and 18% respectively). The Prime Minister of Moldova, Pavel Filip, is trusted by 20% of respondents (4% - total trust and 16% - to a certain extent). The Moldovan Parliament President, Andrian Candu is trusted 18% (3% - total and 15% - to a certain extent). The Mayor of Chisinau, Dorin Chirtoaca, continue to have trust of 11% of the population (2% total trust, 9% - to a certain extent). In relation to the Liberal Party Chairman Mihai Ghimpu this indicator is 9% (or, respectively, 0% and 9%). The confidence ranking is continued by other political figures in the country: Vitalia Pavlicenco with 9%, Alexander Oleinic and Sergiu Mocanu - with 7%. Other political leaders were named by less than 6% of respondents.

The poll showed that if elections for the Republic of Moldova's Parliament were held on the first Sunday following the survey, then 59.9% of respondents would certainly be present at polling; probably will be present - 20.5%; will not be present - 10.2%. Meanwhile, 6.1% are sure will not go to vote, and 3.3% of respondents have not determined.

One of the problems of the Moldovan electorate is that a big part of it does not know who to vote for. Thus, if on the Sunday following the poll will be held parliamentary elections, 17% or every fifth respondent does not know who to vote for, another 6% will not vote. Therefore, approximately every fourth citizen of the country will not be able to

make a reasoned choice. This can be explained not only by the lack of interest in politics from the population, but also by the activity of the political parties. Speaking about the political parties from the Eastern Europe, V. Lebediuk mentions that they have an archaic structure. The politicians unite their efforts in the electoral campaign and after that are passive for the entire mandate. The parties didn't achieve a good professional level, consuming the services of the specialists in political consulting. In his opinion, "the number of party members is a fiction, and the electoral support is based only on the leaders popularity, administrative resources and utilization of black techniques of manipulation of the social vulnerable strata" [4]. This features are characteristic also for the parties from the Republic of Moldova.

When asked about which party they will vote, 37.8% of respondents mentioned that they will vote for the Party of Socialists of the Republic of Moldova. For the Platform "Dignity and Truth" Party are ready to vote 9.2%. For the Party "Action and Solidarity" - 8.7%, for the Democratic Party - 7.2%, for the "Our Party" - 6.1%, for the Party of Communists of the Republic of Moldova - 2.9%, for the European People's Party - 1.7%, for the Liberal Party - 1.1%, for the Party Liberal Democratic Party of Moldova - 0.8%, for another party or independent candidate - 1.8%.

From the respondents who share certain political beliefs, most advocated party is the Socialist Party of Moldova - 48.9%. Next, according to the number of votes is the Platform "Dignity and Truth" Party - 11.9%. On the third place is the "Action and Solidarity" Party - 11.2%. On the fourth place - Democratic Party of Moldova - 9.3%, followed by "Our Party" - 7.9%, party of Communists of the Republic of Moldova - 3.7%, the European People's Party - 2.2%, the Liberal party - 1.4%, Liberal Democratic Party of Moldova - 1.0%, other party or independent candidate - 2.3%.

Regarding the European Union or Eurasian Union options, the respondents were divided as follows: 38% of respondents voting for the European Union, 41% for the Eurasian Economic Union, and 7% would not participate in elections. Over 13% of citizens have not been able to express what they would choose in a possible referendum.

Conclusions. Quantitative and qualitative research which underlie the study carried out allow us to develop some conclusions based on empirical data obtained from analyses of citizens' opinions presented in individual interviews and groups of discussions. We have the hope that they will contribute to awareness of the dynamic processes of socio-economic reforms and their results. This outcome will serve to rationalize the activities of decision forwarding through reforming the Moldovan society in the context of the globalized world and local manifestations of geopolitical interests.

In this context, the most important events of the 2016 as mentioned by the respondents are: direct election of Igor Dodon for President of the Republic of Moldova, the fight against corruption, the political situation in the country, the nocturnal instauration of the Pavel Filip Government and the impact of the stolen billion on people's life.

Analyzing the events that respondents are mentioning as the most important, we conclude that the inefficiency of reforms in our country can be measured by positioning of population regarding the results of the reforms. Thus, primary people's concerns are

poverty, rising prices, corruption and unemployment, and only in the last instance are the quality of governance and political crisis. Which proves the level of despair and apathy in the society.

In the Republic of Moldova, economic factors have led to extreme division of the society, suppressed the development of agriculture, industry and production of goods. The economic factors have not created conditions for business development and increasing living standards of the population. Social factors prove insufficient jobs, escalating corruption and impotence of justice. In these conditions, the young generations are looking for opportunities outside the country, while elders are hostages of the crisis in the financial and economic sectors, as the governing bodies will promote further austere policies.

BIBLIOGRAPHY

1. Gotișan Iu. Evoluții, tendințe și pronosticuri referitoare la piața muncii din Republica Moldova în apropierea acesteia de standardele UE. Chișinău: Adept, 2007, p.17.
2. Lipset S. Political Man: The Social Basis of Politics, updates. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2000, p.191.
3. Pharr S. Putnam R. Disaffected democracies. What's troubling the trilateral countries? Princeton. NJ: Princeton University Press, 2000, p.9.
4. Лебедюк В.Н. Тенденции организованного развития политических партий Украины. In: Политические партии и политическая конкуренция в демократических и недемократических режимах. Москва, 2010, p. 199-210.
5. Economic recovery of 2016 - 2017 - sustainable path or iceberg effect? <http://www.expert-grup.org/en/biblioteca/item/1350-recuperarea-economica-pentru-2016-2017-tendinta-durabila-sau-varf-de-aisberg/1350-recuperarea-economica-pentru-2016-2017-tendinta-durabila-sau-varf-de-aisberg?category=178>

ACRIBIA ÎN FILOSOFIA CATALIZATĂ DE SOCIETATEA BAZATĂ PE CUNOAȘTERE

PHILOSOPHICAL (THOROUGHNESS) RIGOUR INFORSEMENT BY THE KNOWLEDGE- BASED SOCIETY

Ana PASCARU, *doctor habilitat în filosofie*
Institutul Istorie al AȘM,
apascaru2010@gmail.com

Rezumat

Conținutul articolului este axat pe elucidarea acribiei în filosofie în condițiile extinderii orizontului cunoașterii și diversitatea întrebărilor la care se caută soluții. Se încearcă a se demonstra că oportunitățile societății bazate pe cunoaștere influențează atât întrebările, cât și cunoștințele și problemele câmpului cunoașterii. De asemenea se evidențiază necesitatea valorificării acribiei în filosofie privind înțelegerea profunzimii extinderii orizontului cunoașterii.

Cuvinte-cheie :filosofie, acribie, întrebări, societate bazată pe cunoaștere, întrebări, câmpul cunoașterii, tendințe

Summary

This paper is concern to the significance of the rigour in philosophy in the context of the enlargement the field of knowledge and the diversity of the questions which need to be find the solutions. Its try to demonstrate that the opportunites of the knowledge-based society influence so mach questions and the knowledge and problems inside of the field of knowledge. Also, is statement the necessity to capitalization philosophical rigour to understanding how deeply is the field knowledge extension.

Key-words: *philosophy, rigour, knowledge-based society, quoestion, field of knowledge, tendency*

Certificarea enunțului privind acribia în filosofie debarcă din emergența întrebărilor lumii contemporane provocate de societatea bazată pe cunoaștere și de multitudinea tentativelor de a le descifra esența. Sunt întrebări care acoperă întreg arealul domeniilor de activitate, iar în cele ale științei actualmente un important actor public, constituind obiectul cercetării pe multiple paliere și în diverse abordări inter și multidisciplinare. Iar rezultatele obținute cu referire la unele întrebări provocate ulterior alcătuiesc suportul rezonabil în construcția modelelor pestrițe, nu rareori divergente, în care se reflectă oportunitățile de extindere a orizontului cunoașterii cu precădere în domeniile științei și mai puțin în cele ale filosofiei grație societății bazate pe cunoaștere. Astfel ajustate, modelele certifică relevanța dimensiunii extinderii orizontului cunoașterii în domeniile respective care le degrevă și preluarea funcțiilor filosofiei. Discutăm despre argumente teoretice, care în emergența întrebărilor pro-

vocate de societatea bazată pe cunoaștere și modul lor de fructificare atestă contururile tendințelor circumspecte de atribuire a arealului domeniilor filosofiei domeniilor științei. Spre exemplu, formule din domeniile științei (matematice sau de alt gen) propuse pe anumite segmente ale realității, inclusiv a celei sociale. În timp ce diversitatea cromatică a acestei optici abundă în renunțări sau marginalizări ale domeniilor filosofiei, mizându-se *modo grosso* pe facilitățile societății bazate pe cunoaștere. Numai că în realitate renunțările îndreptate spre domeniile filosofiei nu se opresc la hotarele acesteia, deoarece, datorită oportunităților societății bazate pe cunoaștere, ele se amplifică și atrag în orbita lor și cercetările din celelalte domenii ale științei în aceeași măsură.

Dat fiind contextul invocat, îngrijorările acumulate privind emergența întrebărilor provocate de societatea bazată pe cunoaștere au cimentat exigența problematicii acribiei în filosofie. În această ordine de idei, aducerea în prim-planul investigării acribiei în filosofie nu clustrează celelalte domenii. Dimpotrivă, ținem să reflectăm necesitatea acribiei din punctul de vedere al principiului rigorii, ce de departe nu este unul doar pentru filosofie, dar anume din filosofie acesta s-a perpetuat, devenind parte integră în toate domeniile științei și în acțiunile ce se întreprind în general. Or, acribia nu este altceva decât conștiinciozitate, exactitate, rigurozitate nu numai în cercetarea științifică care extrapolate pe societatea bazată pe cunoaștere rămâne în mare *terra incognita*. În această ordine de idei, acribia este cea prin care se caută dezlegarea emergentă a întrebărilor provocate de societatea bazată pe cunoaștere. Astfel, fructificarea acribiei în dezlegarea întrebărilor înseamnă, pe de o parte captarea unui alt nivel al interconexiunilor, interdependențelor și interacțiunilor, pe de alta, are loc reducerea sau minimalizarea nu numai a necunoscutelor, dar și apropierea dintre filosofie și celelalte domenii ale științei. Parafrazându-l pe M. Foucault, marginalizarea sau renunțarea la acribie în procesul de cunoaștere a lucrurilor multiplică și nicidecum nu reduce lista necunoscutelor[1].

Contextul extinderii orizontului cunoașterii considerat a fi doar pentru domeniile științei sporește îngrijorările privind organonul filosofiei – singurul ce menține și asigură caracterul multiaspectual al relației dintre entitățile studiate, chiar dacă pe un anumit segment primează una dintre ele, nu echivalează cu renunțarea sau marginalizarea, ci dimpotrivă, are loc îmbogățirea, și mai nou reînnoirea reciprocă. Cu atât mai mult cu cât provocările nu doar ajustează întrebările care împart câmpul cunoașterii în probleme și cunoștințe, dar și pe acesta. Este vorba de faptul că ajustările provocărilor în câmpul cunoașterii stimulează reevaluări și în relația dintre probleme și cunoștințe. Reevaluări ce călăuzesc dezvoltarea de noi aspecte ale cunoașterii unele dintre acestea fiind utilizate în minimalizarea domeniilor filosofiei. Din perspectiva filosofică, minimalizările care catalizează demersul renunțărilor la fundamente sau repere și nuanțarea celui de suprafață. Aceste tentative de înlocuire a domeniilor filosofiei se întreprind contrar realităților în care cunoștințele și problemele fac priză în mod diferit. Bunăoară, cunoștințele se adresează mai curând domeniilor științei, în timp ce problemele sunt apajul filosofiei[2]. Chiar dacă s-a recunoscut că aceeași problemă poate fi tratată fie ca una filosofică, fie ca una științifică, sau drept ambele modalități în același timp. Concomitent, multe dintre problemele tradiționale ale filosofiei au devenit științifice, după cum altele, cu o certă origine științifică, se “ridică la rangul” celor filosofice [3].

Desigur, o atare stare de fapt călăuzește și multiplică neglijențele pe palierele cunoașterii, conducând la discrepanțe privind evoluția triadei cauză-efect-consecințe și integrității conexiunilor și acribiei. În această ordine de idei, reverența anterioară privind integritatea conexiunilor în filosofie este completată cu cea a acribiei. Completările integrității conexiunilor cu acribia sunt dictate de responsabilitățile pe care acestea le au pentru dezvoltare și *reînnoire*, pe care doar filosofia le asigură. *Reînnoire* înseamnă aducerea în actualitate a oricărui domeniu de activitate pe potriva provocărilor societății bazate pe cunoaștere, inclusiv prin intermediul acribiei.

În contextul dat, monitorizarea abordărilor inter și multidisciplinare privind căile de rezolvare a întrebărilor din câmpul cunoașterii provocate de societatea bazată pe cunoaștere se întreprinde prin prisma acribiei, fiindcă prezența acribiei în conținutul soluțiilor propuse la întrebările respective demonstrează nivelul sensibilizărilor în raport cu nivelul provocărilor societății bazate pe cunoaștere. Cu atât mai mult cu cât prin prisma acribiei probarea provocărilor pe interiorul câmpului cunoașterii să conducă la eventualitatea unor alte etalări. De ce? Deoarece întrebările suscitade de provocările societății bazate pe cunoaștere în câmpul cunoașterii redimensionează problemele și cunoștințele, dar nu le degrevă din *neutralitatea axiologică*[4]. Printre entitățile redimensionate din câmpul cunoașterii se înscrie și realitatea socială asupra căreia converg provocările societății bazate pe cunoaștere. Imanent câmpul cunoașterii în condițiile redimensionării facilitează decodificarea provocărilor societății bazate pe cunoaștere și exigența valorificării lor optime în toate domeniile de activitate, inclusiv în relația dintre comunitate și mediul ambiant (environmental). Pluralitatea formulării unei probleme filosofice, ce trimite la sistemele de gândire multiple în care se pune și este conceptualizată problema [5], este valabilă și în cazul aplicării ei asupra cunoașterii realității din care cea socială este cotă-parte. Deopotrivă sunt identificate căile ce înlesnesc cunoașterea lumii contemporane și caracterul depășirii frontierelor. În timp ce în cromatica tabloului descoperirilor rezultatele obținute au contribuit, pe de o parte, la ascensiunea cunoașterii științifice și ponderea acesteia în realitatea socială și a societății în particular, iar pe de altă parte, o accesibilitate sporită la aceste produse de către reprezentanții tuturor grupurilor sociale, independent de educație sau mediul sociogeografic, de rând cu impactul rezultatelor științifice asupra instituțiilor sociale responsabile de funcționarea mecanismelor de reglare în relația efecte-consecințe și adaptarea lor la noile condiții. Altfel spus, cu cât mai rapid se vor realiza la noile condiții instituțiile sociale, cu atât valorificarea cunoștințelor transformate în bunuri vor aprofunda cunoașterea pe diverse paliere și vor diminua consecințele nefaste.

Sine dubio, distingem exigența completării abordărilor și prin captarea complexității și acribiei în înțelegerea provocărilor societății bazate pe cunoaștere. Or, captarea complexității în procesul cunoașterii asigură interconexiunea, interdependența și interacțiunea dintre componentele obiectului cercetat și suplimentează veridicitatea acestuia, în timp ce acribia protejează corectitudinea în raport cu reperatele axiologice și sustenabilitatea aprofundării cunoașterii, aprofundare care nu consemnează un statut

distinct doar pentru cunoașterea științifică, ci mai curând desemnează calitatea ei de a fi una dintre formele cunoașterii[6, p. 11-17]. În cadrul cunoașterii calitatea înseamnă comunicare cu celelalte forme, avantajul regăsindu-se de la rezultatul obținut și ulterior convertit în produs până la conștientizarea cunoașterii.[7,p.31-32]

Desigur, provocările societății bazate pe cunoaștere, devenite o constantă pentru orice domeniu de activitate, alimentează și alte surse ale schimbărilor de rând cu cele cunoscute. De regulă, sursele schimbărilor de acest tip din cadrul domeniilor de activitate sunt încadrate doar în orizontul provocărilor societății bazate pe cunoaștere, grație oportunităților acesteia și atât, chiar dacă dimensiunea include și structura lor. Cu toate acestea, a perpetuat tendința de neelucidare sau minimalizarea structurii provocărilor de la neînțelegri privind direcții de cercetare și studii elaborate până la pregătirea și implementarea de programe sociale, fie cu caracter economic, cultural sau de altă natură. În consecință, derapajele de la fundamente și lipsa sau marginalizarea reperelor axiologice au ajuns o prezență manifestă în conținutul acțiunilor realizate sau în desfășurare.

Bineînțeles, dimensiunea structurii provocărilor asupra căreia s-a insistat insuficient necesită a fi reflectată cât mai curând posibil. În această ordine de idei, structura provocărilor comportă a fi sensibilizate și perseverent investigate, deoarece catalizate de societatea bazată pe cunoaștere doar la suprafață par propice perpetuării tuturor domeniilor de activitate ale societății. În realitate, monitorizând dezvoltarea domeniilor de activitate se certifică restrângerea conținutului reperelor axiologice și menținerea activă doar a formelor. Acumulările informaționale relevă că structura provocărilor este una net mai amplă decât cea ce i se atribuie sau cunoaște, deoarece structura provocărilor deja anihilează sau contrabalansează domeniile de activitate, chiar și insuficient sensibilizată. De asemenea, se constată că structura provocărilor catalizată de oportunitățile societății bazate pe cunoaștere nu-i absolvă nici cadrul acesteia. Iar implicările structurii respective în cadrul societății bazată pe cunoaștere s-au soldat nu doar de spargerea frontierelor, ci și cu nuanțarea apartenenței ei la Era Informațională.

Discutăm despre faptul că, grație valorificării acribiei, s-a nuanțat impactul provocărilor și asupra societății bazate pe cunoaștere. Astfel, rigorile investigațiilor întreprinse au facilitat identificarea naturii depășirilor pe interiorul conceptului de societate bazată pe cunoaștere. De asemenea, s-a calculat nevoia de urgentare a depășirilor din cadrul societății bazate pe cunoaștere și plierea acesteia în deschiderile Erei Informaționale. Contrar realității, continuând a fi atribuite doar societății bazate pe cunoaștere, deschiderile au facilitat în exces distanțarea de la temelii și perpetuarea formelor. Distanțare reflectată de la marginalizări, omiteri de fond până la accelerarea plenitudinii formelor în detrimentul conținuturilor. Simultan se atestă că și orizontul plenitudinii formelor este supus modificărilor, care în condițiile minimalizării conținutului se îndreaptă nu spre simplitate, ci spre simplism. Erodarea și substituirea are loc pe toate palierele realității, inclusiv cea conceptuală, considerându-se că odată ce se renunță la metafizică lucrurile vor sta mult mai bine[7]

În acest context, ținem să subliniem că efectele provocărilor societății bazate pe cunoaștere sunt conturate în tendințe prin care se susține *nolens volens* producerea de neglijențe în lanț. De regulă, în multe din aceste tendințe găsim imagini aspectuale conectate la filosofie, dar cu o crasă insuficiență a conexiunilor și acribiei intra și extra cadru. Are loc contabilizarea la maximum a argumentelor construite la interferență cu discipline adiacente și ne semnificative cu domeniile proprii ale filosofiei, chiar dacă domeniile filosofiei sunt cele care reflectă realitatea cu multiple niveluri de interdependență, interacțiune și interconexiune dintre lucruri, bunuri, valori manifeste în mediul ambiant (environnement). În această ordine de idei, neglijențele respective doar la suprafață par a fi minore, deoarece cea mai sumară sinteză reflectă pierderi sau renunțări substanțiale. În schimb, neglijența înseamnă pentru filosofie și filosofia socială marginalizarea diversității formelor cunoașterii și promovarea în exces a celei științifice. Este vorba că neglijențele prin deschiderile inerente facilitează renunțarea la *neutralitatea axiologică*, pe care Max Weber o cerea de la cunoașterea științifică [4] și pusă pe seama vulnerabilităților din filosofie.

Peremptoriu sensibilizările opiniei publice asupra necesității acribiei continuă pavarea căilor întru recunoașterea ponderii filosofiei în societatea contemporană. Este o continuitate care înregistrează, înmagazinează și aduce în prim-planul cotidian proiecțiile celor mai stringente probleme, ce depășesc frontierele căilor utilizate, gravitatea cărora necesită soluții pe potrivă. Originea acestor soluții se regăsește în cumulul informațional facilitat de oportunitățile multiple ale Erei Informaționale și influențează considerabil viața în cetate. Or, filosofia, chiar de la începuturile ei, n-a fost doar o îndeletnicire de școală sau un mediu de dispute între o mână de învățați, ci a fost parte integrantă din viața comunității [9]. De asemenea renașterea filosofiei are loc în permanență grație stării critice în asimilarea exigențelor, iar sfârșitul filosofiei nu-i altceva decât o lume intrinsecă. Or, limită care include un orizont și o exigență critică și ea nu împiedică vitalitatea actului gândirii. Totuși, această criză nu pune în discuție esența filosofiei. Acest fapt înseamnă pur și simplu că noi nu suntem la înălțimea exigenței sale. Câtă vreme vor exista oameni, câtă vreme oamenii vor avea nevoie să-și pună întrebări despre generalitățile ultime, nu există nici un motiv ca filosofia să se oprească, așa cum nu există nici un motiv pentru ca oamenii să înceteze într-o zi să mai picteze ori să se roage [10]. Prin filosofie însă se face diferența, astfel că a gândi e a refuza, a elimina, a selecționa. În timp ce disponibilitatea excesivă suprimă selecția, deoarece pentru ea totul e important; ceea ce revine la a pune pe același plan catastrofa și fleacul [11]

Concomitent cu argumentele din conținutul acestui studiu, inclusiv că marginalizarea filosofiei din acțiunile pe care comunitatea le realizează riscă să dezumanizeze umanitatea. De ce? Deoarece noile realizări din diferite domenii ale științei au catalizat promovarea ideii că societatea, universul sociouman, tendințele, procesele manifeste în continuă schimbare pot fi încadrate în formule matematice, biologice sau de alt gen și care nu sunt deloc de neglijat. Ideea în sine pare a fi una salutară, dar încetățenirile acesteia de departe nu acoperă palierele multidimensionale ale realității. Or, promovarea ideii respective sfidează până și reperatele procesului cunoașterii, unde conceptele

nu acoperă în totalitate realitatea, parte componentă a căreia este și cea socială. Simultan cu reducerea arealului investigațional situația degenerează considerabil, accentuându-se doar metodologia științei și renunțarea la filosofie și componentele ei, printre care și filosofia științei, dar și la conexiunile pe care doar aceasta le asigură în cadrul teoriei cunoașterii [12, p.8-41].

Incontestabil, natura deschiderilor rezumată doar la societatea bazată pe cunoaștere încetățenește în structura provocărilor plenitudinea formelor fără fond, însemnând renunțări la reperatele axiologice și acritia conexiunilor. În această ordine de idei, se evidențiază, din punctul de vedere al filosofiei, că renunțările înglobează și părăsirea principiilor: rigorii, continuității, istorismului, axiologic etc. Cu remarca că renunțările invocate se referă nu numai la filosofie și celelalte domenii ale științei, dar în general asupra realității, devenind susceptibile de înfrângerea/spargerea frontierelor dintre experiențele anterior acumulate și producerea de stavile în relația cultural –civilizațional. .

Grație aceluiași deschideri ale Erei, prin intermediul oportunităților societății bazate pe cunoaștere se produce o ascendență necunoscută în istoria culturii și civilizațiilor privind accesibilitatea la rezultatele științifice, care plasată pe un areal insuficient de pregătit în mare produce inevitabil segmentarea nu doar a rezultatelor științifice și produselor obținute, dar și transformate ulterior în instrumente prin care se încearcă a se interveni și controla nu numai centrele de cercetare. Și nu numai propriul parcurs de constituire a conceptului societății bazate pe cunoaștere evidențiază prezența segmentărilor contraproductive. Segmentarea se referă, pe de o parte, la parcursul transformării conceptului-teorie: accesul nelimitat la informația mediatică și științifică în concepție-teorii, adică completarea sa cu sistemul informațional &comunicațional și descentralizarea axiologică, ceea ce nu le abrogă celor din urmă noi componente dreptul de a fi de sine stătătoare. Pe de alta, minimalizarea aportului societății bazate pe cunoaștere în calitate de concept-teorie în aprofundarea deschiderilor în Era Informațională.

Vorbim de faptul că accesul nelimitat doar la informația mediatică și științifică fără rigourile interconectării/interacțiunii/interdependenței cu sistemul informațional &comunicațional(SI&C) și descentralizarea axiologică a condus la utilizarea în exces și insignifiant valorificarea produselor și a condiției umane. Astfel, spargerea frontierelor prin oportunitățile societății bazate pe cunoaștere și necoroborate cu sistemul informațional &comunicațional(SI&C) și descentralizarea axiologică, rezultatele obținute și ulterior transformate în produse și beneficiarii lor ajung să devină dependenți unul de celălalt. Se atestă că, odată cu trecerea timpului, produsele ce se modifică continuu ajung să constituie o prezență manifestă net superioară în viața beneficiarilor. Asistăm la înfiriparea de raporturi probabil dintre cele mai puțin elucidate, dar deloc de neglijat, dintre produsele obținute și beneficiari, întrucât construcția acestor raporturi se produce contrar voinței unora sau insistenței altora. Elementele, chiar și în volum nesemnificativ, acumulate demonstrează că construcția raporturilor dintre produse și beneficiari călăuzesc proliferarea de noi ipostaze ale producătorului și acutizarea dublei ipostaze: producător și consumator. Și nu în ultimul rând, că

produsele respective au ajuns o componentă indispensabilă în activitățile umane, acestea tinzând să înlocuiască chiar și fundamentele culturii.

Deși pare neverosimil, dar efectele acestor raporturi se manifestă tot mai pregnant în realitate, inclusiv în realitatea socială. Amploarea acestor raporturi se pare că a luat prin surprindere și pe nepregătite, și este net superioară nivelului de sensibilizare a opiniei publice și ierarhiei sociale. Discutăm despre faptul că raporturile dintre părți continuă să fie luate drept reflecție asupra modului în care se asigură nevoile și necesitățile beneficiarilor și deloc că aceste produse influențează reperatele axiologice ale condiției umane și ale patrimoniului cultural. În această ordine de idei, subliniem că tratarea tacită a raporturilor doar din perspectiva nevoilor și necesităților s-a soldat cu derularea tendinței de simplificare a lucrurilor, dar și a ființei umane. Odată cu proliferarea tendinței de simplificare a tot și toate în comportamentul uman tot mai frecvent se întâlnește genul de suprafață și renunțarea la fundament. Ceea ce odinioară constituia respectul pentru moștenire, acribie(rigoare) și conexiune, acum tot mai mult este înlocuit cu așa-numita șansă care se utilizează în exces, grație deschiderilor Erei Informaționale.

Monitorizările întreprinse pe parcursul mai multor ani au reliefat prezența raporturilor dintre produse și beneficiari și în provocările asupra relației dintre cultural-civilizațional. În acest sens nu este o noutate, deoarece începând cu sec. XX tot mai multe personalități notorii au avertizat asupra pericolului pe care îl aduce civilizația culturii, concomitent cu alți autori notabili susțineau că culturalul și civilizaționalul sunt inseparabile și simultane și nu succesive[12,p.8-41]. Este o relație care doar la suprafață pare a fi una ce se axează pe valorificarea și aprofundarea părților. Înveșmântate în tendințe, acestea bulversează, dar și apropie unități în diversitate, influențează divergențele ce ușor pot fi transformate în divergențe de proporții. Chiar dacă arealul deschiderilor fiind unul mult mai vast, dar atribuit și elucidat doar prin intermediul societății bazate pe cunoaștere s-a soldat *nolens volens* cu marginalizarea reperelor axiologice. Astfel, atribuite societății bazate pe cunoaștere, deschiderile au fost conectate și utilizate exclusiv în găsirea de soluții la nevoile și necesitățile lumii contemporane și net inferior valorificate. Atribuire care înseamnă un alt tip de reduționism asupra percepției deschiderilor, plinuindu-se pe întreaga realitate începând cu a doua jumătate de secol XX[12,p.8-41].

De asemenea, atestăm constituirea de tendințe generatoare de alte realități, cum ar fi realitatea virtuală. Vorbim de tendințe care grație reduționismului invocat asupra deschiderilor prin intermediul proliferării realității virtuale se încearcă dacă nu înlocuirea, atunci asigurarea unei prezențe cât mai manifeste. Prototipul cel mai elocvent în contextul dat îl regăsim în reinterpretarea noțiunii de societate ca parte componentă a realității sociale cu forme: societate bazată pe cunoaștere, societate a cunoașterii sau societatea informațională etc. [12,p.8-41].

Incontestabil, facilitățile civilizaționale ale societății bazate pe cunoaștere trecute prin prisma Erei Informaționale fac verosimilă sistematizarea conceptelor și din per-

spectiva reînnoirii filosofiei prin deschiderea frontierelor dintre discipline. Concomitent are loc și corelarea problematicii cercetării cu tendințele actuale din filosofia și știința contemporană. Dezvoltarea filosofiei deschide noi perspective pentru conceptul/concepțiile teorii privind societatea bazată pe cunoaștere și clarificarea structurilor acesteia.

În contextul dat, provocările conturate în tendințe generează imperative dintre cele mai neașteptate și deloc de neglijat. Vorbim de tendințe care au devenit o prezență manifestă peste întreaga realitate, inclusiv cea socială, dar și de faptul că aceste tendințe doar formal sunt diferite în esența lor, însă interacționează, fiind interconectate și interdependente. Și nu în ultimul rând, de realizarea unei investigații din perspectiva filosofiei. În această ordine de idei, investigațiile se axează pe tendințele de regenerare/redimensionare a filosofiei care s-au declanșat și unde nu arareori se certifică o serie de escapade conceptuale, inclusiv retractarea calității ei de organon de orientare în lume. Se atestă că renunțările la conexiunile dintre componentele intra și extra cadru nu fac altceva decât să marginalizeze procesul cunoașterii, iar lipsa conexiunilor dintre componentele intra și cele extra cadru în tendințele provocărilor care se precipită în filosofie să se depășească, repliindu-se la oportunitățile societății bazate pe cunoaștere. Replierea la societatea bazată pe cunoaștere însă deteriorează arealul filosofiei în procesul cunoașterii, inclusiv valențialitatea tuturor formelor cunoașterii și a comunicării dintre ele. Cu remarcă, se respectă condițiile comunicării nu numai dintre domeniile filosofiei și ale științei, ci și a formelor cunoașterii, care se regăsesc fie în problemele științifice, fie în creionarea celor filosofice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Foucault M. Arheologia cunoașterii. București: Rao, 2011. 283 p.
2. Dragomir Al. Întrebare și răspuns. În: Crase banalități metafizice. București: Humanitas, 2004. 256 p.
3. Salavăstru C. Critica raționalității discursive : o interpretare problematologică a discursului filosofic. Iași: Editura Polirom, 2001. 216 p.
4. Weber M. Teorie și metodă în științele culturii. Iași:Editura Polirom, 2001. 184 p.
5. Balahur P. Problematologie și comunicare. Iași: Editura Performantica, 2006. 270 p.
6. Henry M. Barbarie. Iași: Institutul European, 2008. 261 p.
7. Sabău G. Societatea cunoașterii. O perspectivă românească. București: Editura Economică, 2001.
8. Habermas J. Postmetaphysical Thinking: Philosophical Essays. Massachusetts: MIT Press, 1994, 241 p.
9. Russell B. Istoria filosofiei occidentale. București: Humanitas. Vol. I, 2005. 494 p.
10. Cioran E. Cahiers 1957-1972. Paris: Gallimard, 1997. 1008 p.
11. Boulnois_O. Au-delà de l'image. Une archéologie du visuel au Moyen Age, Ve–XVIe siècle. Paris: De Travaux/Seuil, 2008. 496 p.
12. Pascaru A. Societatea bazată pe cunoaștere: realități și perspective. În: Descentralizarea axiologică în societatea bazată pe cunoaștere. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 216 p.

TITU MAIORESCU: EFORTURI CONJUGATE ÎN VEDEREA CONTRACARĂRII FENOMENULUI FORMELOR FĂRĂ FOND

TITU MAIORESCU'S JOINT ENDEAVORS IN THE COUNTERING OF THE FORMS WITHOUT SUBSTANCE PHENOMENON

Lidia TROIANOWSKI, *doctor în filosofie,*
Institutul de Istorie al AȘM
troianowski_lidia@yahoo.fr

Rezumat

În articol se analizează eforturile consacrate ale lui T. Maiorescu în vederea contracarării fenomenului formelor fără fond, particularitate peremptorie a epocii moderne a culturii românești. Se constată că ideea centrală care guvernează subiectul preocupărilor lui Maiorescu materializate în articolul "În contra direcției de astăzi în cultura română" este una originală, iar modul, expresivitatea cu care este abordată problemă influențelor străine orientate spre adaptarea unor modele culturale artificiale, menite să afecteze specificul național și să deschidă undă verde regresului, rămâne a fi elocventă și actuală perioadei în care gânditorul își afirmă tribulațiile cu privire la destinul spiritualității neamului.

Cuvinte-cheie: forme fără fond, cultură modernă, împrumuturi, import cultural, evoluționism organicist.

Summary

In the content of article are analyzed the strenuous efforts of T. Maiorescu on the countering of the phenomenon of the forms without substance, a peremptory peculiarity of the modern era of Romanian culture. It appears that the core idea, governing the subject of Maiorescu's concerns, embodied in the article titled "În contra direcției de astăzi în cultura română", is not an absolutely original one. Yet, the way and the expressiveness that is addressed the issue of foreign influences oriented to the adaptation of certain cultural artificial models, intended to affect the national specific and leading to regress, remains eloquent and current to the period when the thinker says his tribulations regarding on the destiny of the nation spirituality.

Keywords: forms without substance, modern culture, cultural import, organicistic evolutionism.

 cum un secol (18 iunie 1917), spiritualitatea românească avea să fie vitregită odată cu trecerea în neant a celui care prin opera și activitatea sa prodigioasă nu numai că a participat la alcătuirea fizionomiei epocii sale (nu întâmplător este supranumit arhitectul formelor culturii naționale române moderne), dar a lăsat generațiilor următoare un impresionant tezaur spiritual care te cucerește, te umilește, prin complexitatea și diversitatea problematicii și domeniilor, prin profunzimea pătrunderii și abordării aspectelor, abilitatea analizelor și sintezelor și, nu în ultimul rând, caracterul original al concepțiilor, multe dintre care, la timpul respectiv, au provocat judicioase disensiuni ideatice, chiar polemice, ce au marcat și influențat în mod incontestabil imaginea culturii naționale la intersecția dintre două secole - XIX-XX, ne referim la Titu Maiorescu. Personalitate complexă, Maiorescu se poziționează prin opera și concepția ca un deschizător de drumuri,

el este considerat creatorul esteticii în cultura națională și animatorul teoriei *formelor fără fond*. Concentrându-ne asupra tribulațiilor lui Maiorescu cu privire la formele fără fond, remarcăm că, de fapt, fenomenul în cauză se reliefează ca parte indispensabilă a procesului de modernizare a culturii românești, cât privește propriu-zis subiectul dat, a constituit ax director și pentru preocupările ideatice ale lui M. Eminescu, M. Kogălniceanu, Gh. Asachi, B. P. Hașdeu, C. Dobrogeanu-Gherea, G. Ibrăileanu ș. a.

Purtând cu demnitate și titlul de “îndrumător cultural”[1], T. Maiorescu acordă culturii spațiu major în preocupările sale, manifeste prin realizări materializate în mai multe studii critice, care nu numai că deconspiră o eminentă gamă de aspecte, dar constituie, simultan, principii directoare în confruntarea cu *importul de cultură*, ignoranță, lipsă de talent și cu mediocritățile. O impresionantă dovadă a meritelor lui Maiorescu pentru spiritualitatea națională o legăm nu numai de estetică, cultură, dar și de implicările acestuia în viața social-politică, adică în calitatea de prim-ministru, diplomat, director al publicației *Timpul*, membru fondator al Academiei Române, în această ordine de idei, nu putem face abstracție nici de prestația sa în ipostază de pedagog, eseist, scriitor, filosof. Maiorescu a avut destinul de a crea într-o perioadă în care spiritualitatea și cultura română realiza eforturi de sincronizare cu cea universală, de aceea, anume pe acest temei pretinde, dacă e să ne referim la spațiul literaturii, de la colegii de breaslă, atât cei uniți sub egida societății *Junimea* (Th. Rosseti, I. Negruzzi, P.P. Carp, I.L. Caragiale, I. Slavici, M. Eminescu ș.a.), cât și cei ce împărtășeau alte idealuri estetice, creații pe măsura celor europene, dar nu imitații proaste.

Intellectual adevărat, cărui spiritul critic i se pare unicul semn de normal, T. Maiorescu oferă prin intermediul operei sale un spectacol al ideilor, prin urmare, rămâne în posteritate ca indiscutabilul animator al teoriei sociologice a *formelor fără fond* și, cu certitudine, a autonomiei esteticului, probleme care pereclitează și azi liniștea criticilor, teoreticienilor, cert că nu în așa măsură ca pe vremea proletcultismului și realismului socialist, or mai ales ultima - autonomia esteticului a fost și rămâne “curată fatalitate inexorabilă”[2]. Dacă discursul său de speță estetică devine relevant, *sui-generis*, prin studiile și articolele pe care cu fidelitate le publică în *Convorbiri literare: Eminescu și poeziile lui*, *Comediile d-lui Ion Luca Caragiale*, *Asupra poeziei noastre populare*, *Poeți și critici etc.*, atunci prin aserțiunile ambalate într-un limbaj acaparativ prolificul exeget ne face complici ideilor cu privire la refuzul *formelor fără fond*, consecințe indubitabile a procesului de modernizare a culturii românești, raționamente pe care le expune în articolul *În contra direcției de astăzi în cultura română*, lucrare ce rămâne și până azi mostră de pertinență a comentariilor, de obiectivitate și inteligență critică.

Analiza lucrării la care replicăm permite să desemnăm că chiar din debutul studiului T. Maiorescu critică cu dezinvolt starea de lucruri pe care o atestă alături de activitatea diferitor publicații din România la 1868, printre care și *Transilvania* - organul public al Asociației pentru literatura și cultura poporului român, care în opinia exegetului întârzie să utilizeze slova corectă, “să scrie după gramatică, se declară incapabile de a avea o ortografie și stil bun”[3] și se prezintă pe arena publică fără să țină cont de faptul că prin propria prezență publicațiile vizate (*Familia*, *Telegraful*, *Federațiunea*, *Săptămâna*)

au a altera, dar nu dezvoltă cultura. Adoptând o poziție ce se revendică hotărât de la tendințele ce domină cultura epocii sale - imitarea, adaptarea și implementarea unor modele occidentale, străine culturii și tradițiilor naționale, Maiorescu atestă la diferite nivele ale culturii predispoziții vicioase de occidentalizare, manifeste prin caracterul de împrumutare și reproducere a aparențelor culturii apusene, fapt care-l face să constate că *“în toată direcția de astăzi a culturii noastre este neadevărul”*[4]. Regizându-și cu suplețe ideile, pe care le justifică prin argumente bine cantonate, Maiorescu constată și lipsa unor adevăruri mobile în cultura românească din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, de care în mod principial ar trebui să se călăuzească pătura intelectuală, cât privește interesul învederat, mai ales a publicului intelectual, față de cultura occidentală, aceste porniri e necesar să fie prioritare alimentate în opinia sa de *“prețuire inteligentă”*[5] a acelor valori ce fără cumpătare sunt aduse în circuitul cultural. Prezența neadevărului Maiorescu o înregistrează atât în aspirații, politică, poezie, gramatică, cât și în toate formele de manifestare a spiritului public.

Aplecându-se exclusiv asupra situației reliefate, drapat de stilul critic, T. Maiorescu excerptează din imaginea generală a culturii epocii că, imbold pentru acceptarea și asimilarea a tot ce ține de valorile occidentale, constituie dorința neîntemeiată de a demonstra, chiar prin ignorarea adevărului și abandonul bunului simț, faptul că „le suntem egali în nivelul civilizațiunii”[6]. Prins în această capcană ideatică, fără a evita și tonul moralizator, Maiorescu își afirmă răsPICat superioritatea de critic, fapt deconspirat cu lux în capacitatea de a pătrunde subiectul, astfel ajunge în urma unor sinteze să constate că *moda* față de valorile străine și formele din afară este un *vițiu* ce a afectat viața publică, cele din urmă acceptate și asimilate în exces, lasă să se creeze impresia că aceasta „este o stringență a timpului sau este suficiența cu care oamenii cred și sunt crezuți că au făcut o faptă atunci când au produs sau tradus o *formă goală a străinilor*”[7].

Într-o netă opoziție cu tendințele culturale ale timpului, consecințe pe care le atestăm ca naturale procesului de modernizare a culturii, Maiorescu departe de a cocheta cu adepții fenomenului formelor fără fond susține că gravitatea direcției noi e de natură nocivă, pe acest temei, intelectualitatea trebuie să se preocupe de identificarea, studierea și combaterea ei, în caz contrar impactul acestuia asupra spiritualității va avea consecințe devastatoare. Atitudinea declarat negativă cu privire la schimbul cultural este justificată de momentul că teoria identității culturale Maiorescu o corelează la conceptul evoluționismului organicist, care presupune că orice influență din exterior poate afecta cultura. În conformitate cu teoria evoluționismului organicist, cultura, fiind rezultatul unei dezvoltări unice, poate să mizeze în exclusivitate pe schimbări ce vin din interiorul ei.

Conservator de formație, Maiorescu a perseverat în opera de eliminare din cultura românească a elementelor de import valoric nejustificat adoptate în viața social-culturală.

Ne propunem să reliefăm destul de succint fondalul spiritual în mișcarea de idei cu privire la natura, esența și evoluția culturii proprii teoriilor sec.XIX, care, consemnăm, au influențat asupra formării și fundamentării teoriei sociologice a lui Maiorescu despre *formele fără fond*.

Consemnăm în această ordine de idei, cu câțiva ani mai înainte ca Ch. Darwin să-și fundamenteze teoria despre selecția naturală, lupta pentru existență și evoluția în lumea biologică, lucrul acesta este realizat și de către filosoful englez H. Spencer, unul dintre animatorii pozitivismului. Preocupat de problemele corelației dintre natură și societate, ideea de evoluție sociologul o aplică în egală măsură atât pentru fenomenele naturii, cât și cele ale culturii. Pentru el cultura are rădăcini naturale, prin urmare, tot ce este natural se dezvoltă în conformitate cu legile naturii și ale evoluției. Legile evoluției, decretează în nenumărate rânduri Spencer, sunt aplicabile pentru societate în general și procesele, fenomenele sociale în particular. La fel și fundamentul metodologic pe care-l utilizează la investigarea naturii organice este aplicat de exeget și la cercetarea societății, inclusiv a culturii. Pe lângă faptul că este animatorul teoriei generale a evoluției sociale, Herbert Spencer este recunoscut ca teoreticianul a două orientări în sociologie – organicismul și evoluționismul.

Organicismul apare ca o orientare metodologică în sociologie, care cercetează prin analogie societatea ca organism, iar procesele sociale le analizează din perspectiva celor biologice. În lucrările *Bazele sociologiei* și *Statica socială*, prin analiza comparată a funcțiilor societății și organismului, Spencer fundamentează bazele organicismului social, căutând să identifice tangențele și deosebirile dintre ele. Notabil faptul că, sprijinit pe un mănunchi de idei, noțiuni și concepte operaționale, evoluționismul se postează ca o orientare care admite o singură formă de dezvoltare – continuă, afirmă ideea creaționismului în cultură, insistă asupra tezei despre creator, rezultatele activității căruia au menirea de a o îmbogăți prin intermediul formelor variate și complexe (H. Spencer, D. Frazer, M. Miller). *Sine dubio*, în spatele acestor afirmații interceptăm și unele erori de interpretare, cum ar fi tezele despre creatorii culturii (creatorii anonimi), catastrofe și regres etc. asupra cărora insistă în special autorul *Filosofiei sintetice*, despre care nu ne vom pronunța.

Din amestecul tendințelor eterogene ale sec. al XIX-lea înregistrăm un interes aparte vizavi de problema culturii, mai manifestă în acest sens devine perspectiva civilizațională de cercetare de care legăm numele unor teoreticieni ca O. Spengler, M. Weber, N. Danilevsky, D. Frazer, W. Schmidt, A. Toynbee ș.a. De exemplu, în conformitate cu concepția lui Spengler, cultura este un organism cu hotare bine conturate, care de-a lungul evoluției trece prin aceleași etape similare oricărui organism viu, inclusiv și omul; Danilevsky susține că cultura este un organism impermeabil și ostil față de influențele din exterior; P. Sorokyn evidențiază două tipuri de cultură – senzitivă și ideatională, care se substituie una pe alta prin intermediul unui tip de cultură intermediar idealist; D. Frazer și V. Bogoraz, preocupați de cultura spirituală a comunei gentilice în calitate de reprezentanți ai tradiției evoluționiste, identifică dezvoltarea umană pe traiectoria magie-religie-știință.

Teoreticienii evoluționismului O. Spencer, A. Toynbee și R. Worms susțin că, cultura umană poate fi cercetată prin apel la legile și noțiunilor științifice, or aceasta este determinată de cauze naturale, iar dinamica ei este o legitate, astfel se încearcă o margi-

nalizare a concepțiilor anterioare, care pretindeau să demonstreze că istoria umanității, cultura este o multitudine de evenimente unciuale ce nu pot fi supuse unor legități.

În conformitate cu tezele evoluționismului cu privire la cultură, remarcăm că reprezentanții concepției în cauză reliefează câteva trepte de dezvoltare a ei, astfel procesul de trecere de la *primitivism- barbarism- civilizație* este elucidat ca unul continuu. Precizăm în acest sens, în opinia lui Spencer cultura reprezintă un tip de transformări manifeste ce se desfășoară în hotarele ce încadrează homogenismul nedeterminat până la heterogenismul determinat, transformări catalizate de procesele de diferențiere și integrare. Analiza speculațiilor spenceriene despre cultură permite să realizăm că acesta ajunge la o absolutizare a criteriului cantitativ de dezvoltare, prin urmare, se omite faptul legat de caracterul pluridimensional al relațiilor și formelor pe care se dezvoltă cultura. Oportună mențiunea, confuzia respectivă este rezultatul unor simplificări, reduceri ale formelor complexe ale culturii, totodată se încearcă o negare a resurselor interioare de dezvoltare, cum ar fi contradicțiile, ultimele fiind atestate de evoluționism ca simple impedimente accidentale în procesul cultural. Spencer elucidează mai multe particularități comune între organismele culturale și cele biologice, moment abordat în arhicunoscuta lucrare *Bazele sociologiei*, atât în organismul social, cât și cel biologic, atestă că diferențierea structurii este însoțită de diferențierea funcțiilor; în procesul evoluției diferențierea structurii și funcțiilor organismelor sociale și ale celor biologice este manifestă prin interacțiunea dintre ele; pe măsura creșterii organismului are loc dezvoltarea lui multilaterală, la fel și societatea odată cu evoluția ei se complică gradul structurii ei, având începutul în societatea primitivă „...se dezvoltă în direcția agregării economice a întregului gen uman, dând naștere varietății, în sensul diferențierii unor funcții aparte, adoptate de diferite popoare, funcții aparte, care își însușesc o parte sau alta ale fiecărui popor...”[8]. Analogia dintre organism și societate, susține Spencer în teoria sa, deconspiră nu numai naturalism și mecanicism vulgar, dar rămâne în mare speculativă, poate fi identificat și din perspectiva faptului că fiecare organism este o societate, care este organizat din mai mulți indivizi.

Cert faptul că, în conformitate cu opinia lui Spencer difuzată în capitolul *Societatea este un organism* din lucrarea amintită mai sus, atât în societate, cât și în organism, când vitalitatea lor la general este afectată, unele părți componente ale lor pot supraexista cel puțin o perioadă mică. Aduce și alte detalii bine instrumentate menite să demonstreze apropierea dintre societate și organismul individual, din demersul lui selectăm că „multe organisme cresc de-a lungul întregii vieți; altele cresc de-a lungul unei părți bune a ei: cât privește dezvoltarea socială, aceasta se desfășoară până la momentul când societatea se divizează în două, sau mai multe părți sau până când va fi asimilată de o altă societate”[9]. În plan referențial, precizăm că o teorie organicistă apropiată ca sens cu cea a lui H. Spencer înregistrăm dezvoltată în lucrarea *Organismul social* semnată de sociologul francez Rene Worms, care la fel caută să depisteze analogii între funcțiile, structura organismului biologic cu cel al societății umane, pe care le vede determinate de legi generale de dezvoltare, evoluție. Conotații adiacente despre tangențele dintre societate și organism cu cele ale lui Spencer demonstrează și Worms, pentru care „lipsa

de proporționalitate în spațiu și deficitul de durabilitate în timp reprezintă două trăsături, particulare formei generale a societății și organismului. Particularitățile exterioare ale organismului viu nu constituie proporționalitate geometrică și aceasta se modifică permanent. Același lucru este propriu societății. Forma exterioară a societății este condiționată de hotarele țării, care reprezintă cele mai stranie linii. Ele permanent se modifică în urma războaielor sau migrației”[10].

Pe acest fondal spiritual, numai că orientat spre dominanta socioculturală, își dezvoltă teoria despre *formele fără fond* T. Maiorescu, în acest sens nu facem abstracție de faptul că difuziunea, împrumutul modelelor culturale de care se preocupă patriarhul *Junimii* constituie unul din factorii care alături de cei naturali, premisele sociale și cuceririle condiționează evoluția socioculturală. Cât privește faptul că acesta a cunoscut opera și a împărtășit viziunile lui H. Spencer nu încapă nici o îndoială, or „...este influențat în formarea propriei teorii estetice de: idealismul kantian, formalismul lui J. Fr. Herbart, pozitivismul lui A. Comte și empirismul lui H. Spencer, precum și de teoria estetică a lui Schopenhauer sau filosofia greacă antică ”[11].

Imitațiile, împrumuturile modelelor, adică a *formelor fără fond*, ce nu deconspiră nici un spor de similitudine cu spiritul autohton, Maiorescu le surprinde nu numai în artă, ci și în viața politică, administrativă, și, nu în ultimul rând, în știință. Din perspectiva unei retorici fals ludice, Maiorescu încearcă să sesizeze cauzele care au determinat și facilitat procesul de difuziune a valorilor și modelele străine în spațiul românesc. Pe acest temei, coboară în cercetările sale până la hotarul de unde își are începuturile procesul de modernizare a societății românești, *formele fără fond* fiind o consecință, poate chiar inevitabilă a acestor remanieri. Printre premisele enunțate de critic atestăm ignoranța spirituală determinată de barbaria orientală, în care a fost cufundată cultura autohtonă până la debutul sec. al XIX-lea, care, trezită din această letargie, conform lui Maiorescu, se contagiază de ideile Revoluției Franceze, de concepțiile filosofice și cele din domeniul științelor naturii. Transferul de idei ce purta caracter unilateral era realizat prin intermediul tineretului studios. Lipsa unei pregătiri corespunzătoare a celor care au încercat să aducă și să implementeze în orizontul culturii naționale o parte din “lustrul societăților străine” n-a avut un efect pozitiv, or aceștia s-au lăsat copleșiți nu de “fenomenele mărețe ale culturii moderne, ci doar de efectele ei”[12]. Eșecul tinerilor intelectuali, în opinia lui Maiorescu, a fost marcat de faptul că aceștia extrem de mult și-au simplificat sarcina de a așeza “gintea română pe bazele civilizațiunii”[13], cât privește aspirațiile de a reproduce aparențele culturii apusene, acestea s-au soldat cu *direcția nouă*, care-și propune să realizeze artă, știință, chiar libertatea pe măsura și după tiparele celei din Vest.

Rămâne ineluctabil faptul că, în mare, dezamăgirile lui Maiorescu cu privire la starea de lucruri din cultura națională pe care o găsește afectată de influențele procesului de europenizare sunt determinate cu preponderență de decalajul ideatic a celor două concepții: evoluționiste, împărtășită de autorul studiului *O cercetare critică asupra poeziei române*, care anul curent numără 150 ani de la publicare, convicțiune care nu numai că nu admite, ci critică acid intențiile de adaptare și adoptare a valorilor culturale, a

sistemelor instituționale administrative și politice străine ce au la bază alte tradiții și o altă istorie, pe când în viziunea modernismului societatea organizată după un model comun este salutată și tirajată cu succes. Se pare că adresarea la valorile, normele, idealurile străine și adoptarea lor, mai ales în cazul unor culturi mici, ca a celei românești, este un lucru absolut natural, important ca acest transfer valențial să nu poarte caracter exagerat anarhic și nedirijat, dar și în acest caz știm că procesul de difuziune și cel de asimilare nu corespund calitativ sau mai ales cantitativ.

Azi, interacțiunea, schimbul cultural, dialogul cultural rămân a fi printre problemele majore ale filosofiei contemporane. Fenomenele din orbita procesului de mondializare au condus la faptul ca interacțiunea dintre culturi să devină o componentă principială a tuturor tipurilor de activitate umana. Arta, știința, învățământul rămân a fi domeniile care cel mai activ s-au inclus în procesul dialogului cultural, pe care îl identificăm ca unul extrem de contradictoriu, pe de o parte, realizăm eforturi bine regizate de depășire a diferențelor și de integrare culturală, pe de alta, condiționarea dintre diferite spații culturale alimentează tendințe de particularizare a culturii și intenții nevoalate de a plasa în securitate anume diferențele naționale, religioase și etnologice. În ce măsură o cultură mică, cazul Republica Moldova, este capabilă să-și promoveze propriile valori și tradiții și cât de pregătită este să realizeze o selectare și racordare rezonabilă la universalii culturale străine, pentru ca acestea să nu-i afecteze tradițiile și identitatea, și, nu în ultimul rând, progresul, suscită atât de la stat, cât și de la fiecare cetățean eforturi considerabile. Nu putem face abstracție nici de momentul că anume tendințele de particularizare culturală ce devin destul de evidente pe fondalul evenimentelor din ultimul deceniu al sec. al XXI-lea conduc în mod natural la ciocnirea dintre diferite culturi, disensiuni manifeste prin intoleranță culturală, chiar violență fizică, toate fiind alimentate de caracterul contradictoriu al principiilor, normelor și sistemului de coordonate valorice tradiționale. În acest sens, nu uităm că autorul concepției divizării etnoculturale a civilizațiilor, sociologul american S. Huntington, încă la 1993 dezbătea în lucrarea *Ciocnirea civilizațiilor* că anume “dimensiunea culturală și cea mai periculoasă a politicii globale pe cale de apariție va fi conflictul dintre grupuri ce aparțin de civilizații diferite” [14]. Ideile colportate de sociologul american, constatăm, își găsesc deja reflectare în evenimentele ce ne periclitizează liniștea și pacea la început de mileniu, or putem consemna că problemele intoleranței și neacceptării altor tradiții culturale pot conduce nu numai la conflicte locale, ci și la ciocnirea civilizațiilor.

Revenind în albia concepțiilor lui Maiorescu despre caracterul distructiv al formelor absolvite de originalitate și care în mod orientat omit specificul național românesc, subliniem că este imposibil să nu apreciem eforturile regizate ale exegetului de a rezolva ecuația în care confuzia dintre valori și nonvalori, artist și mediocritate era una evidentă. Spre deosebire de premergătorii săi, printre care și cel atestat de G.Călinescu ca a doua personalitate a culturii românești după D.Cantemir - I. Heliade Rădulescu, care la 1829 într-un articol din *Curierul românesc* se adresează către tineretul creator îndemnându-i să creeze or, în opinia sa, nu este timp de critică, e vremea de a scrie și scriți cât veți putea și cum veți putea, Maiorescu, convins că radicalismul critic poate fi

utilizat ca un instrument eficace de contracarare a mediocrităților și nonvalorilor, face apel la conștiința scriitorilor în vederea realizării unor opere ce le-ar justifica esența și ar corespunde canoanelor de creație artistică. Pentru a nu încuraja o diminuare a eforturilor și pledoariile lui I. Heliade Rădulescu pentru o literatură în particular și cultură în general cu specific național, comparativ cu T. Maiorescu, remarcăm că într-adevăr în perioada timpurie a activității sale a încurajat traducerea și adaptările, care poate nu excelau prin calitate, în schimb cantitativ satisfăceau așteptările publicului larg. Un argument cât se poate de rezonabil în intenția de a reabilita *aceste rătăcirii* ale lui Heliade Rădulescu rămâne a fi însuși timpul și contextul istoric în care "...reformatorul de tip prepașoptist...anticipatorul *formelor fără fond*..."[15] pledează pentru această cale de fortificare a culturii naționale, mai târziu însă atitudinea față de împrumuturile din alte culturi capătă caracter diametral opus.

Proiectul de refuz al *formelor fără fond* dezvoltat în cele două articole – *În contra direcției de astăzi în cultura română și Direcția nouă în poezia și proza română* – ce se materializează prin critici acide la adresa tendințelor pe care Maiorescu le atestă ca deplasate în zone sterile - de imitație sau traduceri din culturile străine, astfel, în ultimul studiu într-o manieră care nu admite careva obiecții elaborează un nou canon al epocii, pe care-l difuzează prin intermediul publicației *Convorbiri literare*. Din moment ce am semnalat despre contribuția lui Heliade Rădulescu la procesul de afirmare a literaturii românești, nu putem trece sub tăcere aportul lui M. Kogălniceanu, care la fel a contribuit substanțial la dirijarea opiniei publice cu privire la importanța criteriului originalității operelor artistice, criteriu care în creația sa este investit cu grad maxim de valoare estetică, simultan autorul sugerând că acesta poate fi atins numai prin reflecția specificului național.

Pătrunderea ideilor lui Kogălniceanu despre importanța reflectării specificului național nu derivă spor suplimentar de efort mai ales în urma lecturii editorialului *Introduțiune la Dacia literară*, în care imitațiile sunt absolvite de orice valoare estetică, fiind catalogate la categoria maniilor primejdioase. Enunțurile programatice, justificate din perspectiva unui proiect canonic dezvoltate în *Introduțiune...* demonstrează cu lux că M. Kogălniceanu este departe de a cădea ispită unor idei unilaterale și puțin flexibile despre impactul politicii de asimilare a culturii europene, or redactorul șef al *Daciei literare* critica abuzurile și lipsa de originalitate, care pot fi depășite prin concentrare asupra istoriei, trecutului eroic al neamului, folclorului, tradițiilor și moravurilor naționale: „Istoria noastră are destule fapte istorice, frumoasele noastre țări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și de poetice ca să putem găsi și noi subiecturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuința să ne împrumutăm de la alte nații”[16]. Raportul dintre fond și formă Kogălniceanu îl aplică și la dezbaterile problemei creației istorice, conștient de nivelul de dezvoltare a culturii românești comparative cu alte state și culturi europene, gânditorul nu disperă, el, ca și Maiorescu, pune preț pe potențialul spiritual al neamului, care trebuie pus în valoare, numai astfel vom putea fructifica procesul de modernizare social-culturală și sincronizare cu tendințele univer-

sale ale epocii, or să nu uităm că “Europa nu-și dă simpatiile și sprijinul decât părților care aspirează a-și potrivi instituțiile lumii civilizate”[17].

Deși cele relatate mai sus nu permit o disociere a bunelor intenții a celor doi gânditori - M.Kogălniceanu și T.Maioreșcu - cu privire importanța realizării unei literaturi originale cu specific național, tribulații care capătă expresie prin intermediul publicațiilor *Dacia literară* și *Convorbiri literare* și a Societății *Junimea*, totuși putem atesta mai multe diferențe de atitudine în probarea și abordarea fenomenului *formelor fără fond*. *Verbi causa*, spre deosebire de Kogălniceanu, Maioreșcu etalează mai mult spirit pesimist atunci când vorbește de potențialul poporului în vederea realizării unor opere apte să ne legitimizeze la nivel european, în aserțiunea sa randamentul acestuia este unul cantitativ mărginit, “averea națională...energia intelectuală se află într-o cîțime fixate”, de aceea jocul cu această “sumă a puterilor, cu capitalul întreprinderii de cultură “[18], decrețează el, trebuie pedepsit. Fără să evite tonul moralizator, Maioreșcu speculează cu maximum de efecte confuzia despre potențialul “mărginit” al poporului român, care este “consumat de profesori ignoranți, de funcționari netrebniți, de academicieni, secretar, membri onorifici...”[19], în așa fel, cultura este în deficit de școlari modești, meseriași naționali, poeți și prozatori buni, de oameni de știință adevărați.

Marcat de un filon social-estetic, Maioreșcu rimează într-un stil prea dramatic deplasarea către artificialitatea culturii românești, pe care o surprinde ca o simplă și derizorie caricatură a celei europene, astfel cantonează cu acidă deriziune argumente menite de a convinge cititorul de veritabilitatea celor susținute și de necesitatea care, pentru el, la acel moment se transformă într-un imperativ - renașterea spiritualității românești prin marginalizarea ei de direcția falsă croită la începutul culturii moderne. Concentrat pe anumite aspecte definitorii ale unei societăți, Maioreșcu, prin reflecții, uneori lacunare față de situația dramatică a culturii care etalează “false forme ale civilizațiilor moderne”[19] prin disprețul față de jurnalistică, deprecierea spiritului de societăți artistice, plastografiată instrucțiunea publică, denaturantă ideea de academie, constată că în conformitate cu o statistică a formelor împrumutate cultura românească excelează, pe când realitatea tristă descoperă că “acestea sunt producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, și astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă și fără valoare”[20]. Ideea discrepanței dintre formele externe și fondul intern Maioreșcu încearcă s-o acrediteze cu cea mai pregnantă insistență, deoarece o situație nefirească în urma importului neregulat al formelor și modelelor îl atestă, după cum am ilustrat mai sus, nu numai în domeniul artelor, în literatură, dar vede afectată în general structura socială de formele moderne. Atitudinea nevoalată a lui Maioreșcu față de această situație este una exclusiv negativă, însă o desemnează ca anormală, mai ales din considerentul că tendințele mimetice nu numai că poartă însemnul unui peremptoriu deficit de originalitate, dar apare și ca o confirmare temeinică a impotenței spiritual-creatoare.

Din demersul său critic cu privire la prestația negativă a *formelor fără fond*, elucidăm încă un aspect constitutiv al problemei care se pare că cel mai mult îl exasperează

ză pe autorul *Criticelor*, introducerea instituțiilor după modele străine în viața socială, care este un fenomen nefiresc, ce apare ca un impediment serios în fața evoluției normale a societății. Conform convingerilor lui Maiorescu, inițiativele vizavi de anumite schimbări din viața socială trebuie să vină de jos în sus, și nu invers. Atitudinea rezervată față de procesele de modernizare pe care le monitorizează în cultura românească este alimentată în mod principal de convingerea că poporul, „plângerea căruia a ajuns la culme”, nu posedă nivelul necesar de dezvoltare care i-ar permite o utilizare corectă a instituțiilor împrumutate, prin urmare, „tot artificiu și toată caricatura civilizațiunii noastre, și formele deșarte cu care ne-am îngâmfat până acum își vor răzbuna atrăgând cu lăcomie fondul solid din inima străină”[21].

Articolul *În contra direcției de astăzi în cultura română* se prezintă nu numai ca un apel energic la trezirea conștiinței naționale pentru a nu lăsa ca nepăsarea să afecteze spiritul public prin acceptarea și asimilarea unor valori străine, dar pe finalul lui ai impresia că Maiorescu prezintă un program de activități în care stipulează în mod imperativ ce trebuie de făcut în vederea remanierii situației dezbătute. Nu produce efect de surpriză nici faptul că Maiorescu încearcă să atenționeze că încurajarea mediocrităților, pe care o vede aproape ca pe o trăsătură națională, ce a condus la o situație alarmantă în cultura modernă românească - ca poezia(adevărată, originală -*n.n.*) să dispară, iar jurnalistică și politica să-și piardă influența. Opinează că avansarea mediocrităților este o manifestare specifică a perioadelor istorice când poporul cade în criză spirituală, similară la cea replicată, pe acest temei, subliniază Maiorescu, că ele trebuie supuse unor concursuri serioase pentru activitatea în anume funcții din viața publică. Concluzia pe marginea subiectului enunțat este una explicită: ceea ce este valoros nu are nevoie de indulgențe și susținere. Plauzibil să decelăm, că dilema alegerii dintre o cultură falsă și una inexistentă(nulă) nu-l pune pe Maiorescu în dificultate, el fără ezitare mizează pe ultima, convins că, spre deosebire de cea artificială, de esență străină spiritului și specificului național, poporul rămâne cel puțin cu șansa de a spera că la un moment firesc al evoluției se va ivi această “formă binefăcătoare a vieții omenești”[22].

Subiectul *formelor fără fond* este unul valorizator distinct din gama complexă a problematicii abordate de T Maiorescu, totodată constituie și unul din obiectivele majore ale societății *Junimea*, care în comun acord au manifestat împotriva importului de civilizație europeană. Ideea centrală care guvernează subiectul preocupărilor lui Maiorescu te copleșește prin modul și expresivitatea cu care este abordată problema influențelor străine, adaptarea unor modele artificiale, menite să afecteze specificul național și să deschidă undă verde mediocrităților este una elocventă și actuală nu numai celei de-a doua parte a sec. XIX, dar și pentru începutul sec. al XXI-lea. Maiorescu a fost și rămâne pentru cultura românească atât cel dintâi spirit critic care era convins că a demonstra adevărul înseamnă a face cultură, certitudine pe care mizează în proiectarea demersului estetic de reclamare și negare a *formelor fără fond*, dar și ca făuritorul epocii literare clasice, în special al mitului eminescian.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Lovinescu E. Istoria literaturii române contemporane. Chișinău: Litera, 1988, p.484.
2. Cistelecan A. Un general peste literele române. În: *Euphorion*, 2010, nr.11-12.
3. Maiorescu T. În contra direcției de azi în cultura română. Opere. Critice. București: Editura Fundației Naționale Univers Enciclopedic pentru Știință și Artă, 2005, p.158.
4. Ibidem, p.159.
5. Ibidem,p.160.
6. Ibidem, 161.
7. Idem.
8. Спенсер Г. Основные начала. СПб., 1897.// http://modernlib.ru/books/g_spenser/osnovnie_nachala/
9. Спенсер Г. Основания социологии. Москва: Издание Международного Университета Бизнеса и Управления, 1996, p. 212.
10. Вормс Р. Общественный организм. - Москва: Издательство Книжный дом Либроком, 2012, p.20.
11. Negomireanu A. "Frumosul" la Titu Maiorescu. În :Socio-Umane, Gorj, 2013, 25 august.
12. Maiorescu T. Op. cit., p. 159.
13. Maiorescu T. Op. cit., p. 160.
14. Hutington S. Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale. București: Editura Antet, 1997, p.11.
15. Popovici D. Ideologia literară a lui I.Heliade Rădulescu. București: Editura Cartea Românească, 1935, p. 302.
16. Kogălniceanu M. Introducțiune la Dacia literară. În: Dacia literară, Iași, 1840, nr.1.
17. Kogălniceanu M. Opere. Vol.1. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974, p.594.
18. Maiorescu T. Critice(1866-1907) . Prefața autorului la ediția 1874. În :Opere. Critice. București: Editura Fundației Naționale Univers Enciclopedic pentru Știință și Artă, 2005,p.4.
19. Maiorescu T. În contra direcției de azi în cultura română, p.163.
20. Idem.
21. Ibidem, p.164.
22. Ibidem, p.166.

TEORII ȘI PRACTICI JURIDICE.
PERSPECTIVA UNEI METODOLOGII INTERDISCIPLINARE
LEGAL THEORIES AND PRACTICES.
AN OUTLOOK OF THE INTERDISCIPLINARY METHODOLOGY

Rodica CIOBANU, doctor în filosofie,
Institutul de Istorie al AȘM
rod_rosca@yahoo.com

Rezumat

Scopul prezentului articol este de a analiza relația dintre teoria și practica juridică. Pornind de la faptul că în prezent învățarea în formarea juridică profesională este axată din ce în ce mai mult pe dimensiunea aplicativă, pragmatică, am considerat revizuirea relației teorie-practică în vederea identificării unui echilibru între acestea, precum și identificarea unor soluții ale problemelor de actualitate în perimetrul teoriei și metodologiei dreptului. Probleme care, pentru a fi soluționate, necesită un solid fundament teoretic și contribuții ale mai multor domenii științifice, datorate caracterului complex și interdisciplinar al domeniilor social și umanitar. Astfel, conținutul articolului scoate în evidență importanța unei metodologii interdisciplinare pentru știința și practica juridică.

Cuvinte-cheie: teoria dreptului, teorie, practica juridică, cunoștințe, metodologie, interdisciplinaritate.

Summary

The aim of the present article is to analyze the relationship between legal theory and practice. Taking into account that, nowadays, a bigger emphasis is placed on the practical character of knowing and learning, the article tries to identify the balance between theory and practice, as well as the exploitation of some problems of the practice. The problems, which, in order to be solved, require a solid theoretical foundation and a contribution from many scientific areas, given the interdisciplinary profundity of the study object of the socio - human sciences. Additionally, the article underlines the theoretical framework of law through the use of interdisciplinary methodology.

Keywords: theory of law, theory, legal practice, knowledge, methodology interdisciplinarity

In ultimul timp, din ce în ce mai mult se pune accentul pe caracterul aplicativ al instruirii/învățării. Acest lucru iese în evidență și din cerințele înaintate pentru optimizarea, structurarea și organizarea conținuturilor curriculumurilor disciplinare incluse în planurile de studiu. Standardele obligă titularii cursurilor să formuleze, pe cât este posibil de explicit, competențe, scopuri și obiective pe care și le propun prin predarea unor materii ce ar trebui să contribuie la formarea profesională a studentului sau masterandului. Astfel, se solicită adesea ca balanța să fie mai degrabă în favoarea caracterului pragmatic al învățării și mai puțin în favoarea conținuturilor teoretice, datorită mecanismului de evaluare a performanțelor înregistrate de studenți. Or, dacă într-una dintre materiile predate este mai multă „teoretizare” sau domeniul are un grad mai înalt de „abstactizare” etc., atunci disciplina cade imediat în dizgrația nu doar a auditorului (student, masterand), dar și a administrațiilor. Și în aceste condiții ne întrebăm: unde ar putea fi găsit echilibrul, cum am putea evita discordia teorie-practică? Care ar fi șansa ca să înțelegem totuși că suportul

teoretic este de importanță majoră, că lipsa unor cunoștințe fundamentate științific solide dezavantajează, dar și că conexiunea teorie-practică, la etapa învățării, este și normal ca să fie de natură unidirecțională, pentru ca ulterior să ia caracterul bidirecțional. „Universitatea nici nu poate da o pregătire practică serioasă, nici nu e aceasta misiunea ei. O pregătire practică serioasă nu poate da decât organizația rațională (în sensul de organizare) a stagiului, iar Universitatea trebuie să rămână în conformitate chiar cu numele ei (Universitas), numai un focar de cultură generală științifică, care să poată servi drept bază solidă pentru activitatea ulterioară a unui cetățean luminat și profesional conștient.”[1]

Subiectul pe care urmează să-l punem în discuție nu este unul de absolută noutate, ci unul care periodic nu poate să nu incite: fie datorită deranjului provocat de unele tendințe *la modă*, fie de încercarea de a înțelege care ar trebui să fie unitatea de măsură și cum ar fi posibil un echilibru care ar fi nu doar favorabil cunoașterii și învățării conștiente, dar și eficient, aplicativ, util.

Într-un alt context, vorbind despre actualitatea operelor lui C. Stere [2], făceam trimitere la lucrarea *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*, în care C. Stere, încercând elaborarea unei imagini de ansamblu asupra condițiilor în care s-a dezvoltat învățământul superior în România, identifică cauzele ce au determinat o anumită stare a lucrurilor (nu cea mai bună) și a problemelor cu care se confruntă societatea. Cugetătorul menționează că învățământul universitar juridic s-a transformat în unul mai degrabă profesional, dat fiind faptul că s-a pus accentul pe satisfacerea necesităților imediate ale societății. Astfel, în prefață autorul își exprimă opinia potrivit căreia „necesitatea de a satisface grabnic nevoile practice ale unui stat tânăr, de curând intrat în fagașul statelor occidentale; trebuința imediată în primari, judecătorești avocați și alți specialiști cu oarecare pregătire pentru activitatea și practica lor: explică și justifică pe deplin faptul că Universitățile noastre au avut până acum o direcție prea practică. Ele, sub presiunea împrejurărilor, fatal au luat mai mult înfățișarea unor școli speciale (...) un fel de școli profesionale superioare (...). Astfel, cursurile care au un interes general științific adesea lipsesc cu totul sau sunt foarte reduse.” [3] Oare să fie justificată această tendință, destul de vizibilă și în zilele noastre?

S-ar putea părea a fi banală încercarea de a intra în dezbateri legate de esența relației teorie-practică din simplul motiv că orice domeniu care pretinde la un anumit statut epistemic este fundamentat pe practica vieții sociale și pe reflecții/raționamente asupra acesteia. În general, vom vedea că această relație este destul de complexă și indică anumite dificultăți în încercarea de a forma o imagine de ansamblu și pe cât ar fi posibil de exhaustivă. Pentru început este nevoie de menționat domeniul de origine asupra căruia urmează să ne expunem, pentru ca ulterior să încercăm identificarea dimensiunilor de bază ale abordării.

Cel mai simplu exemplu, pentru noi, în acest caz ar putea fi *Teoria dreptului*, care în formarea sa ca domeniu științific se bazează pe practica socială, pe experiența practică a științelor de ramură, asupra cărora, prin procedee logice și raționamente, sunt elaborate generalizări. În afara acestei treceri de la practică la gândirea asupra ei nici un domeniu

nu poate accede la propria sa înțelegere, el are nevoie și de intervenții exterioare. În același timp, relația teorie-practică rămâne a fi una ce prezintă grad de dificultate și din motiv că acest raport ne impune să gândim asupra funcționalității interne, adică felul în care își îndeplinește funcțiile pornind de la propriile sale principii.

Totodată este problematică determinarea felului în care sistemul dreptului se constituie prin raportare la această relație, iar odată constituit își dovedește eficiența într-un cadru social concret și în care este valorificat caracterul aplicativ. Reperul de bază al discuțiilor ar trebui să fie orientat asupra fundamentului teoretic al dreptului, pentru că adesea la acest capitol, poate uneori mai frecvent decât în alte domenii de formare profesională, se fac dezbateri asupra rolului major sau minor pe care l-ar putea avea una sau alta dintre materii în formarea specialistului de mâine. În cele mai frecvente cazuri disciplinele mai teoretizate, cum ar fi teoria dreptului, filosofia dreptului, istoria dreptului ș.a. să fie neglijate, adjuocate, marginalizate. Astfel, valorificând dimensiunea aplicativă a dreptului, uneori se întâmplă să neglijăm o a doua latură, la fel de importantă, și anume caracterul rațional al realității juridice, despre care vorbea și M. Djuvara. [4]

Domeniul științelor juridice este unul foarte diferențiat. Pe lângă teoria și istoria statului și dreptului există un șir de discipline juridice de ramură (drept administrativ, dreptul muncii, drept constituțional etc.) care în ultimii ani s-au înmulțit exponențial.

Materiile juridice mai sunt însoțite și de un sistem întreg de științe juridice auxiliare - științe din exteriorul sistemului științelor juridice, ce participă la cunoașterea metodică a științelor juridice. Între sistemul științelor juridice și celelalte științe socioumane există interdependențe și interacțiuni cognitive firești, corespunzător domeniilor lor de referință și cercetare. Ideea de a unifica domeniile clasice ale unor științe pentru a constitui teorii interdomenii sau discipline de graniță cu profil integrativ, în scopul impulsivității cunoașterii în general, este de dată recentă și este specifică stilului de cunoaștere științific contemporan. Prin problematică, dar și prin posibilitățile de aplicare pe care ni le oferă complexele interdisciplinare, unind într-un tot integrat domeniul dreptului cu cel al logicii formale, al retoricii și teoriei argumentării, psihologiei, sociologiei etc. lărgesc cu mult orizontul cunoașterii și înțelegerii dreptului. Demersul cognitiv al științelor juridice, aflându-se în conexiune cu demersurile cognitive ale celorlalte științe ale socialului și umanului, determină valorificarea metodologiei interdisciplinare prin raportare la relația teorie-practică juridică. Cu referire la modul în care ar putea fi valorificat fundamentul teoretic al dreptului, M. Rehbinder (*Sociology of Law* - 1975) expune o concepție tridimensională, care ar cuprinde filosofia dreptului, dreptul dogmatic și sociologia dreptului. Între acestea, permanent are loc un schimb de concepte, iar rezultatul acestui schimb este apariția științelor integratoare. G. Del Vecchio [5] conturează câteva tendințe în definirea problematicii și esenței dreptului: *tendința justificativă*, conform căreia sistemul dreptului trebuie să fie înțeles și cunoscut prin izvoarele sale, izvoare care trebuie justificate; *tendința antropologică*, acea perspectivă care pune accentul pe înțelegerea și definirea dreptului în corelație cu condiția umană. G. Del Vecchio precizează că „în măsura în care filosofia are ca obiect dreptul, în aceeași măsură dreptul este studiat în esența sa universală” [6]; *tendința finalistă*, care este preocupată de fun-

damentele finalității legislației. Pe lângă acestea, mai este nevoie să fie supus reflecției sistematice idealurile, finalitățile și valorile, pe care și le-a stabilit și în funcție de care ea formează sistemul de drept, menționează E. Sperantia [7].

În plus, însăși dezvoltarea societății, cu prezența diverselor relații (de muncă, creditare, contractuale etc.), a determinat, pe de o parte, necesitatea stabilirii expresiei juridice teoretizate, iar pe de alta, necesitatea de reglementare a acestor relații. De aceea, întrebarea fundamentală la care trebuie să răspundă teoria dreptului, care reflectă un fragment al realității și care generalizează realul [8], ca și filosofia, teoria politică, etica sau religia ar fi „care e scopul vieții?” [9], afirmă W. Friedman. Presupozițiile întrebărilor: există viață? există scop? viața are scop? - nu revin teoriei generale a dreptului în această calitate, deoarece ea are spre examinare categoriile, principiile și legile proprii fundamentului dreptului, eventual interdisciplinaritatea filosofiei dreptului reproblematicizează sensul justiției, finalitatea culturală a dreptului.

Teoria dreptului cercetează structurile, funcțiile, mecanismele sistemului de drept, în care se întâlnesc aplicațiile conceptelor filosofice. Fără să se situeze în orizontul filosofiei, teoria generală a dreptului valorifică din plin o concepție filosofică sau alta - ontologie, gnoseologie, antropologie, axiologie, praxiologie. Teoria dreptului are un limbaj propriu, care exprimă în termeni definiți, fundamentali pentru celelalte științe juridice, ceea ce este general și necesar întregului normativ juridic.

În această ordine de idei, cu certitudine putem afirma că o concepție generală asupra dreptului este determinată de necesitatea deschiderii și cunoașterii fenomenelor social-juridice, de necesitatea de a explicita care este baza și esența puterii normativ - reglatoare. În același timp, analiza naturii și funcționării dreptului presupune lărgirea sferei de cercetare la următoarele construcții: activitatea umană, normele și valorile sociale, statutul dreptului, relațiile sociale. Evident, poate fi vorba doar de o analiză complexă, integratoare a acestui sistem prin convergența mai multor domenii. Totodată, cele menționate sunt motive plauzibile pentru înțelegerea necesității unui alt mod de abordare a acestui domeniu. După cum menționează Ioan Humă [10], este necesară o repunere în discuție a statutului cunoașterii juridice sistemice: „Ansamblul teoriilor și ipotezelor despre întregul organic, dar și despre elementele componente ale dreptului, privit ca sistem, vizează lumea dreptului (...) formată din componente ideologice, relaționale și instituționale, condiționate social-istoric.” [11] Cunoașterea fenomenului juridic antrenează atât direcția filosofică, cât și cea științifică propriu-zisă. „Știința reprezintă forma riguroasă a cunoașterii și construiește un ansamblu sistematic și unitar de cunoștințe veridice despre realitatea obiectivă (naturală și socială) și realitatea subiectuală.” [12] Cercetătorul fenomenului juridic care explorează „câmpul epistemologic contemporan” cu intenția de a valorifica tezele fundamentale ale cunoașterii științifice într-un domeniu particular întâlnește un peisaj extrem de divers, susține I. Craiovan [13]. La o extremitate se situează concepțiile, după care epistemologia trebuie să rămână o încercare de explicare și justificare a pretențiilor de cunoaștere ale științei prin reconstrucția rațională a formelor ei de expresie și organizare. La extrema opusă pot fi identificate diferite propuneri de „naturalizare” sau chiar de

eliminarea a epistemologiei și înlocuirea acesteia cu alte „discipline succesoare.”[14] Interesul față de o astfel de abordare a fost stimulat de încercările reușite de a uni metodologia filosofică cu domeniul dreptului, în consecință luând naștere metodologia juridică, despre care se menționează că „se referă la principiile cunoașterii științifice a fenomenului social al dreptului, la operațiile, procedeele, tehnicile acestei cunoașteri.”[15] Astfel, statutul științific al dreptului fiind exprimat printr-o dimensiune evaluativă și alta descriptivă a cunoașterii juridice sistematice realizează o dublă deschidere: una - spre științele juridice particulare și cea de-a doua - spre domenii cu un înalt grad de generalitate, cum ar fi filosofia. Din cadrul științelor juridice primește informația empirică și o redă în categorii și principii operaționale pentru cunoașterea factual pozitivă, iar de la filosofie preia concepte și reguli metodologice cu rol evaluativ și general-empiric, indica Gh. Mihai și R. Motica. [16]

Caracterul evaluat al cunoașterii din cadrul dreptului ține de esența științelor juridice. În încercarea de a dezvălui esența științelor juridice, majoritatea autorilor consideră că primul pas în realizarea acestui lucru este cunoașterea esenței și identității dreptului, fapt ce poate fi realizat prin concursul a trei moduri de abordare: filosofic, juridic și ca fenomen social. Raportată acestei stări de fapt, teoria dreptului obține statutul de o metodologie a tuturor celorlalte discipline juridice, care valorifică potențialul metodologiei general-filosofice. Aceasta este considerată o știință integratoare. Reieșind din diversele abordări, poate fi considerată știință politică, consideră unii autori, și niciodată o știință juridică, afirmă ei. O poziție total opusă este împărtășită de P.E.Nedbailo, pentru care teoria dreptului este o știință pur juridică. De aceeași părere sunt M.S.Strogovici și D.A.Kerimov. Ultimul nu este atât de radical, considerând că această disciplină „abordează probleme ce țin de ambele domenii, și de aceea ea poate fi considerată o disciplină general-sociologică.”[17] Deci, ea este sau poate fi atribuită și/sau sociologiei, și/sau științelor juridice, și/sau științelor politice etc., fapt ce indică caracterul profund interdisciplinar al științei juridice. Anume caracterul interdisciplinar ne permite să afirmăm că specificitatea, complexitatea și identitatea fenomenului juridic se relevă în cadrul a două planuri de cunoaștere:

- ca expresii particulare ale normativității sociale;
- ca interacțiune cu celelalte zone ale cunoașterii sociale.

Abordarea științifică a celui din urmă plan de abordare, fie din perspectiva metodologiei interdisciplinare, fie din cea a logicii, rămâne a fi una determinată de specificul epistemic al dreptului. Dezvoltarea acestei relații va scoate în evidență anumite impedimente. În stilul lui L. Blaga, care vorbește despre anumite piedici care se plasează în fața individului în cadrul realizării procesului de cunoaștere, B. Edelman [18] vorbește despre așa-numitele capcane, sau impedimente ale cunoașterii dreptului în general, dar și în analiza relației teorie-practică juridică în special.

O primă problemă consemnată se referă la delimitările conceptuale, în special menționându-se definirea conceptului de teoria dreptului. Dificultatea pe care o avem la acest capitol se referă la modul în care sunt formulate definițiile, acestea fiind incomplete sau încălcate regulile operației logice de definire.

Cu un anumit grad de aproximație, orice persoană posedă cunoștințe comune despre ceea ce constituie obiectul cunoașterii științifice în drept, cunoaștere ce este rezultat al

experienței sociale private, cum ar fi, spre exemplu, explicațiile oferite asupra a ceea ce ar însemna conflict, litigiu, încheierea contractului, căsătoriei etc., însă vor fi unități cei care vor putea să se expună sistemic, logic și teoretizat asupra acestora pornind de la un cadru legal și teoretic adecvat.

De asemenea, destul de problematică este definirea dreptului fie în raport cu celelalte științe juridice, fie cu cele care la fel au un grad de generalitate înalt, cum ar fi filosofia dreptului. În încercarea de a delimita cadrul teoretic, avem senzația că devenim neputincioși și incapabili de a ne expune clar, concis, exhaustiv asupra obiectului teoriei. Această situație este dictată de incapacitatea de a pune în valoare dreptul și de a explica cu exactitate esența relației dintre teorie și practică. Însă, în condițiile actuale, formularea unei definiții asupra unei teorii a dreptului prin raportare la practica juridică este imperios de necesar. În cadrul clarificării asupra conceptelor cu care operează teoria dreptului nu mai puțin importantă este cunoașterea și utilizarea regulilor logice de definire, reguli ce ne indică calea spre corectitudine și validitate. Cel din urmă aspect contează nu doar pentru cadrul teoretic, ci și pentru cel practic, deoarece simplifică utilizarea noțiunilor.

Ar putea fi depășită această problemă? Pentru depășirea dificultății menționate este propusă o soluție dublă: 1. Utilizarea perspectivei sistemic structurale în definirea instrumentelor conceptuale a dreptului; și 2. Practicarea/utilizarea regulilor logice de definire a noțiunilor. Acestea fiind determinate de necesitatea de a lua în calcul că dreptul este un sistem organizat de valori, de principii, de instrumente tehnice care exprimă reguli precise și căruia nu i se pot neglija nici fundamentele, nici manifestările concrete sau formale. Pentru a defini conceptele, trebuie să luăm în calcul nu doar caracterul de sistem, ci și gradul de complexitate al dreptului, precum și multitudinea de semnificații.

Dificultăți pot fi întâlnite nu doar la nivel de definire, înțelegere și operare cu noțiunile, dar și în cazul tradițiilor de abordare (doctrină), precum și a perspectivelor, care, fie prin diversitatea sa, fie prin modul de redare, nu ne oferă explicații exhaustive, puncte de vedere unice asupra unei stări de fapt. Un alt impediment este creat de unghiul din care este abordat obiectul cunoașterii juridice, care presupune cel puțin două componente de bază: un fundament teoretic justificativ și o raționalitate practică complementară a enunțului și obiectului vizibil.

Obiectul de studiu al dreptului este, ca și cel al majorității științelor sociale și umane, omul încadrat într-un anumit context al relațiilor sociale, iar perspectiva din care este valorificat acesta este una distinctă. În același timp, însuși dreptul este definit din punctul de vedere al celor mai diverse domenii (sociologie, antropologi, economie, psihanaliză etc.), având calitate de obiect al cunoașterii, fiecare dintre acestea pretinzând a ne oferi explicații exhaustive asupra a ceea ce prezintă esența dreptului. Însă domeniul care are a spune un cuvânt greu în acest caz este filosofia, consideră B. Edelman [19], deoarece generalizările oferă posibilitatea adaptării unor puncte de vedere exterioare la valorificarea esenței teoriei și practicii juridice. Chiar dacă acceptăm această opinie cu anumite rezerve, cu o anumită doză de scepticism, totuși ar merita efortul conjugat al domeniilor științifice contemporane în vederea fundamentării teoriei și practicii juridice.

Scopul procesului de cunoaștere este descoperirea însușirilor principale ale obiectelor, stabilirea cauzelor fenomenelor, aflarea legilor de dezvoltare a realității, care sunt ne-

cesare omului în activitatea sa de zi cu zi. Analiza mecanismului de realizare a procesului de cunoaștere conduce la evidențierea deosebirii dintre cunoașterea empirică și cunoașterea teoretică. „Cunoașterea empirică este însușirea de către agentul cunoscător a unei informații legate nemijlocit de situațiile praxiologice în care acționează, și de utilizarea semnelor limbii naturale prin desemnarea și transmiterea acestora”[20]. „Cunoașterea teoretică (sistematică) se deosebește de cea empirică prin introducerea alături de limba naturală a unui sistem special de semne și definirea riguroasă a conceptelor și propozițiilor utilizate, prin instituirea unor ample demersuri logice, constructive, cu accentuată valoare operațională”[21]. După cum menționează Ioan Humă [22], este necesară o repunere în discuție a statutului cunoașterii juridice sistemice. Cunoașterea fenomenului juridic antrenează atât direcția filosofică, cât și cea științifică propriu-zisă. Statutul epistemic al științelor juridice este exprimat prin dimensiunea evaluativă și descriptivă a cunoașterii juridice sistematice.

Este destul de dificil a stabili unele limite exacte între cunoașterea empirică și cea teoretică în cadrul activităților practice. Totodată, orice fundamentare teoretică se realizează în baza acumulării experienței empirice. Respectiv, între teorie și practică avem o relație bidirecțională. Considerăm că în cadrul dreptului acest lucru este unul foarte evident.

Un alt aspect ce necesită atenție atunci când încercăm înțelegerea esenței procesului de cunoaștere în drept este cunoașterea coraportului dintre material și ideal, între ceea ce este și ceea ce ar trebui să fie. În general, dreptul este domeniul ce pendulează între material și ideal. Ca expresie a relațiilor sociale, dreptul stipulează comportamente umane dezirabile. Spre exemplu, ideea de stat de drept are caracter ideal, este scopul de urmat, mecanismul prin care încercăm realizarea acestui scop are caracter material.

Retrospectiv, examinând sumar opiniile celor mai mari gânditori (Aristotel, Kant, Hegel ș.a.) despre drept, vom vedea că pentru aceștia dreptul constituie nu numai un domeniu al practicii, dar și un element indispensabil al sistemului social. În același timp, putem extrage cel puțin două concluzii plauzibile: una, prin care conștientizăm că perspectiva filosofică asupra dreptului nu dezvăluie în totalitate esența acestuia, deoarece nu abordează probleme legate de constituirea dreptului, de funcționalitatea internă a acestuia, de relațiile dreptului cu ceea ce este exterior dreptului; alta, prin care înțelegem că filosoful se află în incapacitate de a analiza raportul teorie – practică juridică, din moment ce acest raport nu implică funcționarea dreptului. Analiza trebuie să implice cunoașterea practicii juridice și modalitatea în care ea poate fi gândită *din punctul de vedere al dreptului*. Dar, demersului științific al filosofiei nu trebuie să-i fie frică de relația teorie-practică, ci mai degrabă ar trebui să-și asume ca sarcină furnizarea mijloacelor necesare pentru cunoașterea dreptului. Dacă filosofia poate să ne ajute să gândim teoria, atunci practica juridică este domeniul care va rămâne în afară, pentru a sta la dispoziția juristului.

Ce ar putea fi util în depășirea acestui impediment? 1. Valorificarea diversității perspectivelor de abordare a dreptului. 2. Identificarea unui singur sistem de referință/punct de vedere în abordare ar putea oferi substanță și profunzime exercițiilor intelectuale. 3. Acest sistem de referință ar putea fi interdisciplinaritatea.

O altă problemă care solicită contribuția atât a teoriei, cât și a practicii este înțelegerea identității dreptului. Dacă vă întrebați care ar fi motivul pentru care trebuie să revenim

cu semne de interogație asupra identității dreptului, atunci răspunsul ar fi unul destul de simplu. Odată ce dreptul este caracterizat printr-un grad avansat de specificitate, atunci rezultă că acesta urmărește soluționarea unor probleme specifice, a unor cazuri concrete (divorț, partajarea averii, moștenire, conflict de interese). În acest caz putem spune că dreptul exprimă prin norme problemele pe care le soluționează. În atare condiții niciunul dintre teoreticienii dreptului nu este asigurat că nu va fi întrebat de un practician: care este totuși rolul teoriei? În calitate de răspuns Kant [23] prezintă o poziție a *practicianului care disprețuiește teoria*, deoarece el crede că poate să avanseze prin activități „pipăind prin întuneric”, așa cum zicea Descartes (*Discurs despre metodă*), mai mult decât prin teorie, și că teoreticianul, persoana care judecă, chinuie lumea cu idealuri goale și vise filosofice; și una a teoreticianului, care disprețuiește practica pentru că devalorizează teoria.

Există oare soluții? Ca și în alte cazuri, I. Kant încearcă să ofere soluții acestei dispute spunând că punerea în valoare a practicii în defavoarea teoriei nu este determinată de lipsa de utilitate a teoriei, ci de lipsa, insuficiența cunoștințelor teoretice. Denigrarea teoriei are loc atunci când omul e nevoit să învețe din experiența practică valoarea teoriei. Ceea ce propune Kant este genial, devenim buni teoreticieni în momentul în care putem s-o expunem în mod metodic pentru a face din ea un sistem științific, iar experiența fundamentează teoria.

Și într-un final, cea din urmă problemă cu care ne confruntăm este demersul discursului teoretic asupra relației teorie-practică, ceea ce înseamnă discursul teoriei asupra teoriei. Analiza relației teorie-practică este una care poate trezi foarte multe discuții. Debaterile în special se referă la obstacolele de natură epistemologică la nivelul relației discurs și obiectul discursului. În acest caz este vorba despre problemele științifice pe care le formulăm cu scopul de a oferi soluții eficiente problemelor sociale. Or cunoscut este faptul că problemele cu care se confruntă societatea și omul sunt extrem de multe, iar abordarea științifică vine în urma experienței. Din acest unghi de vedere considerăm că dezvăluirea esenței relației dintre teorie și practică trebuie inițiat pornind de la presupuziția că însăși această relație are caracter practic.

Pentru a înțelege această afirmație, este suficient să găsim răspunsul la următoarele întrebări: Cum o acțiune, o faptă devine drept și ocupă un anumit loc în sistemul dreptului? Care este mecanismul prin care teoria poate fi utilizată pentru a reprezenta o realitate practică?

Acceptând că cunoașterea juridică este: - ceea ce poate fi inclus într-o practică discursivă, raportată unei situații specifice; - un spațiu de manifestare a subiectului în calitate de creator, vorbitor și purtător de semnificații asupra obiectelor incluse în discursul său; - contextul în care apar conceptele, se definesc, se aplică și se transformă; - o totalitate de relații cu alte contexte discursive ori practici non discursive, atunci putem să formulăm nivelele de analiză și înțelegere a relației teorie-practică.

Din punctul de vedere al dreptului, cunoașterea modului în care o realitate socială devine juridică este o caracteristică a oricărui sistem coerent care se consideră sistem. Lipsa unui răspuns la prima întrebare implică incapacitatea și imposibilitatea înțelegerii procesului de constituire a dreptului ca drept, adică legitimitatea sistemului juridic. Con-

stituirea sistemului, metodele de legitimare a acestuia sunt elemente ale aceluiași domeniu și vor constitui primul nivel de abordare a relației teorie-practică. Cel de-al doilea nivel se referă la consecințele influenței teoriei asupra practicii. Dezvoltarea relației teorie-practică din punct de vedere metodologic trebuie să ofere răspuns la întrebarea cum? și nu de ce? Astfel, ca domeniu de interes trebuie să avem cunoașterea modului în care un fapt, o realitate îmbracă haina dreptului, pe de o parte; iar pe de altă parte, cunoașterea modului în care ceea ce se realizează în primul caz ocupă un anumit loc în cadrul legislației, alimentează sistemul juridic în întregime. Astfel, perspectiva metodologiei interdisciplinare, ca demers ce ne indică metodele specifice prin care ajungem la o anumită stare de fapt, este cea care poate să ne ajute nu doar în dezvăluirea esenței relației teorie-practică, dar și a importanței domeniilor cu un grad de teoretizare și abstractizare mai înalt în formarea profesională și nu numai.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Stere C. Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept. Iași: Tipografi a H. Goldner, 1897, p. 11.
2. Ciobanu R. Învățământul juridic: de la Stere la noi. În: *Academos*, 2015, Nr. 2(37), p.25-31.
3. Stere C. Op.cit.
4. Djuvara M. Eseuri de filosofie a dreptului. Iași: Editura Trei. 1997, p.144.
5. Del Vecchio G. Lecțiuni de filosofie juridică. București: Editura Societatea Română de Filosofie. 1943, p.1.
6. Ibidem.
7. Sperantia E. Introducere în filosofia dreptului. Cluj-Napoca, 1946.
8. Notă: Într-un astfel de gen de cercetare se înscriu lucrările mai multor autori, printre care menționăm: Спиридонов Л.И. Социология уголовного право. Москва: Издательство Юридическая лит–ра, 1986; Спиридонов Л.И. Социальное развитие и право. Ленинград: Издательство Ленинградского Университета, 1973; Хайкин Я. З. Структура и взаимодействие моральной и правовой систем. Москва: Издательство Высшая школа, 1972; Керимов Д.А. Философские проблемы права. Москва: Издательство Мысль, 1972.
9. Friedmann W. *Theorie generale du Droit*. Paris, 1965, p.31.
10. Humă I. Cunoaștere și interpretare în drept. Accente axiologice. București: Editura Academiei Române, 2005.
11. Mihai Gh., Motica R. *Filosofia dreptului*. Timișoara: Editura Almanahul Banatului, 1995, p.23.
12. Huma I. Op. cit., p.10.
13. Craiovan I. *Metodologie juridică*. București: Univers Juridic, 2005.
14. Ibidem, p.54.
15. Mihai Gh., Motica R. *Teoria generală a dreptului*. București: Editura All Beck, 2001, p.24.
16. Mihai Gh., Motica R. *Fundamentele dreptului. Teoria și filosofia dreptului*. București: Editura ALL, 1997, p. 21-22.
17. Керимов Д.А. Op. cit., p. 13.
18. Edelman B. *Theorie et pratique juridiques*. Ardhives de philosophie du droit. T.33. Paris: Sirey, 1988, p. 141.
19. Ibidem.
20. Craiovan I. *Metodologie juridică*. București: Universul Juridic, 2005, p.52.
21. Ibidem, p.52-53.
22. Humă I. Op. cit.
23. Notă: Ca reper pentru înțelegerea opiniilor politico-juridice ale lui Kant pot fi folosite lucrările: *Metafizica moravurilor*, *Religia în limitele rațiunii*, *Critica rațiunii practice* ș.a.

ПОВЫШЕНИЕ МОРАЛЬНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЖУРНАЛИСТОВ

INCREASING THE MORAL SOCIAL RESPONSIBILITY OF JOURNALISTS

Елена КУЗНЕЦОВА, доктор наук,
Национальный университет „Львовская политехника”, Украина

Rezumat

Articolul vizează căile de optimizare a modelului democratic al responsabilității social-morale a jurnaliștilor ca un principiu de etică jurnalistică profesională, component al libertății mass-mediei.

Cuvinte-cheie: *deontologie jurnalistică, responsabilitatea social-morală a jurnaliștilor, libertatea mass-mediei, componentele libertății mediei, accesul jurnaliștilor la informație, inadmisibilitatea cenzurii presei, libertatea exprimării.*

Summary

This article discusses the ways of improving the democratic model of moral social responsibility of journalists as principle of journalistic ethics and part of the freedom of media.

Keywords: *moral social responsibility of journalists, freedom of media, components of media freedom, access of journalists to the information, the freedom of evaluation in media, forbidding censorship of media, freedom of media.*

На современном этапе моральная социальная ответственность журналистов не соответствует потребностям времени, не способствует развитию культуры социума, напротив, ускоряет деградацию культуры людей и общества. Проблемы моральной социальной ответственности и безответственности журналистов особенно актуальны в условиях информационной войны, построения демократического общества, евроинтеграции. Демократическая модель моральной социальной ответственности отражает реализацию принципа свободы средств массовой информации (СМИ) и ответственности журналистов, редакций, масс-медийных корпораций. Для многих журналистов Украины верность профессиональному этическому принципу моральной социальной ответственности намного важнее материальной выгоды. Но есть немало современных журналистов, которые, игнорируя профессиональные этические требования, своим аморальным, агрессивным, девиантным контентом и поведением нарушают общие социальные функции СМИ: информационную, культууроформирующую, образовательную, просветительскую, воспитательную, контроля за властью, развитием демократии, чем не только дискредитируют журналистскую профессию, общественную роль журналистов, но и содействуют деструктивному влиянию СМИ на социум.

Объектом исследования стали труды исследователей журналистики по моральной социальной ответственности, материалы украинских СМИ с отклонениями от журналистских этических требований, что всегда свидетельствует о нарушении принципа моральной социальной ответственности журналистов, международных, украинских национальных документов по журналистской этике. Предмет исследования: моральный аспект социальной ответственности журналистов Украины. Цель статьи: повышение моральной социальной ответственности журналистов через повышение профессиональной моральной культуры журналистов, усовершенствование системы саморегулирования моральных проблем СМИ и содействие демократическому развитию государства.

Задачи исследования: 1) уточнить суть, определение термина «моральная социальная ответственность журналиста», 2) сравнить в международных документах по журналистской этике, действующих в Украине, и Кодексе этики украинского журналиста принцип социальной ответственности; 3) выявить объекты влияния контента журналистского материала в аспекте моральной социальной ответственности журналистов, 4) выявить уровни саморегулирования для повышения моральной социальной ответственности журналистов.

Гипотеза исследования. Непонимание общественно важной профессиональной миссии журналистами, игнорирование этическими принципами международных, национальных документов по журналистской этике, а также отсутствие непрерывного профессионального журналистского образования, самообразования, саморегулирования моральных нарушений приводит многих украинских журналистов к нарушению принципа свободы СМИ, её составляющей социальной ответственности журналистов. Как видим, повышение моральной социальной ответственности журналистов зависит от комплекса её составляющих.

Анализ исследований и публикаций. Доктрина социальной ответственности журналистов, разработанная Комиссией по свободе прессы ещё в 1947 г., и сегодня остаётся актуальной. «Теория социальной ответственности выходит из главного тезиса: свобода несёт с собою сопутствующие обязательства, и пресса, которая при нашей системе правления пребывает в привилегированном состоянии, обязана нести ответственность перед обществом, выполняя важные функции массовой коммуникации в современном обществе», – пишут Т. Питерсон, Ф. Сиберт, В. Шрамм в книге «Четыре теории прессы» [2, с.113], где авторы предложили два пути усиления социальной ответственности журналистов: 1) создание независимых общественных институтов управления СМИ по их саморегулированию, 2) дальнейшее совершенствование профессионализма журналистов на основе кодексов журналистской этики, стандартов журналистики.

В статье «Этические основы деятельности журналистов в нормативно-правовых документах Украины» В. Литвин [3] пишет о правовой социальной ответственности журналистов. К. Трегуб в статье «Масс-медиа как субъект социальной ответственности» исследует социальную ответственность СМИ как отдельного социального института, уточняет термин социальная ответственность СМИ, выделяя виды социальной ответственности: правовую, политическую, экономическую, моральную [4].

В разделе «Понятие и виды социальной ответственности» монографии «Теория государства и права») О. В. Зайчук и Н. М. Онищенко утверждают: «Достаточно обоснованной считаем классификацию социальной ответственности на неправовую и правовую. Неправовая социальная ответственность не имеет юридического характера и выступает в форме моральной, политической, корпоративной, религиозной, этической и др.» [5].

Никто из исследователей не рассматривает предмет: повышение моральной социальной ответственности журналистов, объект: моральную социальную ответственность журналистов, что определяет новизну темы, предмета, объекта.

Методологическую, теоретическую основу исследования повышения моральной социальной ответственности журналистов составляет системный подход взаимодействия разных взаимозависимых и взаимообусловленных факторов. Для анализа повышения моральной социальной ответственности журналистов использованы функциональный, структурный, институциональный подходы. Поскольку журналистика в демократическом обществе является сферой культуры, а журналистская деятельность и творчество – социальной деятельностью, то методологической основой исследования является социокультурный подход.

Социальная ответственность журналистов как принцип журналистской этики, ценностный ориентир рассмотрена в нашей монографии «Журналистская этика и этикет» [6], где я утверждаю, что социальная ответственность журналистов вместе с доступом журналистов к информации, свободой выражения мнения в СМИ, свободой оценки в СМИ, запретом цензуры СМИ, свободой доступа к СМИ являются составными свободы СМИ.

Исходя из того, что все составные свободы СМИ – взаимообусловлены и взаимозависимы, нарушения журналистами принципа социальной ответственности на уровне этических требований или законов вызывает нарушение свободы СМИ.

Изложение основного материала. Принцип социальной ответственности журналистов – третий принцип «Международных принципов профессиональной этики в журналистике» ЮНЕСКО (1983 г.). Членом этой организации является и Украина, поэтому этот принцип должен быть действующим для украинских журналистов.

Следует уточнить: социальная ответственность журналистов состоит из правовой социальной ответственности журналистов согласно законам государства и моральной социальной ответственности журналистов согласно международным, государственным документам по журналистской этике.

Моральная социальная ответственность журналиста – это соблюдение журналистом в своей деятельности и творчестве международных и национальных этических требований (этических принципов, этических норм, этических обязанностей, этических запретов, этических правил), саморегулирование нарушений действующих в Украине международных и национальных документов по журналистской этике, а также адекватное наказание.

Моральная социальная ответственность или безответственность журналиста является его индивидуальным выбором, но, учитывая многочисленную аудиторию СМИ, их влияние на реципиентов, общественную миссию масс-медиа: стража

общественных интересов, контролера демократических преобразований в государстве – это обязанность перед людьми, обществом, государством. От наличия или отсутствия моральной социальной ответственности журналистов зависят перспективы развития государства.

Моральная социальная ответственность журналиста – это его моральный долг перед обществом. Согласно определению, долг – это «совокупность моральных обязательств человека перед другими. Он выступает как нормативная категория, регламентирующая социальные обязанности, которые должен выполнять индивид в силу общественной необходимости. Проблема долга является проблемой соотношения личного и общественного интереса.

Моральную социальную ответственность журналиста можно рассматривать, оценивать в зависимости от того, как его профессиональная деятельность, творчество соответствует общим функциям демократической журналистики и является социально полезным или социально вредным.

Моральная социальная ответственность журналистов – это выполнение ими своих обязанностей согласно действующим международным, национальным, редакционным этическим требованиям, общепринятым в обществе моральным нормам и формированию в аудитории СМИ морально ответственного отношения к межличностным, групповым, коллективным отношениям, или общественным отношениям.

В условиях гибридной войны журналистский контент качественных СМИ относительно моральной социальной ответственности выполняет по влиянию на аудиторию такие функции: социально положительные (информирование, образование, просвещение, контроль за развитием демократии, интеграционная, морально-воспитательная, рекреативная, рекламная, гедонистическая); а контент бульварной, жёлтой прессы: социально негативные (дезинформирование, снижение интеллектуального уровня, идеологическая, пропагандистская, дезинтеграционная, манипулятивная; социально нейтральные (информационный шум).

Объектами моральной социальной ответственности журналиста является не вся аудитория СМИ, а реципиенты, которые восприняли материал; люди как источники информации (с которыми журналист беседовал, брал интервью, проверял), герои материалов, коллеги в редакции, профессиональная журналистская среда (с которой журналист общается на пресс-конференциях, брифингах и в других местах).

В идеале моральная социальная ответственность журналиста – это знание, осознание важной общественной роли журналиста, журналистики, СМИ, их задач, последствий влияния на людей, общество, развитие государства, соблюдение действующих этических требований, критическая оценка своего творчества, деятельности СМИ по их соблюдению международных и национальных документов по журналистской этике, адекватное наказание за их нарушение, предусмотренное в редакционных, корпоративных, национальных кодексах и закреплённое в законах.

Моральная социальная ответственность журналистов является проблемой совершенствования эффективной системы саморегулирования в СМИ. Моральная социальная ответственность журналистов должна быть частью редакционной политики. Она невозможна без эффективной системы саморегулирования на

индивидуальном, редакционном, корпоративном, государственном уровнях, без самообразования, непрерывного образования журналистов и медиаобразования аудитории СМИ.

Современный американский исследователь Д. Мак-Квейл в теории социальной ответственности выделяет шесть её основных принципов:

1. Должна существовать обязанность медиа перед обществом.
2. Необходимо придерживаться высоких профессиональных медиастандартов.
3. Медиа должны саморегулироваться в рамках законов.
4. Медиа должны избегать информации и средств, которые могут привести к преступлениям, насилию, оскорблениям и тому подобному.
5. СМИ должны представлять разные точки зрения, передавать разнообразие в обществе.
6. Медиа-сотрудники должны отчитываться перед обществом» [7].

Если наложить как матрицу принципы социальной ответственности журналистов Д.Мак-Квейла на украинскую систему саморегулирования, чтобы выявить чего ей не хватает для повышения моральной социальной ответственности журналистов, то можно увидеть резервы для её совершенствования. Стоит обратить внимание на три последних слова третьего принципа «Медиа должны саморегулироваться в рамках законов».

Заслуживает внимания опыт Литовской Республики относительно узаконивания деятельности четырёх органов саморегулирования СМИ (Комиссии по этике журналистов и издателей, Комиссии по радио и телевидению, Совета Литовского национального радио и телевидения, Фонда поддержки прессы, радио, телевидения), действующих в Литовской Республике как эффективная система саморегулирования средств массовой информации. В их состав входят представители неполитических творческих, профессиональных, религиозных, образовательных организаций и объединений. Закон Литовской Республики «Об общественной информации» и Кодекс этики журналистов и издателей регулирует деятельность этих четырёх организаций, а также инспектора по этике журналистов, который является государственным должностным лицом, назначенным Сеймом по предложению Комиссии по этике журналистов и издателей в соответствии со ст. 25 Закона Литовской Республики «Об общественной информации» [8].

Стоит по литовскому опыту создать подкомиссии экспертов для газет, журналов, радио, телевидения, *Интернет-СМИ*, которые по поручению Комиссии по журналистской этике осуществляли бы экспертизу, давали рекомендации о решении моральных проблем в СМИ. Однако решающий голос в решении моральных проблем всё-таки должен принадлежать Комиссии по журналистской этике.

В Литовской Республике отдельная Комиссия по этике радио и телевидения регулирует деятельность всех частных и общественных радио-, телевизионных станций. В составе этой комиссии 11 членов, только трёх из них назначает Сейм, остальные – представители творческих объединений журналистов, издателей.

Уместно по литовскому опыту создать Украинские фонды поддержки прессы, радио, телевидения. Литовский фонд поддержки печати, радио и телевидения

состоит из членов творческой организации журналистов, издателей, творческих объединений и в соответствии с Законом «Об общественной информации» распределяет государственные субсидии для прессы, радио и телевидения только для поддержки культуры и образования.

Лишение удостоверения журналиста для аморальных журналистов не всегда является наказанием. Поэтому для учёных первоочередной задачей является исследование проблем безнаказанности и наказания журналистов за последствия для СМИ за нарушение этических принципов международных документов ООН, Совета Европы, МФЖ, этических норм Кодекса этики украинского журналиста, редакционного Кодекса журналистской этики, учитывая опыт европейских стран. Замечу, что в тех странах, где Советы по прессе имеют право штрафовать журналистов за социальную безответственность, штрафы значительно ниже штрафов по решениям суда, поэтому и привлекательны для журналистов и редакций.

«Конвенция о защите прав человека и основополагающих свобод» наряду со свободами СМИ предусматривает их ответственность перед отдельными лицами и обществом в целом. Однако ограничение свободы деятельности масс-медиа могут быть связаны лишь с шестью моментами, отмечает Т. Приступенко, «а именно: 1) защита интересов национальной безопасности, территориальной целостности или общественного спокойствия; 2) предупреждения преступности; 3) защита здоровья и нравственности; 4) защита репутации или прав других лиц; 5) предотвращение разглашения информации, полученной конфиденциально; 6) обеспечение авторитета и беспристрастности правосудия» [9]. Конечно, вводить ограничения, штрафы на национальном уровне можно, если они будут статьями кодифицированных Кодексов Украины.

Таким образом, перед введением штрафования журналистов надо соответствующую статью включить в Кодекс Украины об административных правонарушениях, Гражданский кодекс Украины. Иначе штрафование за аморальные нарушения журналистов незаконно.

Выводы. Журналисты должны нести моральную социальную ответственность за влияние контента СМИ не только перед своим руководством, но и перед героями своих материалов, источниками информации, инсайдерами, своими коллегами-журналистами, государством, обществом.

Чтобы интенсифицировать совершенствование моральной социальной ответственности журналистов Украины, необходимо в каждой редакции создать редакционную комиссию по журналистской этике, или назначить контролёра за соблюдением журналистских этических требований, которые должны контролировать соответствие материалов СМИ Международным принципам журналистской этики, Кодексу этики украинского журналиста, редакционному Кодексу. Для этого заключить и одобрить творческим коллективом редакции редакционный Кодекс этики, (не путать с уставом редакции), где обязательно предусмотреть раздел «Ответственность» и штатным, внештатным журналистам подписывать его вместе с контрактом и неуклонно придерживаться.

Кроме того, внедряя моральную социальную ответственность журналистов в редакционную политику, постоянно заботиться о повышении квалификации журналистов, воспитании чувства долга как высшего морального обязательства журналиста.

Повышение моральной социальной ответственности журналистов как «вечная» проблема демократической журналистики решается также за счёт непрерывного профессионального журналистского образования, самообразования, нравственного самовоспитания журналистов, которые продолжают, пока журналист является штатным, внештатным сотрудником редакции или фрилансером, а также саморегулирования на индивидуальном, редакционном и корпоративном уровне, в частности Комиссией по журналистской этике, а также с помощью медиаобразования: пилотные курсы, тренинги по медиаграмотности, обеспечение обратной связи для граждан относительно некачественных материалов СМИ, повышение прозрачности медиабизнеса, редакционной политики.

Практическое значение полученных результатов заключается в возможности использования предложенных рекомендаций для совершенствования, уточнения норм журналистской этики в Кодексе этики украинского журналиста, редакционных кодексах этики, решениях Комиссии журналистской этики, создании редакционных кодексов, для работы этических комиссий в редакциях, улучшения саморегулирования, внедрения штрафных санкций за грубые аморальные нарушения и узаконивания деятельности Комиссии по журналистской этике по опыту Литовской Республики с учётом национальных особенностей и по закону, что будет способствовать повышению социальной ответственности журналистов Украины, демократическому развитию СМИ и государства.

ПРИМЕЧАНИЯ

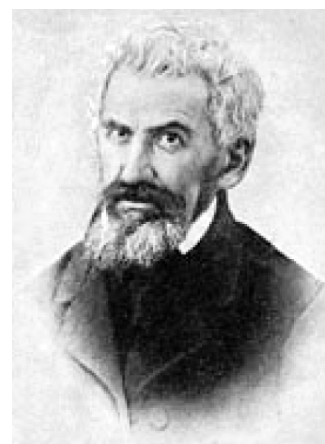
1. Иванов В., Сердюк В. Журналістська етика: Підручник. – Киев: Вища шк., 2006. – 232 с.
2. Сиберт Ф., Шрамм У., Питерсон Т. Четыре теории прессы. – Москва: Вагриус, 1998. – 223 с.
3. Литвин В. Є. Етичні засади діяльності журналістів у нормативно-правових документах України. [On-line]: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2322> (Просмотрен 4.12.2016).
4. Трегуб К. С. Мас-медіа як суб'єкт соціальної відповідальності. В: Актуальні проблеми філософії та соціології, 2015, №4, с.136-140.
5. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права: Підручник. – Киев: Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
6. Елена Кузнецова. Журналистская этика и этикет. Москва: Мир, 1998.
7. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації. Львів: Літопис, 2010. – 538 с.
8. Закон Литовской Республики об общественной информации, № I-1418, 2 июля 1996 г. [On-line]: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.404167?jfwid=-csc47iemp> (Просмотрен 12.01.2017).
9. Приступенко Т. О. Взаємовідносини засобів масової інформації та судової гілки влади в контексті права на інформацію. [On-line]: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1374> (Просмотрен 12.01.2017).

CĂRTURARUL TRANSILVĂNEAN TIMOTEI CIPARIU – UMANIST EUROPEAN DIN SECOLUL AL XIX-LEA

THE TRANSYLVANIAN SCHOLAR TIMOTEI CIPARIU – EUROPEAN HUMANIST OF THE 19TH CENTURY

Summary

The author of the paper analyses Timotei Cipariu's original contribution in enriching the Romanian Transylvanian humanities, philosophy and culture, supplemented by the activity of able activist and patriot at political, social and cultural plan. The pillar of the scientific work and of the political-democratic activism is Cipariu's intimate soul adhesion to the European values, accompanied by the faith in achieving the national and social justice generated by the establishment in the society of that order which guarantees the unconditional respect for human's and people's rights. Inspired by the realities and the traditions of the Transylvanian culture, from the top culture of the Europe, the work of the Transylvanian scholar fit into the international circuit of the values, keeping its actuality and raising the interest of some professionals until our days, when there 130 years since his passing.

Keywords: *humanist culture, philosophy, European values.*

Timotei Cipariu (1805 - 1887) este un savant erudit, un om de cultură cu realizări de excepție în multe domenii (istorie, literatură, lingvistică, dialectologie, filosofie, etică, economie, folclor, orientalistă), inspirat și ghidat atât de valorile umaniste și raționaliste ale culturii naționale, cât și de cele europene. Situându-se în avangarda culturii românești din secolul al XIX-lea, alături de G. Barițiu, S. Bărnuțiu, Ion Heliade Rădulescu, N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, A. T. Laurian, cărturarul ardelean a fost considerat cel mai fidel continuator al învățăturilor corifeilor Școlii Ardelene, în frunte cu Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, demonstrând prin opera sa complexă și diversificată, așa cum scria Ștefan Manciu, că „a fost una din mințile cele mai luminate și complexe, pe cari Blajul le-a dăruit neamului întreg”. Nicolae Iorga îl caracteriza sintetic că ar fi fost „un profil de umanist european, descins din legendă pe pământul nostru” [1].

Eruditul cărturar și-a făcut studiile la Blaj, unde a parcurs toate treptele de învățământ existente, inclusiv cursul de filosofie cu durata de un an, și apoi Seminarul Teologic. A funcționat ca profesor; în perioada 1854-1875 a îndeplinit funcția de director al Gimnaziului din Blaj. În anii 1828-1830 a predat filosofia, ulterior cursul de filosofie

a fost suprimat pe fondul derulării evenimentelor în cadrul Revoluției de la 1848, fiind reluat începând cu anul 1861. Nota definitorie a vieții și carierei lui Cipariu a fost aceea de autodidact pasionat, dovedindu-se a fi „cel mai savant autodidact din cultura românească a secolului al XIX-lea” [2]. A devenit un bibliofil recunoscut în țară, în Europa și în Orientul Mijlociu, procurându-și cărți, manuscrise, reviste, diferite alte publicații provenite din 12 limbi străine, între care, în afara celor europene, erau limbile turcă, arabă, persană, ebraică și siriacă. La vârsta senectuții, când își redacta memoriile, Cipariu își amintea de felul cum i s-a declanșat propensiunea pentru citit, scris și cărți, aflat fiind încă în casa părinților: „...când vedeam o carte undeva îmi ardea inima să o capăt, și să o cetesc. Acea ardoare și nespusă plăcere către cărți, de atunci îmi rămasă nestinsă toată viața” [3].

Devotat studiului, cunoașterii, descoperirii noului și creației, omul de știință ardelean a avut mari performanțe și împliniri pe diferite planuri, complementare între ele, precum publicistica, cercetarea științifică, creația literară și filosofică, educația, activitatea politică și culturală dedicată emancipării poporului român în concordanță cu principiile dreptului natural și cu valorile Europei civilizate.

Ca publicist, a creat și susținut revistele „Organul luminării” (1847-1848), „Organul național” (1848), „Învățătorul poporului” (1848) – publicații care ținteau, prin conținutul articolelor și informațiilor apărute, spre buna povățuire și îndrumare a poporului, a națiunii române. Ulterior a publicat în „Foaia literară”, „Gazeta Transilvaniei”, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, „Familia”, „Concordia” etc.

Ca om de știință, Cipariu a fost motivat de dorința și voința puternice de a-și vedea concetățenii, oropsita naționalitate română din Transilvania, cât mai fericiți și mai activi într-un stat constituțional democratic, titulari de drepturi și libertăți politice, sociale și economice, egale cu cele ale naționalităților din Imperiul Habsburgic. Pentru el, cunoașterea istoriei românilor și a popoarelor Europei, limbile –ca liant al conviețuirii oamenilor și comunităților, desăvârșirea limbii române literare și unitare, înflorirea literaturii și culturii, dezvoltarea învățământului și educației, industria și comerțul sunt obiectivele, mijloacele de emancipare națională, de înfăptuire a civilizației celei mai înalte. Toate aceste domenii au devenit obiectul privilegiat al cercetărilor științifice întreprinse de el. Lucrările publicate [4] reliefează cu prisosință extensiunea preocupărilor și valoarea recunoscută a rezultatelor cercetării în Europa timpului său. În acest sens, personalitatea și opera sa au fost apreciate în termeni elogioși: „părinte al filologiei românești”, „mare savant în materie de limbi”, „traducător erudit”, „fondator al terminologiei filosofice românești”, „figură originală și măreață a filologiei românești”, „cel mai mare orientalist al vremii”.

În domeniul politic, activitatea sa de militant patriot a fost ghidată de iluminismul kantian, ideologia democratică pașoptistă, care le-a asumat pe temeiul filosofiei dreptului natural și pe credința profundă în drepturile universale și inalienabile ale omului și ale popoarelor. De pe o astfel de poziție a participat la realizarea programului Revoluției de la 1848, fiind apreciat a fi fost un activist politic echilibrat și abil, cel mai diplomat și cu mult tact dintre conducătorii revoluției. A fost primul secretar al Adunării de la Blaj,

membru al Comitetului de pacificațiune a Adunării românilor din septembrie 1848, a conceput și redactat acte importante privind drepturile politice și sociale revendicate de către români pentru a fi înaintate Împăratului de la Viena. A rostit cuvântări la adunări publice, a ținut discursuri în Dieta Transilvaniei din Sibiu, militând, și pe această cale, pentru înfăptuirea dreptății, libertății și egalei îndreptățiri a naționalităților din Transilvania. Calitatea sa de orator excepțional a fost recunoscută și apreciată în toate mediile sociale, fiind considerat unul dintre cei mai valoroși oratori români alături de Antim Ivireanu, M. Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Barbu Șt. Delavrancea și N. Iorga.

Întreaga activitate și operă a cărturarului transilvănean a fost orientată de valorile culturii europene, începând cu cele consacrate de evoluția civilizației clasice eline și romane, continuând cu Renașterea și modernitatea. Principiile cercetărilor și operelor publicate sunt de factură umanistă-raționalistă; în profunzimea lui, crezul politic și filosofic al cărturarului este de inspirație iluministă. În acest sens, într-un discurs rostit în 1859, spunea că „adevărul și dreptatea niciodată nu se pot despărți de către olaltă. Iar fără de cunoștința adevărului, fără dreptate, fără temere de Dumnezeu, omul nu este om ci numai brută. Fără de lumina adevărului lumea nu este decât o peșteră înfiorătoare. Fără dreptate și virtute lumea nu este decât un staul de fiare sălbatice...” [5]. Într-un alt discurs rostit în anul 1863, în ședința Dietei Transilvaniei din Sibiu, își exprima convingerea că progresul patriei depinde de locul pe care-l vor ocupa „ideile de civilizațiune, de dreptate, de libertate și de umanitate, cari sunt caracterul epocilor mari, glorioase, și la cari ca la un scop suprem aleargă întreaga omenime din toate puterile, pentru că acel scop este sfânt, etern”, întrucât el exprimă dorința inimii omenesci și postulatul rațiunii [6].

În ordinea de idei enunțate se ridică întrebări cu privire la mobilurile principale, la motivația și convingerile savantului ardelean, care au generat neconținutele și perseverențele eforturi în cercetarea științifică, în reflecțiile filosofice sau în activitatea de militant politic și de educator al națiunii române, fiind, în același timp, integrat plener în comunitate. Răspunsul poate fi găsit în investigarea și analiza naturii conștiinței sale patriotice, în cultura sa europeană și universală. În sfera acesteia din urmă, Cipariu făcea distincția între popoarele culte și civilizate – situate pe treapta superioară a culturii, viețuirii și omeniei, și popoarele mult rămase în urmă, între care și națiunea română din Transilvania. În fața realităților politice și socioeconomice europene din vremea sa, în special a realității socio-politice din Imperiul Habsburgic, Cipariu a avut sentimente de durere și revoltă exprimate în reacții politice și publicistice pe cât de abile, pe atât de eficiente. Folosind un limbaj elegant, Lucian Blaga explica întărâtarea, încrâncenarea în lupta pentru libertate și egalitate în drepturi a generației pașoptiste punând-o pe seama credinței și viziunii lor: „O credință cum nu se mai găsește decât în *faptele apostolilor*. Cărțile erau pentru ei cărămizi pentru zidirea lumii; și ei se simțeau chemați să pună umărul la zidirea lumii românești, care rămăsese în urmă, undeva, în zilele de început” [7]. Erau motivați să împlinescă, pornind de la aproape nimic, ceea ce istoria românilor neglijase vreme de o mie de ani.

În calitate de om de știință și de litere, de profesor și publicist, de militant politic și de „dirijor” al dezvoltării culturii românești, cărturarul ardelean a acordat o atenție

privilegiată studierii și valorificării filosofiei, pe care o considera ca având o mare însemnătate pentru om și dezvoltarea culturii; o evalua sintetic ca având rolul de „știință divină” [8]. Într-adevăr, ampla cultură filosofică a gânditorului de la Blaj, formată prin studierea operelor unora dintre cei mai mari filosofi ai omenirii, de la Aristotel și Platon până la Im. Kant, Goethe și L. Feuerbach, de la Horațiu și Cicero până la Voltaire, Rousseau și Schiller, i-a orientat nu numai creația științifică, pedagogică, literară și poetică, ci și acțiunile și atitudinile practice, în special cele de militant politic. Discursurile publice, rostite cu diferite ocazii, posedă o coloratură filosofică, exprimă o viziune raționalistă cu privire la om, societate și lumea în ansamblu.

Profesorul Cipariu a predat filosofia, inspirându-se nemijlocit din filosofia clasică germană; a reintrodus filosofia, ca materie de învățământ, în Gimnaziul de la Blaj după ce, în mod abuziv, a fost eliminată din programul de învățământ în anii Revoluției de la 1848. A fost un celebru traducător de lucrări filosofice și a contribuit la dezvoltarea vocabularului filosofic, introducând neologisme latino-romanice în perioada de evoluție a limbii române spre o limbă supradialectală, literară, capabilă să comunice cele mai diferite idei și nuanțări filosofice. Cea mai mare parte a terminologiei filosofice introdusă de Cipariu a devenit uzuală în discursurile filosofice ulterioare, până astăzi.

Cele mai importante scrieri ale gânditorului transilvănean au fost publicate în „Organul luminărei”, începând cu 1847, apoi în celelalte publicații conduse de omul de cultură și în cele la care a colaborat. A tradus „Elemente de filozofie, după Krug”, vol. I și II (Blaj, 1861, 1863) și „Purtarea de bună cuviință între oameni”. A fost interesat de descoperirile științifice din timpul său, în special de cele din fizică, astronomie, geologie, pe care le-a valorificat în argumentările sale, remarcându-se ca strălucit gânditor de factură raționalist-umanistă, adept al Iluminismului european, în special, a celui de inspirație kantiană.

Problemele filosofice analizate de Cipariu vizează lumea în ansamblu, omul și cunoașterea, cultura și valorile, dreptatea și moralitatea. Soluționarea acestor probleme face parte integrantă din sistemul și nivelul culturii europene din secolul al XIX-lea și poartă puternice amprente ale tradițiilor gândirii filosofice românești.

În plan ontologic, Cipariu consideră lumea, universul pe baze deiste, ca opere ale creației divine, constituind mediul nemărginit în care evoluează omul și societatea. Concepția filosofică, principalele idei consună cu cele mult mai nuanțat dezvoltate în cadrul culturii filosofice occidentale din timpul său, precum: mișcarea întregului univers este o realitate obiectivă și eternă; diversitatea imensă a componentelor lumii și existența conexiunilor reciproce între ele; dezvoltarea graduală, fără salturi, a elementelor ce alcătuiesc lumea, inclusiv a omului, științelor, culturii, economiei și societății. Cursul dezvoltării are un sens progresiv astfel încât „pretutindeni e o dezvoltare progresivă. Nece o parte și nece un grad particular al dezvoltării totului nu se poate concepe singur, fără relațiune cătră cel mai dinainte și următoriu” [9]. Evoluția lumii, conexiunile dintre elementele acesteia sunt reglate de legi obiective, „nestrămutătoare”.

Ca filosof iluminist, Cipariu a fost interesat de cunoaștere, de rolul rațiunii, al minții sănătoase. El constată că dezvoltarea „puterii minții omenești” îi mărește acesteia capacitatea de a dezvălui tainele din adâncurile naturii și ale vieții. Optimist fiind în privința

puterilor rațiunii, cunoașterii, filosoful susține că doar acele cunoștințe sunt adevărate care sunt fondate pe rațiune, pe „minte sănătoasă.” Calea descoperirii adevărului este examinarea critică-rațională a obiectelor și evenimentelor; adevărate sunt doar acele cunoștințe care au fost acceptate de „tribunalul” rațiunii. Ideile opuse adevărului fac parte din sfera superstițiilor, fantasmelor, prejudecăților, basmelor și utopiilor. Acestea din urmă sunt opuse adevărului divin.

Rațiunea, mintea i-au fost date omului de către Creator, înzestrându-l „cu liber arbitru”, cu capacitatea de a alege, de a-și decide cele mai potrivite căi spre atingerea fericirii. Soarta omului este în mâinile sale, în responsabilitatea sa, iar mintea constituie principalul îndrumător și judecător. Creștinul adevărat este un înțelept care învață neconținut să-și întrebuițeze rațiunea „care nepregetat umblă după adevăr: cugetă luminat prin el, trăiește îmbunătățit prin el” [10]. Rațiunea este cea care îi luminează și îi dăruiește calea vieții. Pe un plan mai larg, mintea sănătoasă este resursa ce călăuzește viața socială, progresul culturii și civilizației. Rolul esențial al rațiunii în viața omului și a societății este confirmat de evoluția acestora către tot mai multă omenie, moralitate și respect pentru demnitatea umană. Dezvoltarea minții sănătoase constituie neîncetat calea spre fericire, pentru că “a omului fericire mai înaltă e împreună cu a lui raționalitate mai mare” [11].

Noțiunea de om este foarte complexă și extrem de contradictorie în sine, astfel încât, scria Cipariu, “Omul ne arată atâte fețe neasemeni, și împreună în sine atâte contradicții, cât de o parte pare a fi ființă cerească, iar de alta cu totul animale” [12]. Rațiunea conduce omul și societatea spre un neconținut progress. Cu cât li se va dezvolta mintea, cu atât oamenii și popoarele se vor ridica din întuneric, din societatea “barbară și necioplită” către civilizație, mai multă omenie, dreptate și fericire. Rămânerea oamenilor în “adormire”, în bezna inculturii îi va condamna la sclavie, la comportamente barbare, la incapacitatea de a se manifesta liberi.. Pentru că liber este doar acel om care are minte sănătoasă, cel care își dezvoltă rațiunea și cultura. Între gradul de dezvoltare a rațiunii și cel al libertății există o strânsă legătură. Măreția omului depinde de unirea minții cu activitatea liberă, astfel încât “în frumoasa asociere a amândurora zace adevărata demnitate omenească” [13]. Inspirat de filosofia kantiană, gânditorul de la Blaj susține că rațiunea/minte sănătoasă are capacitatea de a da legi menite să conducă voința de acțiune, iar puterea de a acționa depinde de voință.

Cealaltă față a omului – a omului cu rațiunea pierdută sau neîmplinită, a celui dominat de obscurantism și lipsit de cultură, îi generează starea de “neomenie”, impulsuri spre manifestări brutale și necuviincioase; unde nu-i cultură domnesc violența, viciile și fărădelegile. În istorie au existat astfel de manifestări ample, în stadiile când au prevalat disoluția comunității cauzată de lipsa culturii, de comportamente despotice și neomenești. Făcând bilanțul evoluției istorice a raportului dintre barbarie și civilizație, dintre incultură și omenie, Cipariu exprimă o atitudine de optimism cu privire la posibilitățile de progres ale omului și societății de-a lungul veacurilor și în viitor. Aceasta pentru că esența omului este dată în fața lui angelică, omul existând pentru a acumula mai multe virtuți și omenie. În fondul ei, natura umană este bună, oamenii sunt orientați de conști-

ința drepturilor lor naturale și imprescriptibile. Pentru societățile viitorului, progresul moral se va afirma cu tot mai multă putere pe temeiul dezvoltării culturii, rațiunii, a minții sănătoase a tot mai multor oameni.

Principiile eticii cipariene se întemeiază pe creștinism, pe preceptul biblic al iubirii aproapelui. În acest sens, cărturarul scria că “din studiul moral se adeverește cum că virtutea cea mai bine plăcută lui Dumnezeu este amoroarea aproapelui... civilitatea este un mic schimb de sacrificiuni făcute cu scopul de a fi plăcuți și folositori altora” [14]. Prin natura sa omul este o ființă socială, dorește a trăi în societate; fericirea omului va fi dobândită în societatea caracterizată prin “omenitate” superioară, printr-o voință puternică de a respecta principiile rațiunii. Lupta omului cu sine însuși îi va spori eforturile de autodepășire și autoperfecționare.

Ideile filosofice ale lui Cipariu s-au inspirat din cultura europeană raționalistă a timpului său, fiind preluate, analizate într-o manieră personală și adaptate la tradițiile culturale transilvănene. Meritul principal al învățatului constă nu atât în faptul de a fi tradus lucrări ale unor importanți filosofi europeni, de a fi predat filosofia la un nivel comparabil cu cel din universitățile europene, de a fi îmbogățit cultura filosofică românească, cât mai ales în dobândirea unei viziuni și a unor principii filosofice pe care le-a valorificat în lupta sa politică pentru drepturi politice și sociale ale românilor din cadrul Imperiului Austro-Ungar, pentru respectarea demnității umane, a drepturilor naturale ale oamenilor și națiunilor. Celebrele sale discursuri publice, operele sale filologice, de știință a limbii, articolele publicate pun în evidență viziunea sa filosofică cu privire la om, societate și lume care a facilitat argumentarea originală și satisfacerea cerințelor de coerență logică a întregului discurs.

Filosofia dreptului natural, vehiculată în universitățile europene, și mai puțin sau deloc în cancelariile statelor, i-a fost îndreptarul activităților pe plan politic și cultural. Deviza popoarelor Europei, scria Cipariu, este “libertate, egalitate și frățietate” – fapt ce trebuie însușit și aplicat de autorități tuturor popoarelor Ungariei. Lupta pentru respectarea drepturilor omului și ale popoarelor, pentru aplicarea principiilor politice și juridice care predomină în spiritualitatea și cultura europeană a constituit filonul profund al personalității și vieții, al patriotismului învățatului ardelean. Maxima vieții și gândirii sale e aceea că drepturile omenești fundamentale trebuie să orienteze orice viață politică, orice fel de relații dintre oameni, popoare și națiuni.

Savantul ardelean a desfășurat o activitate complexă, pasionată și perseverentă nu numai în cariera didactică și publicistică ci, în egală măsură, pe plan politic și cultural, făcând dovada unui patriotism de tip apostolic. A fost motivat de crezul său politic și de viziunea sa umanistă: popoarele se pot emancipa și progresa în domeniul economic, social, cultural și politic prin educație, culturalizare, prin însușirea științelor, artelor, literaturii. Așa a procedat, printr-o muncă susținută, pe toată durata vieții, militând pentru “formarea minții și a inimei în poporul român” [15].

Dotat cu capacitatea de analiză și comparație a evoluției istorice a popoarelor din Europa, Cipariu constată existența unei nedrepte și precare stări a naționalității române din Transilvania. În fața acestei realități, în jurnalul său își exprima profunda durere

sufletească în felul următor: “când cuget la trista soarte a acestui popor, rupe-mi-se sufletul văzând cât de înapoi a rămas după alte popoare. Ele înainte barbare, iar acum noi înșine devenind barbari pe lângă dânsule. Au nu e timpul să ne scuturăm întuneceala de pe ochii cugetului nostru, care, în lumina culturii de astăzi, numai singur nu se poate limpezi?” [16]. Calea înlăturării stării precare a națiunii române din cadrul Imperiului Habsburgic este lupta pentru libertate și egală îndreptățire a românilor cu celelalte naționalități, pentru drepturi și libertăți politice, confesionale, care să fie garantate de autoritățile imperiale și să nu rămână în stadiul de promisiuni sau de „literă moartă”. Suntem datori – nu formal, ci în mod natural, „a ne pune toate puterile și toate nevoițele ca să scoatem pe înșăși națiunea română din această stare precară și să o aducem în calea normală și în pozițiunea legitimă” [17].

Gânditorul cu viziune europeană privind soluționarea problemelor politice, a nedreptăților socioeconomice și confesionale era convins că schimbările politice sunt posibile și că dorințele majore ale românilor de a fi recunoscuți public ca cetățeni cu toate drepturile, cu beneficiile dar și cu toate obligațiile față de țară urmează să fie îndeplinite în etape, potrivit spiritului de libertate care străbate peste toată Europa.

Fiind motivat de crezul politic democratic și de valorile politice moderne ale culturii europene, Cipariu și-a dedicat viața, cariera de dascăl și de publicist, de savant și de militant politic pentru împlinirea drepturilor politice, sociale și naționale ale românilor, pentru edificarea unei ordini sociale și politice în Transilvania conformă cu modelul oferit de națiunile culte și civilizate ale Europei, cu drepturile naturale ale omului și ale popoarelor pe care le considera firești, imprescriptibile și inalienabile. Utilizarea forței brute, acțiunile barbare, brutalitatea nu au ce să caute în viața politică. Ordinea politică și constituțională trebuie să se întemeieze pe rațiune, pe drepturile legitime, pe buna conviețuire a oamenilor, națiunilor și confesiunilor, fără nicio discriminare.

Pentru a îndeplini obiectivele majore, politice și culturale asumate, Cipariu a activat cu noblețea și autoritatea savantului pe mai multe planuri. S-a implicat în lupta împotriva îngrădirii limbii române în școli și în instituțiile statului, împotriva îndeplinirii unei stăruințe maghiare care să-i asimileze pe români sub aspect lingvistic și cultural – deși aceștia erau majoritari numeric în Transilvania. A întreprins acțiuni pentru crearea de școli pentru toate ciclurile de învățământ, ale căror cursuri să fie urmate de copiii și tinerii de naționalitate română. A făcut repetate demersuri publice pentru a se edifica universități, teatre, muzee, edituri și tipografii în limba română – atâtea câte sunt necesare populației majoritare astfel încât aceasta să fie adusă la starea de egalitate în drepturi cu celelalte naționalități conlocuitoare. Ca director de gimnaziu s-a preocupat de educația fetelor, de combaterea oricărei discriminări între sexe, urmărind să realizeze, odată cu instruirea și formarea de aptitudini profesionale, mai ales, caractere morale, argumentând că „purtarea de bună cuviință între oameni” constituie rezultatul superior al civilizației.

Activitatea și realizările în domeniul cultural vizează împlinirea aceluiași idealuri politice naționale. Pe lângă revistele create și susținute material de el însuși, Cipariu a organizat și a fondat „Societatea pentru fond de teatru român”, a condus Comisia însărcinată cu stabilirea ortografiei oficiale române în Transilvania (1860), a fost membru

fondator și vicepreședinte al ASTREI (1861), membru al Societății Literare Române (1866), apoi devine membru al Academiei Române (1866). În perioada 1867-1872 a înființat și a condus „Archivu pentru filologie și istorie” – prima revistă română de filologie; a făcut colecție de cărți și manuscrise provenite atât din Principatele Române, cât și din întreaga Europă și din Asia Mică; a făcut demersuri pentru înființarea Muzeului Național de Istorie și Științele Naturii la Blaj, a contribuit la dezvoltarea schimburilor culturale cu personalități din întregul spațiu românesc. Prin toate aceste activități a contribuit la „deșteptarea națiunii române”, la consolidarea premiselor culturale și de conștiință națională menite să conducă la întărirea solidarității românilor, a unității și coerenței în politicile întreprinse de poporul român de pretutindeni. Invitat la București în 1867, cu ocazia inaugurării solemne a „Societății Literare Române”, în discursul rostit se întrevedea un sentiment de satisfacție pentru cele câte le-a împlinit, scriind că „Simțul național s-a deșteptat în toată românimea. Națiunea română a venit la conștiința pozițiunii care i se cuvine între națiunile Europei; ea va face toți pașii conveniți pentru a ocupa această pozițiune cu demnitate” [18]. Este doar începutul eliberării noastre, crede autorul, dar va veni timpul când patria, națiunea și limba română nu vor mai fi încălcate.

Patriotismul înflăcărat al militantului politic și cultural se întemeiază pe sentimentele de respect și prețuire a istoriei și a realizărilor celorlalte popoare, etnii, confesiuni. Patriotismul implică devotament dezinteresat și sacrificii pentru țara, comunitatea și patria tuturor cetățenilor, indiferent de etnie, sex, confesiune [19]. Ideea patriotismului este veche și recunoscută de popoarele civilizate, fiind consacrată de exemplele glorioase din istorie. Cauza patriei nu poate fi despărțită de cauza națiunii române, așa după cum libertatea unui popor nu trebuie despărțită de drepturile și libertățile celorlalte popoare. Epoca glorioasă în care a trăit gânditorul a deschis drum larg manifestării ideilor de civilizație, dreptate, libertate și umanitate, ca deziderate universale ale omenirii. Prin urmare, și națiunea română are datoria de a lupta pentru drepturile naționale și individuale, civile și politice, așa cum spiritul public al Europei, umanitatea în întregul ei are datoria să apere drepturile oricărei națiuni și confesiuni, fără nicio discriminare [20]. Toate acestea fundamentează convingerea militantului ardelean cu privire la rolul și necesitatea educației politice, civice a conaționaliilor săi, la dezvoltarea culturală a fiecărui popor.

Promotor al raționalismului și umanismului de inspirație europeană, pe care l-a adaptat la tradițiile și contextul cultural românesc din secolul al XIX-lea, Cipariu a elaborat o concepție proprie despre om, societate, istorie și lumea în ansamblul ei, orientată de valorile culturii europene formate și consolidate în ultimele două milenii. Vasta sa cultură istorică, literară, științifică și filosofică umanistă, împreună cu cunoașterea stării de fapt a popoarelor și a civilizației din Europa vremii sale i-au produs puternice sentimente de nemulțumire, de durere sufletească și de revoltă în fața nedreptăților politice, sociale și naționale existente în Transilvania, a manifestărilor feudale, aristocratice și despotice existente în Imperiul Austro-Ungar.

În calitate de gânditor și militant politic, cărturarul ardelean a căutat calea cea dreaptă, legitimă, consonantă cu spiritul european al epocii, cu scopurile umanității de făurire a unei ordini sociale și juridice, naționale și internaționale fundamentată pe drepturile

omului și ale popoarelor, înțelese ca drepturi firești, imprescriptibile și inalienabile. Ca savant, om de cultură, publicist și eminent profesor, și-a dedicat viața aceluiași scopuri și valori, dând dovadă de un patriotism desăvârșit, de un umanism și angajament civic de natură prometeică. Așa se face că mari cărturari europeni, care l-au cunoscut (Adolf Mussafia, R. Bergner, Th. Mommsen, Mario Ruffini etc.), au fost uimiți de erudiția, disponibilitățile oratorice excepționale, complexitatea activității în domeniul cultural-științific ale învățatului de la Blaj. Opera științifică și filosofică a europeanului Cipariu s-a integrat în circuitul culturii europene avansate din vremea lui, păstrându-și actualitatea până în zilele noastre.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dicționar general al literaturii române. București: Editura Univers Enciclopedic, 2004, p. 269.
2. Toma Stela. Prefață. În: Timotei Cipariu. „Scientia Litterarum”. Ediție îngrijită de Stela Toma. București: Academia Română, 2004, p. 4.
3. Cipariu Timotei. Jurnal. Ediție îngrijită de Maria Protase. Cluj: Editura Dacia, 1972, p. 73.
4. Cele mai importante lucrări semnate de T. Cipariu sunt „Principii de limbă și de scriptură”, Blaj, 1847-1848; „Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi”, Blaj, 1854; „De latinitate linguae valachicae”, Blaj, 1855; „Crestomație sau Analecte literare”, Blaj, 1858.
5. Cipariu Timotei. Cuvântare rostită la începutul anului școlar 1859/1860. Arhiva Statului, Cluj-Napoca, fond Cipariu, manuscris 281.
6. Cipariu Timotei. Cuvântare rostită în ședința Dietei transilvane. Sibiu, 26 august 1863. În: Gazeta Transilvaniei, 17 august 1863, nr. 70, pp. 277-278.
7. Blaga Lucian. Izvoade. București, 1972, p. 181.
8. Cipariu Timotei. Prefață la „Elemente de filosofie”, după W.T. Krug. Blaj, 1861, 1863, p. 4.
9. Cipariu Timotei. Lumea. În: „Suplement” la „Organul luminărei”, nr. 36 din 6 septembrie 1847, p. 197.
10. Cipariu Timotei. Icoana creștinului. În: „Suplement” la „Organul luminărei”, nr. 23 din 7 iunie 1847, p. 119.
11. Cipariu Timotei. Omul. În: „Suplement” la „Organul luminărei”, nr. 37 din 23 septembrie, 1847, p. 204.
12. Cipariu Timotei. Scientia Litterarum. Ediție îngrijită de Stela Toma. București: Academia Română, 2004, p. 475.
13. Cipariu Timotei. Omul. În: „Suplement” la „Organul luminărei”, nr. 37 din 23 septembrie, 1847, p. 215.
14. Ibidem, p.501.
15. Cipariu Timotei. Programa la Organ. În: „Organul luminărei”, nr. 1 din 4 ianuarie 1847.
16. Cipariu Timotei. Jurnal. Ediție îngrijită de Maria Protase. Cluj: Editura Dacia, 1972, pp.29-30.
17. Cipariu Timotei. Cuvântare pregătită pentru a fi rostită la Congresul Național Român din marele Principat al Transilvaniei, care a avut loc la Sibiu, la 20-23 aprilie 1862. În: Discursuri. Ediție îngrijită de Ștefan Manciulea și Ion Buzași. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1984, p. 119.
18. Cipariu Timotei. Cuvântare rostită la serbarea inaugurării solemne a „Societății Literare Române”, care a avut loc la 1-13 august 1867 la București. În: „Gazeta de Transilvania”, 1867, nr. 62, pp. 247-248.
19. Ibidem, p.121.
20. Ibidem, p.147.

Martian IOVAN, doctor, profesor,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
E-mail: iovanm@uvvg.ro

**ALEXEI MATEEVICI: IMPERATIVUL RELEVANȚEI
SPIRITUAL-NAȚIONALE ÎN PUBLICAȚIA „BASARABIA”**

**ALEXEI MATEEVICI: THE IMPERATIVE OF THE SPIRITUAL
AND NATIONAL RELEVANCE IN THE WEEKLY “BASARABIA”**

Summary

In article is analyzed the journalistic activity undertaken by Alexei Mateevici at the weekly “Basarabia” (1906-1907). There is elucidated the character of the addressed issue in the newspaper, a thematic which replaces the struggle for national emancipation of the Romanians from “Basarabia”.

***Keywords:** “Basarabia” newspaper, journalism, national emancipation, culture*

Dacă cultura unui neam își lasă identitatea afectată de anumite situații și fenomene social-politice care nemediat îi influențează esența prin intervenții barbare, cum ar fi intoleranța față de valorile și tradițiile naționale, introducerea necondiționată a altei limbi de comunicare, a formelor străine la dimensiunea instituției, promovarea unei arte bazată pe canoane și criterii străine spiritului autohton etc., aceasta nu înseamnă că poporul dat cu ușurință se va lăsa absolvit de propria identitate, sau își va vinde conștiința națională în schimbul altei culturi vitrege sufletului. Cultura are propria existență, și chiar dacă un secol vitreg[1] încearcă să-i impieteze imaginea, mai devreme sau mai târziu apar oameni care prin modul de a percepe și a fi își leagă destinul de opera de emancipare spirituală și națională a spațiului cultural respectiv, astfel prin puterea cuvântului și faptelor ei trezesc sufletele amorțite de indiferență a conaționalilor, unindu-le și canalizând-le către un scop comun - eliberarea și afirmarea specificului, identității și valorilor naționale.

Istoria neamului ne pune cu generozitate la dispoziție nume de personalități care cu mândrie au dus torța de eliberare națională prin implicarea consacrată în viața social-politică și spirituală a Basarabiei, iar mesajul pe care l-au promovat, materializat în conferințe, activitate publicistică, adică forme care au capacitate de a face sufletele conaționalilor complice la ideea comună, rămâne și după un secol model de inteligență sensibilă și extrem de permeabilă față de problemele neamului. Din pleiada celor care și-au făcut din problema eliberării naționale ideal - C. Stere, P. Halippa, I. Inculeț, I. Pelivan, I. Buzdugan ș.a., se reliefează și personalitatea lui Alexei Mateevici, preot, publicist, literat, filosof, etnolog, însă în primul rând patriot și îndrumător cultural al maselor largi. Argument incontestabil în acest caz rămâne publicistica sa desfășurată în paginile hebdomadarului *Basarabia* (1906-1907).

Pronunțând-ne pe marginea vieții și operei Marelui poet basarabean, a crudului său destin care a făcut ca autorul celei mai frumoase ode a limbii române - *Limba*

noastră, să părăsească această lume la o vârstă prematură, te face să conștientizezi că în istoria țării există oameni cărora le rămâi recunoscător pentru faptul că au fost sau există, or simpla prezență a lor sau a operelor, a concepțiilor acestora te fac mai optimist și mai încrezător că toate provocările ce ni le oferă realitatea pot fi depășite, mai ales, dacă ne raliem la modul și principiile de viață pe care dâșii le-au trăit cu demnitate, și care azi prilejuiesc suficiente momente de încântare și admirație. Făcând o trecere în revistă a creației lui A. Mateevici, te convingi că practic ceea ce a reușit să realizeze se rezumă în plan temporal la un segment ce cuprinde ceva mai mult de un deceniu, fapt care însă nu l-a împiedicat să ne lase un impresionabil tezaur spiritual: poezie, studii, traduceri, publicistică etc.

Din extrem de scurta însă prodigioasă activitate a lui A. Mateevici ne propunem să elucidăm un segment care devine complementar creației publicistice la ziarul *Basarabia*, lucru pe care-l realizează încă în timpul studiilor la Seminarul Teologic din Chișinău. Consemnăm în această ordine de idei că săptămânalul *Basarabia* nu este unica publicație în paginile căreia își etalează tribulațiile cu privire la opera de emancipare culturală și națională, Mateevici publică și în *Luminătorul*, *Kișinevskie eparhialinîe Vedomosti*, *Cuvânt moldovenesc*, *Moldovanul*. În scopul unei comprehensiuni mai adecvate a contextului istoric în care A. Mateevici colaborează la *Basarabia*, consemnăm că despre perioada care a anticipat evenimentele legate de apariția publicației la care replicăm, cât și segmentul temporal în care apar cele doar 79 de numere ale ziarului care a oferit spațiul său pentru opera lirică[2] și publicistică[3] s-a scris, subiectul în cauză devenind dacă nu ax director, cel puțin tangențial în lucrările, memoriile lui St. Ciobanu, A. Boldur, P. Halippa, O. Ghibu, Z. Ornea, D. Coval etc. Publicația *Basarabia* apare la un moment de peremptorie ebuliție națională, argument probatoriu în acest sens devine faptul că în această perioadă apar un număr de publicații "sensibile" în care titlurile lor deconspiră cât se poate de sugestiv în care starea de resurecție activizată a conștiinței naționale: *Moldovanul* (1907-1908); *Viața Basarabiei* (1907); *Lira Basarabiei* (1912); *Basarabia reînnoită* (1907); *Luminătorul* (1908-1917) ș.a. Prin activitatea combatantă, pledoariile consecvente concertate pentru drepturile și libertățile poporului majoritar printre care și utilizarea limbii rămâne în viața social- religioasă și cultural-administrativă, drepturi de care au fost privați prin politica de opresiune țaristă, săptămânalul *Basarabia* rămâne a fi în istoria națională una din paginile cele mai strălucite în opera de emancipare a românilor basarabeni. Anume publicației *Basarabia*, prin intermediul problematicii publicistice dezvoltate de către cei mai eminenți luptători pentru cauza națională – P. Halippa, I. Pelivan, A. Nour, V. Harea. T. Roman, S. Cujbă, I. Frațiman, V. Frolov, pr. C. Popovici, îi revine meritul de a promova în rândurile maselor largi nu numai speranța în posibilitatea eliberării de sub jugul țarist, dar și impetuoșitatea unirii și luptei pentru realizarea acestui act. Dăruirea totală opțiunii, care azi în mod peremptoriu se reliefează ca un program conjugat de substanță națională, a condus ca publicația în mai multe cazuri să sufere consecințele cenzurii – numerele să fie arestate, confiscate (istoria numărului 40 al publicației – n.n.)[4], distruse, și chiar mai mult, să fie dată în judecată

de 16 ori. Oportună mențiunea că publicația de orientare național democratică apare și datorită eforturilor lui C. Stere, care pregătește solul necesar pentru apariția publicației evocate - „...o revistă, a noastră, și un ziar, românesc în Basarabia...”[5]. De fapt, plauzibil să decelăm, că tribulațiile compatriotului nostru de la Ciripcău nu s-au rezumat numai la aspectul organizatoric, ci capătă și un contur bine determinat material, lucru afirmat de protagonistul evenimentelor într-o scrisoare: „...plecând la Chișinău am luat cu mine 10 000 ruble (27000 lei) pentru a începe gazeta, apoi încă 3 500 ruble (aproape 10 000 lei) pe care i-am depus odată cu petiția de autorizare a gazetei ...”[6]. Nu ne propunem să urmărim traiectoria eforturilor și insistența cu care acestea au fost concertate, pentru ca la 24 mai 1906 aspirațiile pentru o publicație românească să devină o realitate, un lucru rămâne cert, ele au fost multe și departe de a fi accidentale.

În ceea ce privește testimoniul de participant direct atât la evenimentele epocii în general, cât și colaborator prolific la *Basarabia*, adus pe altarul operei de revendicare a libertăților naționale de către A.Mateevici, determină să elucidăm că acesta își începe activitatea la publicația dirijată de E. Gavriluță prin debutul cu articolul *Chestia preotească*, care apare în nr. 34. Simptomatic faptul, împrejurările care i-au favorizat refugiul în acest gen de activitate este unul comun cu cel care a impulsionat apariția săptămânalului, dorința de a nu rămâne un simplu și indiferent spectator la drama spirituală a poporului său, la procesul de alterare profundă a simțului și conștiinței naționale. Anume pe acest temei publicistica sa este o expresie fidelă cu politica editorială a ziarului, care apare în limba română cu grafie chirilică, excepție făcând doar titlul publicației.

Deși nu publică un număr atât de impresionant de studii și articole ca și în *Luminătorul*, totuși publicistica practică în paginile *Basarabiei* de către Mateevici vine să deconspire că problematica abordată la o elementară intenție de simplificare pe criteriul ideatic poate fi redusă la dimensiunea care nu se revendică, după cum am stabilit de la poziția național democratică a hebdomadarului detaliat elucidată, în mod tradițional, de articolul de fond din primul număr: implicarea basarabenilor în viața social-politică; activitatea în vederea resurecției conștiinței naționale; utilizarea limbii române în toate domeniile vieții social-politice și culturale; învățământul în școli în limba română; participarea activă a intelectualilor - preoți, învățători în viața țăranilor .

Adjudecându-și chiar din primele materiale o manieră de reprezentare a lucrurilor ce alunecă până la un vădit didacticism, Mateevici în *Lupta moldovenilor pentru drepturi* susține cu persuasiune că destinul poporului depinde de voința fiecărui basarabean în parte, de capacitatea de a se uni sub o idee comună, iar aspirațiile de a se vedea liberi mai devreme sau mai târziu se vor realiza, or, conchide el, „soarta noastră e în mâinile noastre și, numai având privirile întotdeauna îndreptate la deșteptare ne vom deștepta”[7]. Intelectual de elită , deprins să-și enunțe punctul de vedere pe spații suficiente în sinteze, Mateevici consemnează cu patetism în același material că poporul nu este pe deplin conștient de potențialul pe care îl posedă, care numai valorificat și canalizat pe calea dreaptă va aduce progresul și fericirea, iar pentru ca aceasta să devină realitate, este necesar: să ne trezim din somnul nostru; să ne pornim munca în pace și liniște pe calea

binelui; să știm că deșteptarea noastră stă numai într-o muncă culturală[8]. Imposibil, în această ordine de idei, să disociem atitudinile publicistului de politica editorială a ziarului la care replicăm, or, amintim, mesajul articolului de fond al primului număr înglobează adresarea: *Deșteaptă-te, române*, fapt despre care cu lux de amănunte avea să scrie istoricul Șt. Ciobanu în *Din istoria mișcării naționale în Basarabia (Ziarul Basarabia)*, idee sub zodia căreia avea să-și armonizeze tribulațiile și Mateevici.

Analiza materialelor semnate de Mateevici ce și-au găsit spațiu în *Basarabia* permite să constatăm că poetul este profund preocupat de soarta țării și a oamenilor ei, deoarece ideile pe care le expune, aproape fără excepții, gravitează în jurul unor eventuale proiecte care să aducă în mediul maselor convicțiunea despre necesitatea impetuoasă de eliberare, apărare a drepturilor, mândrie și demnitate națională, dacă să utilizăm în acest sens sintagma operată de poet depășirea întunericului, pe care acesta o compară cu “jungla neștiinței”[9]. Demersul său, constatăm, învederează lealitatea și fermitatea nu numai a patriotului profund marcat de soarta neamului ce și-a propus a inventaria starea de lucruri, ci prin optimismul acaparator, elocvența mesajului captează interesul publicului cititor, deoarece este departe de a jongla cu idei și fraze sterile care pot fi reduse la lozinci searbăde incapabile de a suscita atenția și tulbura inimile, în special a celor care un secol au trăit destinul sclaviei.

Hotărât de misiunea pe care și-o asumă, străin de acele mostre de platitudini incapabile de a cumula și canaliza interesele maselor largi către scopul comun – eliberarea națională. Deși Mateevici conștientizează faptul că în calea de emancipare și afirmare a conștiinței naționale pot apărea impedimente serioase, de fapt ele erau o realitate mai mult decât palpabilă, totuși el nu disperă convins că „numai luptând, noi ne învățăm a lupta pentru drepturile noastre naționale, omenești și cetățenești”[10]. Benevol antrenat în această activitate nobilă, care cu demnitate o împarte cu ceilalți colaboratori ai publicației *Basarabia*, preocupare ce o atestăm nu ca o simplă adeziune pasageră, ci una provenită din serioase meditații și materializată în remarcabile tribulații față de viața țăranului, pe care o cunoștea nu din auzite, fiindcă se naște și crește printre aceștia, Mateevici ori de câte ori are ocazia să abordeze problema legată de viața poporului insistă să evidențieze în special țărănimea ca pătura majoră în Basarabia agrară.

Mateevici atestă anul 1906 ca unul de cotitură în „mișcarea norodului nostru moldovenesc spre lumină și dreptate”, an „în care se pornește luminarea minții a țăranului nostru și trezirea lui câte oleacă”[11]. În articolul *Munca noastră*, Mateevici încearcă să facă niște totaluri vizavi de activitatea “pentru binele neamului însuflețită de dorul luminii și iubirea curată de aproapele său”, dar întârzie să facă niște prognoze de viitor “despre care nimeni nu știe în ce chipuri se va arăta în anul ce vine mișcarea și mintea noastră”[12], stil care nu era prea caracteristic pentru spiritul său optimist și combativ, ne amintește într-un fel de acel minimum de cerințe ale programului poporanist pedalat de C. Stere în mai multe numere ale ziarului *Evenimentul literar* (1893-1894).

Consemnăm, în cazul lui Stere, cu toate că programul său a fost elaborat pentru un context social- politic și cultural-artistic diferit de cel basarabean propriu primului

deceniu al sec. al XX-lea , totuși unele tangențe se lasă ușor atestate. Pentru C. Stere poporanismul a constituit acea mișcare aptă să conducă la ridicarea nivelului social cultural al păturilor de jos, orientare care reprezintă mai mult o atmosferă emoțională și intelectuală, având scopul de a propaga iubirea și respectul față de masele muncitoare, apărarea intereselor cât și activitatea în vederea înălțării de asupra mizeriei spirituale și materiale. Prin noțiunea de clasă muncitoare C. Stere se referea la țărănime, or la perioada când acesta își promova ideologia poporanistă în România nu exista clasa muncitoare. Accentuăm, C. Stere în manifestele *Ce cerem de la artiști?* și *Motivele artei* a înaintat un program minimum de recomandării oamenilor de creație pe care le racordează la concepția poporanistă: ”iubirea sinceră pentru popor, apărarea intereselor sale, lucrarea cinstită spre a-l ridica la nivelul unui factor social și cultural neatârnat” [12].

Plauzibil să decelăm, cerințele supralicite de C. Stere își găsesc reflectare și în publicistica lui A. Mateevici, numai că ele apar sub forma unui material prolix înclinat cu preponderență spre naționalism, *in summa*, ca simple componente ale proiectului de emancipare culturală și națională a poporului basarabean, și, spre deosebire de ideologul poporanismului, autorul poeziei *Limba noastră* nu le cantonează într-un program bine definitivat și argumentat.

Timbrul de alarmă comun publicisticii celor doi compatrioți ai noștri – C. Stere și A. Mateevici, este imprimat de circumstanțele istorice, diferite ca esență, însă apte să le periclitizeze liniștea și confortul spiritual, ambii aduc argumente probatorii despre importanța procesului de iluminare și culturalizare a păturilor de jos a țărănimii. În cazul lui Mateevici, care acordă destul spațiu problemei enunțate , subliniem că necesitatea depășirii întunericului spiritual este subordonată de gânditor atât procesului de deșteptare națională, cât și unui eveniment, care avea să marcheze pe întreaga paletă viața basarabenilor, și anume, alegerile în Duma Imperială din 1907, eveniment pe care puneau mare preț patrioții basarabeni.

De netăgăduit că compatriotul nostru a cunoscut și s-a interesat din aproape de viața celor mulți și săraci, anume de aceasta publicistica sa deconspiră un număr limitat de probleme, însă destul de emoțional abordare, teme care se subscriu revendicării drepturilor și libertăților sociale, păstrarea specificului și tradițiilor naționale, cunoașterii și respectării folclorului și istoriei neamului. Mateevici nu arată toleranță pentru valorile importate, fie la nivel cultural , administrativ, juridic sau politic, implementate cu forța, prin negarea sau distrugerea celor de speță națională, valențe care au rămas vitrege și nu și-au găsit locul în sufletele sensibile ale mării majorități a conaționalilor, chiar și peste un veac distanță: „O țară, declară el, numai atunci poate să trăiască bine în pace, liniște și lumină când toți locuitorii își ocârmuiesc treburile lor la un loc, și când datoriile lor sunt potrivite cu drepturile lor, cu cât mai mari și mai multe sunt datoriile cu atât mai mari să fie și drepturile” [13]. În acest sens, fără să focalizeze prea insistent atenția cititorului asupra situației politice, și chiar culturale a Basarabiei, care peste câțiva ani avea să numere un secol de la anexarea frauduloasă de către Imperiul Rus, Mateevici semnală cu insistență că un neam numai atunci se ocârmuiește bine, când o face în

conformitate cu tradițiile, obiceiurile proprii, astfel lăsând să se înțeleagă că cei aproape 100 de ani de sclavie social-culturală n-au fost capabili să afecteze nici spiritul național și nici să altereze identitatea și valorile neamului.

Articolul *Spre lumină*, scris în preajma alegerilor, Mateevici îl concepe sub formă de program de activitate, în care detaliat explică avantajele pe care le oferă posibilitatea câștigării mandatelor pentru Duma Imperiului Rus, însă cel mai minuțios oferă strategii bine încheiate menite să favorizeze succesul, insistând ca pătura inteligentă să se pătrundă de importanța evenimentului pentru progresul neamului și să demonstreze responsabilitate nemediată în eventualitatea atingerii scopului scontat, pe acest temei, intelectualilor le revine datoria să lumineze, să explice țăranilor cum și pentru cine trebuie votat, iar ca lucrul luminătorilor să meargă bine, este necesar ca ei să țină legătură, să facă schimb de experiență cu omologii săi din alte localități. Numai prin unire este posibilă eliberarea, subliniază Mateevici. Poetul nu încearcă să idealizeze munca de luminător, or este conștient de faptul că succesul în alegeri poate fi asigurat doar de competența, potențialul celor care își vor asuma această responsabilitate, simultan cu luciditate constată că numărul de persoane apte să ducă această muncă este unul insignifiant. În rolul de “povățuitor, sfătuitoare și îndemnător al țăranului în înaintea alegerilor”[14] el vede în special preoții de la sate, fără să nege însă însemnătatea în acest gen de activitate și a profesorilor. În acest sens, poziția de îndrumător pe care și-o adoptă Mateevici este departe de a fi fluctuantă, iar ideile pe care le expune cu privire la rolul preotului în viața satului basarabean ne întărește în convingerea că acestea poartă caracter programatic, prin urmare, ei sunt datori să apere poporul, să fie într-o dorință cu dânsul, să-i orienteze și să-i călăuzească spre libertate și independență.

Deși nu încearcă o ierarhizare comparată în privința aportului în viața spirituală a țăranilor realizată de preot și învățător, totuși remarcăm, fără nici o dificultate, că Mateevici estet tentat să acorde un credit de încredere mai mare părinților duhovnicești, or argumentul său rezidă nu numai în convingerea că “legea duhovnicească a cărei slujitori sunt ei zice că îndeplinirea nevoilor trupești și sufletești ale țăranilor nu numai că este legitimă dar trebuie făcută numai decît”[15], ci probabil de însuși apartenența profesională. Preoții trebuie să stea de veghe la straja sănătății spirituale a societății basarabene, anume ei prin pilde personale, izvorâte din sincere simțăminte patriotice, trebuie să-i învețe pe țărani și respectul tot ce are mai de preț un om – limba, glia și neamul, tot ce are mai de preț un cetățean – drepturile, libertățile și, cu certitudine, independența morală și națională.

Cele elucidate mai sus conturează o sumară imagine a preocupărilor lui A. Mateevici pe care le găsim incomplete, cu condiția că vom trece peste o altă mare componentă a tribulațiilor spirituale ale poetului, care capătă expresie și dezvoltare în paginile *Basarabiei*, este vorba de problema limbii române, care din momentul Actului de anexare la Imperiul Rus (1812) a început să fie dacă nu persecutată deschis, cel puțin marginalizată, asimilată din viața socială și administrativ-culturală a basarabenilor. Exemplu viu rămân metodele Imperiului Rus orientate spre introducerea în învățământul elementar a orelor de limbă rusă, astfel urmărindu-se favorizarea însușirii acestei limbi de către

elevii basarabeni , în schimb cea națională fiind marginalizată. Pentru a ne forma o idee cât se poate de generală asupra procesului fără precedent de deznaționalizare, asimilare și rusificare prin care a trecut Basarabia, aducem un fragment din lucrarea *Basarabia. Descripție istorică* a istoricului și etnografului N. Batiușkov, în care acesta înaintează strategii de omogenizare culturală a basarabenilor, prin rupere de la limba, identitatea și istoria națională: “Dacă dorim ca Basarabia să fie...unită organic cu Rusia și să nu se mai afle în centrul atenției și agitației românești , e necesar ca prin intermediul școlii să-i familiarizăm pe țăranii moldoveni cu limba slavă bisericească veche și să-i facem macar prin limbă pe jumătate ruși...”[16]. Despre politica Imperiului țarist orientată către asimilarea culturală a basarabenilor și atitudinea denigratoare față de valorile naționale aflăm pe larg din mai multe lucrări[17] semnate de remarcabilul istoric A.Boldur și de alți cercetători[18], care pe larg elucidează clivajul dintre adevărul oficial declarat și cel real, interesele meschine și populismul nevinovat, atitudinea arogantă și cinică de stăpâni ai destinelor teritoriilor ocupate, lipsa de conformism, absolvirea de orice tip de intenții orientate în albia unor compromisuri sau concilierii, mai ales în situațiile când erau direct afectate interesele Imperiului, toate sunt dezvăluite prin intermediul unor documente ce vin să rimeze drama acestui secol nefast pentru poporul basarabean. Exemplu incontestabil în acest sens ne poate servi întreaga gamă de aspecte ale reformelor, inovațiilor și optimizărilor orientate spre apropierea, omogenizarea mai precis, asimilarea barbară a culturii Basarabiei întreprinse cu succes de către general-maiorul I. Harting, Guvernatorul civil și militar al Basarabiei în perioada 1813-1817.

Fără a încerca să trecem prin grila sensibilității a opiniilor actuale despre adevăratul rol și intenții ale Imperiului Rus în soarta Basarabiei pe parcursul celor mai mult de o sută de ani, aducem doar careva crâmpoie, în opinia noastră, mai reprezentative în care Guvernatorul Harting enumera mai multe activități pe care le identifica ca relevante în procesul de implementare a politicii ruse la toate nivelele și în toate domeniile: „În toate orașele s-au instituit politici ruse din funcționari ruși... ei se călăuzesc numai de legile rusești; afacerile în departamente se realizează în rusă și română”[19]. Consemnăm, politica Guvernatorului I. Harting rămâne comună pentru toți guvernatorii care l-au succedat în această funcție.

Anume această stare de lucruri a condiționat ca una din dominantele politicii redacționale a publicației *Basarabia* să fie problema limbii române, iar efortul de a-i revendica locul și rolul în viața țării devine peremptoriu chiar prin faptul că în articolul de fond al numărului unu este remarcat faptul că basarabeni, timp de un secol, au fost absolviți nu numai de dreptul de a participa la conducerea țării, dar au fost opriți și de la dreptul de a studia în limba strămoșilor. Problema limbii române n-a lăsat aproape pe nimeni din colaboratorii publicației indiferent, ea devenind actuală, cel puțin tangențial, pentru fiecare număr , mare parte din ei au militat cu perseverență pentru readucerea ei în școli, biserici, viața administrativă și în mod cert în presa scrisă. Printre acestea îl atestăm și pe A. Mateevici, care a perseverat în elucidarea temei evocate.

Oportună mențiunea, ponderea abordării, la fel și maniera argumentării impetuoșității limbii române pentru viață și progresul basarabenilor, rămâne una exclusiv remarcabilă în opera publicistică a lui Mateevici. Tema respectivă, cu mici excepții își găsește reflectare în toate materialele semnate de poet, or este o problemă care ulcera în conștiința națională și care solicita eforturi consacrate de soluționare, fapt care le-a reușit cel puțin parțial celor de la *Basarabia*. Mesajul lui Mateevici cu privire la acest segment ideatic este unul clar și declarat: „...un popor are voie să se folosească cu limba lui, care este cel mai de căpitanie mijlocitor al învățături și înaintării”[20], astfel pornind de la aserțiunea că temelia tuturor nevoilor rezidă în lipsa de cultură a țăranilor, publicistul înaintea ipoteza că depășirea ignoranței din mediul maselor largi, în mod indubitabil, va facilita progresul spiritual și material, în cazul concret și la emanciparea națională.

O incursiune generală în publicistica lui A. Mateevici elucidează că, spre deosebire de alte publicații, cum ar fi *Viața Basarabiei*[21], în care gânditorul desfășoară în general speculațiile cu privire la rolul, esența, menirea limbii române pentru societatea basarabeană, atunci în *Basarabia* aceasta este abordată în raport cu alegerile în Duma Imperială, autorul este convins că anume ea trebuie să joace rolul principal de instrument de comunicare, propaganda și mijlocul de unificare a spiritului maselor largi de țărani. Valoarea majoră a limbii române o leagă de faptul că chiar cu condiția că a fost mutilată de-a lungul unui veac, prin proiecte regizate de rusificare, asimilare, omogenizare, ea rămâne instrumentul cel mai accesibil cu care se poate emoționa, agita și convinge populația rurală.

Dintr-o perspectivă practică, Mateevici cere de la colegii de breaslă de la alte publicații și de la reprezentanții ai intelectualității să devanseze deficitul de atenție față de limba națională, s-o însușească și să comunice, numai astfel ea se va lăsa descoperită în întreaga splendoare. Mateevici regretă că limba română rămâne limba celor din bordeie, solicită în comun acord cu concepția ziarului *Basarabia* utilizarea ei în întreg spectrul de activități ale vieții basarabenilor. În fundamentarea aserțiunilor despre rolul și importanța limbii române ca parte indispensabilă a istoriei, identității, spiritului și culturii naționale, Mateevici vine să conchidă că „numai mulțumită culturii naționale, putem viețui ca un popor înaintat”[22].

Contextualizarea creației publicistice dezvoltată în ziarul *Basarabia* de către eminentul poet al culturii noastre deconspiră o permeabilitate exemplară față de problemele cu care se confrunta poporul basarabean la începutul sec. al XX-lea. Marcat adânc de drama poporului său, Mateevici, prin intermediul publicisticii, s-a sincronizat cu politica editorială a ziarului, utilizându-l ca tribună eficace de promovare a ideii emancipării spirituale și naționale. Publicistica practică de A. Mateevici rămâne exemplu de patriotism și consacrare cauzei naționale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. În urma Tratatului de Pace încheiat între Imperiul Rus și cel Otoman la 16 mai 1812, partea orientală a Moldovei (denumită Basarabia – n.n.) a fost anexată la Imperiul Rus. Clauza de anexare din Tratatul de Pace de la București 1812 o atestăm ca pe una frauduloasă în practica internațională, mai ales pe temeiul că Moldova nu era o provincie a Imperiului Otoman. Actul de revenire a Basarabiei în hotarele românești se va precipita la 27 martie 1918.
2. Mateevici A. Cântecul zorilor. În: Basarabia, 1907, nr. 12; Țăranii. În: Basarabia, 1907, nr. 14; Țara. În: Basarabia, 1907, nr. 16; Eu cânt. În: Basarabia, 1907, nr. 17.
3. Mateevici A. Chestia preoțească. În: Basarabia, 1906, nr. 34; Lupta moldovenilor pentru drepturi. În: Basarabia, 1906, nr. 49; Datoria noastră. În: Basarabia, 1906, nr. 51; Ce ne trebuie nouă? În: Basarabia, 1906, nr. 53; Preoțimea și poporul nostru. În: Basarabia, 1906, nr. 55; Spre lumină. În: Basarabia, 1906, nr. 57; Munca noastră. În: Basarabia, 1906, nr. 59; Trecutul și viitorul. În: Basarabia, 1907, nr. 2; Alegerile. În: Basarabia, 1907, nr. 5.
4. Coval D. Gazeta *Basarabia* (1906-1907) în contextul evenimentelor primei revoluții ruse. În: Din istoria jurnalisticii românești. Chișinău: Editura Știința, 1992; Coval D. File din istoria presei democratice moldovenești. Chișinău: Editura Cartea Moldovenească 1972; Ciobanu Șt. Din istoria mișcării naționale. În: Basarabia (Ziarul Basarabia)[I]. În: Viața Basarabiei, 1933 nr. 1; Inculeț T. Ion Pelivan și ziarul Basarabia. În: Viața Basarabiei, 1936, nr. 7-8; Negru Gh. Ziarul Basarabia (1906-1907): informații inedite. În: Destin Românesc, 2001, nr. 3 ș.a.
5. Ornea Z. Viața lui Constantin Stere. Chișinău: Editura Universul, 2005, p. 367.
6. Ibidem, p. 371.
7. Mateevici A. Lupta moldovenilor pentru drepturi. În: Basarabia, 1906, nr. 49.
8. Ibidem.
9. Mateevici A. Datoria noastră. În: Basarabia, 1906, nr. 51.
10. Mateevici A. Munca noastră. În: Basarabia, 1906, nr. 59.
11. Idem.
12. Șercăleanu C. Ce cerem de la artiști? În: Evenimentul literar, 1894, 17 martie.
13. Mateevici A. Ce ne trebuie nouă?
14. Mateevici A. Spre lumină.
15. Mateevici A. Preoțimea și poporul nostru.
16. Батюшков П. Бессарабия. Историческое описание. Санкт-Петербург: Типография Общественная польза, 1892, p. 174.
17. Boldur A. Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1918. Chișinău: Tipografia Eparhială Cartea Românească, 1928; Contribuții la Studiul Istoria Românilor: Istoria Basarabiei, vol. III- Sub dominația rusească 1812-1918. Politica. Ideologia. Administrația. Chișinău: Tipografia Tiparul Moldovenesc, 1940; Unirea. Analiza psihologica a evenimentelor. Chișinău, 1928; Dreptul local al Basarabiei. Schiță de istorie. Chișinău, 1932; Soarta istorică a nobilimii din Basarabia. Chișinău, 1935; Statutul Internațional al Basarabiei. Chișinău. 1938; Stat Țărănesc. Contribuții la formarea unei ideologii social-politice noi. Chișinău. 1934 etc.
18. Nistor I. Istoria Basarabiei. Cernăuți, 1923; Cazacu P. Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918. Iași, Editura Viața Românească, f.a.; Bezviconi Gh. Din trecutul nostru. Chișinău, 1936; Casso L. Rusia și bazinul dunărean: Iași. Tipografia Alexandru A. Terec, 1940; Iorga N. Sufletul românesc în Basarabia după anexarea din 1812. În: Neamul românesc, 1909, nr. 138 etc.
19. Записки Одесского Имперского общества истории и древностей. Одеса, 1900, том. XXII, p. 129.
20. Mateevici A. Ce ne trebuie nouă?
21. Mateevici A.: Tovărășiile de cultură la sate. În: Viața Basarabiei, 1907, nr. 4; Unirea culturală. În: Viața Basarabiei. 1907, nr. 4.
22. Mateevici A. Lupta moldovenilor pentru drepturi.

Lidia TROIANOWSKI, doctor în filosofie,
Institutul de Istorie al AȘM

OBIECTIVE EDUCAȚIONALE ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI UNIVERSITAR JURNALISTIC

THE EDUCATIONAL OBJECTIVES OF UNIVERSITY JOURNALISTIC FORMATION

Zinaida GRIBINCEA, *lector,*
Universitatea de Stat din Moldova
zinaida_gribincea@yahoo.com

Rezumat

Acest articol cuprinde o analiză a obiectivelor învățământului jurnalistic, în raport cu schimbările de ordin tehnologic, care impun noi cerințe față de inserția în câmpul muncii a absolvenților facultăților de profil. Diversificarea competențelor profesionale necesare, reprezintă una dintre provocările actuale ale învățământului jurnalistic, ca reacție la cerințele pieței mediatice.

Cuvinte-cheie: *obiective educaționale, competențe profesionale.*

Summary

This article provides an analysis of journalistic education objectives in relation to the technological changes that impose new requirements on insertion into employment for graduates faculties. Diversification is one of the necessary professional skills that currently challenges the education in response to the market demands of journalistic media.

Keywords: *educational objectives, professional skills.*

Conturarea unei imagini obiective asupra calității învățământului jurnalistic presupune, în egală măsură, evaluări retroactive privind parcursul evolutiv al domeniului, dar și al tendințelor actuale, prin prisma principiilor, normelor, standardelor curriculare, a metodelor de instruire, a competențelor și finalităților educative și, nu în ultimul rând, din perspectiva indicatorilor privind angajarea studenților în câmpul muncii după absolvirea facultății de profil. În prezent, nu există o apreciere echilibrată, unitară și echivocă a mediului academic și a comunității mediatice referitoare la procesul de pregătire a cadrelor în domeniul mediatic, fiecare exprimând o poziție separată, viziuni și opinii, care accentuează faptul că domeniul de formare profesională necesită o resetare inovativă permanentă în acord cu cerințele pieței și ale principiilor moderne ale educației.

Actualmente, mediul academic de formare în jurnalism se confruntă cu o serie de probleme, care generează anumite disfuncționalități în planul eficienței instruirii, cum ar fi:

- ✓ metodele de instruire aplicate, cât și sistemul de efectuare a stagiilor de practică;
- ✓ latura aplicativă limitată, ca rezultat al colaborării ineficiente dintre universități și instituțiile media;

- ✓ insuficiența cadrelor didactice care nu aplică metode bazate pe experiență reală;
- ✓ interesul pentru crearea unor „școli vocaționale”, manifestat de instituțiile media, care nu sunt implicate suficient în domeniul instruirii studenților, angajatorii - reprezentanți ai acestor companii exprimându-și nemulțumirea față de calitatea pregătirii cadrelor;
- ✓ exigențe sporite ale mediului de afaceri în raport cu forța de muncă tânără, motiv pentru care absolvenții își găsesc mai greu un loc de muncă;
- ✓ lipsa unei baze de date la nivel național pentru monitorizarea inserției profesionale pe piața muncii a absolvenților de la jurnalism și a studiilor sistematice în baza cărora ar fi posibilă estimarea și evidențierea impactului sistemului educațional jurnalistic asupra performanțelor companiilor angajatoare din sectorul media[1].

Reieșind din vulnerabilitățile menționate, remarcăm că este dificil de a elabora o poziție clară privind raportarea competențelor profesionale la cerințele pieței mediatică, în condițiile în care estimările nu se bazează pe indicatori și fapte reale, iar pregătirea universitară nu are ca suport o analiză a necesităților instituțiilor angajatoare, cât și o evaluare a performanțelor tinerilor absolvenți la un anumit interval după angajare. Până în prezent, inserția profesională se face după o logică a conjuncturii, or, nu au fost formulate anumite criterii certe baza cărora orice absolvent poate candida de pe poziții concurențiale pentru un post de muncă, astfel, fiind posibil de a elimina, în mod expres, decalajul perceptiv al comunității academice și angajatori, privind competențele profesionale ale absolvenților.

O altă problemă, care are tendințe de cronicizare ori este deja percepută și perpetuată în calitate de mit, se referă la însăși natura relației dintre teoreticieni și practicieni, fapt ce influențează în mod anacronic colaborarea bilaterală (mediul academic-comunitatea mediatică).

O explicație plauzibilă a situației actuale în ceea ce privește existența unei falii între învățământul jurnalistic și realitățile din mass-media oferă profesorul clujean Ilie Rad: pe de o parte, cei din presă îi acuză pe profesori că sunt simpli teoreticieni, ruși de viața reală din presă, iar profesorii, la rândul lor, reproșează celor din presă că nu respectă standardele minime ale profesiei, că ignoră clauza de conștiință, că se transformă prea ușor din jurnaliști în propagandiști [2].

Mihai Guzun menționează că decalajul dintre teorie și practică s-a produs după prăbușirea sistemului totalitar, în anii '90 ai sec.XX când facultățile de profil au fost puse în situația de a ieși din tiparul parametrilor acceptați până la acea perioadă și erau în căutarea unor formule didactice noi. Astfel, transformările radicale care s-au produs în societate au dus la schimbarea obiectivelor învățământului jurnalistic, iar flagelul cel mai serios al jurnalismului sovietic a fost ruptura dintre teorie și practică [3].

Realitatea contextuală a învățământului jurnalistic este marcată de schimbări provocate de o diversitate de factori: transformări în planul configurației și ale cerințelor eșichierului practic, ce necesită o ajustare și armonizare permanentă între teorie și practică, tendințele actuale ale învățământului universitar în raport cu noua filosofie educațională etc., fapt ce implică abordări inovative, constructive față de procesul educațional în integritatea lui. Astfel, abordările bazate pe evaluarea competențelor

formate în cadrul învățământului jurnalistic sunt actuale și necesare pentru conturarea finalității acțiunii educaționale, dar și pentru instituirea unui echilibru funcțional între dimensiunea formativă și cea aplicativă a acestora.

Elaborările teoretice privind instruirea academică a profesioniștilor în domeniul mediatic evidențiază diverse competențe profesionale pe care această categorie socio-profesională trebuie să le posedă, ținând cont de faptul că absolvenții unei facultăți de profil vor activa într-un câmp profesional, ce se încadrează într-un ansamblu variat de relații, transformări sociale, provocări profesionale etc. De fapt, preocuparea mediului academic de profil constă în identificarea calităților și dezvoltarea competențelor necesare unui jurnalist calificat, capabil de a se integra în mediul profesional, astfel încât acesta să corespundă atât obiectivelor educaționale, cât și exigențelor pieței mediatice. Competențele dezvoltate în mediul academic sunt variate din punct de vedere conceptual, iar utilitatea lor este estimată diferențiat din perspectiva viziunilor comunității academice, a angajatorilor, dar și a studenților.

Competențele, conform interpretării de sorginte pedagogică, reflectă capacitatea de a realiza o corelație dintre cunoștințe și abilități în contextul rezolvării unei sarcini concrete, ori reprezintă o totalitate de principii, scopuri ale învățământului și presupune, în plan conceptual, un anumit nucleu, structură și o metodologie de realizare. Cu aproximativ două decenii în urmă, Comisia Internațională UNESCO pe problemele învățământului a menționat patru competențe drept piloni de rezistență a mediului academic: *a învăța să cunoști, să știi; a învăța să faci; a învăța să trăiești; a învăța să conviețuiești într-un cadru social* [4]. Această poziție de perspectivă se pretează constructiv și cerințelor actuale privind formarea academică a jurnaliștilor.

- *A învăța să cunoști* este primul nivel al abordării bazat pe competențe, care presupune faptul că studentul dezvoltă anumite deprinderi, o anumită manieră, stil, ritm de dobândire a cunoștințelor noi, și cel mai important, abilități de aplicare a acestor cunoștințe în funcție de situații concrete, care necesită un răspuns complet, imediat și inedit. De fapt, a învăța să cunoști poate deveni obișnuiță, iar ulterior, trăsătură de personalitate.

- *A învăța să faci*, al doilea nivel, este sinonim cu noțiunea de competență în sens larg, și se referă la acțiunile empirice care oferă posibilitatea de a rezolva diverse situații ce nu pot fi prevăzute la etapa inițială a oricărei activități. De fapt, aceasta semnifică transferul de la conceptul calificare către cel de competență propriu-zisă. Însușirea unui ansamblu de informații referitoare la anumite chestiuni, cunoașterea abordărilor teoretice, a modelelor, paradigmatelor specifice unui domeniu al cunoașterii nu semnifică rezolvarea chestiunii în cauză (de exemplu, cunoașterea genurilor de presă nu este un indicator al faptului că studentul va scrie un text, respectând toate rigorile caracteristice genului). Astfel, putem afirma că *a putea să faci* reprezintă o sinteză dintre teorie și practică, iar experiența repetată asigură performanța în domeniul jurnalistic. Deși decalajul dintre teorie și practică este în continuare una dintre problemele fundamentale în domeniul învățământului jurnalistic, cauzele situației sunt de fapt diverse.

- *A învăța să trăiești* este cel de-al treilea nivel al competenței. Odată cu conștientizarea acestui factor, activitatea umană devine mai eficientă. Cunoașterea de

sine este primul pas în descoperirea talentului, a aptitudinilor de creație și a regăsirii în mediul profesional respectiv, etc. Aplicat în jurnalism acest principiu semnifică următorul lucru, – că odată cu aprobarea specialităților, specializărilor, profilurilor, studentul are posibilitatea de a se realiza pe deplin, conform aptitudinilor de creație, convingerilor și opțiunilor proprii. Cea de-a doua fațetă a acestui nivel se referă la acțiunea de a învăța să trăiești într-un mediu stresant prin definiție, care te solicită, dar în care te regăsești ca profesionist.

- *A învăța să conviețuiești în cadru social.* Jurnalistul este reprezentantul unui mediu socioprofesional marcat de concurență și lucru în echipă. Acest nivel al competenței asigură calitatea muncii în echipă, calitatea relațiilor interpersonale, rezistența la stres, etc.

Competența profesională este, prin definiție, un concept universal, ce include cunoștințe științifice, abilități profesionale, independență, abilitatea de autoapreciere adecvată a rezultatelor muncii, un set de valori cultural-morale. În plan structural, competența profesională include:

- ✓ competențe practice (un nivel de cunoștințe și abilități tehnologice, care asigură capacitatea de reflectare a evenimentelor și faptelor sociale curente);

- ✓ competențe sociale (capacitatea de a fi responsabil și de a lua decizii);

- ✓ competența psihologică (conștientizarea culturii perceptive a publicului);

- ✓ competențe de comunicare (un nivel înalt al culturii comunicării, cunoașterea limbilor străine), competența ecologică (responsabilitatea față de activitatea profesională) [5].

În 2006, la Tartu (Estonia), a fost adoptată o declarație, în cadrul Adunării Asociației Europene de Formare în Jurnalism în care au fost nominalizate zece competențe necesare îndeplinirii sarcinilor profesionale:

- ✓ conștientizarea rolului social al jurnalistului și a schimbărilor specifice domeniului;

- ✓ abilitatea de a aborda teme și subiecte, ținând cont de obiectivele sociale și de producție a canalelor media;

- ✓ competențe de organizare și planificare a activităților redacționale;

- ✓ abilitatea de a identifica și obține rapid informații, utilizând tehnici tradiționale, cât și metode de cercetare a faptelor sociale;

- ✓ abilități de identificare a informațiilor principale în raport cu cele secundare;

- ✓ abilități de ordonare a informației în manieră jurnalistică, respectând rigorile specifice genurilor de presă;

- ✓ abilitatea de a expune informația într-o formă eficientă din punct de vedere lingvistic și jurnalistic;

- ✓ abilitatea de apreciere a rezultatelor activității și conștientizarea responsabilității pentru produsul mediatic creat;

- ✓ competențe necesare activității într-un mediu corporativ;

- ✓ pregătire necesară pentru activitatea în instituții media, dar și în calitate de freelancer. [6]

A. Хуторский, expert în domeniul organizării învățământului, identifică șapte competențe ce necesită a fi dezvoltate în procesul de formare academică: competența axiologică, competențe de ordin general, competența cognitivă, competența informațională,

competența de comunicare, competența socială și competența de autoperfecționare [7]. Dintre acestea, competența de autoperfecționare reprezintă un obiectiv al dezvoltării personale, dar și o garanție a succesului în activitatea profesională, jurnalistul fiind exponentul unei categorii socioprofesionale ce trebuie să răspundă permanent provocărilor profesionale, sociale, aceasta echivalând cu abilitatea și capacitatea de autogestionare a conduitei profesionale în acord cu cerințele și atribuțiile profesionale, cât și în conformitate cu normele deontologice specifice profesiei. În altă ordine de idei, autoperfecționarea este o metacompetență, ce depășește limitele mediului academic și se referă, în special, la profilul personalității jurnalistului, la abilitatea acestuia de a face față factorilor conjuncturali cu impact asupra comportamentului și a parcursului profesional.

Actualmente, există o serie de premise care determină reevaluarea competențelor, a conținutului standardelor curriculare, a modului de organizare a activității de predare-învățare-evaluare. Dezvoltarea spațiului informațional ca rezultat al realizărilor în domeniul tehnologiilor comunicaționale, cât și apariția fenomenului de convergență media implică noi parametri privind pregătirea calificată a cadrelor, capabile să activeze într-un mediu corporatist, convergent. În aceste condiții, jurnalismul convergent, ca gen al activității profesionale, vizează producția sistemică a materialelor de presă în cadrul unei redacții comune și distribuirea acestora prin diverse canale de comunicare. Convergența media este acel fenomen care anulează granițele stilistice, dintre genuri, ale producției media, accentuează semnificația parametrilor de piață media, iar aspectele tehnologice prevalează asupra celorlalte dimensiuni formative. Digitalizarea a dus la apariția a două fenomene sincrone: convergența media și universalizarea profesiei, cu alte cuvinte, formarea jurnalistului universal este o cerință inerentă a timpului. Apariția noului model conceptual, a jurnalistului universal, ridică problema îmbinării competențelor tradiționale care se dezvoltă în mediul academic, cu un spectru de abilități și deprinderi de ordin tehnologic, ingineresc, etc. Pentru îndeplinirea atribuțiilor profesionale e nevoie de „jurnaliști universali” [8], care posedă cunoștințe, abilități și deprinderi instrumentale, competențe necesare pentru a activa într-un mediu convergent, de asemenea, un sistem de valori corespunzătoare rolului social al profesionistului media, norme de conduită și etică profesională. O astfel de abordare a personalității profesionale a jurnalistului este posibilă doar în condițiile unui mediu educațional adecvat.

Profesorul Victor Moraru menționa în articolul „Основные тенденции развития журналистского образования в Молдове”, publicat în anul 2003 în revista „Информационное общество” (Moscou), necesitatea reconsiderării principiilor de pregătire a cadrelor de jurnaliști din perspectiva jurnalistului universal, polivalent, dotat de „suficiente abilități pentru a fi mobil, pentru a activa în sfera mediatică extinsă” [9].

Deprinderile cultivate în mediul academic trebuie să reprezinte un fundament solid pentru viitorul jurnalist universal, care poate să îndeplinească orice activitate în echipa redacțională, poate elabora și difuza materiale jurnalistice prin diverse canale media, posedă un nivel ridicat de cultură, cunoștințe profunde în domeniul științelor social-economice, politice, umanistice, responsabilitate socială și profesională, cunoaște necesitățile informaționale ale audienței, abilități de dobândire a informației cu ajutorul

comunităților interconectate în rețea, de a lucra în diverse sisteme (Drupal, Wordpress, JavaScript etc.), deprinderi de înregistrare și redactare a materialelor audio-foto-video.

Cercetătorul A Бермыс propune trei dimensiuni de alternativă ale competenței profesionale:

– dimensiunea constructivistă (competența este percepută ca dovadă a pregătirii în interacțiunea dintre cunoașterea teoretică și empirică; în condițiile mediului convergent dimensiunea constructivistă fiind primordială);

– dimensiunea lingvistică (în contextul jurnalismului convergent, vizează pregătirea jurnalistului pentru comunicare eficientă și participare în sensul diseminării informației către toți subiecții implicați în procesul informațional, la nivel de verbalizare și interpretare a textelor);

– dimensiunea culturologică (în cadrul acestui model, competența este apreciată ca proces de formare a personalității jurnalistului, care posedă o cultură profesională dar care poate, de asemenea, să rezolve sarcini jurnalistice ca parte a acestei culturi) [10].

Procesul de convergență media este însoțit de încă un fenomen – cea de-a treia revoluție globală profesională, care marchează apariția celui de-al treilea tip de profesioniști – transprofesioniștii, una dintre particularitățile cărora este capacitatea de a activa eficient într-un cadru corporativ.

Universalizarea procesului de formare profesională este echivalentă conceptului transprofesionalism, care este cea de-a patra direcție de evoluție a jurnalismului ca profesie, prima fiind etapa de liber profesionist, cea de-a doua – etapa profesiei de masă (presupune pregătirea cadrelor în universități), a treia – etapa paraprofesioniștilor (sunt cei care nu au pregătire specială în jurnalism, dar ating un anumit nivel de pregătire în paralel cu acumularea experienței). Unele dintre particularitățile transprofesioniștilor se referă la capacitatea de a activa eficient într-un cadru corporativ, cât și însușirea de către jurnaliști a unor identități profesionale adiționale, precum calitatea de expert într-un anumit domeniu) [11].

Într-un alt studiu al său, P. Малиновский determină următoarele competențe transprofesionale: specializare îngustă într-un anumit domeniu, capacitatea de comunicare interprofesională, capacitatea de sinteză a cunoștințelor la nivel transdisciplinar, abilități de lucru în echipă, efort permanent în scop de autoperfecționare, implicarea în ceea ce se numește *community of practice* (rețele profesionale și transprofesionale) [12].

Într-o redacție convergentă, jurnalistul trebuie să aibă pregătirea necesară de a prelua noi roluri: redactor-responsabil pentru colectarea / filtrarea și difuzarea informației relevante prin diverse tipuri de media; jurnalist mobil, jurnalist-analitic, care posedă abilități de a lucra cu baze de date, tabele, grafice, de a identifica legități și tendințe, de a prelucra și prezenta statistici; producător multimedia, responsabil de complexul informațional în integritatea lui; redactor-expert, care are o specializare îngustă într-un anumit domeniu; redactor, responsabil de crearea și coordonarea comunităților virtuale, deci de a menține activitatea la un nivel funcțional, eficient, constructiv [13].

Jurnalismul întrunește o serie de premise care impun abordări inovaționale permanente în domeniul instruirii academice, astfel diversificându-se și competențele

necesare viitorului profesionist. Schimbările de ordin tehnologic, economic și social necesită revizuirea valorilor profesionale ale domeniului jurnalistic în conformitate cu cerințele specifice epocii postmoderniste, digitale și globale.

Abordarea inovațională privind competențele cuprinde toate componentele domeniului: societate, procese redacționale, conținuturi mediatic, forma produsului mediatic, platforme mediatic, cât și profesia de jurnalist în integritatea ei [14]. Astfel, pentru fiecare componentă în parte pot fi identificate anumite competențe inovaționale:

Jurnalismul și componentele lui	Competențe inovaționale	Descrierea competenței
Societatea	participare	Utilizarea conținutului mediatic prin intermediul social media și a comunităților de rețea
Procesele redacționale	accesibilitate, transparență	Metode transparente de activitate
Conținutul mediatic	navigare	Conținut mediatic relevant bazat pe analiză detaliată, expresivă
Forma produsului mediatic	relatare	Utilizarea unor mijloace diverse de exprimare într-o manieră atractivă care permit construirea de sensuri prin înlănțuirea de raționamente
Platforma mediatică	krossmedia	Diseminarea eficientă a conținutului prin diverse media, fapt ce stimulează interactivitatea dintre participanții schimbului informațional
Profesia	întreprinzător	Abilitatea de abordare inovațională, din perspectiva principiilor economice ale produsului informațional, a procesului și ale platformelor de diseminare a informației în beneficiul societății.

Desigur, progresul tehnologic în domeniul comunicării de masa, tendințele sociale privind consumul mediatic impune formarea acelor competențe care asigură pregătirea jurnalistului în conformitate cu cerințele pieței mediatic. De exemplu școala franceză, mai exact Centrul de Formare în Jurnalism cu sediul la Paris, plasează accentele pe dezvoltarea unor competențe profesionale generale și pe însușirea unor elemente fundamentale de cultură profesională. În linii mari, viitorul jurnalist trebuie să demonstreze punctualitate, disponibilitate de a lucra extraprogram, abilitatea de a activa în condiții extreme, capacitatea de lucru în echipă, responsabilitate etc.

Școala germană, ca alternativă a modelului anterior, are o poziție mai pedantă în raport cu abordarea învățământului bazat pe dezvoltarea competențelor profesionale. O trăsătură distinctă - tendința de a prognoza și implementa schimbări ale mecanismelor

de formare profesională, astfel încât în rezultatul instruirii să se asigure succesul în plan profesional. Accentele se pun atât pe cunoașterea legităților pieței mediatică, cât și pe dezvoltarea abilității de a activa într-un mediu marcat de concurență. Într-un manual de specialitate foarte popular în Germania – *Practica jurnalistică*, într-o ediție revăzută și actualizată, capitolul referitor la măiestria jurnalistică este completat cu informații privind aspectele politice, economice ale jurnalismului; concepte teoretice care vizează legitățile funcționării pieței mediatică, marketingul media, metode de cercetare a eficienței influenței mediatică asupra audienței etc. Orientarea socială a jurnalismului se transformă, într-o anumită măsură, în business informațional, astfel, ideile, evenimentele și problemele reflectate în media au un anumit echivalent financiar, iar jurnalistul caută să prezinte publicului, în primul rând, informația care se vinde mai ușor [15].

În prezent, cunoașterea domeniului mediatic se bazează pe o totalitate de reprezentări despre mass-media, ori concepții care atribuie informația în categoria marfă. Creația este percepută ca tehnologie de producere a acestei mărfi, iar diseminarea informației se înscrie în categoria politicii mediatică. Astfel, în condițiile concurenței, tehnologiile clasice ale jurnalismului bazate pe formula colectare-interpretare-difuzare a informației trece într-o altă dimensiune – cea utilitară, de piață, care cuprinde componentele producere-distribuire-redistribuire, iar societatea reprezintă mediul informațional (media) care consumă [10].

În opinia mai multor specialiști, jurnalistul contemporan posedă o serie de calități personale și profesionale, fundamentale dintre acestea fiind următoarele: cunoștințe profunde în domeniul științelor umanistice, responsabilitate profesională și socială, nivel înalt de cultură, competențe necesare activității profesionale sub toate aspectele, reflexivitate dezvoltată, capacitatea de conștientizare a rolului primordial al mass-mediei în societatea contemporană și înțelegere a particularităților de funcționare a diverse tipuri de media, capacitatea de autodezvoltare și autoperfecționare [15].

Din perspectiva pronosticării pedagogice, învățământul jurnalistic trebuie să aibă drept finalitate formarea de competențe, dar și orientarea, motivarea către autodeterminare, astfel încât absolventul unei facultăți de profil să fie capabil de a activa într-un mediu informațional marcat de concurență acerbă:

- concurență la nivel internațional (jurnalistul trebuie să fie capabil de a reprezenta orice instituție mediatică în spațiul informațional global);
- concurență la nivelul instituțiilor media locale (pentru obținerea unui raiting înalt);
- concurență la nivel interpersonal (concurența la nivel de echipă; lupta pentru exclusivitate);
- concurență intrapersonală, presupune existența unui mecanism de autoperfecționare permanentă. Realitatea însă este următoarea: ziarul trăiește o singură zi, astfel, oricâtă popularitate are jurnalistul în opinia audienței astăzi, nu este suficient și pentru ziua de mâine. [16].

În concluzie putem afirma că în procesul de instruire accentele trebuie să se pună, în egală măsură, pe dezvoltarea capacității concurențiale, dar și a culturii morale a jurnalistului, care în prezent este apreciată diferențiat de către public ori contestată uneori

și de către colegii de breaslă, fapt reiterat frecvent în cadrul unor reuniuni profesionale, cât și în notificările instituțiilor de profil care au misiunea de a evalua acest aspect al activității profesionale. O concurență constructivă va determina apariția unui produs informațional nou, original, de utilitate socială, care va corespunde cerințelor pieței și audienței.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Chișu Lucian. "The dark side of the Moon" sau despre fața nevăzută a jurnalismului de tip academic. În: Industria media și învățământul jurnalistic. București: Tritonic, 2014.
2. Rad Ilie. De ce există o falie între învățământul jurnalistic și realitățile din mass-media? În: Industria media și învățământul jurnalistic. București: Tritonic, 2014
3. Guzun Mihai. Relațiile dintre învățământul jurnalistic și presa din spațiul ex-sovietic. O abordare diacronică. În Industria media și învățământul jurnalistic. București: Tritonic, 2014.
4. Learning: The Treasure Within: Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. [On-line]: <http://unesdoc.unesco.org/images/0010/001095/109590eo.pdf>. (Accesat 15.02.2016).
5. Малиновский П. Вызовы глобальной профессиональной революции на рубеже тысячелетий. [On-line]: <http://jarki.ru/wpress/2011/04/28/2198/>. (Accesat 12.02.2016).
6. Drok Niko. The Shift of Professional Competences in Journalism Education. [On-line]: <http://www.mediascope.ru/node/859> (Accesat 12.02.2016).
7. Курбакова Е. В. Структура компетентного подхода в журналистском образовании. În: Вестник Нижегородского университета им Н. И. Лобачевского, 2014, № 2 (2), pp. 448- 451.
8. Randall David. Jurnalistul universal. Iași: Polirom, 1998.
9. Морару Виктор Основные тенденции развития журналистского образования в Молдове. În: Информационное общество (Москва), 2003, вып. 3, pp.13-16.
10. Шестеркина, Л. П. Формирование профессионально-личностной компетентности студента-журналиста. În: Ученые записки ЗабГУ. Серия: Профессиональное образование, теория и методика обучения, 2012, № 6, pp. 159-162.
11. Малиновский П. Глобальная профессиональная революция. [On-line]: <http://www.dzyalosh.ru/01-comm/statii/konec-ery/1-8.htm> (Accesat 20.01.2016).
12. Малиновский П. Вызовы глобальной профессиональной революции на рубеже тысячелетий. [On-line]: <http://jarki.ru/wpress/2011/04/28/2198/>. (Accesat 12.02.2016).
13. Журналистика и конвергенция: почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные. Москва: Аспект Пресс, 2010.
14. Drok Niko. Op. cit.
15. Андреева Ю. В. Педагогическая прогностика тенденций совершенствования обучения и саморазвития конкурентоспособности журналиста. [On-line]: http://www.lihachev.ru/pic/site/files/lihcht/2007/sec6/S6_02.pdf (Accesat 12.02.2016).
16. Ibidem.

FACTORII DETERMINANȚI AI SATISFACȚIEI DE VIAȚĂ A TINERILOR

DETERMINANT FACTORS OF OVERALL LIFE SATISFACTION OF YOUTH

Elena CARCEA, cercetător științific,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM,
carcea.elenaa@gmail.com

Irina PAHOMII, cercetător științific,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM,
bragairina92@mail.ru

Rezumat

Satisfacția de viață este un indicator subiectiv elocvent care permite măsurarea percepției dezvoltării din perspectivă personală. Scopul cercetării este analiza schimbărilor nivelului satisfacției de viață a tinerilor și identificarea factorilor determinanți ai acestora. Studiul se bazează pe datele World Values Survey și cercetarea sociologică „Satisfacția de viață a tinerilor” (2016). Factorii-cheie ce influențează satisfacția de viață a tinerilor au fost identificați în baza analizei regresionale și corelaționale. Satisfacția de viață a tinerilor descrește odată cu creșterea vârstei, iar tinerii din mediul rural sunt mai dezavantajați decât tinerii din mediul urban. Statutul profesional are o legătură invers proporțională cu nivelul de satisfacție de viață. Tinerii neîncadrați în câmpul muncii au un nivel de satisfacție de viață mai scăzut comparativ cu tinerii angajați. Instabilitatea și nesiguranța generală a reorientat tinerii spre aspectele individuale, subiective, factorii subiectivi având un impact mai mare în formarea satisfacției de viață decât cei sociodemografici. Factorii determinanți ai satisfacției de viață a tinerilor demonstrează că politicile actuale trebuie să fie concentrate pe îmbunătățirea mediului social și economic.

Cuvinte-cheie: *satisfacția de viață, tineri, factori, aspecte subiective, analiză regresională, corelațională.*

Summary

Overall life satisfaction is an eloquent subjective indicator, which allow measurement of development from personal perspective. The purpose of research is to analyze changes of youth overall life satisfaction level and identification of determinant factors of that. The study is based on data from World Values Survey and sociological research “Youth life satisfaction” (2016). Key factors influencing youth life satisfaction were identified based on regression and correlation analysis. Overall life satisfaction decreases with increasing age and young people in rural areas are more disadvantaged than urban one. Professional status is linked inversely proportional to the level of life satisfaction. Unemployed young people have lower life satisfaction compared to employed young. Instability and general insecurity refocused young to individual, subjective issues - subjective factors having a greater impact in the formation of life satisfaction than those sociodemographic. Determinant factors of life satisfaction of youth demonstrates that current policies should be focused on improving of social and economic environment.

Keywords: *overall life satisfaction, young, factors, subjective aspects, regression, correlation analyze.*

Bunăstarea subiectivă și satisfacția de viață sunt cei mai elocvenți indicatori subiectivi, utilizarea lor permite măsurarea percepției dezvoltării din perspectivă personală. Această abordare surprinde diferențele care pot exista între așteptările individuale ale persoanelor și realitatea înconjurătoare.

Conceptele de satisfacție de viață și bunăstare subiectivă sunt foarte apropiate, dar totuși cu anumite aspecte distincte [16]. Bunăstarea subiectivă este definită ca „evaluarea cognitivă și afectivă a unei persoane a propriei vieți” [2]. Elementele cognitive ale bunăstării subiective se referă la aprecierea generală a nivelului de satisfacție de viață, dar și la aprecierea gradului de satisfacție pe domenii specifice - sănătatea, locul de muncă, relațiile personale etc. [12]. Una din definițiile satisfacției de viață definește acest concept ca „un construct sociopsihologic complex și dinamic bazat pe integrarea proceselor cognitive și emoționale, caracterizat de o atitudine subiectivă și de o evaluare emoțională” [19]. Ambele definiții au anumite elemente comune, din această cauză vom analiza atât lucrările orientate pe studiul satisfacției de viață, cât și a bunăstării subiective.

Conceptul de bunăstare subiectivă a devenit un subiect de studiu interesant pentru cercetători încă la începutul sec. XX. Astfel, în 1925 Flugel a studiat emoțiile [10], acest studiu fiind un prototip al studiilor contemporane. După sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial, studiile se bazau mai mult pe cercetarea fericirii și satisfacției de viață, pentru acest scop aplicându-se chestionarele simple. Ulterior, un accent mai mare s-a pus pe sondajele de opinie publică, acestea se bazau pe producerea unor rezultate reprezentative și de obicei antrenau un număr mare de respondenți, furnizând rezultate valabile la nivel național.

Termenul de bunăstare subiectivă a fost introdus pentru prima dată de către Diener în 1984. În 1969 se produce o nouă inovație și Bradburn demonstrează că emoțiile plăcute și neplăcute sunt într-o oarecare măsură independente și au corelații diferite - acestea nu sunt pur și simplu două opoziții. Or, pentru a crea o imagine completă a bunăstării subiective, aceste două aspecte trebuie studiate separat - eliminarea sau neraportarea fricii și anxietății nu duc în mod automat la creșterea bucuriei și fericirii [8]. Cercetarea bunăstării subiective a urmat un curs vertiginos de dezvoltare de la sfârșitul anilor '60 până în 2000. În această perioadă studiul bunăstării subiective a devenit o adevărată știință - au apărut numeroase lucrări care tratau atât specificațiile metodologice ce țin de cercetarea bunăstării subiective, cât și revizuiau materialele și datele deja existente. Un alt aspect remarcat în această perioadă se referea la existența diferențelor cross-culturale [13, 15], dar și accentuarea impactului unor factori sociodemografici asupra indicatorilor subiectivi [1]. Dezvoltarea cercetărilor ce vizau indicatorii subiectivi a fost posibilă grație influenței unor factori de natură exterioară științei: îmbunătățirea situației economice și răspândirea ideilor individuale și a democrației [8].

Metodologie. Pentru analiza satisfacției de viață a tinerilor au fost utilizate datele studiului efectuat de Centrul de Cercetări Demografice în 2016 cu privire la nivelul satisfacției de viață a tinerilor. Eșantionul total al studiului a fost de 538 respondenți. Obiectul acestei cercetări l-au constituit tinerii cu vârstele cuprinse între 18 și 29 ani. Studiul a fost realizat atât prin metoda tradițională, aplicarea chestionarului în teren, cât și on-line, pe pagina web a Centrului de Cercetări Demografice (sondaj.ccd.md). Pentru analiza nivelului de satisfacție de viață în dinamică și pentru identificarea problemelor care-i preocupă actualmente pe tineri au fost utilizate datele oferite de Barometrul de Opinie Publică (BOP) [4]. De asemenea, în cadrul acestei analize au fost utilizate datele World Values Survey pentru anii 2002 și 2006 [14].

Rezultate

În Republica Moldova nu există studii care s-ar baza în exclusivitate pe cercetarea indicatorilor subiectivi. Astfel, în cadrul BOP este măsurat doar gradul de satisfacție de viață, fiind utilizată scara în 5 trepte.

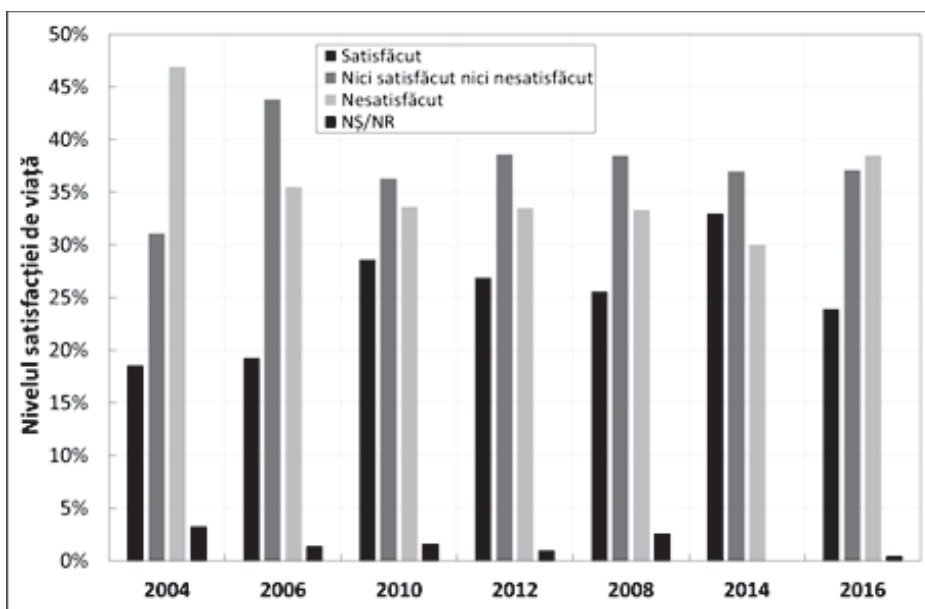

Fig. 1. Nivelul de satisfacție al tinerilor de felul în care trăiesc, 2004-2016

Sursa: BOP 2004-2016.

Pe parcursul ultimului deceniu, nivelul mediu al satisfacției de viață prezintă mici fluctuații, acestea fiind mult mai accentuate în cazul respondenților care au indicat că sunt satisfăcuți de felul în care trăiesc, ponderea celor care nu sunt siguri - nici satisfăcuți, nici nesatisfăcuți - prezintă un grad mai înalt de stabilitate. Astfel, în 2016, aproximativ 40% din respondenți au fost nesatisfăcuți de felul în care trăiesc și doar puțin peste 20% au indicat aprecieri pozitive (Fig. 1). Un grad atât de înalt de nemulțumire, dar și o pondere considerabilă a celor care nu pot aprecia nivelul lor de satisfacție indică existența anumitor probleme și ambiguități ce provoacă nesiguranță în ziua de mâine, dar și influențează situația de moment a tinerilor.

Analiza problemelor care îi preocupă în prezent pe tineri a demonstrat că acestea sunt practic în exclusivitate de ordin economic - șomajul, prețurile, sărăcia, corupția. Jumătate din respondenții chestionați au indicat că cel mai mult îi preocupă viitorul copiilor (Fig. 2). Această opțiune indică viziunea de perspectivă specifică tinerilor, astfel aceștia nu se limitează doar la situația de moment, ci sunt cointeresați de felul în care va evolua situația în viitor. Neîncrederea în viitor e cauzată de multiple aspecte, unul din cele mai importante este nesiguranța tinerilor pe piața muncii, a doua problemă indicată de tineri fiind șomajul. Pe de o parte, această situație este caracterizată de instabilitatea economică generală, iar pe de altă parte, și de factori ce țin de pregătirea

profesională a tinerilor, care de cele mai multe ori nu corespunde cerințelor pieței [3], fie din cauza calității instruirii tinerilor - calitatea sistemului educațional din Republica Moldova a fost apreciată doar cu 36,05 puncte din 100 posibile în 2015 [11], fie din cauza non-concordanței dintre sistemul educațional și cerințele pieței, la fel în 2015 fiind înregistrată o incidență de supra-educație de 27,3% [11]. O altă problemă importantă menționată de tineri a fost corupția, celelalte două probleme - prețurile și sărăcia - reprezintă de fapt un efect sau un rezultat al celor trasate anterior.

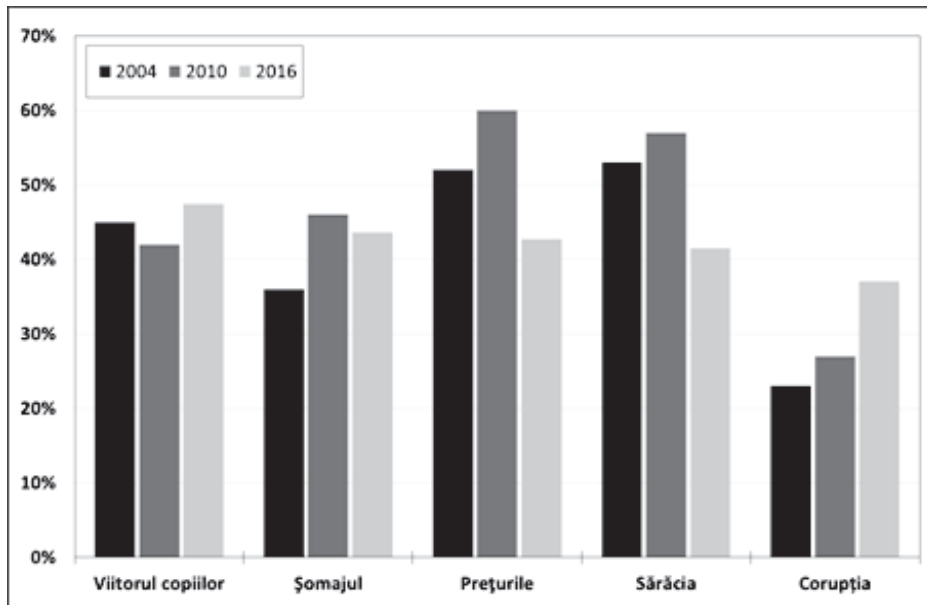

Fig. 2. Lucrurile ce îi îngrijorează cel mai mult în prezent pe tineri, 2004, 2010, 2016

Sursa: BOP 2004, 2010, 2016.

În anii 2002 și 2006 Republica Moldova a participat la studiul internațional *World Values Survey* (WVS), în cadrul căruia a fost analizat nivelul satisfacției de viață. Astfel, tinerii au obținut un scor mediu pentru satisfacția de viață de 5,05 puncte în 2002 și 6,1 în 2006 [14]. În anul 2016, în baza datelor studiului realizat de CCD, a fost înregistrată o creștere a nivelului mediu al satisfacției de viață până la 7,26 puncte [7]. Discrepanțele în aprecierea nivelului de satisfacție de viață pe sexe nu sunt foarte puternice, acestea fiind semnalate doar în anii 2002 și 2016 (Fig. 3), totuși discrepanțele sunt neînsemnate, fiind la nivel de 0,14 și respectiv 0,1 puncte.

Analiza nivelului mediu de satisfacție în dependență de mediul de reședință al respondenților prezintă diferențieri minore, acestea fiind mai accentuate în cazul bărbaților. Tinerii din zona urbană au indicat un nivel mai înalt al satisfacției de viață comparativ cu tinerii din mediul rural (Fig.4). Explicația acestui fapt la fel rezidă în oportunități mai reduse în toate domeniile importante (continuarea studiilor, angajare, informare, sănătate etc.) ale tinerilor din mediul rural comparativ cu cei din mediul urban.

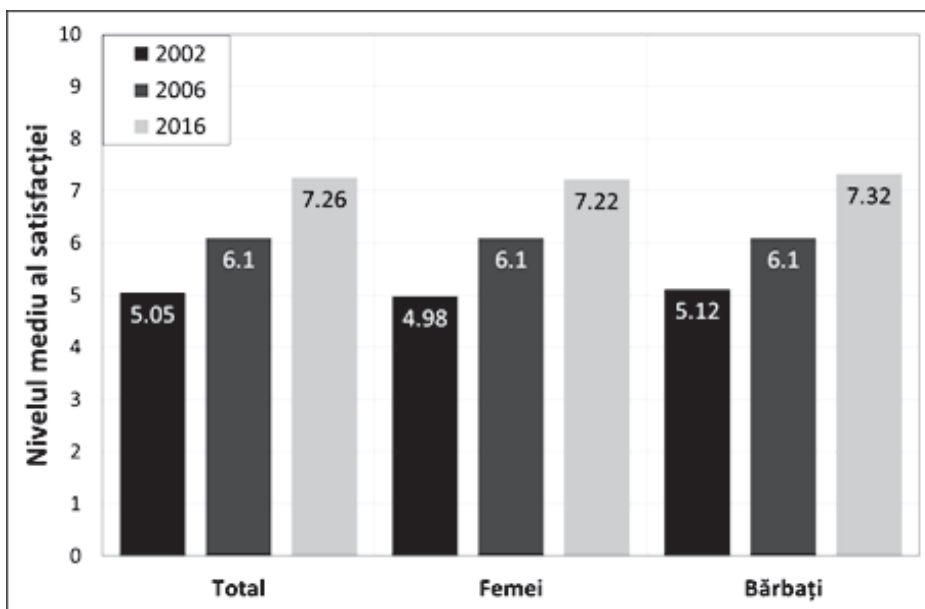

Fig. 3. Nivelul mediu al satisfacției de viață al tinerilor, total și pe sexe, în 2002, 2006 și 2016

Sursa: World Values Survey (WVS); Satisfacția de viață a tinerilor, CCD.

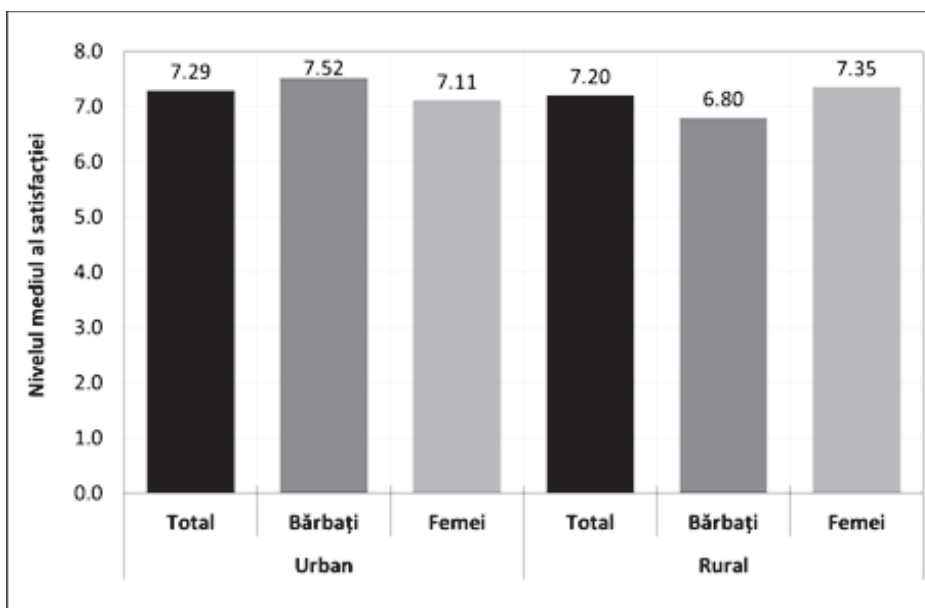

Fig. 4. Nivelul mediu al satisfacției de viață al tinerilor, pe sexe și mediul de reședință, 2016

Sursa: Satisfacția de viață a tinerilor, CCD.

În cazul Republicii Moldova, tinerii nu dispun de garanții socioeconomice cu privire la propriul viitor și din această cauză aceștia se focusează mai curând pe plan individual, plasând valorile societale pe plan secund. Astfel, nivelul satisfacției de viață

este determinat de anumite caracteristici și abilități personale ale tinerilor, care într-o măsură mai redusă implică și elementul societal. Or, nivelul înalt al aprecierii satisfacției de viață este combinat și cu aprecieri pozitive ale altor elemente ce vizează viața acestora (Tabelul 1). O pondere foarte înaltă a respondenților (83%) au declarat că au scopuri bine definite și merg spre realizarea lor. Bărbații au prezentat un grad mai înalt de optimism în privința viitorului comparativ cu femeile, acest efect fiind evidențiat și în cadrul unor cercetări internaționale [6]. Tinerii din mediul urban la fel au indicat un nivel mai înalt de optimism decât tinerii din mediul rural. Acest fapt se explică prin posibilități mai reduse pe care le au tinerii din mediul rural comparativ cu tinerii din mediul urban. Situația mai dezavantajoasă a tinerilor din mediul rural a fost subliniată și în alte studii. Astfel, tinerii din mediul rural sunt caracterizați și de o rată NEET mult mai înaltă comparativ cu cea a tinerilor din mediul urban, ceea ce induce și un grad de vulnerabilitate mult mai ridicat [5]. Ponderea bărbaților care au indicat că au relații sociale bazate pe suport și înțelegere de asemenea a fost mai înaltă cu 5 p.p. decât ponderea femeilor. Astfel, femeile sunt mai vulnerabile și la acest aspect. Un mediu mai ostil este sesizat și de tinerii din mediul rural, care de cele mai dese ori sunt nevoiți să emigreze din localitățile de baștină și să se stabilească în orașe pentru a putea beneficia de anumite oportunități socioeconomice. Peste 70% din respondenți au declarat că viața lor e plină de sens, diferențele gender și din perspectiva mediului de reședință sunt destul de reduse. Aspectele ce țin de latura obiectivă au fost tratate de tineri mai riguros decât aspectele profund subiective analizate mai devreme. Astfel, ponderea tinerilor care au declarat că activitățile zilnice în care se încadrează sunt interesante și se angajează pe deplin în acestea a constituit doar 64%.

Tabelul 1. Gradul de acord al tinerilor cu următoarele afirmații, %

	Total	Urban	Rural	Bărbați	Femei
Am scopuri bine definite și merg spre realizarea lor	83	83	83	83	83
Sunt optimist în privința viitorului meu	77	78	75	79	75
Am relații sociale bazate pe suport și înțelegere	74	76	70	77	72
Viața mea e plină de sens	72	73	70	73	71
Activitățile mele zilnice sunt interesante și mă angajez pe deplin în acestea	64	65	63	66	63

Sursa: Satisfacția de viață a tinerilor, CCD.

Pentru analiza impactului factorilor sociodemografici, dar și a anumitor aspecte subiective asupra nivelului de satisfacție de viață a tinerilor a fost efectuată analiza regresională și corelațională. Toate variabilele incluse în analiza corelațională au fost statistice semnificative și doar 6 din 9 variabile incluse în analiza regresională au avut o semnificație statistică înaltă.

Tabelul 2. Impactul factorilor sociodemografici asupra nivelului satisfacției de viață

	Coeficientul individual de corelare cu nivelul satisfacției de viață	B-coeficientul (regresional) nestandardizat	Eroarea standard a B-coeficientului	Coeficientul standardizat de regresie
Vârsta	-.124**	-.332	.105	-.135**
Mediul de reședință	-.079*	-.212	.119	.014
Statutul profesional	-.129**	.026	.082	-.054
Scopuri bine definite	-.264**	.092	.074	.051
Relații sociale bazate pe suport și înțelegere	-.306**	-.160	.070	-.087*
Activități zilnice interesante	-.373**	-.306	.066	-.186**
Competență și capabilitate în activitățile importante	-.189**	.298	.078	.146**
Viață plină de sens	-.430**	-.362	.076	-.215**
Optimism în privința viitorului	-.453**	-.452	.067	-.283**

Notă: * sig.<0.01

** sig.<0.001

Atât analiza regresională, cât și analiza corelațională au evidențiat existența unei legături negative dintre vârsta respondentului și nivelul de satisfacție. Creșterea vârstei determină și o scădere a nivelului de satisfacție, însă este important să menționăm că puterea legăturii dintre aceste două variabile este foarte scăzută. Analiza regresională efectuată și în alte studii internaționale la fel a evidențiat o legătură slabă sau chiar lipsa semnificației statistice dintre vârstă și nivelul satisfacției de viață [ ].

Mediul de reședință la fel nu are un impact major în formarea satisfacției de viață, chiar dacă legătura atestată în cadrul analizei corelaționale este negativă. În general, tinerii din mediul urban sunt mai predispuși să indice un nivel mai înalt de satisfacție decât cei din mediul rural. Faptul că locuitorii din oraș indică un nivel mai înalt de satisfacție de viață decât cei din mediul rural a fost evidențiat atât în cercetări sociologice internaționale [ ], cât și în cadrul unor cercetări fundamentale ce studiază impactul locului de trai asupra diferitor aspecte ale vieții, inclusiv și asupra fericirii, satisfacției de viață [ ].

Statutul profesional la fel are o legătură invers proporțională cu nivelul de satisfacție de viață. Astfel, tinerii neangajați în câmpul muncii tind să aibă un nivel mai scăzut al speranței de viață comparativ cu tinerii angajați. Totuși, puterea legăturii este foarte mică, iar analiza regresională n-a evidențiat semnificații statistice.

Puterea legăturii dintre anumite aspecte subiective ale existenței și nivelul de satisfacție este mai înaltă decât pentru aspectele sociodemografice [ ], însă este de nivel mediu. Toți factorii subiectivi incluși în analiză sunt statistic semnificativi (acest fapt fiind demonstrat de analiza corelațională). Doi dintre cei mai importanți factori subiectivi remarcați în cadrul analizei au fost optimismul în privința viitorului și faptul că viața respondentului e plină de sens. Respondenții care indică răspunsuri afirmative pentru aceste două variabile au și un nivel mai înalt al satisfacției de viață, comparativ cu cei care au o atitudine mai pesimistă față de viitor și față de propria viață. Cel mai scăzut impact în cadrul analizei corelaționale l-a demonstrat factorul competența și capacitatea în activitățile importante - legătura negativă dintre acesta și nivelul de satisfacție de viață indică că persoanele care sunt competente și capabile în activitățile importante tind să aibă un nivel mai înalt de satisfacție de viață comparativ cu persoanele care au competențe și capacități mai reduse în activitățile importante. Analiza regresională însă a evidențiat un alt factor, cu cea mai redusă legătură - scopuri bine definite, acest indicator nu a demonstrat semnificații statistice, din această cauză vom analiza următorul factor - relații sociale bazate pe suport și înțelegere. Astfel, legătura dintre această variabilă și nivelul satisfacției de viață rămâne a fi una negativă, deci cei care au relații sociale bazate pe suport și înțelegere vor indica și nivele mai înalte de satisfacție de viață. O legătură atât de slabă dintre aceste două variabile poate fi condiționată și de faptul că întreg modelul determină doar 29,6% din variația ce apare. Factorii subiectivi au un impact mai mare asupra formării satisfacției de viață, satisfacția de viață fiind în sine un construct subiectiv [ ].

Analiza mai detaliată a satisfacției de viață a tinerilor a evidențiat neomogenitatea ce există în cadrul acestui grup. Au fost identificate grupuri de tineri mai dezavantajate comparativ cu altele, în acest sens cel mai elocvent exemplu sunt tinerii din mediul rural. La fel a fost evidențiată și situația paradoxală prin care trec tinerii - aceștia consemnează un nivel înalt al satisfacției de viață în pofida situației socioeconomice tensionate și a lipsei de oportunități în cele mai importante sfere ale vieții - ocuparea forței de muncă, oportunități pentru familiile tinere, viitorul nesigur. Această situație a determinat reorientarea tinerilor de la un cadru global, societal spre un cadru mai restrâns, care implică doar aspecte individuale personale. Or, în momentul în care în familia tânărului sau în imediata sa apropiere lucrurile merg bine, el tinde să indice un nivel mai înalt de satisfacție de viață.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Abdalah S., Stoll L., Eiffe F. Quality of life in Europe: Subjective well-being, 2013, <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1318&context=intl>
2. Albuquerque B. Subjective Well-Being, Positive psychology.ord.uk
3. AXA Management Consulting Valoarea adăugată pe care tinerii o aduc companiilor, 2013, <http://www.faclia.md/attachments/article/53/cercetare%201-valoarea%20adaugata.pdf>
4. Barometrul Opiniei Publice, <http://www.ipp.md/lib.php?l=ro&idc=156>
5. Buciuceanu-Vrabie M. Tinerii excluși din educație și ocupare. Materialele Conferinței Internaționale Creșterea economică În condițiile globalizării, 13-14 octombrie 2016.

6. Business school research suggests men more optimistic than women on economy, <https://www.business-school.ed.ac.uk/school-blog/2014/11/13/business-school-research-suggests-men-more-optimistic-than-women-on-economy/>
7. Centrul de Cercetări Demografice, <http://sondaj.ccd.md/sondaj>
8. Diener E., R. E. Lucas, S. Oishi Subjective well-being, the science of happiness and life satisfaction, 2012, http://greatergood.berkeley.edu/images/application_uploads/Diener-Subjective_Well-Being.pdf
9. FDF Group Удовлетворенность жизнью и место проживания, <http://www.fdfgroup.ru/?id=270>
10. Flugel J. C. A quantitative study of feeling and emotion in everyday life, 1925, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.2044-8295.1925.tb00187.x/>
11. Human Capital Report, 2015, country profiles, <http://reports.weforum.org/human-capital-report-2015/economies/#economy=MDA>
12. Mihalache F. F. Două perspective În explicarea satisfacției față de viață: Top-Down vs. Bottom-Up.
13. Suh E. M., S. Oishi Subjective well-being across cultures, 2002, https://www.wvu.edu/culture/Suh_Oishi.htm
14. World Value Survey, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>
15. Андрееenkova Н. В. Сравнительный анализ удовлетворенности жизнью и определяющих ее факторов, [http://wciom.ru/fileadmin/file/monitoring/2010/99/2010_5\(99\)_13_Andreenkova.pdf](http://wciom.ru/fileadmin/file/monitoring/2010/99/2010_5(99)_13_Andreenkova.pdf)
16. Галиахметова Л. И. Благополучие, субъективное благополучие, удовлетворённость жизнью: проблема взаимосвязи, 2015, <http://cyberleninka.ru/article/n/blagopoluchie-subektivnoe-blagopoluchie-udovletvorennost-zhiznyu-problema-vzaimosvyazi>
17. Монусова Г. Субъективное благополучие и возраст: Россия в контексте международных сравнений, XII Международная конференция по проблемам развития экономики и общества, НИУ-ВШЭ, 2011.
18. Флорида Р. Кто твой город? Креативная экономика и выбор места жительства, 2008, <https://bookmate.com/books/ODWqtMIC>
19. Шамионов Р. М. Субъективное благополучие личности: психологическая картина и факторы. Саратов, 2008.

FACTORII DE INFLUENȚĂ AI FENOMENULUI SUICIDAR LA COPII

FACTORS OF INFLUENCE ON THE SUICIDAL PHENOMENON OF CHILDREN

Liliana CUȘNIR, *cercetător științific,*
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM
cusnir.liliana@mail.ru

Rezumat

În articol sunt prezentate rezultatele studiului calitativ "Fenomenul suicidului în rândul copiilor din Republica Moldova" (2016). Climatul familial reprezintă un factor esențial de influență a intențiilor de suicid la copii. Absența părinților în momentele-cheie din perioada de dezvoltare a copiilor din cauza migrației în masă și diminuarea controlului le influențează evoluția socopsihologică, comportamentul, valorile și concepțiile despre viață. Copiii din familii social vulnerabile, afectate de diferite vicii (abuz de alcool, consum de droguri, violență în familie) reprezintă un grup cu risc sporit la suicid. Accesul liber la informația nefiltrată, în special internetul, contribuie la formarea percepțiilor eronate de valorificare a vieții și a comportamentului riscant la copii. Pentru a reduce comportamentul suicidar și pentru a avea rezultate durabile în timp, este nevoie de o strategie complexă ce vizează intervenții psihologice, medicale, familiale, comunitare, școlare etc.

Cuvinte-cheie: comportament suicidal, copil, adolescent, factori, risc, protecție.

Summary

This article presents the results of the qualitative study "The phenomenon of suicide among children in Moldova" (2016). Family environment is a key factor of influence intentions of suicide of the children. Absence of parents at key moments of development of children, due to mass migration, and loss of control, influence socio-psychological development, behaviour, values and conceptions about life of children. Children from socially vulnerable families affected by various addictions (alcohol, drug abuse, domestic violence) refers to a group with high-risk suicide. Free access to unfiltered information, particularly the internet, contribute to formation of misperceptions and of risky behaviour. To reduce suicidal behaviour and have long-lasting results is needed a complex strategy target on psychological, medical, family, community, school intervention, etc.

Keywords: suicidal behaviour, child, adolescent, factors, risk, prevention.

Copiii de astăzi reprezintă generațiile a căror socializare are loc în condițiile liberalizării totale a societății, când factorii principali de formare a culturii sunt: mass-media, internetul, mediul social, în special prietenii. În așa mod nu sunt promovate unele valori pozitive care ar putea cultiva responsabilitatea și dragostea față de viață, din contra, măsoară ponderea celor expuși la riscul de a-și curma viața. În pofida faptului că fenomenul suicidului este cunoscut din cele mai vechi timpuri, cazurile suicidale în rândul copiilor apar ca un fenomen, mult mai târziu inițiind curiozitatea studierii aprofundate a acestuia.

Procesul creșterii și dezvoltării copilului și adolescentului trebuie privit ca o perioadă de vulnerabilitate crescută, fiind în același timp indispensabil societății. Problematika vulnerabilității este corelată atât cu fenomenul suicidar, cât și cu nivelurile biologic, psihologic și social ai copiilor [1, p. 3]. Deși în Republica Moldova amploarea fenomenului suicidar evoluează, până în prezent sunt prea puține cercetări fundamentale efectuate care ar servi temei în organizarea profilaxiei comportamentului suicidar.

Studierea acestui fenomen își are originea în lucrările marilor savanți care au servit drept temelie în cercetările la această tematică: T. Browne, E. Durkheim, A. Adler, creând cadrul științifico-praxiologic de cercetare a fenomenului suicidului. Browne a introdus termenul de suicid de la cuvintele latinești “*sui*” (de sine) și “*caedere*” (omorâre), prin urmare, “*omorâre de sine*” [14, p.47], iar Durkheim a construit temelia științifică bazată pe teoretizarea acestui fenomen- teoria anomiei, care explică că o stare de dereglare este un factor ce determină devieri de la standardele stabilite.

Idea fundamentală promovată în teoria anomiei este aceea că conduitele deviate sunt produsul disoluției conștiinței colective și a solidarității morale, fenomene ce se produc în condițiile schimbărilor sociale profunde și rapide. Sinuciderea anomică, datorată nerespectării normelor sociale, este încurajată de schimbările bruște caracteristice perioadei moderne.

E. Durkheim a elaborat matricea diferitelor configurații ale relațiilor dintre individ și societate, dezvoltată în jurul a două axe: integrare și control, concluzionând că sinuciderea este un fenomen social normal, creșterea ponderii ei este anormală, exprimând anumite trăsături patologice ale societăților moderne, și că nu progresul social este cauza sinuciderilor, ci condițiile particulare în care el se realizează [12].

A. Adler argumentează că sinuciderea ar fi un protest activ împotriva colaborării utile, o retragere totală din fața problemelor vieții, generată de înfrângere sau teama de o înfrângere în una din cele trei mari probleme ale vieții: societatea, profesiunea sau iubirea [6, p.112].

D. Marcelli a dezvoltat o strategie unitară, ce constă în identificarea, evaluarea și înțelegerea problemelor fiecărui caz în parte. Atenționează că fluctuațiile sezoniere joacă un rol deosebit în distribuția anuală a sinuciderilor, lunile de vară au un număr mai mare de cazuri suicidale. De asemenea, autorul a afirmat că țările cu un climat cald au un caracter mai favorabil sinuciderii, temperatura are un efect direct asupra tendinței spre sinucidere, căldura cu acțiunea mecanică asupra funcțiilor cerebrale îi face pe oameni mai predispuși la suicid [10, p.194].

Aceeași idee este dezvoltată de P. Sorokin, care relatează că numărul cazurilor suicidale prevalează în lunile de vară, considerând că această creștere nu este cauzată de climă, ci din motive pur sociale [11]. La fel și A. Мягков, analizând fenomenul dat, concluzionează că evoluția unui comportament autodistructiv coincide cu rezultatul construcției sociale și reglementarea socială a vieții umane (în zilele de weekend și sărbători este mai mare ponderea consumului de băuturi alcoolice) [14].

În context național, problema suicidului a fost abordată de O. Isac, care analizează în dinamică comportamentul suicidar din Republica Moldova în funcție de mediul rezidențial, și constată că rata suicidară în mediul rural este cu mult mai mare decât în mediul urban, indiciu prin care se și deosebește acest fenomen în Republica Moldova de majoritatea țărilor europene și din cadrul CSI. Această particularitate o explică prin consecințele negative ale proceselor social-economice, care au determinat stagnarea vieții rurale, scăderea nivelului de trai al săteanului, destrămarea valorilor și a moravurilor tradiționale [3, p. 108].

V. Mihailov s-a axat pe implicațiile sociopsihologice ale fenomenului suicidului în rândul copiilor. Autorul relatează despre psihoprofilaxia comportamentului autodistructiv și dezvoltarea sănătății mentale a copiilor la toate etapele dezvoltării lui. Se justifică

importanța activității psihologului școlar și a profesorului la identificarea cauzelor de risc suicidar și propune cu unele măsuri de prevenire a dificultăților în dezvoltarea psihică a personalității și de creare a condițiilor psihologice favorabile pentru această dezvoltare.

Articolul dat este fundamentat pe rezultatele studiului calitativ *Fenomenul suicidului în rândul copiilor din Republica Moldova*, realizat în anul 2016 în cadrul Centrului de Cercetări Demografice. A fost aplicată metoda interviului semistrukturat, în care au fost realizate 20 de interviuri cu experți din domeniile: psihologie, psihiatrie, drept, învățământ, religie și asistență socială. Scopul studiului a constituit analiza situației suicidale în rândul copiilor și adolescenților și factorii de influență asupra acestui fenomen în context național.

Rezultatele studiului demonstrează că criza suicidală la copii și adolescenți poate fi ușor sesizată de către pedagogi, medici, care, la rândul lor, au rolul de a preveni actul suicidar. *”Sindromul presuicidar la tineri se manifestă prin depresie, anxietate, agitație, tulburări ale somnului, schimbări în comportamentul social, cu afectivitate labilă, iritabilitate crescută. La fel copilul manifestă agresivitate, o pierdere a umorului, a performanțelor în studii, a inițiativei și prețuirii de sine”* (Psiholog_1).

Procesul suicidar este o perioadă care separă momentul în care apare criza și momentul de trecere la act. În conformitate cu opiniile psihologilor intervievați, în adolescență, acest interval poate fi foarte scurt. *”Pentru rezolvarea problemei, copilul caută toate soluțiile posibile. Fiecare soluție face obiectul unei evaluări pentru a vedea care este posibilitatea ca acea soluție să aducă o schimbare și care ar fi eficacitatea ei în reducerea suferinței”* (Șef Centru Psiho-Socio-Pedagogic-CPSP). Se constată că extrem de rar copiii sau adolescenții comit un suicid fără să emită anumite semnale de alarmă. Semnele de alarmă sunt modalitățile directe sau indirecte prin care un subiect comunică altora intenția de a se sinucide. Datorită acestor semnale suicidul poate fi prevenit și înlăturat la timp.

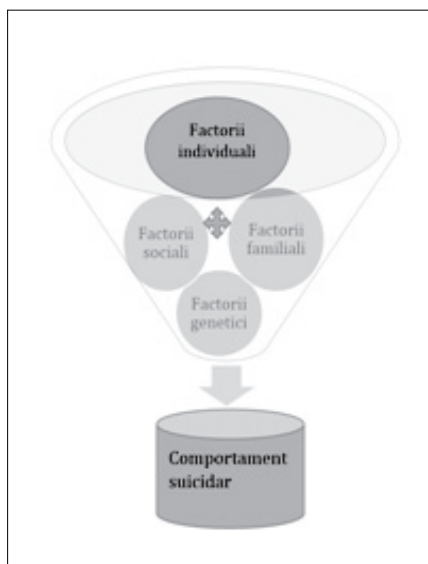
În această perioadă de trecere de la criză la act acționează multitudinea de factori ce conduc la suicid. Ei sunt deosebit de complecși și strâns legați unii de alții, clasând sinuciderea ca moarte nemotivată, prematură, nejustificată. *”Nu putem afirma că copilul recurge la sinucidere din cauza unei singure probleme. De fapt, el ajunge să fie copleșit de mai multe probleme și, nemaiputând găsi soluții pentru a le rezolva, recurge la actul suicidar”* (Neuropsihiatru).

Sunt identificați mai mulți factori de influență asupra comportamentului suicidar la general, însă în rândul adolescenților predomină următorii:

- factorii genetici – depresivitatea părinților, istoricul familial în tentativele de suicid;
- factorii familiali - relațiile conflictuale în familie, abuzurile în familie, divorțul părinților, moartea unei persoane apropiate, migrația etc;
- factorii sociali – vulnerabilitatea, nivelul economic, discriminarea, accesibilitatea la informații;
- factori individuali - emoționali, cognitivi, comportamentali, de sănătate.

Factorii care conduc spre un comportament suicidar apar foarte rar izolați. Cel mai frecvent îi întâlnim în diverse combinații, interacționând continuu la nivel individual și psihosocial, de multe ori imprezibil (*Fig.1*). Comportamentul suicidar este rezultatul interacțiunii dintre mediul de familie și factorii individuali, dintre devianțele transmise ereditar raportate la starea de sărăcie și lipsa de sprijin social. Aceste constatări, care presupun combinația de factori, au fost demonstrate în mai multe studii din domeniu [13, p. 17].

Fig.1. Modelul explicativ al factorilor care contribuie la comportamentul suicidar

Sursa: adaptat de autor în baza Fig. 3 (p. 6) preluată din Ghidul general de prevenire a suicidului. Autori: Eva Dumon și Gwendolyn Portzky http://www.euregenas.eu/wp-content/uploads/2014/04/EUREGENAS-General-Guidelines-on-Suicide-Prevention_RO.pdf

Comportamentul suicidar la tineri este urmarea dezechilibrului dintre factorii protectori și cei de risc. Factorii de risc sunt acei factori care conduc sau sunt asociați cu comportamentul suicidar, iar factorii protectivi sunt acei care reduc probabilitatea suicidului și cresc protecția de sine.

Deși sunt mai mulți factori care contribuie la fenomenul suicidului la copii și adolescenți, problemele familiale sunt de cele mai multe ori evocate de

copiii suicidari. Majoritatea tinerilor care aleg suicidul ca rezolvare a problemelor au ca motiv conflictele familiale. Relațiile negative dintre părinți îi împing de multe ori pe adolescenți la astfel de gesturi, tentative de sinucidere sau chiar comitere de suicid. În așa mod, prezența neînțelegerilor parentale, a dificultăților de comunicare dintre aceștia, violența dintre părinți îl poate determina pe adolescent să ia decizii extrem de distructive. Lipsa controlului se transformă în indiferența părinților față de tânăr cu consecința unui sentiment de neglijare, cu apariția carențelor afective și educative, care sunt deseori specifice tinerilor suicidali.” *Familia rămâne a fi temelie la toate, în familie ne învățăm de bine și tot ea poate fi cheia răutăților*” (Profesor Liceul N.I.).

Adolescenții înregistrează și transmit mai ușor conflictele familiale decât experiențele plăcute din familie. Certurile dintre părinți sau lipsa de comunicare dintre aceștia pot determina frustrarea copiilor. De multe ori adolescenții au un comportament nepotrivit față de profesori sau chiar față de alți tineri din cauza unor experiențe negative ce au avut loc în cadrul familiei. ”*Problemele de acasă pot să-i determine pe tineri să-i respingă pe cei din jur ca mod de autoapărare. Mulți adolescenți pierd capacitatea de a dezvolta prietenii din cauza relațiilor defectuoase dintre părinți*” (Profesor, Liceul N.S.).

Opiniile experților conduc la ideea că majoritatea tinerilor care aleg suicidul ca rezolvare a problemelor au ca motiv conflictele cu părinții. ”*Cu bătaia om nu faci... dictatura din familie și violența asupra copiilor lasă urme grave, în cele mai dese cazuri distruge personalitatea din copil și mai rău, unii copii, să scape, găsesc rezolvare prin suicid*” (Șef adjunct CPSP). ”*Copilul dintr-o familie bună nu va avea probleme niciodată, dar depinde ce înseamnă o familie bună... când contează valorile morale și cele spirituale ce țin de educație, de acordarea atenției, susținere sufletească și implicarea în viața personală a copilului*” (Șef CPSP).

Agresivitățile la care sunt supuși copiii de către părinți au efecte grave asupra lor. Aceștia au tendința de a răspunde la agresivitate cu agresivitate. ”*Având în vedere că nu le pot răspunde părinților la fel, ei își canalizează această agresivitate către altă persoană sau chiar împotriva lor*” (Psihiatru). La nivelul controlului parental, un control excesiv poate descuraja independența și realizarea de sine. Adolescentul dominat poate să se simtă

neputincios în a schimba ceea ce nu poate tolera. ”Sentimentele de frustrare pe care le pot determina părinții foarte autoritari pot conduce în timp la conduită agresivă sau autoagresivă” (Inspector Biroul Siguranță-Copii). În situațiile în care părinții nu își exercită în mod adecvat rolurile pe care le au, fie sunt foarte autoritari, fie sunt pasivi, se poate aștepta la o eventuală creștere a cauzelor suicidare. Când copilul-adolescent ajunge să simtă că nu este iubit și înțeles de către cei din jur, există șanse mari să apară un anumit tip de depresie care este specifică acestei categorii de vârstă, și anume depresia de inferioritate. ”Apare depresia care se manifestă prin scăderea excesivă a stimei de sine și prin apariția unor complexe de inferioritate” (Neuropsihiatru).

O altă categorie predispusă la riscul suicidar este reprezentată de copiii ce provin din familii monoparentale, absența figurii paterne conduce așadar la o conduită autoagresivă. ”Majoritatea copiilor care vin la noi cu tentativă de suicid sunt din familii cu un singur părinte, care nu reușește să se discurce nici financiar, nici educațional...”(Psiholog2).

De asemenea, se cunoaște că divorțul părinților pune o amprentă negativă în viața adolescenților. În viziunea lui D. Freeman, divorțul și alte disfuncții familiale care duc la schimbări în modele de interacțiune socială distruge mecanismele de reglementare și integrare, după care cauzează «anomia familiei»[15 p.63]. ”Divorțul este o traumă psihologică pentru copii, indiferent de vârsta acestora. Cu toate că majoritatea adolescenților reușesc să înțeleagă motivele părinților și nu se consideră vinovați pentru separarea acestora (de obicei, copiii mai mici tind să se considere vinovați pentru neînțelegerile părinților), îi afectează foarte mult această decizie” (Profesor Liceul M.E.).

În strânsă legătură cu factorii familiali contribuie la majorarea riscului suicidar și factorii socioeconomi. Dezavantajele sociale, cum ar fi statutul economic scăzut al familiei, lipsa oportunităților socioeconomice, lipsa suportului necesar în situație de dificultate duc la discriminare socială, care mai târziu acționează negativ asupra copiilor. ”Deseori unii copii se confruntă cu violență și cruzime din partea colegilor, deoarece ei nu au haine moderne sau mobile performante. Copiii-n ziua de azi sunt foarte agresivi și acționează fără milă” (Profesor Liceul L.R.).

Nivelul socioeconomic scăzut îi determină pe părinți să se implice în migrație pentru o perioadă mai mare de timp. Migrația la muncă a contribuit pozitiv la creșterea și dezvoltarea copilului din punct de vedere economic și la asigurarea cu un trai decent, dar totodată a afectat negativ structura familiei contemporane și relația părinte-copil. Lipsa părintelui în momentele-cheie din perioada de dezvoltare a copilului lasă ecouri impunătoare în dezvoltarea lui ulterioară. ”Astăzi părinții sunt preocupați să facă bani pentru a-și întreține familia și din această cauză de multe ori le scapă momente importante ce arată că un copil se confruntă cu probleme grave” (Profesor Liceul N.S.). ”Situația migratorie din țară a afectat crunt viața copilului de astăzi din mai multe aspecte, astfel creându-i condiții favorabile pentru stresuri, depresii, lipsă de ocrotire și protejare, lipsa controlului educativ ș.a. (Șef adjunct CPSP). ”Din cauza migrației părinților, copii au de suferit cel mai mult pentru că ei rămânând în tutela rudelor se află fără supraveghere și control. În felul acesta el este expus riscului suicidal și nu numai...”(Inspector Biroul Siguranță Copii).

Copiii cu părinți migranți sunt un grup vulnerabil în mai multe privințe. Vulnerabilitatea lor este determinată de plecarea părintelui, care cauzează cea mai profundă suferință emoțională a copilului rămas acasă. Chiar dacă sunt bine protejați din punct de vedere financiar, sunt bine asigurați cu resurse materiale în comparație cu ceilalți copii, oricum,

trăiesc în stres și sub un anturaj emoțional ridicat. Ei sunt expuși la construirea unei imagini negative despre sine, la izolare și la adoptarea unor comportamente de risc, mai ales dacă relațiile cu persoanele care îi îngrijesc și cu familia rămasă acasă sunt tensionate și caracterizate de violență.

Alți factori sociali care au provocat modificări esențiale în comportamentul copiilor sunt în special toleranța crescută a societății față de anumite comportamente și scăderea controlului social al comunității, degradarea normelor morale, precum și răspândirea comportamentelor deviate. *”Societatea de astăzi nu se interesează de problemele copiilor, școala este responsabilă doar pentru cunoștințe și nu include și informarea anumitor moravuri sau mai mult intervenția la anumite stări sufletești a copilului. Statul se preocupă doar de situația financiară a copiilor și intervin mai mult în cazurile lipsurilor...să nu moară de foame, iar justiția și organele de drept intervin doar atunci când este prea târziu”* (Specialist DPDC).

Există cazuri când nivelul social inferior al familiei este asociat cu diferite vicii, de obicei alcoolul, narcomania, ce sporește riscurile la care este supus copilul, formându-i nu doar un nivel cultural degradat, ci și un statut social inferior. *”În cele mai multe cazuri, copiii care nimeresc la noi ori sunt dependenți și nu-și dau seama ce fac, ori în familie cineva are legătură cu viciile și în felul acesta creează disconfort la copii”* (Polițist1).

Starea mediului familial, gradul de respectare a echității sociale, nivelul bunăstării materiale și alte condiții influențiază, în mare parte, comportamentul copilului, acesta fiind nu mai puțin determinat și de calitățile personale: de moralitate, educație, gradul de cultură, studii, particularități de caracter [2, p.312].

Adolescentul cu un statut social inferior, în familia căruia predomină alcoolul, poate să se confrunte cu alt tip de abuz, care are implicații serioase asupra dezvoltării personalității - abuzul sexual. Abuzurile sexuale pot determina traume severe în sfera emoțională, victima confruntându-se cu o multitudine de emoții și sentimente negative: frică, vinovăție, furie, ostilitate, senzație de murdărie corporală, depresie și chiar ideatie suicidală. *”... marea majoritate a fetelor care săvârșesc o tentativă de suicid o fac din motiv că sunt folosite în plan sexual și apoi părăsite”*(Profesor L.R.)”

Accesul liber la informație este considerat de specialiști ca cel mai important factor care influențează asupra fenomenului suicidal. Internetul devine un risc pentru copiii care se confruntă cu anumite probleme de ordin personal. În contextul situațional actual, existența adolescentului este complicată de lipsa stabilității, clarității și a certitudinilor. Sunt elementele necesare unor opțiuni sigure, ferme, ușor de decis de către adolescent. Existența lui în prezent este complicată și de avalanșa informațională, promovarea unui erotism primar agresiv. *”Copiii mai mici încearcă să-și pună capăt zilelor deoarece au prea mult acces liber la informația nefiltrată... La primele conflicte sau probleme întâlnite, ei nu depun efort de soluționare, dar recurg la modelele vizionate la TV sau din internet”* (Șef adjunct CPSP). *”Avalanșa de pe internet și la televizor, din punctul meu de vedere, este urgia de pe pământ, mai rar îi vezi pe copii să contacteze cu psihologul sau cu preotul când are nevoie de un sfat sau de-o povață...”* (Preot, Biserica. Sf. Dumitru).

Carența menționată de experți referitoare la creșterea accesului la informație, în special la informația nefiltrată, are un rol important în dezvoltarea copilului, oferindu-i o gamă largă de modele, care deseori au un caracter contradictoriu, având efecte multiple asupra cunoștințelor, atitudinilor și practicilor de viață. Experții au subliniat acest paradox al unui acces nelimitat la informație care nu duce neapărat la creșterea gradului de informare, ci

invers, contribuie la formarea percepțiilor eronate și a comportamentului riscant. Rețelele de socializare de asemenea au o influență asupra conduitei suicidare, determinându-i pe copii, prin intermediul jocurilor apărute în ultima perioadă, la gesturi agresive. În timp ce există forumuri ce acordă suport persoanelor care manifestă gânduri sinucigașe, există și forumuri ce îi încurajează și îi susțin pe membrii lor să comită actul suicidar. *”În prezent a apărut o nouă tendință a manifestării acestor gânduri sinucigașe pe internet-utilizatorii rețelei de socializare Facebook, Odnoclasniki, Kontakt, Twitter ș.a. au început să posteze astfel de gânduri pe paginile lor. De asemenea, anumite persoane aleg să își lase mesajele de adio pe acest spațiu virtual”* (Șef CPSP). *”Uneori aceste gânduri pot fi exprimate și sub forma unor citate, care descriu sentimentele acestuia. Aceste mesaje pot fi publicate de către individ din dorința de a le comunica celor din jur că ceva este în neregulă și că are nevoie de suport. Din păcate multe dintre aceste mesaje sunt subtile, iar ceilalți nu le înțeleg decât atunci când este prea târziu, adică atunci când persoana a comis deja actul suicidal”* (Șef adjunct CPSP).

Alt aspect al factorului social ar fi mediatizarea inadecvată a subiectului. Conform opiniilor experților, modul în care subiectul este reflectat de jurnaliști instigă la comiterea actului suicidar. Prezentarea metodelor de suicid în mod detaliat servește ca un exemplu pentru alții. *”...despre mediatizarea cazurilor de suicid în presă și la general o să vă dau un exemplu: adolescentul care amenința cu suicidarea din capitală și a fost ajutat de primar să depășească starea a fost arătat la toate posturile de televiziune, fiind un model bun pentru alții. Chiar a doua zi am avut alte două cazuri de amenințare, prin aceeași metodă (aruncarea de la înălțime)”* (Șef CPSP). *”Copiii văd multe în mass-media și în internet, pe siturile de socializare găsești tot felul de secte și alte grupuri care provoacă curiozitate și tentează la violență, suicid și alte devieri de normalitate”* (Polițist2).

Caracteristicile individuale asupra acestui fenomen au la fel o importanță semnificativă. Individul care ia o astfel de hotărâre este ambivalent, el nu își dorește neapărat să moară, ci să se elibereze de suferință, iar soluția pe care o găsește implică și moartea. Existența unei persoane care să-l asculte și care să-i ofere sprijin poate să îi salveze viața. Această persoană îl poate ajuta să identifice soluții noi, pe care singur nu ar fi reușit să le identifice. *”În primul rând, cazurile de sinucidere pot arăta rezultatul unei vieți în care omul renunță la Dumnezeu. Nu toate cazurile de sinucidere implică însă respingerea lui Dumnezeu. Sinuciderea este produsul unei stări emoționale dezastruoase pe fond de stres, singurătate, trădare, rușine, depresie, boli mintale. Nu trebuie să emitem judecăți asupra celor care s-au sinucis. Noi trebuie doar să intervenim atunci când cineva are nevoie de suport sufletec”* (Pastor, Biserica Filadelfia).

În concluzie e de menționat că, problema suicidului la copii și factorii de influență asupra acestui fenomen trebuie luați în considerare nu doar pentru a diminua numărul cazurilor, ci și de a preveni riscurile care conduc la un comportament autodestructiv. Organizația Mondială a Sănătății a elaborat un raport în care se menționează că puține țări au inclus prevenția suicidului printre prioritățile medicale și doar 28 de țări au declarat că au dotări medicamentoase și o strategie națională de combatere a acestui fenomen. Se accentuează necesitatea sensibilizării comunităților privitor la suicid, subiect considerat încă tabu. [8]. Analiza literaturii în domeniu și rezultatele investigației științifice realizate denotă că factori sunt multipli într-un singur caz de sinucidere, prin urmare, nu putem vorbi de un singur factor care poate conduce la actul de săvârșire a suicidului. De obicei factorii interacționează între ei și în diferite combinații, cum ar fi: criza economică duce

spre creșterea migrației, care facilitează dezorganizarea socială, în așa mod condiționează incapacitatea copiilor de a se adapta la transformările sociale, situația care generează starea de anomie socială și în asemenea condiții se manifestă și instabilitatea morală a unor copii, echilibrul social se dereglează și în consecință crește numărul de cazuri de suicid.

Pe lângă aceste aspecte prezentate mai sus, în urma realizării interviurilor, au fost conturate și alte informații legate de fenomenul sinucidar. Grupa de vârstă care este cea mai predispusă la comiterea actului suicidar este cea a adolescenței. Oportunitățile și potențialul unui număr semnificativ de copii și tineri din Moldova mai sunt compromiși de condiții și deprinderi comportamentale care le subminează starea fizică, intelectuală, emoțională, socială. Efectele acestui fenomen pot fi observate în societate prin existența unui grup mare de copii și adolescenți excluși sau marginalizați din cauza sărăciei sau a problemelor de sănătate, care consumă substanțe, sunt supuși abuzului și violenței sau adoptă comportamente agresive.

În conformitate cu rezultatele studiului, se poate afirma că prevenirea suicidului necesită o atenție sporită din partea întregii societăți. Pentru aceasta este necesară abordarea suicidului în mod responsabil în mass-media; depistarea precoce, tratamentul și acordarea de asistență medicală persoanelor cu tulburări psihice sau suferinde de boli cronice; formarea personalului capabil să evalueze comportamentul suicidar; monitorizarea persoanelor care au trecut prin tentative de suicid.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Branaru E. Tentativa de suicid la copil și adolescent - prevenirea recidivelor. Rezumat la teza de doctor. București, 2015.
2. Isac O. Suicidul – conduita deviantă autodistructivă. Sociologia devianței. Chișinău: S.n. 2004, p. 267-303.
3. Isac O. Considerații actuale cu privire la problema comportamentului suicidar în Republica Moldova. București, 2004, p. 105–111
4. Mihailov V. Fenomenul suicidar la tineri - considerațiuni și reflecții psihologice. În: Perspectivele și problemele integrării în Spațiul European al Învățământului superior: Conferința științifico-practică internațională. Chișinău, 2014, p. 223-227.
5. Mihailov V. Prevenirea suicidului la copii și adolescenți - statistici și recomandări. Optimizarea învățământului în contextul societății bazate pe cunoaștere : Materialele conf. șt. intern., Chișinău, 2012, p. 416-419
6. Schultz D. Theories of Personality. Chap. 4 Alfred Adler. Brooks /Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1986, p.100-124.
7. Розанов В. О механизмах формирования суицидального поведения и возможностях его предикции на ранних этапах развития. Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, 2010, № 1, с. 75.
8. Чен М. Предотвращение самоубийств. Глобальный императив. Всемирная Организация Здравоохранения, Женева. ВОЗ, 2014. 102 с.
9. World Health Organization. Suicidal behaviour among women of child-bearing age: Report of an investigative study in Longde County, p.13-53
10. Hassan R. Temporal variations in suicide occurrence in Australia A Research Note in Australian and New Zealand. În: Journal of Sociology, 1994, Vol. 30, № 2, p. 194-202.
11. Сорокин П.А. Самоубийство как общественное явление. În: Социологические исследования, 2003, № 2, с.109
12. Durkheim É. Despre sinucidere. Iași: Institutul European, 1993, p 422.
13. Marcelli D. Depresie și tentative de suicid la adolescență. Iași: Polirom, 2007, p.303-326.
14. Мялков А. Темпоральные характеристики самоубийств. În: Социологические исследования, 2004, №3, с. 83-92.
15. Мялков А., Журавлева И., Журавлева С. Суицидальное поведение молодежи: масштабы, основные формы и факторы. În: Социологический журнал, 2003, № 1, с. 48-70.
16. Minos G. History of Suicide: Voluntary Death in Western Culture. Baltimore, Maryland. John Hopkins University Press, 1999.

TRATATELE INTERNAȚIONALE: DE LA APLICABILITATE LA APLICARE

INTERNATIONAL TREATIES: FROM APPLICABILITY TO APPLICATION

Valentin ARMAȘ, *doctorand,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM
valentinarmas49@gmail.com

Rezumat

Prin acest articol se încearcă distingerea noțiunilor de aplicabilitate și aplicare a unui tratat internațional. În literatura de specialitate, ca regulă, acești doi termeni sunt puși pe picior de egalitate, cu toate că semantic ele comportă diferențe vădite. Astfel, se încearcă nu doar distingerea dintre termeni, dar și formularea unor factori care formează condițiile ce duc la înțelegerea posibilității și a rostului de aplicare a unui tratat, denumite condiții de aplicabilitate, precondițiile fiind separate după genericul acestora în obiective și subiective. Ele permit modelarea de situații din care să reiasă rezonabilitatea afilierii statului la un anumit tratat, asumându-și anumite drepturi sau obligații și renunțarea implicită la o parte a puterii sale suverane.

Cuvinte-cheie: aplicare, aplicabilitate, precondiții, stat, tratat, relații internaționale, drept internațional, interes național, societate.

Summary

This article attempts to distinguish the concepts of applicability and implementation (application) of an international treaty. The literature usually ties these two terms despite the fact that they have obvious semantic differences. We try not only to distinguish between terms, but also the formulation of factors that form the conditions that lead to understanding the possibility and necessity of applying a treaty, called - preconditions of applicability. Preconditions are separated by their genesis in objective and subjective circumstances, which allow modeling the reasonableness, for a particular state binding a treaty, assuming certain rights or obligations and an implicit withdrawal of part of its sovereign powers.

Keywords: application, applicability, preconditions, stat, treaty, international relations, international law, national interest, society.

Aplicarea tratatelor internaționale, forța lor juridică și locul în sistemul juridic național a fost mereu un subiect actual al doctrinei dreptului internațional. Diverse curente și școli au abordat acest subiect conferind prioritate unui sau altui sistem de drept, celui internațional sau celui național, ori invocând o dualitate a dreptului. Studiul substratului material sau al izvoarelor materiale ale dreptului internațional public este lăsat pe seama altor științe, și nu neapărat a celor juridice, precum ar fi filosofia dreptului sau sociologia.

Dreptul pozitiv nu face decât să recunoască sau nu, într-un mod oarecare și prin anumite procedee, ceea ce un număr mai mic sau mai mare de oameni gândesc în această privință; el nu face decât să adauge ceva, unui element anterior, anume unei gândiri juridice independente, care trebuie în prealabil analizată, pentru a se putea înțelege mai bine în ce constă însuși dreptul pozitiv [1, p. 9]. A confunda dreptul cu dreptul pozitiv și a nu recunoaște nimic juridic în afară de acesta din urmă este, prin urmare, pur și simplu a reduce dreptul la forță [1, p. 9].

Dreptul internațional se deosebește de celelalte drepturi în percepția clasică, având elementul esențial de constrângere a subiecților și a obiectului de reglementare. Anume „lipsa în dreptul internațional a unei legislații comune și a unui aparat de constrângere centralizat a constituit temeiul pentru unii juriști, în principal germani (Rudolf von Jhering, Georg Lasson, Philipp Zorn), să afirme că prevederile dreptului internațional „sunt în esență de ordin moral sau politic, și nu constituie norme de drept” [2, p. 126].

Vom încerca o abordare diferită a acestui subiect, pornind de la distingerea aplicării nemijlocite a normei de drept internațional, adică a transunerii prevederilor unui tratat în viață la propriu, atunci când prevederile acestuia nu doar presupun existența unor norme general recunoscute, multe dintre care pot să rămână declarative, ci efecte concrete, resimțite de subiecții vizati nemijlocit, beneficiarii reali ai prevederilor convenționale, de factorii generatori ai deciziei de a avea o aplicare a unui tratat, pe care o denumim aplicabilitate. Diferența dintre aceste noțiuni nu este acceptată de doctrină ca suficientă pentru diversificarea lor, fiind utilizate, ca regulă, pe picior de egalitate. Însă există și o deosebire semantică, care nu poate fi negată. În limba rusă este folosit preponderent termenul de *применение*, dar nu și cel de *применимость*, în engleză se utilizează termenul de *application*, existând și cel de *applicability*, franceza la fel diferențiază *application* și *applicabilité*.

Aplicabilitatea presupune o serie de factori generatori analiza cărora necesită o clasificare și o denumire a acestora. Factorii generatori care sunt supuși analizei vizând decizia de asumare de obligațiuni prin manifestarea voinței suverane și renunțare la o parte din ea pot fi precondiții.

Dat fiind faptul că într-un mediu internațional democratic decizia de semnare sau aderare la un tratat internațional vine din interiorul statului, dar se manifestă pe arena internațională prin instrumente diplomatice și de protocol, precondițiile pot fi divizate în interne și externe. Precondițiile interne sunt cu precădere izvoarele materiale ale dreptului internațional public – factori sociali care fac sau impun guvernării să caute soluții materializabile în izvoarele formale de drept internațional. Procedura de materializare este asigurată de aparatul birocratic al statului și procedurile respective, care, la rândul său, ar trebui să fie una adecvată și să permită îndeplinirea cerințelor interne și externe de creare a unor norme de drept internațional. Precondițiile externe sunt factorii generatori și permisivi ce condiționează prin prescripții procedurale și de statut dreptul de a fi considerat ca subiect al relațiilor internaționale și implicit dreptul de a participa la crearea de norme juridice internaționale.

O altă clasificare mai largă a precondițiilor de aplicabilitate ar arăta în felul următor: obiective și subiective.

Precondiții obiective ar fi acele precondiții existența cărora nu depinde întru totul de voința statului sau care constau din condiții inevitabile ce urmează a fi îndeplinite *a priori*.

1. Însăși existența tratatului - textul tratatului ar trebui să presupună posibilitatea de aderare la el a unor noi state, dacă vorbim de tratate multilaterale și în special cele universale. Ca regulă, tratatele care presupun aderarea mai multor părți interesate după adoptarea sa, pe parcursul acțiunii, conțin prevederi exprese în acest sens. De exemplu, art. 52 al. 1 din Convenția TIR prevede că toate statele membre ale Organizației Națiunilor Unite sau membre ale uneia din instituțiile sale specializate sau ale Agenției Internaționale pentru Energia Atomică, părți la statutul Curții Internaționale de Justiție, și orice alt Stat invitat de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, pot deveni Părți contractante la Convenția în cauză [3].

2. Valabilitatea tratatului – din punctul de vedere al principiilor de bază ale dreptului internațional, precum și ale condițiilor de valabilitate privitoare la lipsa viciilor. Tratatetele viciate sunt excluse, cu alte cuvinte, nu sunt valabile acele acorduri care ar contrazice Legea Fundamentală, fie pentru că ar emana de la personalități imperfecte, și prin urmare incapabile de o determinare autonomă, fie pentru că, în concret, determinările nu au acest caracter (aici e locul teoriei viciilor de consimțământ) [4, p. 295].

3. Situația geopolitică creată la moment poate duce la decizia statului de a fi legat printr-un tratat. Exemple în acest sens pot fi multiple. Tratatetele de alianță – atunci când statele își asumă participarea la anumite grupuri de state, deciziile sunt dictate de circumstanțele de pe arena internațională, raționamentele interne aici putând fi diverse, de la necesitatea apărării integrității teritoriale până la cea invers proporțională. În cazul Republicii Moldova și a altor state nou formate recăpătarea independenței a generat circumstanțe obiective de aderare „la pachet” la o serie de tratate internaționale, fără care este imposibilă apartenența la lumea politică civilizată. O altă situație ar fi când condițiile externe cu implicarea mai multor subiecți de drept internațional generează necesitatea stabilirii de noi raporturi juridice, adică de creare a unui regim juridic nou sau statornicirea unor relații cutumiare internaționale în vederea formalizării acestora în norme juridice obligatorii.

4. Statutul juridic al subiectului de drept internațional. În dependență de statutul juridic pe care îl are subiectul de drept internațional (stat, organizație internațională sau națiune ce luptă pentru independență), acestuia îi este recunoscut dreptul de a participa la anumite tratate și a-și asuma anumite drepturi și obligații. Indiferent de acest statut, el urmează a fi unul valid, adică recunoscut conform procedurilor juridice internaționale. De exemplu, un stat ar trebui să fie membru al ONU pentru a fi parte complexă la viața juridică internațională, sau să dispună de un statut recunoscut de această organizație.

Prin urmare, nu orice stat poate deveni membru al Convenției TIR. Calitatea de membru poate fi dobândită având deja un statut internațional recunoscut, ca parte a ONU sau a instituțiilor sau invitat de către ONU să adere la Convenția TIR, ori fiind parte la alte instituții general recunoscute.

Precondiții subiective sunt acele precondiții care reprezintă cumulul condițiilor interne favorabile formării unei decizii de asumare a unor obligații izvorâte dintr-un tratat.

1. Condiții politice. Acest punct are tangențe perfecte cu condițiile geopolitice internaționale, în cazul Republicii Moldova, la momentul obținerii independenței acesteia în ce privește tratatetele de constituire și devenire a unui stat nou creat parte a vieții internaționale. Se are în vedere diversitatea vieții sociale și a faptului că colaborarea internațională într-o lume globalizată se regăsește în toate sferile acesteia și substratul politic aplicabil va depinde de obiectul tratatului. De exemplu, „Legea cu privire la asigurarea egalității” [5] a fost adoptată în Republica Moldova doar datorită faptului că acest subiect se afla „în vizorul” UE. Atitudinea statului față de acest subiect ar fi un indiciu clar privind maturitatea mediului politic în hotărârea de a se apropia de familia statelor europene prin semnarea Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și UE. Prin urmare, politicul pe interior a decis adoptarea unei astfel de legi doar în momentul când în situația politică pe interior a prevalat necesitatea semnării Acordului menționat. Procesul de luare a deciziilor politice care își regăsesc reflecția pe arena internațională este diversă și vastă, esența fiind în materializarea deciziei de exprimare a voinței suverane.

2. Condiții economice. După aprecierea specialiștilor, comerțului îi revine circa 80% din relațiile economice internaționale [6, p. 142-151]. Însă nu doar comerțul în sine are importanță, ci modul în care se desfășoară comerțul contemporan. Practic toate domeniile vieții economice internaționale sunt reglementate, inclusiv și partea ce ține de strămutarea mărfurilor. Globalizarea ca fenomen existent și studiat îndeaproape este unul care nu ar exista fără un schimb comercial adecvat asigurat de un câmp juridic internațional existent în domeniul transportului. Convenții de transport există pentru toate tipurile de transporturi (naval, aerian, feroviar, auto). Infiltrarea în viața economică internațională presupune ratificarea unui spectru foarte larg de convenții - de la cele comerciale la cele vamale.

Comerțul transfrontalier este imposibil fără transport și conlucrare pe segmentul trecerii mărfurilor peste frontiera de stat. Un exemplu inedit de convenție vamală care în esență reprezintă o facilitare pentru transportatori în trecerea mărfurilor peste frontiera vamală, care are impact clar asupra costurilor transportării și al produsului finit este Convenția TIR. Prin aderare la aceasta, statul renunță la o bună parte a suveranității sale în materie de control al mărfurilor acordând încredere Sistemului TIR, ca unui sistem integru și credibil care aduce o serie de măsuri de control anterioare transportării ca operațiune vamală și încrederii reciproce dintre organele vamale ale statelor semnatare ale Convenției.

Convențiile care stabilesc regimuri comerciale, cele care facilitează aplicarea unor destinații vamale sau acordă preferințe, participarea la comerțul internațional pe baza regulilor OMC reprezintă un vast domeniu de reglementare internațională, aderarea la care presupune o analiză internă detaliată a impactului asupra economiei naționale. Unele din aceste reguli nu sunt tocmai favorabile, precum ar fi renunțarea la taxele protecționiste, însă apartenența la viața economică internațională prevalează de cele mai multe ori asupra raționamentelor interne în favoarea celor internaționale.

3. Condiții sociale. Sunt factori care pot fi atribuiți la categoria celor sociali veniți din mediul respectiv și care constituie reflecția reală a tendințelor societății. Aici iarăși putem vorbi despre izvoarele materiale ale dreptului, însă sub aspectul factorilor generatori veniți din interiorul statelor. De exemplu, câștigul forțelor pro-europene la alegerile parlamentare din aprilie 2009 a dus în final la semnarea Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și UE. Este un exemplu elocvent prin care observăm cum procedeele democratice de manifestare a voinței poporului influențează relațiile internaționale.

4. Condiții juridice. Dezvoltarea societății primitive în formele complexe de organizare în care tot mai des găsim exemple de ștergere a frontierelor de stat și vamale în favoarea integrării sociale și economice aduc o ordine juridică nouă, în care percepția clasică de stat și reglementări internaționale comportă, pe lângă pretinsele avantaje, și ambiguități. Noile forme ale ordinilor juridice unionale sunt create de/și pentru funcționarea noilor suprastructuri sociale, precum sunt uniunile de state contemporane (de exemplu UE sau Uniunea Economică Eurasiatică). Dispozițiile unionale pot exclude sau limita dreptul părților contractante care formează o uniune vamală sau economică de a adopta reguli speciale privind operațiunile de vămuire, admisibilitate a mărfurilor sau transportărilor perfectate, încep sau se încheie pe teritoriile lor sau sunt în tranzit prin aceste teritorii, în măsura în care aceste reguli nu contravin principiilor generale ale dreptului internațional, iar expresia de voință a membrilor uniunilor nu este viciată.

5. Formalitățile de ratificare. Orice stat dezvoltă și adoptă propria procedură de intrare în vigoare a tratatelor pe teritoriul național de rând cu cele necesare prevăzute de tra-

tatul propriu-zis. Odată adoptate și oficializate, prevederile tratatului internațional devin aplicabile pe un teritoriu național. Procedurile respective sunt, de regulă, constituționale la nivel de principii și la nivel practic sunt legale sau inferioare legii în dependență de sfera de aplicare a tratatului.

Modelarea prezintă un procedeu foarte eficient de analiză a proceselor reale de negociere, definitivare a textului tratatului în conformitate cu interesul național și reflecțiile practice de pe urma implementării acestuia, în vederea identificării beneficiilor, posibilelor probleme și a cadrului legal și instituțional pe dimensiunea de interior și exterior pasibil modificării sau adoptării. Prin acest procedeu se pot contura nu doar deficiențele teoretice, de natura tehnicii legislative, dar și cele economice, adică costurile implementării în coraport cu posibilele beneficii de urma adoptării unui tratat.

Rostul și sensul relațiilor internaționale constă în reprezentarea intereselor statului pe arena internațională. Interesele politice, economice, expansioniste, secesioniste sau de orice altă natură ce pot fi realizate doar printr-o interacțiune cu alte state necesită o formă de întruchipare exterioară care este într-un câmp legal – tratatul.

Prin urmare, o altă posibilitate de formare a unei ordini internaționale care ar fi guvernată de norme convenționale, și nu doar cutumiare, actualmente nu există. Participarea la relațiile internaționale este necesitatea obiectivă a oricărei societăți contemporane, fapt care îi permite realizarea intereselor sale naționale. Coraportul, corelația, colaborarea și coroborarea intereselor naționale și lupta dintre state în vederea impunerii unui interes propriu în defavoarea altora constituie de fapt miezul problemei, care se încearcă a fi hotărâtă prin formalizarea cât mai precisă și clară a relațiilor interstatale.

Legile juridice, ca orice fenomen social, se raportează spațiului și timpului – limite între care se extinde acțiunea legii în raport cu un anumit teritoriu [7, p. 90], existența socioumană se dezvăluie ca un sistem complex, organic integrat, de relații între oameni, determinate de condiții istorice și rezultatul activității acestora [7, p. 88-89]. Însă ce constituie esența oricărei ordini, inclusiv a celei juridice? Probabil, răspunsul cel mai logic ar fi: corespunderea așteptărilor autorilor, care la nivel statal ar trebui să corespundă întru totul interesului național. Factorul generator de bază al dreptului este necesitatea individului formulată prin suprastructurile create tot de acesta pentru a exclude haosul și arbitrarul în măsura în care o permite cultura socială și cea juridică. Din voința individului pornește analiza mijloacelor prin care se poate ajunge la realizarea scopurilor, prin modelare se estimează efectele și raționalitatea eforturilor, prin negocieri se ajunge la compromisuri, prin proceduri democratice se creează norma, prin norme se ajunge la crearea unui regim juridic ca sistem de norme de conduită, respectarea căruia se asigură prin mecanisme de constrângere. Prin urmare, orice regim juridic prin esență este de natură materială, pornind de la nevoile creatorilor săi și servindu-le tot pe ele.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Djuvara Mircea. Drept rațional, izvoare și drept pozitiv. București: Editura Librăriei SOCEC& Co, 1934.
2. Дипломатический Словарь. Том II. Москва: Госполитиздат, 1950.
3. Convenția TIR, Geneva 1975.
4. Del Vecchio Giorgio. Lecții de Filosofie juridică. București: Editura Europa Nova, 1996.
5. Legea cu privire la asigurarea egalității nr. 121 din 25.05.12. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr. 103.
6. Bîrdan Veaceslav. Transporturile internaționale ca factor al dezvoltării comerțului exterior. Teză de doctor. Chișinău: ULIM, 2010.
7. Ciobanu Rodica. Filosofia Dreptului / Note de curs. Chișinău: Biotehdesign, 2014.

ГУМАНИТАРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОСЛОВ ДОБРОЙ ВОЛИ
ОРГАНИЗАЦИИ ОБЪЕДИНЕННЫХ НАЦИЙ

THE HUMANITARIAN ACTIVITIES
OF THE UNITED NATIONS GOODWILL AMBASSADORS

Анна ДРУЦЭ, докторантка,
Институт Юридических и Политических Исследований АНМ
any2501@gmail.com

Rezumat

Ambasadori ai Bunăvoinței, desemnați de Națiunile Unite, sunt persoane marcante din lumea artei, științei, literaturii, divertisment, sport și alte domenii ale vieții publice care și-au exprimat dorința de a contribui la activitatea Organizației Națiunilor Unite și pentru a ajuta oamenii din întreaga lume. Ambasadorii Bunăvoinței sunt mesageri ai Păcii, care ajută la sensibilizarea opiniei publice și concentrarea atenției mass-mediei asupra domeniilor prioritare ale Națiunilor Unite, incluzând protecția drepturilor omului, asistența refugiaților și migranților, protecția copilului, lupta împotriva foametei și sărăciei, promovarea egalității de gen, combaterea tuturor formelor de discriminare etc.

Cuvinte-cheie: Națiunile Unite, UNICEF, Ambasadori ai Bunăvoinței, diplomația umanitară.

Summary

The United Nations Goodwill Ambassadors are prominent individuals from the world of arts, science, literature, entertainment, sport and other fields of public life who have expressed their desire to contribute to United Nations and to help people all over the world. United Nations Goodwill Ambassadors and Messengers of Peace, working with the cooperation and guidance of the Department, continued to help raise public awareness and focus media attention on United Nations priority areas, that includes protection of human rights, assistance to refugees and migrants, child protection, fight against hunger, promotion of gender equality, fight against all forms of discrimination etc.

Keywords: United Nations, UNICEF, Goodwill Ambassadors, humanitarian diplomacy.

Институт Послов доброй воли ООН – новое явление в международной жизни, которое ещё не получило должного освещения в научной литературе [1]. Институт Послов Доброй Воли ООН существует с 1954 года. В качестве посланников доброй воли, как правило, выступают мировые знаменитости, поддерживающие деятельность ООН и ее учреждений. Кто-то борется за разоружение и поддержание международного мира и безопасности, другие – за права человека. Деятельность Послов Доброй Воли направлена на борьбу с распространением наркотиков, помощь беженцам, инвалидам, детям и многое другое. В почетном списке Послов Доброй Воли значится более пятидесяти человек. Среди них Анатолий Карпов, Роджер Мур, Мария Шарапова, Криштиану Роналдо, Майкл Дуглас, Николь Кидман, Анджелина Джоли, Шарлиз Терон, Миа Фэрроу, в числе послов ушедшего поколения, конечно, нельзя не отметить Одри Хэпберн [2].

В пятидесятых годах прошлого столетия году американский актер Дэнни Кей стал первым Послом Доброй Воли ЮНИСЕФ. С этого времени список Послов

Доброй Воли из года в год пополнялся новыми известными личностями, которые в рамках своей деятельности посвящали себя помощи детям из разных уголков мира и призывали общество обратить внимание на положение слабозащищенных слоев населения в зонах конфликтов, природных бедствий и т.д.

В 1969 году Одри Хэпберн стала Послом Доброй Воли ЮНИСЕФ. Это был естественный и осознанный выбор для всемирно известной актрисы, по причине того, что жизнь Одри Хэпберн еще до начала карьеры была неразрывно связана с деятельностью ЮНИСЕФ. Будучи ребенком, она жила в оккупированной нацистами Голландии, и как и многие из своих современников того времени страдала от голода. Детский фонд ООН доставлял гуманитарную помощь в зону оккупации и сотрудники организации обеспечивали едой детей, столкнувшихся с лишениями одной из самых страшных войн современной истории. Одним из тех детей была сама Одри Хэпберн. Спустя много лет, работа в качестве Посла Доброй Воли, стала для известной актрисы основным направлением деятельности вплоть до ее смерти в 1993 году [3].

За пять лет с миссией ЮНИСЕФ Одри Хэпберн объездила более 20 стран мира, заботясь об обездоленных детях и их семьях. Так, она побывала в Эфиопии, Турции, Вьетнаме, странах Южной и Центральной Америки, Бангладеше. Она занималась вопросами осуществления программ по снабжению нуждающихся гуманитарной помощью, проведению вакцинаций, обеспечению питьевой водой.

Работа актрисы облегчалась владением несколькими языками, она говорила на французском, голландском, английском, итальянском и испанском. Одри Хэпберн принимала участие в пресс-конференциях, интервью, заседаниях Генеральной Ассамблеи ООН, призывая общество и мировых лидеров обратить внимание на беспрецедентные по жестокости условия жизни, с которыми приходится сталкиваться детям в зонах конфликтов. Последняя миссия Одри Хэпберн в качестве Посла Доброй Воли проходила в Сомали, где гражданская война стала причиной одного из самых сложных гуманитарных кризисов того времени.

В 1991-1992 годах в ходе начавшихся столкновений в Сомали погибло несколько десятков тысяч человек, еще больше умерло от голода. Система государственного управления рухнула, гуманитарная помощь поступающая по каналам ООН уничтожалась местными боевиками. В сентябре 1991 года в Могадишо начались бои между отрядами генерала Мухамеда Фарраха Айдида и вооруженной группировкой Али Мухамеда Махди, провозгласившего себя президентом Сомали. Позднее в эти бои включились и другие группировки. Во время этих трагических событий погибло несколько тысяч человек. В стране начался голод и к лету 1992-го года число жертв голода и боевых действий превысило триста тысяч человек [4].

Резолюция 751, принятая Советом Безопасности ООН, положила начало миротворческой миссии ООН в Сомали – UNASOM (United Nation Operation in Somalia). Эта миссия позднее получила название UNASOM-1 и насчитывала три с половиной тысячи военнослужащих, семьсот гражданских лиц и пятьдесят военных наблюдателей.

В июле 1992 года ООН направила в Сомали 50 военных наблюдателей под командованием пакистанского генерала Имтыза Шахина, заставив кланы подписать перемирие. В августе 1992 года Соединенные Штаты Америки начали доставлять продовольствие рейсами военно-транспортной авиации из Момбасы (Кения), где базировались десять военно-транспортных самолетов С-130 американских ВВС. 14 сентября началась высадка в Могадишо первого воинского контингента ООН-батальона пакистанских миротворцев, а затем и остальных контингентов из Австралии, Австрии, Бангладеш, Канады, Чехословакии, Бельгии, Канады, Египта, Фиджи, Финляндии, Новой Зеландии, Марокко, Норвегии, Зимбабве, Иордании [4].

Гуманитарная миссия в Сомали стала для Одри Хэпберн одним из самых тяжелых испытаний. Невыносимо жаркие погодные условия, отсутствие воды и еды, затяжной кризис в стране привел к тому, что население региона в буквальном смысле умирало от голода. Вместе с другими сотрудниками ЮНИСЕФ, Одри Хэпберн доставляла в Сомали гуманитарную помощь, находила общий язык с людьми, вселяла в них надежду. Через два месяца после окончания миссии, актриса была удостоена Президентской медали свободы, за деятельность в ЮНИСЕФ. По воспоминаниям коллег, до последнего дня своей жизни, Одри Хэпберн заботилась и оказывала помощь нуждающимся и ее предсмертным желанием было окончание страданий для людей Сомали, для тех, кому она стала опорой и надеждой в качестве Посла Доброй Воли ЮНИСЕФ. Дело актрисы получило продолжение, ее сыновья организовали Фонд Одри Хэпберн, который оказывает помощь детям и по сей день [3].

В декабре 2016 года детский фонд ООН – ЮНИСЕФ отмечал свой 70-ий юбилей. В рамках мероприятий, приуроченных к этому дню во всех представительствах ЮНИСЕФ по всему миру, сотрудники Фонда отметили, что в этот важный для ООН день, невозможно не отдать должное памяти одному из главных Послов Доброй Воли Организации – Одри Хэпберн. Актриса всегда цитировала свое любимое стихотворение американского писателя и журналиста Сэма Левинсона – «Секреты красоты, проверенные временем», она также прочитала это стихотворение своим детям в канун последнего Рождества своей жизни и эти строки негласно считаются заветом для будущих поколений и были использованы в короткометражном фильме ЮНИСЕФ о деятельности Одри Хэпберн в качестве Посла Доброй Воли.

„Чтобы губы стали соблазнительными, говори добрые слова. Чтобы глаза были красивыми, ты должен видеть в людях хорошее. Чтобы фигура была стройной, делись едой с голодным. Чтобы волосы были шелковистыми, позволяй ребенку проводить по ним рукой хотя бы один раз в день. Для царственной осанки следуй по жизни с осознанием того, что ты не один на этой Земле. Люди больше вещей нуждаются в поощрении, прощении, освобождении и искуплении. Молодые и пожилые, представители различных рас и вероисповеданий, нуждающиеся и обеспеченные, различий нет. Никто не должен оставаться в стороне. Становясь старше, ты поймешь, что у тебя есть две руки, одна из которых для того, чтобы помогать себе, другая для того, чтобы помогать другим”.

Именно эти заветы гуманности и веры сделали Одри Хэпберн по-настоящему совершенным физическим и духовным примером для последующих поколений, чьей целью является улучшение слабозащищенных слоев населения и в первую очередь детей, говорится в короткометражном фильме ЮНИСЕФ [3].

В настоящее время одним из самых известных Послов Доброй Воли является актриса Анджелина Джоли, которая была назначена на этот пост в 2001 году. За время своей работы в качестве Посла Доброй Воли УВКБ ООН Анджелина Джоли посетила Эквадор, Танзанию, Косово, Кению, Намибию, Камбоджу, Пакистан, Таиланд и другие страны, охваченные гуманитарным кризисом. Актриса ведет блог, размещенный на сайте УВКБ ООН, в котором рассказывает о личных впечатлениях от участия в различных миссиях и о ситуации на местах в целом. Блог разделен на 7 частей, каждая из которых посвящена пребыванию в той или иной стране. Таким образом, Анджелина Джоли в рамках своей деятельности обращает внимание общества на чрезвычайные ситуации и гуманитарные кризисы, которые в разное время имели место быть или получили развитие в Судане, Таиланде, Иордании, Российской Федерации, Шри Ланке, Косово, Африке, Камбодже, Пакистане и Эквадоре [5].

Многие известные личности присоединились к ООН и намерены добиться улучшений качества жизни для пострадавших от гуманитарного кризиса, в первую очередь слабозащищенных слоев населения: детей, женщин в зонах конфликтов, а также для вынужденных беженцев и мигрантов. Популярный британский актер Тео Джеймс в рамках своей совместной работы с Управлением Верховного Комиссара ООН по делам беженцев рассказал о том, что одним из ключевых факторов, повлиявших на его решение стать активистом в этой области стала личная история его жизни и жизни его семьи. Дедушка актера, грек по национальности, был вынужден покинуть охваченные Второй Мировой Войной Афины и бежать в Дамаск, Сирию. В своей дальнейшей жизни его дедушка, Николас Таптиклис, работал в организации, которая была предшественником нынешнему Управлению Верховного Комиссара ООН по делам беженцев. Основным направлением его деятельности была борьба с распространением тифа и туберкулеза в лагерях вынужденных перемещенных лиц.

Тео Джеймс отправился в Афины в 2016 году с целью оказать помощь сирийским беженцам, которым пришлось оставить свои дома и бежать в поисках укрытия. Сотни тысяч перемещенных лиц находятся в лагерях временного размещения в Греции. Актер упоминает о том, что прочтение дневников дедушки с подробным описанием бегства из Греции и событий того времени проливает все больше света на современные реалии Сирии. «Все это заставило меня задуматься о том, как быстро мы способны забывать историю» - заявил актер, в контексте упоминания событий Второй Мировой Войны. «С одной стороны это было совсем недавно, с другой стороны создается ощущение, что события тех лет остались в далеком прошлом. Но ситуация в которой мир находится на данный момент на-

поминает нам о том, что нынешний гуманитарный кризис является самым крупным кризисом со времен Второй Мировой Войны» [6].

Актер рассказал о сложных условиях жизни в лагерях для беженцев, а также о длительной процедуре оформления документов для получения статуса. «Многие семьи находятся в ожидании решения о статусе беженцев на протяжении долгих лет и все это время их жизнь находится в опасности. Эти люди оставили свои дома, потому что война не оставила им другого выбора. Они пошли на это для спасения своих жизней и жизней своих детей» [6] – говорится в официальном заявлении актера.

Институт Послов Доброй Воли является важной составляющей Организации Объединенных Наций. Известные личности, назначенные Генеральным Секретарем на пост Посла Доброй Воли принимают участие в гуманитарных миссиях, выступают с предложениями и инициативами на заседаниях Генеральной Ассамблеи, привлекают внимание общества к той или иной современной проблеме, требующей повсеместного решения. Вне зависимости от того, что именно входит в круг обязанностей Посла Доброй Воли, будь то защита прав беженцев и мигрантов, борьба с любой из форм дискриминации, улучшение прав женщин и стремление к обеспечению гендерного равенства, борьба с голодом и различными заболеваниями, защита прав детей – все вышеперечисленные направления являются приоритетными для деятельности ООН. Участие Послов Доброй Воли в вышеперечисленных процессах, разделение ценностей и целей ООН, является ярким проявлением публичной дипломатии и безусловно, способствует в достижении глобальной повестки дня Организации и улучшению жизни людей по всему миру.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Balanyk Anna. UN Goodwill Ambassadors in the pr-isation of international relations. В: Вісник Дніпропетровського університету, 2015, № 2, с. 59-66.
2. Meet Goodwill Ambassadors / Послы Доброй Воли ООН. [On-line]: <http://www.whd.ru/programs/goodwill-ambassadors/> (Просмотрен 12.12.2016).
3. Audrey Hepburn: The Magic of Audrey – UNICEF [On-line]: (Просмотрен 21.12.2016).
4. Война в Сомали. История и современность [On-line]: (Просмотрен 14.12.2016).
5. UNHCR Goodwill Ambassador Angelina Jolie Pitt's Journals [On-line]: <http://www.unhcr.org/getinvolved/raising-awareness/439d4ee52/unhcr-goodwill-ambassador-angelina-jolie-pitts-journals.html> (Просмотрен 12.01.2017).
6. How Actor Theo James' Family History Turned Him Into an Activist [On-line]: <http://time.com/4670784/theo-james-syria-refugee-unhcr/> (Просмотрен 25.01.2017).

MIGRAȚIE, DIASPORA, DEZVOLTARE: NOI PROVOCĂRI ȘI PERSPECTIVE

Coordonator: dr. hab., prof. univ. Victor Moraru.

Chișinău: ICJP, 2016. 306 p.

Această lucrare, publicată recent la Chișinău, prezintă o culegere de articole științifice prezentate de participanții la Conferința Internațională Științifico-Practică cu genericul Migrație, Diaspora, Dezvoltare: noi provocări și perspective, organizată în zilele de 24-26 februarie 2016 de Academia de Științe a Moldovei, Secția Științe Sociale și Economice a AȘM, Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, în colaborare cu Academia Oamenilor de Știință din România (Filiala din Republica Moldova), Biroul pentru Relații cu Diaspora, Organizația Internațională pentru Migrație și IASCI/NEXUS Moldova.

Lucrarea abordează tematica multiaspectuală și multidimensională a fenomenului migrației și dezvoltării, fiind structurată în trei capitole, cu 32 de articole științifice (în limbile română, rusă, engleză și italiană) semnate de 50 de autori din 8 țări: Republica Moldova, România, Ucraina, Italia, Franța, Marea Britanie, Canada și India.

În debutul cărții a fost inclusă luarea de cuvânt a președintelui Academiei de Științe, academicianul Gheorghe Duca, cu privire la problemele migrației aflate în vizorul comunității științifice internaționale. Președintele AȘM a remarcat prezența la eveniment a cercetătorilor din diferite țări, inclusiv a cetățenilor moldoveni care activează în cadrul unor instituții de peste hotare. Alocuțiunea șefului Misiunii OIM în Republica Moldova, Antonio Polosa, scoate în evidență o altă dimensiune a migrației din Republica Moldova: eforturile OIM de maximizare a impactului pozitiv al migrației.

Capitolul întâi – MIGRAȚIE - prezintă diferite aspecte ale proceselor migraționale: „valorile liberale, migrația, consecințe” (academicianul Alexandru N. Roșca); fenomenul migrației în conținutul reglementărilor juridice (vicepreședintele AȘM, Ion Guceac); aspectele bioetice ale proceselor migraționale cu impact asupra securității umane (dr., conf. univ. Serghei Sprincean, ICJP); actualizarea abordării subiective în cercetările sociologice cu privire la migrație (dr. hab. Oksana Ivankova-Stetsiuk, sociolog din Ucraina); intențiile migraționale ca etapă necesară în comportamentul migrațional al locuitorilor Republicii Moldova (echipa de cercetători de la Universitatea de Stat din Moldova – dr. hab., prof. univ.

Valeriu Moșneaga, dr. Valentin Țurcan, Gheorghe Moșneaga). Alte subiecte au vizat criza migrației în Europa și „provocarea solidarității” (dr. Alexandru S. Roșca), metamorfozele etnicității în contextul extinderii proceselor migraționiste (dr. Elena Balan), estimările analitice privind fluxul migrațional din Orientul Mijlociu către statele Uniunii Europene (dr. Ruslana Grosu) etc.

Capitolul al doilea – DIASPORA – include două studii fundamentale privind comunitatea cetățenilor moldoveni din Italia și particularitățile procesului de integrare (acad. Gheorghe Rusnac, dr. hab., prof. univ. Victor Moraru, doctorand Ecaterina Deleu), precum și cazul antreprenorilor moldoveni din peninsula (dr. Giampaolo Vitali, dr. Michelangelo Filippi, dr. Daria Miron). Urmează un studiu inovativ, cu privire la valoarea socială a Diasporei, semnat de o echipă de cercetare din Marea Britanie - prof. Olinga Ta'eed, Mariam Targhyeva și Raisa Ambros. Alte subiecte reflectă revenirea de peste hotare a tinerilor specialiști moldoveni (dr. Vitalie Varzari), integrarea profesională a lucrătorilor medicali originari din Republica Moldova în sistemul medical din România (dr. Diana Cheianu-Andrei), diaspora în procesul de europenizare (Andrei Enachi), rolul elitelor în lupta împotriva situațiilor vulnerabile și noile modele de susținere a migrației circulare (dr. Dorin Dușciac, Doina Guzun, Ruslan Sințov, Svetlana Revineala, Mihai Dobrin, Ala Mândăcanu), percepțiile migranților despre incluziune și migrare în spațiul european (dr. Mariana Iațco) etc.

Capitolul al treilea – DEZVOLTARE – evidențiază potențialul inovational al migrației - prin articolele privind resursele științifice ale României (dr. Corneliu Russu), strategiile metodologice interdisciplinare în știința contemporană (dr. Rodica Ciobanu), externalizarea internațională a producției (dr. Corneliu Neagu, dr. Marius Bulearcă), guvernanta corporatistă și rolul acesteia în dezvoltarea economică (dr. Marina Bădileanu, Daniela Băleanu) etc.

În final, volumul include prezentarea raportului Dossier Statistico Immigrazione, unul din cele mai importante anuare statistice din Italia, realizat de Centrul de Studii și Cercetări IDOS, lansat pentru prima dată în Republica Moldova în cadrul Conferinței științifice internaționale din 24-26 februarie 2016.

Lucrarea nominalizată prezintă interes prin diversitatea subiectelor, gradul înalt de comprehensiune a fenomenelor migraționiste contemporane prezentate de către cercetători și echipe de cercetare din diferite țări. Într-un context tot mai internaționalizat, problemele ce țin de migrație și dezvoltare capătă o pondere tot mai însemnată.

Diana CHEIANU-ANDREI, *doctor în sociologie,*
Universitatea de Stat din Moldova
dcheianu@yahoo.com

DOCTORUL HABILITAT GHEORGHE CĂLCĂI

LA 75 DE ANI

Doctorul Gheorghe Călcâi este cercetător științific coordonator în Centrul Sociologie și Psihologie Socială al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei. Este născut la 26 ianuarie 1942 în satul Brânzeni, raionul Edineți. A absolvit Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova în 1968 și a obținut calificativul de istoric, profesor de istorie și științe sociale. După finisarea studiilor superioare își începe activitatea profesională în cadrul Academiei de Științe, inițial în calitate de laborant superior, apoi cercetător științific inferior, superior, coordonator.

În perioada 1970-1973 își realizează studiile doctorale în cadrul Institutului de Cercetări Sociologice al Academiei de Științe a Federației Ruse din orașul Moscova. Susține teza de doctorat cu tema: „Structura și organizarea utilizării timpului liber a tineretului muncitor angajat la întreprinderile industriale”. Astfel, în anul 1976 obține gradul științific de doctor în filosofie, specialitatea „sociologie aplicată”, iar în 1988 titlul științifico-didactic de conferențiar cercetător.

Este autor a mai bine de 110 lucrări științifice, dintre care menționăm pe cele mai importante: „Tânărul muncitor și timpul lui liber”, „Timpul liber al oamenilor muncii din satul contemporan” etc. Printre publicațiile științifice ale domnului Gheorghe Călcâi o parte importantă o dețin articolele analitice. Retrospectiva publicațiilor în revistele științifice, culegeri de articole, materialele conferințelor naționale și internaționale includ un spectru de teme foarte diverse: de la organizarea socială, schimbările sociale în perioada de tranziție până la actualele evoluții în societatea moldovenească.

Pe parcursul activității sale și-a manifestat nu numai capacitățile de cercetător, ci și de organizator. Din anul 1991 până în anul 2006 a coordonat activitatea Sectorului Sociologie, contribuind la studierea problemelor privind tranziția la economia de piață și criza socială profundă, problemele dezvoltării sferei sociale, satul în perioada de tranziție la econo-

mia de piață, politica socială și problemele ameliorării calității vieții populației; problemele perfecționării managementului social în complexul agroindustrial al Republicii Moldova (aspecte sociale).

Ulterior, s-a implicat activ în realizarea proiectelor instituționale de cercetare: „Optimizarea proceselor transformationale în Republica Moldova (perioada postsovietică) (2006-2008); „Dezvoltarea umană în condițiile transformării societății: aspecte sociale” (2006-2010); „Evoluția stratificării sociale în condițiile transformării societății și perspectivei de integrare europeană a Republicii Moldova” (2011-2014). Actualmente este încadrat în realizarea cercetării sociologice „Constituirea clasei mijlocii în condițiile transformării societății și asocierii Republicii Moldova la Uniunea Europeană”.

Paralel cu activitatea științifică, pe parcursul mai multor ani a predat cursurile de sociologie în cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, Academiei de Studii Economice, Universității Tehnice din Moldova și a altor instituții de învățământ superior.

Un rol important îl are în pregătirea cadrelor de calificare științifică înaltă. Sub coordonarea științifică și-au susținut doctoratele doctorii în sociologie Stela Grigoraș (2004) cu tema: „Probleme ale protecției sociale a copilului și familiei în dificultate (în baza investigației sociologice efectuate în orașul Chișinău)” și Valentina Cornea (2008) cu tema: „Probleme sociale ale perfecționării activității administrației publice locale (în baza investigației sociologice efectuate în Republica Moldova)”.

Gheorghe Călcâi este reprezentantul cohortei cercetătorilor, care au contribuit la instituirea științei sociologice în Republica Moldova. Pe parcursul a câtorva decenii și-a adus aportul la realizarea proiectelor de cercetare sociologică, la elaborarea metodologiei sociologice de studiere a diverselor probleme ale societății moldovenești.

Datorită efortului profesional depus de doctorul Gheorghe Călcâi, astăzi putem vorbi despre un mediu sociologic conturat în Republica Moldova, unde Sectorului Sociologie și Psihologie Socială îi este rezervat un rol coordonator.

Tot ceea ce a reușit să realizeze în viață se datorează calităților care îl caracterizează, precum competența, modestia, responsabilitatea, disciplina interioară, loialitatea în relațiile cu colegii și, evident, marea pasiune pentru cercetarea sociologică.

Apreciind contribuția profesională la domeniul cercetării sociologice, cu deosebită considerațiune și adânc respect colegii din cadrul Centrului Sociologie și Psihologie Socială Vă urează, stimate doctor Gheorghe Călcâi, importante realizări și împliniri.

**Tatiana SPĂTARU, *doctor habilitat în sociologie,*
*Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM***

PROFESORUL VICTOR JUC

LA 50 DE ANI

ȘTIINȚA ÎN CONTEXTUL SOCIETĂȚII NOASTRE

Fișier biografic. Născut la 01 februarie 1967 în comuna Tabani, r. Briceni.

Doctor în filosofie (1994), doctor habilitat în științe politice (2012), conferențiar cercetător (1999), conferențiar universitar (2007), profesor cercetător (2012).

Autor/ coautor a 270 de publicații științifice, inclusiv 11 monografii. Interesul științific: teoria relațiilor internaționale, studii europene, științe politice, istoria filosofiei.

A pregătit 8 doctori în științe, inclusiv 2 doctori habilitați. Este secretar științific al Comisiei de experți în politologie, administrație publică, jurnalism și științe ale comunicării a CNAA.

Distincții: Medalia „Dimitrie Cantemir”, 2014; Medalia comemorativă „70 de ani ai Academiei de Științe a Moldovei”, 2016; Medalia „Nicolae Milescu Spătarul”, 2016; Diploma de gradul II „Teză de doctor habilitat de excelență a anului 2012”.

– **Sunteți licențiat în istorie și științe sociale, doctor în filosofie, specialitatea Istoria filosofiei, și doctor habilitat în științe politice, specialitatea Teoria și metodologia relațiilor internaționale și a diplomației. Care este interdependența dintre aceste domenii ale științei?**

– Întotdeauna am avut interes deosebit față de probleme ce țin de politica internă și relațiile internaționale. În acest sens, nu este întâmplător că la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova, pe care am absolvit-o în anul 1990, m-am concentrat pe disciplinele ce vizau istoria contemporană, cu predilecție perioada postbelică. Celelalte discipline, de asemenea, le-am însușit foarte bine, dar interesul se canaliza pe istoria contemporană.

Însă în ultimul an de studii, profesorul Alexandru Babii de la Academia de Științe a Moldovei s-a adresat profesorului Alexandru Moșanu, în acel timp decan al Facultății, ca să-i recomande un student absolvent pentru a veni la doctorantura de pe lângă Secția de Filozofie și Drept (actualmente Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM) la specialitatea *Istoria filosofiei*, un loc fiind obținut după o pauză de șapte ani. Începând studiile de doctorat,

a trebuit să însușesc istoria filosofiei românești, iar teza de doctor consacrată concepțiilor filosofice ale lui Vasile Lașcu a fost elaborată în termen și susținută în 1994. Cunoștințele în domeniul filosofiei mi-au permis să însușesc foarte bine metodologia de cercetare științifică și o predilecție spre aspecte conceptual-teoretice în procesul de investigație a problemelor de filosofie, științe politice sau științe ale relațiilor internaționale.

Interesul pentru științele politice s-a canalizat prin elaborarea lucrărilor științifice, cu predilecție ce țin de sistemul politic, sistemul de partide și sistemul electoral. Însă cel mai mare interes științific se referă la aspectele privind relațiile internaționale. Rezultatele cercetărilor s-au materializat în elaborarea și susținerea în 2012 a tezei de doctor habilitat cu tema *Edificarea relațiilor internaționale postrăzboi rece: aspecte teoretico-metodologice și replieri geostrategice*, care a fost menționată cu Diploma de gradul II la Concursul Național „Teza de doctor habilitat de excelență a anului 2012”.

Consider că relația dintre istorie, filosofie și știința relațiilor internaționale este una directă și mi-a permis să operez cu noțiuni, categorii, teorii și date care fac demersul științific mult mai consistent, mai profund și mai bine fundamentat.

– **Desigur, toate studiile realizate în domeniile adiacente îl potcovesc mai bine pe cercetător, îl țin pe valul cunoașterii, îl fac Profi.**

– De acord. În context, voi menționa că cea mai mare realizare științifică pe care am înregistra-o în plan aplicativ ține de fundamentarea intereselor naționale ale Republicii Moldova, componente care și-au găsit expresie atât în Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova din 22 mai 2008, cât și în Strategia Securității Naționale a Republicii Moldova din 15 iulie 2011, dar și în redacția nouă a Strategiei de Securitate Națională.

În domeniul relațiilor internaționale am cercetat procesele de edificare a relațiilor internaționale postrăzboi rece, determinând că în perioada 1991-2014/2015 geoeconomia a prevalat asupra geopoliticii, fiind identificate trei centre de putere mondială, iar după evenimentele din Ucraina și Siria geopolitica și-a recucerit întâietatea și actualmente ne aflăm în condițiile tentativelor de reconfigurare a tiparului de ordine mondială.

Aș sublinia, nu în ultimul rând, studiul monografic *Din istoria gândirii politice românești (în Moldova)*, care a fost cu titlul de pionierat în domeniu în spațiul românesc de cercetare științifică.

– **Am observat din CV-ul Dvs. că limbile străine – limba rusă, limba franceză și limba italiană – le cunoașteți la același nivel. Cum și când le-ați studiat?**

– Limba rusă, ca și toți cetățenii ex-sovietici, am învățat-o în școală, la universitate și de la televizor. Consider că este de folos pentru a putea citi lucrările științifice, dat fiind că cercetarea în Federația Rusă se află la un nivel înalt, dar făcând abstracție de aspectele național-patriotice rusești. Limba franceză, de asemenea, am studiat-o în școală și la universitate, dar am avut și un stagiul la *Centre National de Recherches Scientifiques* în 1997. În plus, timp de 7 ani am predat în limba franceză *Politologia* și *Instituții Comunitare Europene* la Universitatea Liberă Internațională din Moldova. Limba italiană am învățat-o singur, promițându-mi-se în timpul doctoranturii un stagiul în Italia. Stagiul nu a avut loc, dar cunoștințele de limbă mi-au fost de folos în cooperarea științifică cu colegii din Italia, participând la conferințele universitarilor organizate de către Vicariatul de la

Roma. Cunoașterea limbilor franceză și italiană îmi permit să valorific literatura de specialitate. Mă descurc și cu limba engleză pentru a mă informa cu lucrări științifice din domeniu.

– Iar acum să vorbim puțin despre tradiționalism și fidelitatea științei. Pe o astfel de cale au mers cei mai buni savanți din corpul academic al țării noastre. Din câte îmi dau seama, împărtășiți aceste principii de viață: aveți în carnetul de muncă o singură înscriere: Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept al Academiei de Științe a Moldovei, reorganizat de mai multe ori, în prezent Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei. De ce ați ales această cale?

– Am subliniat mai sus că după absolvirea Universității de Stat din Moldova am fost repartizat la Academia de Științe a Moldovei și, într-adevăr, în carnetul meu de muncă este înscris o singură instituție, dar care pe parcurs a suferit numeroase schimbări în titulatură – Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept (1991-2006), Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice (2006-2009), Institutul Integrare Europeană și Științe Politice (2009-2013) și actualul Institut de Cercetări Juridice și Politice (din 2013). Am parcurs aproape toate etapele pe scara ierarhică – de la cercetător științific la vicedirector. Sunt un patriot al Academiei noastre, unde m-am format ca cercetător științific și contribui prin numeroasele participări la emisiuni Radio-TV și platformele on-line la promovarea imaginii pozitive a AȘM. Vreau să demonstrez că, de fapt, Academia de Știință a Moldovei nu este o instituție închisă, în care cercetătorii științifici se ocupă de problemele lor îngust științifice, mai puțin înțelese și cunoscute de publicul larg. Academia de Științe este o instituție utilă societății, însă cercetătorii nu pot să-și promoveze imaginea și realizările lor, dând dovadă de modestie. În realitate, Academia de Științe concentrează oameni de valoare cu rezultate științifice deosebite. În același timp, regret că deseori ea este supusă multiplelor atacuri care nu corespund realităților. Nu trebuie de uitat că Academia noastră a contribuit decisiv la Asocierea comunității științifice din Republica Moldova la Programul Cadrul 7 și la Programul Horizont 2020, de care pot să beneficieze toți cercetătorii științifici. Sunt convins că o societate este dezvoltată în condițiile în care știința și cercetarea sunt susținute, dar și cercetătorii științifici, căci cea mai mare parte a lor se confruntă cu probleme la capitolul nivel de trai și calitatea vieții.

Mă bucur foarte mult că inițiativa mea de a desfășura un for științific în cadrul Academiei de Științe a Moldovei, dedicat marcării Zilei Europei în Republica Moldova – 9 mai, a prins contur și deja s-au desfășurat nouă ediții. Prin această acțiune am dorit să demonstrăm că poporul Republicii Moldova, din punct de vedere geopolitic și cultural-civilizațional, este parte a spațiului european unic, iar integrarea europeană reprezintă o componentă a interesului național.

Tatiana Rotaru,
Consiliul Național pentru Acreditare și Atestare al Republicii Moldova
presatr@gmail.com

DOCTORUL VALERIU MÎNDRU

LA 60 DE ANI

Planetele și stelele universului astral în momentul nașterii (30 ianuarie 1957) i-au hărăzit mai multe virtuți. Sub influența planetei Uranus omagiatul a fost înzestrat și cu calități rebele, care îi permit să ia anumite decizii, adesea absolut neașteptate pentru lumea înconjurătoare. Simțul dezechilibrului tradițiilor vechi și al necesităților noilor schimbări cardinale este foarte bine dezvoltat, care și le permite să le perceapă la nivel instinctiv de reprezentanții constelației Vărsător.

Și mediul sociogeografic unde s-a născut de asemenea și-a lăsat amprenta în felul de a fi a jubiliarului. Satul Ivancea din raio-

nul Orhei este așezat în vecinătatea cea mai apropiată cu cea mai cunoscută bogăție a plaiului nostru - faimoșii Codri ai Moldovei. Cu atât mai mult, grație ocupației de pădurar a tatălui Ilie, Codrii i-au fost ca a doua casă, care desigur că nu au putut să nu-și lase amprenta asupra formării ca personalitate. Toată frumusețea și splendoarea Codrilor savurată și absorbită trebuia să fie relatată, povestită, multiplicată. De aceea, alegerea specialității de jurnalist a fost o chemare a sufletului și a vocației.

După absolvirea Facultății de Jurnalism a Universității de Stat din Moldova (1978-1983), Valeriu Mîndru a fost acceptat ca redactor în colectivul Companiei Radio-Moldova. Lucrul la radio, ca unul din principalele mijloace ale comunicării de pe atunci, ținea de influența și formarea opiniei publice. Desigur, cei șase ani de activitate în funcția de redactor i-au adus o mare experiență și noi viziuni ce țin de complexitatea și necesitatea opiniei publice. Și această experiență trebuia valorificată. Aceasta și l-a făcut să vină la Academia de Științe a Moldovei (1989), la Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept, pentru a susține examenele de admitere la aspirantură (doctorantură) în Secția Sociologie, pentru a studia dimensiunile opiniei publice. În anii '90 știința sociologică din Republica Moldova era la etapa incipientă. Mentorul jubiliarului a fost nu altcineva decât membrul corespondent Andrei Timuș.

Susținerea tezei de doctorat ce ține de problemele tineretului din Republica Moldova a fost susținută cu brio (1992) la Institutul de Sociologie din orașul Minsk din Belarus.

Cunoștințele obținute în cadrul studiilor de doctorat și activitatea ulterioară a domniei sale în cadrul Secției Sociologie a AȘM i-au permis să acumuleze o bogată și vastă experiență în diverse studii sociologice. Anume aceasta și l-au făcut să fie încorporat în diverse proiecte internaționale valoroase (Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), Agenția Internațională a Statelor Unite pentru Dezvoltare (USAID), Banca Mondială ș.a.). Această implicare n-a putut să treacă fără a lăsa anumite amprente în devenirea lui profesională. Astfel, după părerea mea și a altor colegi de breaslă, Valeriu Mîndru se plasează printre primii 10 sociologi cu cea mai mare prestație profesională...

Actualmente, Valeriu Mîndru este șeful Laboratorului de Studiere a Opiniei Publice în cadrul Centrului de Cercetări Strategice al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al AȘM. Cercetările sociologice efectuate împreună cu colegii săi atestă o bună metodologie și o structurare impecabilă a lor, cu subiecte arzătoare și tematici stringente de moment, o abordare conform cerințelor exigențelor sociologice actuale, care și trezesc un interes sporit din partea comunității academice, politice și a societății civile. Aceasta ne-o demonstrează sălile pline și arhipline ale conferințelor și meselor rotunde, unde au loc expunerea rezultatelor cercetărilor efectuate.

... Frumusețea și splendoarea Codrilor, dragostea față de vatra părintească și a părinților dragi, altoite cândva, își au ecoul și acum... Toate acestea l-au făcut să refacă din temelie casa părintească, s-o îngrijească cu mult drag, unde la fiecare sfârșit de săptămână își găsește refugiu...

**Iurie Caraman, doctor în științe sociologice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

Bun de tipar 10.04.2017. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 14,5. Coli de autor 20,2
Tirajul 85 ex.

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46